

279068

ANUAR

PENTRU

ISRAELITI

CU UN SUPLIMENT CALENDARISTIC

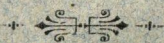
PE

ANUL 5652 (1891-1892)

ANUL AL XIV-LEA

SUB REDACTIUNEA LUI

M. SCHWARZFELD

BUCUREȘTI

TIPO-LITOGRAFIA EDUARD WIEGAND & C. C. SĂVOIU, STRADA COVACI 14.

1891

PREȚUL 3 LEI

„NAȚIONALĂ“

Societate generală de asigurare în București

Capital de acțiuni 2,000,000 lei deplin vărsați

Rezerve de premii și fondul de rezervă 3,000,000 lei

„NAȚIONALĂ“

== Asigură în contra daunelor de INCENDIU ==

Grindină, Transport fluvial și Valori

ASIGURARI ASUPRA VIETEI OMULUI

Se fac în toate combinațiunile usitate

CONSILIUL DE ADMINISTRATIUNE:

D-l I. MARGHILOMAN, Președinte. D-l D. Sturdza, Vice-președinte

D-nul A. Băicoianu

„ Em. Costinescu

„ J. M. Elias

„ P. Grădișteanu

„ I. Negruzzi

D-nul W. Ormody

„ G. C. Philippescu

„ Em. Protopopescu-Pake

„ M. Germani

„ Gh. L. Zerlendi

Director General, EM. GRUNWALD

Secretar General, Dr. Oscar Lebel

Sediul social în palatul societății
Str. Doamnei 12

Reprezentanța generală
Str. Smărdan 4

ANUAR

PENTRU

ISRAELITI

CU UN SUPLIMENT CALENDARISTIC

PE

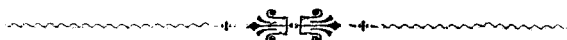
ANUL 5652 (1891-1892)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL AL XIV-LEA

SUB REDACȚIUNEA LUI

M. SCHWARZFELD

BUCUREȘTI

TIPO-LITOGRAFIA EDUARD WIEGAND & C. C. SĂVOIU, STRADA COVACI 14.

1891

לוח משנת תרנ"ב לפק

ימיה שנה ושבתותיה נא סימן הקבעות ושיג' פשוטה

CALENDAR PE ANUL (5652) 1891-1892

1. TIȘRI, Septemvrie—Octomvrie 1891 מולדו ז' יג תקניג

א' דריהשנה	S	א	21	3	Sept.—Octem.	טו	6	18	Octomvrie
ב' דריהשנה	D	ב	22	4		יז	7	19	
ג' צום גדליהו	L	ג	23	5		יח	8	20	
	M	ד	24	6		יט	9	21	
ה' חקופה	M	ה	25	7		כ	10	22	
	J	ו	26	8	Apost. Ion	כא	11	23	
	V	ז	27	9	Cuv. Chariton	כב	12	24	
ח' ש' שוכה האזינו	S	ח	28	10		כג	13	25	
ט' ערב יום כפור	D	ט	29	11		כד	14	26	St. Paraschiva
י' יום כפור	L	י	30	12		כה	15	27	
	M	יא	1	13	Octomvrie	כו	16	28	
	M	יב	2	14		כז	17	29	
	J	יג	3	15		כח	18	30	
יז' ערב סכות	V	יד	4	16		כט	19	31	
יח' א' דסכות	S	טו	5	17		ל'	20	1	Noemvrie st. n.

2. HEȘVAN, Octomvrie—Noemvrie 1891 חשוון מולדו ב' ב' רס"ב

א' ב' דר"ה	L	א	21	2	Oct.—Noemb.	טו	5	17	Noemvrie
	M	ב	22	3		יז	6	18	
	M	ג	23	4		יח	7	19	
	J	ד	24	5		יט	8	20	Mihail și Gavril
	V	ה	25	6		כ	9	21	
ו' נח	S	ו	26	7	Sf. Dumitru	כא	10	22	
	D	ז	27	8	Sf. Nestor	כב	11	23	
	L	ח	28	9		כג	12	24	
	M	ט	29	10		כד	13	25	Ion gură de aur
	M	י	30	11		כה	14	26	
	J	יא	31	12		כו	15	27	
	V	יב	1	13	Noemvrie	כז	16	28	
יג' לך לך	S	יג	2	14		כח	17	29	
	D	יד	3	15		כט	18	30	
	L	טו	4	16		ל'	19	1	Decemv. st. n.

3 CHISLEV. Noemvrie—Decemvrie 1891 כסלו מולדו ג' י"ד תרנ"א

ב'ר"ה	M	א	20	2	Novem.-Dec.	J	טז	5	17	Decemvrie 1891
	J	ב	21	3	Intrarea in Bis.	V	יז	6	18	St. Nicolae
	V	ג	22	4		S	יח	7	19	וישל :
חולדות	S	ד	23	5		D	יט	8	20	
מתחילת שלושטר	D	ה	24	6		L	כ	9	21	
	L	ו	25	7		M	כא	10	22	
	M	ז	26	8		M	כב	11	23	
	M	ח	27	9		J	כג	12	24	St. Spiriden
	J	ט	28	10		V	כד	13	25	St. Evt, Mart, etc
	V	י	29	11		(מב"ה)				
ויצא	S	יא	30	12		וישב א' דחנוכה	S	כה	14	26
	D	יב	1	13	Decemvrie	" ב'	D	כו	15	27
	L	יג	2	14		" ג'	L	כז	16	28
	M	יד	3	15		" ד'	M	כח	17	29
	M	טו	4	16		" ער"ה ה'	M	כט	18	30
						" ר"ה ו'	J	ל	19	31

4. TEBETH Decemvrie—ianuarie 1891-1892 טבת כולדו ה' ג' השע"א

ר"ה זרחנכה	V	א	20	1	Dec.-Ian. 1891 sn.	י"ח	S	טז	4	16	ianuarie 1892
מקץ זאת חנוכה	S	ב	21	2			D	יז	5	17	
	D	ג	22	3			L	יח	6	18	Bot. Domnului
	L	ד	23	4			M	יט	7	19	St. Ion Botes.
	M	ה	24	5			M	כ	8	20	
	M	ו	25	6	Crăciun		J	כא	9	21	
	J	ז	26	7	Crăciun		V	כב	10	22	
חקופה	V	ח	27	8	Crăciun	שמות מב"ה	S	כג	11	23	
	S	ט	28	9			D	כד	12	24	
	D	י	29	10			L	כה	13	25	
ויגש	L	יא	30	11			M	כו	14	26	
עשרה בטבת	M	יב	31	12			M	כז	15	27	
	M	יג	1	13	Jan. 1892 St. Vas		J	כח	16	28	
	J	יד	2	14		ע"ה	V	כט	17	29	St. Antoniu
	V	טו	3	15							

5. ŠEVAT. Ianuarie—Februarie 1892

ר"ה וארא	S	א	18	30	Ian.-Fevr. 1892 Anast. și Chir.		D	טז	2	14	Februarie Intimp. Domn.
	D	ב	19	31			L	יז	3	15	
	L	ג	20	1	Februarie st. n. Cuv. Eftimie		M	יח	4	16	
	M	ד	21	2			M	יט	5	17	
	M	ה	22	3			J	כ	6	18	
	J	ו	23	4			V	כא	7	19	
	V	ז	24	5		יחורו	S	כב	8	20	
	S	ח	25	6	St. Grigorie Th.		D	כג	9	21	
	D	ט	26	7			L	כד	10	22	
	L	י	27	8			M	כה	11	23	
	M	יא	28	9			M	כו	12	24	
	M	יב	29	10			J	כז	13	25	
	J	יג	30	11	Trei Ierarchi		V	כח	14	26	
	V	יד	31	12		משפטים מב"ה שק' דר"ה	S	כט	15	27	
בשלה שבת שירה חמשה עשר	S	טו	1	13	Februarie		D	ל	16	28	

6. ADAR. Februarie—Martie 1892

ב' דר"ה	L	א	17	29	Februarie-Mart		M	טז	3	15	Martie 1892
	M	ב	18	1	Martie st. n.		M	יז	4	16	
	M	ג	19	2			J	יח	5	17	
	J	ד	20	3			V	יט	6	18	
	V	ה	21	4		כי תשא מ'סרה	S	כ	7	19	
הרומה	S	ו	22	5			D	כא	8	20	
	D	ז	23	6			L	כב	9	21	40 de Muceniei
	L	ח	24	7	Ad. cap. St. Ion		M	כג	10	22	
	M	ט	25	8			M	כד	11	23	
	M	י	26	9			J	כה	12	24	
תענית אסתר	J	יא	27	10			V	כו	13	25	
	V	יב	28	11		ויקהל מ'פקדו מב"ה מ'החורש	S	כז	14	26	
תצוה פ'זכור	S	יג	29	12			D	כח	15	27	
פורים	D	יד	1	13			L	כט	16	28	
שושן פורים	L	טו	2	14		ער"ה					

7. NISAN. Martie—Aprilie 1892

M ר"ח	א	17	29	Martie-Aprilie	M זט	1	13	Aprilie
M ב		18	30		J י	2	14	
J ג		19	31		V יח	3	15	
V ד		20	1	Aprilie st. n.	S יט	4	16	
S ה	ויקרא	21	2		D כ	5	17	Sf. Paști
D ו		22	3		L כא	6	18	Sf. Paști
L ז		23	4		M כב	7	19	Sf. Paști
M ח		24	5		M כג	8	20	
M ט	תקופה	25	6	Buna Vestire	J כד	9	21	
J י		26	7		V כה	10	22	
V יא		27	8		S כז	11	23	שמיני מבה"פ"א
S יב	צו שבת הגדול	28	9		D כח	12	24	
D יג	בדיקת חמץ	29	10	Florii	L כט	13	25	
L יד	ערב פסח	30	11		M כ	14	26	ער"ה
M טו	א' דפסה	31	12		M ל	15	27	א' דר"ה

8. IAR, Aprilie—Mai 1892

J כ" דר"ה	א	16	28	Aprilie-Mai	V טו	1	13	Mai
V ב		17	29		S יז	2	14	
S ג	חוריע מצור פ"ב	18	30	Mai st. nou	D יח	3	15	
D ד		19	1		L יט	4	16	
L ה		20	2		M כ	5	17	
M ו		21	3		M כא	6	18	
M ז		22	4		J כב	7	19	
J ח		23	5		V כג	8	20	Ap. Ion Teologul
V ט		24	6	Apost. Marcu	S כד	9	21	בחר בהקוהי מבה"ה פ"ה
S י	אחרי קדשים פ"ג	25	7		D כה	10	22	
D יא		26	8		L כז	11	23	
L יב		27	9		M כח	12	24	
M יג		28	10		M כט	13	25	
M יד		29	11		J	14	26	Inălț. Domnului
J טו		30	12					

9. SIVAN. Mai—Iunie 1892 סיון מולדו ה' י"ט תש"ז

ט"ז ט"ח ט"ט	V	א	15	27	Mai - Iunie	S	מז	30	11	Mai-Iunie 1892
	S	ב	16	28		D	יז	31	12	
	D	ג	17	29		L	יח	1	13	
	L	ד	18	30		M	יט	2	14	
ע' דשבעות	M	ה	19	31		M	כ	3	15	
א' דשבעות	M	ו	20	1	Iunie st. n.	J	כא	4	16	
ב' דשבעות	J	ז	21	2	Const. și Elena	V	כב	5	17	
אפרו חג	V	ח	22	3		S	כג	6	18	
נשא פ"א	S	ט	23	4		D	כד	7	19	
	D	י	24	5		L	כה	8	20	Rusalii
	L	יא	25	6		M	כו	9	21	Rusalii
	M	יב	26	7		M	כז	10	22	
	M	יג	27	8		J	כח	11	23	
י"ד	J	יד	28	9		V	כט	12	24	
טו	V	טו	29	10	luj / Central	S	ל	13	25	אדר"ח קרח פ"ג

10. TAMUZ. Iunie—Iulie 1892 תמוז מולדו ז' ח' קכ"ט

כ' דרי"ה כ"א כ"ב	D	א	14	26		L	מז	29	11	Iunie-Iulie Ap. Petr. și Pav
	L	ב	15	27		M	יז	30	12	
	M	ג	16	28		M	יח	1	13	Iulie
	M	ד	17	29		J	יט	2	14	
	J	ה	18	30		V	כ	3	15	
	V	ו	19	1	Iulie st. nou	S	כא	4	16	
חקת פ"ד	S	ז	20	2		D	כב	5	17	
	D	ח	21	3		L	כג	6	18	
	L	ט	22	4		M	כד	7	19	
	M	י	23	5		M	כה	8	20	
	M	יא	24	6	Nas sf. Ioa Bot.	J	כו	9	21	
תקופה	J	יב	25	7		V	כז	10	22	
	V	יג	26	8		S	כח	11	23	כ"ז ומוס' מכה' ח
בלק פ"ה	S	יד	27	9		D	כט	12	24	פ"ב
	D	טו	28	10						ע"ה

11. AB. Iulie—August 1892 מולדו א' כ' חקכ"ב

דברים חזק פ"ב	L	א	18	25	Iulie	M	מז	28	9	Iulie-August
	M	ב	14	26		M	יז	29	10	
	M	ג	15	27		J	יה	30	11	
	J	ד	16	28		V	יט	31	12	
	V	ה	17	29		S	כ	1	13	August
	S	ו	18	30		D	כא	2	14	
	D	ז	19	31		L	כב	3	15	
	L	ח	20	1	Aug. st. a. Sf. Ilic	M	כג	4	16	
	M	ט	21	2		M	כד	5	17	
	M	י	22	3		J	כה	6	18	Schim. la fepk
	J	יא	23	4		V	כו	7	19	
	V	ב	24	5		S	כז	8	20	
	S	ג	25	6		D	כח	9	21	
	D	ד	26	7		L	כט	10	22	
ואתחנן נחמו פ"ג	L	ה	27	8	Mart. Pantelimon	M	ל'	11	23	

12. ELUL. August—Septemvrie 1892 אלול מולדו כ' ט' תרל"ה

שמיים פ"ו	M	א	12	24	August	J	מז	27	8	August-Sept.
	J	ב	13	25		V	יז	28	9	
	V	ג	14	26		S	יח	29	10	Tăierea C. Sf. Ion
	S	ד	15	27	Adorm. M. Dom.	D	יט	30	11	
	D	ה	16	28		L	כ	31	12	
	L	ו	17	29		M	כא	1	13	Septemvrie
	M	ז	18	30		M	כב	2	14	
	M	ח	19	31		J	כג	3	15	
	J	ט	20	1	Sept. st. non	V	כד	4	16	
	V		21	2		S	כה	5	17	
	S	יא	22	3		D	כו	6	18	
	D	יב	23	4		L	כז	7	19	
	L	יג	24	5		M	כח	8	20	Naso. Maic. Dom.
	M	יד	25	6		M	כט	9	21	
כי תצא פ"א"ב	M	טו	26	7						

EVREII IN ANGLIA

DIN ADÂNCĂ VECHIME PÂNĂ LA EXPULZAREA LOR (1290)

SCHIȚĂ ISTORICĂ DUPĂ ISVOARE SIGURE

de J. H. FIOR

Pe insula britanică datează documental d'inainte, sau cel puțin de Vechimea Evreilor } pe la începutul secolului al VII-lea.

Cel d'inteu act in legătură cu istoria poporului englez, in care se pomeneste de Evrei, este un canon al lui Theodore of Tarsus, arhiepiscopul din Canterbury (669—690), care opreste creștinilor anumite relațiuni cu neamul evreesc ¹⁾. Apoi, Egbert sau Ecbright, arhiepiscopul din York (735—766), urmând pilda predecesorului său, scoate și el o pravilă și mai aspră, cu care invață pe oile cuvântătoare ale turmei sale de a nu ospăta cu Evrei, sau a se jidovi cumva ²⁾.

Negreșit, că aceste măsuri restrictive luate una după alta de către biserica creștinească, vedese nu numai existența de Evrei, ci existența lor ca un element important, ceea ce indrituește *ipso facto* la concluzia, că ei erau stabiliți acolo mai mult decât vremelnicește și, probabil, in număr mai mare. Dar nu e mai puțin adevărat, că cele deduse din menționatele canoane ar putea oarecum fi puse la indo-eală. Nu e deloc cu neputință, s'ar putea spune, că, și unul și altul din pastorii religioși, copiând canoanele vr'unui sobor, cum d. p. pe acele din Nicea, Orleans, Roma etc, cum e chear cazul cu unele paragrafe din canoanele in specie, să le fie introdus in eparhia lor nu de nevoe, fiindcă se aflau Evrei și s'ar fi simțit trebuință de măsuri contra lor, ci pur și simplu de formă, spre a face ca toată lumea și cu deosebire in interesul propovăduirii creștinismului. Urmează însă apoi un alt document, menit a înlătura această indo-eală. In istoria mănăstirii din Croyland se relatează, că, la 833, Whitglaff, regele Mercianilor, bătut și fugărit de către Egbert, re-

¹⁾ Benj. Thorpe, *Ancient laws and institutes of England*, London 1840, p. 277, ur.

²⁾ „Ut nullus Christianus judaisare praesumat, sed nec convivii eorum participare“, este textul art. CXLVII din Canon, Thorpe, aceeași, p. 340.

gele din Wessex, s'a refugiat la acea mănăstire; și drept recunoștință pentru adăpostul ce i s'a dat, a înmănat călugărilor din Croyland un decret, prin care i întărește în stăpânirea pământurilor și a caselor, ce le au dobândit dela predecesorii lui, dela nobilii acestora, dela creștini „și dela Evrei“³⁾. Aci, cu privire la acest act, nu mai poate fi vorba de copietură, nici de o simplă formă, spre a imita pe alți și nici de interesul propagandei creștinismului. E deci bine stabilit, că Evreii, fie de bună voe, fie în alt chip — nevoea de confirmarea regală apare cam ciudată — destul că ei au instrăinat către călugării din Croyland pământuri sau case. A instrăina înseamnă, natural, a fi avut, și a fi avut bunuri nemișcătoare pe vremea aceea când, grație marelui „libov creștinesc“, Evreul nu era mai nicăire sigur de astăzi până mâine și bejenia i bătea pretutindene la ușă, înseamnă, de bună seamă, că ei au fost stabiliți acolo mai de mult.

Mai departe dăm de un specimen de lege a regelui Eduard Confesorul (1042—1066) prin care, oferindu-le protecție regală, i declară, cu tot ce e al lor, drept proprietatea coroanei: *Judaei emin et omnia sua Regis sunt*⁴⁾.

Nu lipsesc nicidecum indicațiuni de urmele unei vechimi și mai departate. Unul d. p. năzuiește a dovedi, că religiunea Druidilor („Druids“ au fost o sectă de Gali și Britani înainte de chr.) ar fi identică cu acea evreească⁵⁾; un altul citează un edict al Cezarului Augustus, cu 15 ani înainte e. n., care se referă la Evreii din Britania⁶⁾; pe când un al treilea stăruiește, că Evreii au descălicat aci odată cu Romanii, 50—60 ani înainte de Christos⁷⁾. Dar când te încerci a cerceta acele urme, cum e cazul indeobște cu cercetări de asemenea natură, te isbești de obscuritate și legende.

Dela cucerirea Angliei (1066) de către Ducele Normanilor (apoi William I) însă curg deja rapoarte istorice treptat mai desluite.

William I, sau, cum îl pronumește istoria, Cuceritorul, nu numai Evreii sub cei d'întei trei regi } că a tolerat pe Evreii, pe cari i-a găsit în ostrovul după cucerire } rit, ci a înlesnit, ba a încurajat chiar noi imigrațiuni. În al IV-lea an al stăpânirii sale a adus, din Rouen, o colonie nu-

3) *Rerum Anglicarum scriptorum vesterum*, Oxoniae, 1684, Tom. I, p. 9.

4) Spelman, *Concilia Britannica*, v. I, p. 623.

5) *Identity of the Religions called Druidical and Hebrew*, London 1829.

6) David Gantz, *צמח דוד*, Frankfort 1692 (3775 e. v.).

7) Morgoliouth, *History of the Jews in Great Britain*, London 1851, v. I, p. 26 ur.

meroasă de Evrei de i-a așezat în mai multe orașe și politii⁸⁾; și scepticii li socotesc numai de atunci vechimea.

Atât sub domnia Cuceritorului cât și sub cea a filor săi, William II (1087—1100) și Henry I (1100—1135), Evreii s'au bucurat de pace și liniște, ocrotiți fiind împotriva urzirilor necurate ale călugărilor ignoranți și fanatici. Mulțumită deci acestei stări de lucruri, desfășurându-și hărnicia și fireasca lor aplicare la întreprinderi, ei au sporit la număr, cu deosebire prin imigrațiuni continue și au crescut în bogății⁹⁾. Starea lor spirituală și socială n'a rămas nici ea îndărăt. Aveau mai pretutindene sinagogi, biblioteci și școli, cari se frecventau și de creștini¹⁰⁾. Pe timpul lui Henry s'a deschis la Oxford o casă de învățătură, vizitată și de creștini, unde se predă, pentru inteia oară în țara englezească, filosofia, algebra, geometria și logica; urmele acelor localuri de învățătură au rămas neșterse, și astăzi se mai pomeneste de: Moses Hall, Jacob's Hall și Lombard's Hall¹¹⁾.

Cu moartea lui Henry I, se deschide o nouă eră pentru urmașii Stephane de Blois } patriarhilor, era mizeriei și a chinurilor nespuse
(1135—1154 și } și se încheie cu jalnicul sfârșit al expulzării lor
Henry II (1154— } în masă. Un șir de regi cruzi, risipitori și nesățioși,
1189) } începând mai cu seamă cu Henry II; o ceată de călugări șerbiți unui fanatism incruntat; o gloată nobilă—mojică și răparetă, năpădea asupra lor ca niște lupi flămânzi, când pe rând, când deavalma, și în curs de mai bine de un secol, mereu i-au muncit, prădat, jăfuit și ucis. Un creștin și Englez, the Right Hon. Robert Grant, într'un cuvânt ținut în parlamentul țerei sale, la 5 Aprilie 1833, ilustrează astfel acea funestă epocă¹²⁾: „E greu de fixat, dacă această nenorocită rasă avu de îndurat mai mult dela furiile turbate și ticăloase ale gloatei sau, dimpotrivă, dela suveranii tirani și hrăpitori. Excesele comise de norod fură provocate prin niște scornituri false și rușinoase, așa d. p., că ar conspira contra statului; că ar hrăni gândul de a da foc metropolelor; că ar fi răstignit copii creștini ș. a. m. d. Și furia gloatei, înțeleită prin astfel de irvinuiri mincinoase, a făptuit grozăvii întocmai ca acele imputate lor pe nedrept.

⁸⁾ Fr. Peck *Academia Terita Anglicana*, book IV, p. 2; Holingshed, *Chronicle* ed. 1587, v. 3, p. 15; John Stow, *Annales of England* (ed. 1615), p. 103.

⁹⁾ D'oblossiers Tovey „*Anglia Judaica*“, p. 8; James Picciotto, *Sketches of Anglo-Jewish History*, p. 2.—¹⁰⁾ Peck, I. cit; Tovey I. cit.

¹¹⁾ Aceeaș aceeaș; Picciotto, p. 8; Lindo, *History of the Jews in Spain and Portugal*, p. 8.

¹²⁾ *Parliamentary Debates* (1830), N. S., v. 23, p. 1288.

Este adevărat, că regii i protejară ; însă de ce natură a fost acea protecție ? Ei au fost străjuți intocmai ca pădurile coroanei, de încălcări străine, în scop ca numai vânătorii regali să-i poată vena. Se întocmise niște legi odioase, sau edicte, având atunci putere de legi, cu cari, sub formă de taxe, impozite și amenzi li se storcea fără preget și în modul cel mai crud, avutul agonisit grație inteligenței lor superioare, a întinzelor cunoștințe și relațiuni cu lumea de afară, a activității și a tradiționalului lor spirit industrial“.

Stephan de Blois, certându-se pentru tron cu Matilda, fiica lui Henry, a biruit-o numai după ce se aruncă în brațele clerului și renunță la o mare parte din apanagele coroanei. Și din aceste două împrejurări a isvorit veninul neseecat, cu care se amărăse Evreilor zilele. Stăpânitorii lipsiți de venituri indestulătoare vieții lor destrămate, de unde, dela cine altul să stoarcă dacă nu dela Evrei, supușii lor cei mai activi și, lucru de căpetenie, cei mai slabi ? Călugării, liberați din lanțul regilor anteriori, începură să se avânte, să se pue pe făuritul armelor fătarnice, obicnuite „pentru stărpirea uci-gașilor Domnului“. La 1145, la Norwich, înainte de Paște, au scos la iveală un băeat răstignit („crucified“) de Evrei. Însă, fie că popii din această regiune erau prea stângaci în mânăuirea armelor bisericești creștine din acea vreme, fie că norodul nu era încă indeajuns de stricat, copt destul pentru jaf și prădăciune, destul că nici de astădată și nici la următoarele două năpăști, de acelaș soi, sub Henry la Gloucester (1160) și la St. Edmonsbury (1181) n'a rezultat nicio urmare neplăcută pentru Evrei.

Dacă Stephan a exploatat cazul de răstignire din timpul său, dacă mai ales i-a jumulit, cum și în ce fel sau poate de loc, nu se știe ; urmările lui Henry însă sunt deja semnalate. Așa se raportează d. p., că la 1168, cu alternativa expulzării, le-a smuls 5000 mărci ¹³⁾. La 1187 li-a confiscat a patra parte din averea, și în anul următor i-a încărcat cu o dajdie de 60,000 mărci ¹⁴⁾. Cu toate acestea ei au propășit sub domnia lui în toate privințele ¹⁵⁾. Și nu e deloc de mirare. Comerțul, în special comerțul internațional, de către dănsii cultivat și dezvoltat, se afla în mână lor ¹⁶⁾. Apoi, „Creștinii deatunci „credeau, că Scriptura le oprește speculațiunea împrumutării cu do-

¹³⁾ Tovey, p. 13 ; Jacobs „London Yewry, 1290“, edit. in: Papers Anglo-Jewish Historical Exhibition 1887, London 1888, p. 39.—Un mark era 13 shilling, 4 penny = 16 franci.

¹⁴⁾ Picciotto, p. 4 ; Jacobs, p. 40.

¹⁵⁾ Graetz, Geschichte der Juden, v. VI, p. 240 ; Picciotto, l. cit.

¹⁶⁾ Tovey, p. 80, 120, 121.

„bândă, și de oarece nicio societate nu se poate dispensa de asemenea instituțiuni, aceste operațiuni au rămas pe seama lor și astfel profitând, era lucru firesc ca să aglomereze bogății“¹⁷⁾.

Trecând la starea lor intelectuală și socială, aflăm, că aveau școli și colegii în mai multe orașe, unde se predă medicina, filosofia și alte științe. În Londra învăța R. Iacob din Orleans și R. Benjamin din Canterbury, ucenici ai lui R. Tam, faimosul Tosafist¹⁸⁾.

Incoronarea lui Richard I (3 Sept. 1189) fu sărbătorită cu primul Richard I } măcel al Evreilor din Londra. Evreii, cu grijă de „un nou
(1189—1199) } domn, noue decrete“ îngreuetoare, s'au întrunit în capitală, cei mai bogați și cu vază, spre a depune la picioarele tronului, odată cu jurământul de credință și supunere, și un plocon—cum era pe atunci obiceiul. Baldwin, arhiepiscopul din Canterbury, oblicind deputațiunea învăță pe noul rege, că nu i se cade să primească daruri dela Evrei, cari, pentru legea lor, și-au pierdut dreptul de a figura între popoare și că creștinește e cu cale ca să fie goști din palat. Sfatul său se primi. Norodul, din parte-i, care era strâns în preajma palatului cu prilejul serbării, înveninat de duhul fanatie al cruceadelor, atunci la ordinea zilei, aflând de înjosirea Evreilor, a crezut și el cu cale și creștinește a tăbără asupra lor. Pe unii i-a chilăvit, pe alți i-a ucis.

Până aci prologul dramei. De sărg se răspândise vorba prin toată Londra, că porunca regelui este, ca să se omoare pe toți Evreii. Demonii în haine călugărești au purtat grijă pentru aceasta. Deci, peste câți Evrei se dete, fură supuși sfântului botez, sau omorâți; unii, între cari și R. Iacob din Orleans, spre a nu abjura, se jertfiră ei înșiși. Hordele bestiale, ale cărora țintă la urma urmelor era jaful și prădăciunea, neputând răsbi în locuințele bine zăvorite ale Evreilor, puseră foc în toate hornurile. Numai dupăce o mulțime de familii evreești perise prin foc și sabie, trimese regele pe Ranulf de Glanvill și alți curteni ca să potolească răzmărița. Dar, degeabă, nu era chip; bandiților nică le păsa. „Într'aceasta coboră noaptea întunecoasă acoperind cu neagra ei umbră groaznicul masacru al fiilor lui Israel“. A doua zi s'a concentrat în City forțe multe, dar—dupăce devastările se isprăviră și curse lacuri de sânge nevinovat.

Între cei trecuți cu silă la creștinism se afla și unul Benedict, din

¹⁷⁾ Thompson, History of England (ed. II Freeman) p. 99; Tovey, p. 120, 121.

¹⁸⁾ Graetz, I, cit.

York, care venise ca delegat pentru acea localitate. Benedict era bogat tare. Regele deci — prețul nu se știe — i-a învoit să se re-intoarcă la judaism. Dar nu trecu mult și muri de caznele, cu cari a fost introdus în sanctuarul noiei religiiuni.

Din resvrătorii prinși trei au fost spânzurați: „unul pentru că a jefuit și pe un creștin, ceilalți doi pentru că au dat foc unei case evreești megieșită cu alte creștinești și, astfel, ar fi putut vătămă și pe creștini“; ear restul, dovedindu-se, că a hoțit și ucis „numai“ Evrei, s'au liberat fără nicio pedeapsă ¹⁹⁾.

Un fior nespus cuprinse inimile evreești din toată țara, când aflară de strășniciile petrecute în metropola. Așijderea, o poftă nemărginită de a urma pilda din Londra, cuprinse inimile necurate ale *Resboinicilor Domnului*, gătiți de drum pentru cucerirea sfântului mormânt — aveau haine de primeneală, le lipsea numai bani — precum și ale călugărilor posaci, cari mișuna în toate colțurile ca furnicile. Câtă vreme regele era la Londra, nu s'a întemplat nicio neorându-eală. Richard, fără indoeală, dintr'un sentiment din acele descrise de Robert Grant, a trimes ordine severe către șerifii (guvernatorii provinciali) ca să ocrotească pe Evreii „săi“. Indată însă ce a plecat Filip August în cruciată, scena singeroasă din Londra a fost imitată în multe orașe provinciale: în Norwich, Stamford, St. Edmondsbury, Dunstable, Lynn și York ²⁰⁾.

Cu deosebire la York avu loc o tragedie de cea mai mare grozăvie. Dacă aiurea era poate numai *mobul* și cruciații asmuțiți de popime, cari năvăliră asupra neamului evreesc, apoi aicea, pe lângă celelalte elemente, au mai sărit: cetățeni, pizmași de starea înfloritoare a Evreilor și nobilii—datornicii lor—și nu slăbiră până nu-i prăpădiră pe toți. Mulțimea călcă într'o noapte locuința bogatului Benedict, care, sucombuse la Londra, junghiă pe văduva și copii sei, și, furând toate, deteră casa și jertfele în prada flacărilor. Evreii, alarmați, se refugiază, în mare parte, la castelul regal din localitate, unde sunt primiți „cu toate comoarele lor purtative“. După câteva zile însă, prinzând a bănui, că castelanul s'ar purta cu gândul de a-i trada vrăjmașului, se folosesc de prilejul eșirii sale din castel de nu-l mai lasă să intre. Șeriful provinciei, zice-se, din întemplare, aflător în York cu putere armată, dă ordin ca să se impresoare castelul. Vandalii, cu popii în cap, dau mână

¹⁹⁾ Graetz, p. 241, 242; Tovey, p. 17, 18.

²⁰⁾ Aceeag, p. 243, 244; aceeaș, p. 19; Stow, p. 159.

cu armata și cetățuia se atacă. Evreii se apără cu bărbăție și des-nădejde. Un călugăr, tocmai în momentul când izbucnește: „Moarte dușmanilor lui Hristos!“ e nimerit de un bolovan bine ținut din tabăra atacărilor și-și dă pe loc fanaticul duh. Șeriful se resgăndește și revoacă ordinul, dar în van. Furii nu se mai pot înfrâna. Rânjoasa bestie rămnește a-și sfășia prada. — În a șasea zi a asediării (Sămbătă seară שבת הגדול 16—17 Martie 1190) lipsiți de merinde și sleiți de puteri, când deci pimejdia de a fi doborâți de dușman era neevitabilă, ținură sfat. Povața lui R. Iom Tob, din Joigny, se primește de marea majoritate. — O groaznică povață! Și așa: după ce arseră toate obiectele prețioase și apoi tot avutul lor, risipiră prin canalurile și latrinele toți banii, ce aveau asupra lor și puseră foc la ușile castelului. Joceu sau Jocinus, fruntașul comunității, preceda cu executarea infrișatei hotăriri. Cu un „Ascultă Israil!“ din partea lor și un „Amin“ al chorului, își jertfește pe „iubita sa soție Ana“ și „pe scumpii sei copilași“. Toți ceilalți, cari aderase la această rezoluțiune ingrozitoare, i urmează exemplul; Rabinului i se lasă locul de onoare; el jertfi pe Joceu, rămas cel din urmă, și apoi pe sine.

Dimineata următoare, cei slabi de inger, rămași în viață se deteră supuși inamicului. În credința lor, că-și vor mântui viața, ei se declară gata a îmbrățișa creștinismul; și ca *avant garde*, spre a induioșa inimile impietrite ale gloatei, aruncă cadavrele victimelor, pe cari le-au smuls focului, peste zidurile castelului. Nu apucară însă bine a deschide porțile, că hordele, conduse de un nobil Richard Malebis, se aruncă asupra lor și-i măcelări pe toți ²¹⁾. Acei cari nu apucară a se adăposti la castel, au fost loviți, mai înainte, de aceeaș jalnică soartă, așa că din toată comunitatea nu remase niciun Evreu. Peste tot căzură 500 victime ²²⁾.

Richard I, care se afla pe drum la Pământul făgăduinței, înștiințat de cele ce se urmau, a trimis imediat poruncă cancelarului seu, bisofului din Ely, ca să urmărească pe făptași și să-i pue la grea pedeapsă. Dar, ca de obicei, nu s'a putut afla pe niciunul din zurbagii; deaceia s'a supus numai pe locuitorii din York la o amendă în folosul regelui, ear șeriful și castelanul fură dați afară din slujbă ²³⁾.

²¹⁾ Graetz, p. 244 ur.; Tovey, p. 21 ur.

²²⁾ Graetz, p. 247; Stow, l. cit., el dă numărul de 500 „afară de femei și copii“.

²³⁾ Graetz, l. cit.; Tovey, p. 27.

Cum s'a întors însă regele (1194) el se sili, fără zăbavă, a face dreptate. Spre această bună ispravă a orânduit o comisiune de judecători ambulanti cu însărcinarea de a face o cercetare adâncă asupra turburărilor urmate: Cine și unde sunt acei, cari au omorât pe Evrei? — ce pământuri și case au rămas după uciși și cine le stăpânește? — de cătră cine, cum și cât se datorește Evreilor în general? ²⁴⁾

Nefiind chip a se prinde pe tâlhari, comisiunea și-a implinit celelalte datorii, catagrafisând, cu mare băgare de seamă, averea celor morți precum și a celor vii. El a poruncit apoi ca Evreii să se lege cu jurământ, că vor înregistra în viitor orice soi de avere mișcătoare și nemiscătoare; ear în caz de contravenire își vor pierde „și viața și averea“ ²⁵⁾.

Nu mult după aceea a instituit un așezământ numit *Scaccarium Judaeorum* sau *Thesauraria Judaeorum*. Această instituțiune, din momentul întocmirii căreia „Evreii au devenit în mâinile capetelor încoronate un instrument miraculos ca lampa lui Aladin: ori de câteori visteria le era goală n'aveau decât să frece instrumentul, ca și Aladin lampa, și lăzile li se umpleau nesmintit“. Tiranii nesățioși, spre a exploata pe popor indirect și lesne, se folosiră de moravurile și legile creștinești din acele vremuri, cari permiteau ca numai Evreii să se ocupe cu împrumutări de bani cu dobândă, i mănără, i siliră la indeletnicirea cu „camăta legiuită“ ²⁶⁾ pentruca apoi să le sugă până și măduva din oase — această imorală și odioasă instituțiune fu în acest fel alcătuită ²⁷⁾: Se creă un departament al visteriei celei mari (Great Exchequer), având acolo (la Westminster Palace) biroul central, și sucursale în toate orașele locuite de Evrei. Ca și visteria cea mare avea și ea două funcțiuni: financiară și judiciară; asemenea era și ea supusă, în ale ei calități respective, autorității Vistiernicului (Treasurer) și a judecătorului suprem (Chief Justice). Ca visterie evreească (Jewish Exchequer) clasifica și încărca pe Evrei cu biruri și îngrija de strângerea de

²⁴⁾ Tovey, p. 29, 30.—²⁵⁾ Aceeaș.—²⁶⁾ V. mai departe apendicele.

²⁷⁾ Definițiunea o fac, așa cum se desvoltase în cursul secolului al XIII-lea, după Tovey (p. 30 ur.), care reproduce un număr însemnat de acte oficiale lămuritoare; cu deosebire însă pe baza luorării valoroase și fără seamă în istoria Evreilor-engleji a d-rului C. Gross „The Exchequer of the Jews of England, etc.“ edit. in. Papers Anglo-Jewish Hist. Exhib. (citată) p. 170 ur.

la ei a veniturilor cuvenite coroanei ²⁸⁾: ear ca judecător al Evreilor (Justice of the Jews) judeca toate pricinile civile și criminale dintre evrei, precum și dintre creștini și evrei. Că această judecătorie exemplară era coruptă e bine înțeles „nu numai odată a acordat ea Evreilor dreptatea, la care altfel nu se așteptau“. Oare nu erau ei și tot ce aveau proprietatea regelui?—Funcționarii se numeau cu decret regal și între ei figurau câteodată și Evrei, pentruca astfel coroana să nu fi frustrată în dreapta ei zeciueală. La intrarea lor în slujbă li se da pe seamă „lada evreească cea mare“ (the great Jewry chest) condicele de socoteli, peceteile, etc.

Sucursalele aveau altfel de slujbă; ele făceau pe tribunalul de notariat („chirographers“) și pe depozitar („Custodes archaee“). Nici o contractare, desfacere sau plată nu era valabilă de nu era făcută la „chirographers“: doi legiști creștini, doi legiști evrei și doi gramatici anume, pentru care notariat se percepea dela amândouă părțile un fel de timbrueală. Orșice act trebuia făcut în trei exemplare: unul se da creditorului, altul debitorului, ear al treilea privit ca original, în buna pază a Evreului; ca nu cumva să-i se fure, se depunea în „lada evreească localnică“, la care erau trei chei și se păstra câteuna: de legiștii Evrei, de legiștii creștini și de gramatici. Se ținea apoi două rânduri de contabilitate: una de legiștii Evrei, alta de cei creștini.

Cu această bună orânduieală regele avea un control sigur asupra stării lor și apoi i avea hojma în ghiarele sale, spre a-i storce or câteori i venea pofta. Deoarece însă nu toți Evreii se ocupau cu împrumutare de bani și, mai mult, chear și acela care se îndelestnicea cu „camăta legiuită“ încă făcea și comerț, care nu se mai afla sub controlul direct posibil al hengerilor regali, găsea el, tiranul, mijlocul de a le scoate sufletul pe alte căi, cum se va vedea mai departe.

²⁸⁾ Dr. Gross (p. 192-195) tălmăcește astfel „veniturile coroanei“ cari conzista din: „reliefs“= rescumpărări; „escheats“=confiscări; „fines“=amenzi“ și „tallages“=capitații. Rescumpărarea („reliefs“) era o taxă grea asupra succesiunilor și care, în secol. al XIII-lea, se ridica la a treia parte din averea Evreului decedat. „Escheats“ au fost confiscățiunile în folosul regelui a averii imobiliare pentru fapte criminale, adevărate sau inchipuite (pentru circumceiziunea sau răstignire de copii creștinești, pentru falsificare de documente sau ștărbire de monezi și alte ase menea), sau pur și simplu răpirile cu zor. Amenzi („fines“) însemna globirea pentru contravențiuni și taxe pentru o licență oarecare sau a unei concesiuni cum d. p. învoirea de a se muta dintr'un oraș în celalt, autorizarea unei evreice de a se mărita după cutare și nu cu cutare. Aceste taxe se ureau de multe ori la o mie și două mii lire sterlinge, cu deosebire rescumpărările câteodată și la mai bine de 4000 lire. (Dr. Gross indică cazuri și documentele oficiale respective). Dar sursele principale ale regelui erau capitațiile („tallages“), niște impozite arbitrare cu cari coroana i încărea după bunul ei plac.

Richard I a murit degrabă, deci n'a mai apucat a culege multe roade, căci nu se menționează decât un singur caz, că la 1195 li a luat 478 lire sterlinge, 7 şil., 4 pen. ca un fel de răscumpărare „ransom“ ²⁹⁾.

Ioan pronumit Lackland (fără țară) urmând la tron dupe fratele său Ioan (1199-1216) } Richard (la 27 Mai 1199), s'a arătat din capul locului bun, blând și protector energic față cu Evrei.

Deja la 31 Iulie a anului 1—iu al stăpânirii sale a confirmat cu decret „lui Iacob, Evreul din Londra, presbiter evreesc, presbiteria „peste toți Evreii din Anglia de a o avea și ținea pentru toată viața slo—bod, cu liniște, în cinste și deplin, așa că nimene să nu îndrăznească „a-l atinge sau impiedica....; el nu va putea fi chemat la nicio judecătorie afară cât înaintea noastră sau a judecătorului nostru suprem“ ³⁰⁾. Anul următor, nu e vorba, i s'a plătit pentru aceasta 4,000 mărci, a dat la mână Evreilor un decret, că sunt învoiți a locui „cu pace, nesupărați și în tihnă“ orșiuunde pe toată întinderea Angliei și a Normandiei; că pot dobândi pământuri și face orice soi de comerț; însăfârșit, că „se vor bucura de aceleași privilegii ca și sub străbunul nostru Henry I“ ³¹⁾. În 1204, încercându-se gloata din Londra a se rescula contra Evreilor, Ioan dojenește cu asprime pe primarul și baronii „pentru asemenea trebi de oameni proști“, adăugând ca să—și bage mintea în cap, căci i pune pe Evrei cu tot dinadinsul sub ocrotirea și răspunderea lor ³²⁾.

Aceste purtări omenoase ale bunului nostru Ioan avură de rezultat, că în curs de câțiva ani au imigrat din continent, unde persecuțiunile erau într'o stare acută, un număr însemnat de noi Evrei, bogați. Atunci vicleanul a și început a—și arăta arama.

Afară de darea colosală de 60,000 mărci, pe care a impus-o colectivității, mai stoarse deosebit dela fiecare în parte prin munci și chinuri cumplite până și paraua cea de naforă. În 1210 „pentru că voea banii lor, a întemnițat pe toți Evreii, de amândouă sexele și cine n'a dat pe dată se alegea cel puțin cu un ochiu plesnit“ ³³⁾. Unuia Avraam din Bristol, i s'a scos șapte zile dearëndul căteoa măslea până omul se văzu nevoit a—i da 10,000 mărci ³⁴⁾.

Și nu numai dela blândul Ioan aveau de suferit nenorociții noștri coreligionari. În 1213, ridicându-se baronii contra tiranului, pentru că făcuse Anglia și Irlanda tributare cătră papa, atacă tot—

²⁹⁾ Jacobs, l. cit.—³⁰⁾ Tovey, p. 55; Boulton, Hist. of the Church of England, p. 270.

³¹⁾ Tovey, p. 63.—³²⁾ Acelaș; p. 67.—³³⁾ Stow, p. 168.—³⁴⁾ Acelaș; Gratz, p. 247; Tovey, p. 70.

odată pe „Evreii regelui“ măcelăresc o mulțime și-i jăfuesc ³⁵⁾. Și așa: tiranul făcea eu dănsii ce voea, fiind priviți ca proprietatea sa; ear baronii i ucideau și prădau pentru acelaș cuvânt — de necaz cătră rege, proprietarul lor, dar și mai mult spre a-i jăfui.

O rază de speranță pentru zile mai bune pătrunse în lagărul mult Henry III) încercaților Evrei-ingleși cu suirea pe tron a mino- (1216-1271)) rului Henry al III-lea. Atât sub Regența Lordului de Pembroke și aceea a succesorului său Hubert de Burgh, cât și în cei d'inteii ani ai majorității regelui, starea lor era comparativ fericită. Cei deținuți în temnițele din vremea lui Ioan fură liberați ³⁶⁾.

Șerifilor li se dăde instrucții severe de a opri sau năbuși orice mișcare de resvrătire. În fieștecăre oraș, unde se afla Evrei, s'a ales câte douăzeci și patru de cetățeni ca străjari, răspunzători pentru orice atac încontra unui Evreu sau a averii sale ³⁷⁾.

Autoritățile eclesiastice necăjite, că guvernul i protejează, Langton, arhiepiscop din Canterbury, și Hugh of Wells, bisopul din Lincoln, scot la 1223 niște ordonanțe barbare, ca creștinii să nu aibe nicio relațiune cu Evreii și culmea ticăloșiei ca să nu s'li se vînză *din cele neapărat trebuincioase pentru hrană* ³⁸⁾. Se înțelege, că s'au găsit și creștini cu inimă mai puțin neagră ca ale călugărilor denaturați, dar totuș, se raportează, că multe familii evrești au perit de foame. Cărmuirea aflând de aceasta, a trimis imediat poruncă la toți șerifii ca să se înlăture acele măsuri nemernice ³⁹⁾.

Șapte ani mai târziu însă se schimbă situația. Henry începe a se adevăra de fiu și urmaș vrednic al fălarnicului Ioan și că știe a-l întrece în cruzime și ticăloșii; ura, prejudețele și pofta după jaf și prădăciune, pe de altă parte, cresc mereu; neamul mult prigunit intră dar din nou în restriști și mai grele.

În 1230 li se confiscă a treia parte din averea mișcătoare ⁴⁰⁾ și în schimb se învoește celora din Londra a-și ridica o sinagogă. Îndată însă ce fu gătită „de oarece era prea artistică, creștinii au obținut învoirea regelui ca să fie dedicată blagoslovitei noastre „Doamne“; și așa a dat-o pomană Fraților St. Antonny din Viena și se boteză „Ospitalul St. Antonny“ ⁴¹⁾.

La 1240 s'a spânzurat la Norwich patru Evrei din cei mai bogați pe motiv, că ar fi obrezuit pe un băeat creștin numit Odard.

Eacă și după cronicarii peripețiile acestei calomnii, pe cât de

³⁵⁾ Tovey, p. 72.—³⁶⁾ Aceeas, p. 76.—³⁷⁾ Aceeas, p. 77-79.—³⁸⁾ Aceeas, p. 81-83.

³⁹⁾ Aceeas, p. 86-87.—⁴⁰⁾ Aceeas, p. 88.—⁴¹⁾ Stow p. 182; Tovey, l. cit.

curioase și absurde pe atât și de infamă: În una din zilele anului 1230, Odard, care avea atunci vârsta de 5 ani, se jucă în stradă, când fu apucat de năprasnă de către un număr de Evrei și târât în casa unuia din ei anume Iacob. Acolo l-au ținut o zi și o noapte; apoi, legându-i ochii cu o năframă, i-au tăiat „pielea dinainte“ („foreskin“), pe care o puseră într'o raclă cu nisip. După aceea au suflat toți, cu gurele în nisip, până a eșit ear la iveală. Norocosul, care a fost cel dinteu ce a zărit pe prețiosul odor „foreskin“, era unul Jurnepin, deaceea s'a numit pe băeat „Jurnepin“, proclamându-l jidovit.

Aceasta se povestește la 1234—5; până atunci nicio vorbă măcar. S'a examinat pe băeat și s'a găsit „the foreskin“ în toată bună regulă, neatins. Cu toate acestea Evreii au plătit regelui, cât n'a vrut el, și dănsul a suspendat afacerea, spre a o redeschide din nou la 1230—40.

La judecată, pe lângă arătările lui „Odard-Jurnepin“, deja flăcău de 15 ani, care, pe cât se vede, avea o bună memorie de știa cele petrecute cu dănsul, pe când a fost de 5 ani, până și suflarea în nisip, — s'a mai ivit o femeie Matilda Burnham, care a depus, că copilul descoperit de tatăl său și luat acasă, Evreii au venit la dănsa de i-au spus, ca nu cumva să îndrăznească a-i da carne de porc fiindcă e jidovit. Archidiaconul din Norwich și o mulțime de alți călugări mărturisiră earăș, că au văzut pe băeatul cu ochii lor îndată după operație, că „membrisorul“ i-a fost tare umflat și cișnea pohoade singe. Și pentru a pune vârf născocirii, se spuse, că Evreii s'au plăns atunci, la 1230, constabilului (polițaiului) de la castelul din Norwich, că creștinii vor să le ia pe „băeatul jidovit“. Toți au știut și văzut, poliția a fost sesizată de insuș criminalii și—minuni de ale evului mediu!—numai după cinci ani sunt urmăriți, spre a fi prădați de rege și, după zece ani, spre a fi din nou jăfuiți și chear uciși.

Pricina se judecă de un parlament special, la 1240, care i achită. Dar — și dacă i-a achitat un parlament special? — bișofii ridicând protest asupra jurisdicțiunii, că afacerea de „foreskin“ intră în esclusiva „competență a judecătoriei bisericești“, regele estradă bișofului William Ralegh, din Norwich, pe Evrei, ca să reguleze afacerea; și sfinția sa puse de se spânzură pe patru dintr'ênșii ⁴²⁾. D'oblossiers Tovey, ca creștin, se întreabă în a sa „Anglia Judaica“:

⁴²⁾ Tovey, p. 96-101; Walter Rye, „Persecution of the Jews“: Papers Anglo-Jewish Hist. Exhib. (citată), p. 153-154.

dacă poate cineva să-și inchipuească, că astfel de lucruri s'au petrecut în adevăr într-o țară creștinească?

Acuma să reluăm șirul istoriei. În cursul aceluiaș an regele convocă prin decret un *Parlamentum Judaicum* „spre a se chibzui de interesele coroanei, precum și de ale lor“. Evreii se bucurară de acest eveniment neașteptat; ei își ziceau: regele — care era certat cu baronii — la urma urmelor tot simte nevoie de sfatul nostru. Și rezultatul slăuirii parlamentare fu o proaspătă dajdie de 20,000 mărci, cu acăreia încasare însărcină pe zece din „parlamentari“ și cari, neputând fi exacti la vadeaua hotărîtă, au fost trântiți la închisoare cu „parlamentarele“ lor și cu copii până au isbutit să stringă suma ordonată ⁴³⁾.

„La 1243 a stors dela Evreii cei mai mizerabili un „exegit redemptionem“ în aur și argint; numai dela unul Aron din York a scos 4 mărci în aur și 4,000 mărci în argint. Aurul l-a primit însuș regele cu mână sa dela fiecare Evreu sau Evreică, cu primirea argintului însă a însărcinat pe alți“ ⁴⁴⁾.

Anul următor s'a găsit în Londra un copil mort. Copilul s'a îngropat „cu mare alaiu în biserica St. Paul nu departe de sfântul altar“ — și Evreii au plătit regelui gloabă 60,000 mărci ⁴⁵⁾.

La 1249 un adaus de taxă 10,000 mărci ⁴⁶⁾. 1250 „Regele Henry III, cuprins de un mare nesațiu de bani, a poruncit ca să se stoarcă fără milă dela Evrei până și paraua cea din urmă, dând această sarcină la slujbași anume“. Atunci, dela unul Aron din York, probabil identic cu cel pomenit mai sus, „pentru că a fost invinovățit, că ar fi falsificat un document, a smuls 14,000 mărci și deosebit 10,000 mărci în aur pentru interesele reginei“ ⁴⁷⁾. Mat. Paris ne spune mai departe, că „acest fericit Aron l-a incredințat pe cinstea și credința sa, că în total regele i-a smuls 30,000 mărci în argint și 200 în aur ⁴⁸⁾, se vede, afară de sumele sus pomenite, 10,000 mărci date în aur numai pentru interesele reginei“.

La 1253 Noem. 10 s'a scos din „lada“ de la „chirographers“ zapisul iscălit de starețul dela St. Alban, după care era îndatorit a răspunde către „Elias, jidovul din Londra“ datoriile cavalerului Richard de Oxaice și s'a făcut strigare în școala evreească, că dato-

⁴³⁾ Tovey, p. 110.

⁴⁴⁾ Matthæi Paris, „Chronica Majora“ (ed. Luard. London, 1876), v. 4, p. 267: „aurum tamen rex propria manu suscepit ab unoquoque Judæo viro vel muliere“.

⁴⁵⁾ Aceeaș, p. 377, 378; Jacobs, p. 42. — ⁴⁶⁾ Jacobs, l. cit. — ⁴⁷⁾ Math. Paris, aceeaș, v. 5, p. 136.

⁴⁸⁾ Aceeaș.

riile. starețului sunt icsosflisite „dela zidirea lumii și până atunci“; că așa a eșit poruncă dela curte ⁴⁹⁾.

După paștele an. 1254 s'a străns pe Evrei la palat, unde erau adunați toți sftenicii, și lordul Richard—fratele lui Henry—și le ceru în numele regelui: „La bourse ou la vie!“ Atunci, Elias, „Judaeorum pontifex“ (marele rabin), dupăce s'a consfătuît cu ai sei, a ținut următorul cuvânt: „O, cinstiți boeri! noi vedem, că domnul nostru, regele, stăruiește în tot felul ca să ne pearză numaidecât. În numele lui D-zeu i cerem, ca să ne învoească a părăsi această țară, spre a ne căuta aiurea un adăpost sub un stăpănitor, care va mai avea într'ensul măcar un pic de dreptate, de cinste și de credință. Da, cinstite, fețe boerești, așa este, dorim să plecăm, spre a nu ne mai întoarce cât lumea, lăsându-vă casele noastre și tot ce avem, numai ca să scăpăm cu viață. Adevărul grădesc: suntem sărăciți, storși, sleiți; nu mai avem de unde da. Poate regele să ne pue la cazne cât o pofți: poate să ne spargă ochii, să ne scoată măselele, să ne tae beregatele, dupăce mai inteiu ne va fi jupoit pielea; nu, D-zeu ne e martor, că nu mai avem de unde da“. Gemelele și lacrimile i impiedicară vorba, așa că a trebuit să se oprească din timp în timp, spre a-și prinde sufletul, căzând mereu într'un leșin de moarte ⁵⁰⁾. Emigrarea nu li s'a învoit și cel ce nu voi să fie spânzurat trebui să dea și de unde n'avea ⁵¹⁾.

În anul următor i fură de isnoavă „cu toate că erau deja sărăciți, lipiți pământului“, cu 8,000 mărci, când, în desperarea lor, i-au vorbit cu toții: „Noi vedem, Majestate, că tu nu cruți pe nimeni, nici pe creștin, nici pe evreu, ci într'una cauți numai chipuri și feluri cum de ai putea mai curând sărăci lumea. Pentru noi nu mai este nicio nădejde de a putea trăi aicea; *mai ales că sfinția sa Papa cu cămătăriile sale ne-a luat locul*. Îngăduiește-ne, Majestate, să plecăm, fie unde o fi, încotro ne va îndrepta și pe noi marele Dumnezeu“ ⁵²⁾.

La acest cuvânt îndrăzneț, în care se oglindește desnădejdea lor extremă, teribilul răspuns fără rușine, că e ruinat și inecat în datorii, că duce lipsă și că n'are cum plăti fiului său Eduard lista sa civilă de 15,000 mărci: „Deaceea trebuie să capăt bani de orișunde, dela orișicine și prin orice mijloace“ ⁵³⁾. Și ca să pue

⁴⁹⁾ Aceeaș, p. 398, 399.

⁵⁰⁾ Aceeaș, p. 411: „...et hæc singultibus et lacrimis sermonem impediens dicens, siluit fere cadens in extasim moriturus“.—⁵¹⁾ Aceeaș.—⁵²⁾ vezi Apendicele, Camăta și Evreii

⁵³⁾ Math, Paris, aceeaș, p. 487.

măna pe banii ce-i trebuia, arendă pe Evrei, pe un timp, fratelui său Richard de Cornwall pe 5,000 lire sterlinge ⁵⁴).

Am spus povestea prăznuirii cu prilejul obrezuirii a unui copil creștin, fie-mi îngăduit să mai spun, din mulțimea născocirilor, și una de răstignire, așa cum o ticluște cronicarul în naivitatea sa creștinească.

„1255. La 22 Noembre în acest an s'a adus la Westminster 102 Evrei din Lincoln, incriminați, că vara trecută au restignit un copil, spre batjocura legii noastre creștine. Li s'a luat întrebare și apoi au fost trimiși la temniță.

„Copilul, pe care l-au restignit era de ani 8, și așa i zicea : Hugh. După ce l-au căpătat în casa lor, l-au ținut 10 zile“, — „cu lapte dulce și alte mâncări copilărești“, adaugă un alt cronicar —, „trimițând în restimpul acela solie la multe alte țerguri, la alți de legea lor, ca să fie fără sminteală față la răstignire. Mulțumită grăbnicii, muma sa, i-a descoperit trupușorul într'un puț în dosul caselor Evreului, unde a fost restignit : căci ea a aflat, că băeatul se jucase cu niște copii de evrei d'înaintea porții aceluia Evreu.

„Evreul acesta prins și adus d'înaintea d-lui John Lexinton, care i-a făgăduit, că se va erta pe vinovați de vor destăinui tot de a fir de păr. Căci dênșii obicinuea a răstigni în fiecare an câteun copil de creștin, dacă le venea la îndemână.

„Regele aflând despre aceasta, n'a vrut să-l erte, ci a poruncit ca el și tovarășii săi să fie executați la Lincoln“.

L-am transcris pe Holingshed fiindcă e mai scurt, nu mă pot însă scuti fără a arăta, că alți cronicari, cum e chear însuș Mat. Paris, o spun povestea mai gogonată, că adevărat după ce s'au adunat Evreii, au ales pe unul drept Pilat, care a judecat și hotărât restignirea, că i-au pus în cap o coroană de mărcini, că i-au dat de băut oțet și fier, însfârșit teate câte sunt înșirate în Evanghelie cu privire la Christos.

Sfârșitul fu, că o mulțime de Evrei din *cei mai bogați*, au fost de sirg spânzurați și toată averea lor confiscată de regele, care căuta să înhațe bani „or și de unde or și de la cine și prin orice mijloace“ ⁵⁵).

De părăsim pe rege, dăm peste alți hoți de viță nobilă. În 1262

⁵⁴) Math. Paris p. 487; 488 : „Necesse igitur habeo vivere de pecunia undecunque, a quibuscunque qualitercunque adquisita“.—⁵⁵) Aceeaș; — Șăineanu, Martirul și Devotament, An. p. Isr., IX.

năvălesc asupra lor, în Londra, baronii, măcelăresc *șapte sute* Evrei, distrug contractele lor de datorii cu baronii, cari se aflau depuse în „lada“ la „chirographers“, și jăfuesc tot cvartierul evreesc⁵⁶⁾. Aceeaș dramă și hoție se repetă la 1264, când se omoară 200 și restul se pradă⁵⁷⁾; în 1267 se petrece aceeaș barbarie la Lincoln⁵⁸⁾.

În cursul aceluiaș an, li se ordonă de către „Conciliul din Viena“ ca să pue pălăria injositoare — colțurată⁵⁹⁾. La 1269 sunt din nou masacrați în Londra⁶⁰⁾. În 1271 li se ia cu hapca sinagoga din Nord-est și se dă peșcheș la „Friars de Saccă“⁶¹⁾.

În astfel de împrejurări triste și sfâșietoare, se înțelege de sine-și, că nu mai poate fi vorba de o dezvoltare culturală serioasă.

Pristăvirea mult zăbovită a lui Henry III, a alinat pe o clipeală durerea și suferința nenorociților Evrei. Dar, vai, numai pe o clipă.

Eduard I având nevoie de bani, s'a grăbit a include în manifestul,

Eduard I } pe care l-a scos cu ocazia suirii sale pe tron și pe Evrei,
(1262—1290) } făgăduindu-le de toate, aproape și mana. Se înțelege, că stălciții și zăpăciții Evrei au făcut ce au făcut și nu l-au lăsat pe omenosul lor stăpân ca să ducă lipsă.

N'a trecut însă mult și fiul lui Henry III a întărit zicătoarea, că „ce naște din pisică șoareci mănăncă“. El i încărcă cu biruri enorme, și urmă cu execuțiunile la fel ca cruzii ceilalți. Dacă un Evreu nu era în putere a răspunde „șfertul“ la termin, se împlinea pe femeea și copiii lui; de nu plătea nici atunci, era depus și el confiscându-i-se în acelaș timp tot ce avea⁶²⁾.

În anul al 3-lea al domniei sale, presat, se zice, de popor, legiferează o sumedenie de restrictive între cari și acele, că „Evreii săi“ nu vor putea înstrăina imobile fără autorizația specială a coroanei și — aicea își dă rămadă cu însăș mână lui mașina „sa“ de stoarcere — nu vor mai putea specula cu camăta; numai papei i se cade! Și consecința? că au rămas într'una supuși la taxe și amenzi grele. „Lăzile“ din sucursalele fură meren cercetate și ridicate cu totul tot la centrala și hărțile reținute or și confiscate, spre indestularea nesățiosului fiu de rege⁶³⁾.

Isvorul odinioară atât de mult curgător pentru coroană — cămătăria — secat fiind, veniturile Evreilor începură, firește, a se micșora

⁵⁶⁾ Holingshed, p. 253; Math. Paris, aceeaș, p. 516-519; Stow, p. 192; Tovey, p. 136 ur.

⁵⁷⁾ Stow, l. cit.; Holingshed, p. 263. — ⁵⁸⁾ Holingshed, p. 267. — ⁵⁹⁾ Aceeaș, p. 272.

Jacobs, l. cit. — ⁶¹⁾ Aceeaș. — ⁶²⁾ Aceeaș; Walter Rye, p. 165.

Madox, History of the Exchequer ed. II, London, 1759), v. I, p. 224, 225.

cum și ale regelui, sau, în orice caz, tiranul nu mai avea controlul și mijlocul de hrăpire pentru cari, altminterea, era menită instituțiunea *Scaccarium Judaeorum*. Monstrul încoronat recurse atunci la alte expediente.

În 1278 — după unii 1279 — sub pretext de ștărbirea monezilor, se depuse șasesuteoptzeci Evrei, dintre cari se spânzură două sute șasezecișisapte și averea lor se confiscă ⁶⁴).

La 1279, se isvodi, că „Evreii din Northampton au răstignit un băeat creștin, aproape de Vinerea Paștelor, însă nu l-au omorât de tot. Pentru aceasta s'a adus, după Paști, mai mulți din ei la Londra, de i-a repus prin spânzurătoare“ ⁶⁵). Cât despre bunurile spânzuraților știm, că ele cădeau, cu deplin drept, după lege, în folosul regelui care, deci, n'avea decât să făurească crime pe socoteala lor pentruca să se îmbogățească.

La 1282 în urma ordinului lui Peckham, arhiepiscopul din Canterbury, s'au demolit, în Londra, toate sinagogile ⁶⁶).

La 1287 „Din porunca regelui, care se afla în Bordeaux, se prinse într'o noapte și se întemniță pe toți Evreii din Anglia. Cauza nu era cunoscută, dar lei s'au răscumpărat cu 12,000 pfunți argint“ ⁶⁷).

În fine veni epilogul tragediei. O vacă lăptoasă când ajunge stearpă, căutăm să ne desfacem de dēnsa, spre a ne folosi de carnea și de pielea ei. De aceeaș vedere a fost călăuzit Eduard I când, la 1290, a decretat ca toți Evreii, sub pedeapsa morții, să părăsească regatul.

Faptele, la cari am azistat în cursul istoriei, ne-au orientat pe deplin asupra stării Evreilor din acea epocă. Știm d. p., că ei n'au mai putut produce regelui ca altădată; mai știm apoi, că dēnșii au fost jefuiți de toată averea mișcătoare, când de rege, când de baronii sau de gloata. Lor le rămaseră, prin urmare, numai imobilele, pe cari nu le-au putut instrăina fără învoirea regelui, precum și contractele de datorii, ipotecare mai cu seamă, cari se aflau depuse în „lăzile“ așezământului *Scaccarium Judaeorum*.

Decretul de expulzare glăsuește, că ei vor putea lua cu dēnșii toată averea mișcătoare, dar cronicarul relatează, că li s'a lăsat atâta numai „ca să aibă de cheltueală până dincelo de frontieră“ ⁶⁸). Instrăi-

⁶⁴) Madox, p. 225; Dr. Gross, p. 200, 201.

⁶⁵) Holingshed, p. 279; Stow, p. 200; Jacobs, p. 43.

⁶⁶) Stow, l. cit.

⁶⁷) Aceeaș, p. 202; Boulbee, l. cit.

⁶⁸) Stow, p. 203, 204.

narea proprietăților nemișcătoare, știm dinainte, că le-a fost oprită, și *recordele* oficiale de pe timpul lui Eduard, ne dau seamă, cu deamăruntul, de toate imobilele evreești, pe cari regele și le-a insușit după expulzarea lor ⁶⁹⁾). Așijderea despre contractele de datorii.

La 9 Octombrie 1290, rezămați de toeagul pribegiei, in inima lor cu nădejde in idealul pentru care au indurat atâtea chinuri amare ei, toți, in număr de 16,511 suflete ⁷⁰⁾), au părăsit pământul in al căruia sin zăceau osemintele străbunilor lor de mai bine de șase veacuri.

Ce s'au făcut nenorociții bejenari, in acea vreme atât de furtunoasă, pentru „poporul ales“ ? D-zeu știe ! Istoria ne spune numai, că acei cari se refugiase in Francia au fost in anul următor, 1191, goniti și deacolo ⁷¹⁾).

Se știe însă ce s'a petrecut cu a patra parte din ei, cari au imbarcat in Londra o corabie, pe care au nămit-o. Pe cursul Thamisei, in dreptul Queenborough, fiind vremea fluxului, căpitanul ancoră vasul, smomindu-și pasagerii ca să iasă la plimbare cu dēnsul pe uscat. Sosind timpul refluxului, s'a furișat dela dēnșii, reintrând in corabie. Apa începuse a se ridica talazuri, și ei simțind primejdia, alergară spre corabie. Dar neomenosul căpitan își bătea joc de dēnșii, recomandându-le ca să se adreseze la Moise, care a uscat marea roșie pentru străbunii lor. Astfel, de nu s'o fi întemplat vr'o minune, care însă nu e raportată, au fost toți inghițiți de valurile nemiloase ale Thamisei ⁷²⁾).

Eacă dureroasa incheere a primei perioade a istoriei Evreilor in Anglia.

⁶⁹⁾ Stow, p. 204 : „...giving them to beare their charges, till they were cut of his relm...“

⁷⁰⁾ Aceeaș : „...whose houses being sold, the king made a mighty messe of money“.

⁷¹⁾ Math. West. Flores historiarum, part. II, p. 381.

⁷²⁾ Tovy aceeaș, p. 247 ; Graetz, aceeaș, v. VII, p. 212 ; Holingshed, p. 285.

APENDICE

UZURA SI EVREII

În evul mediu Evreii au fost uzurari, și grozavi de tot acei din Anglia. Astfel s'a cântat până mai deunăzi pe toate notele: în versuri, în proză, în dramă și mai vîrtos în legendă; și astăzi chear mai există o rămășiță, porecliți antisemiți — cari cântă mereu acelaș cântec: „Um die Inferiorität, ja gemeinschädlichkeit der semitischen oder jüdischen Race zu beweisen, wird bald auf die Boerse, bald auf die Literatur hingewiesen. Der blutdürstige Shylock (z. B.) ist gegenwärtig das Stichblatt derer, welche nicht mehr mit Hostienhändlung und Brunnenvergiftung aufzutreten wagen“ ⁷³⁾.

Nu e aci locul ca să mă ocup de tema generală, care de altfel e de mult rezolvată de către bărbați geniali ca lordul. Bacon, Bentham, Adam Smith, Fr. Victor Hugo, Clermont-Tonnerre, Douce și alți, în favoarea neamului calomniat; deaceea mă voiu mărgini numai la Evreul-englez.

Este adevărat, că el era imprumutător de bani pe dobîndă; ba, admitem, că a fost cămătar. Ca să fim riguroși, să admitem, că uzura de orice soi u e o faptă infamantă și condamnabilă, o crimă. Evreul englez din veacul de mijloc ar merita dar osînda. Dar „cînd se părăște vreun om ca sêvêrșitor al unei crime, vini sau simple abateri, cea mai d'inteu și cea mai importantă chestiune de examinat este aceea de a ști dacă fapta criminală se poate pune după dreptate în sarcina pîrătului, adică dacă acesta, la vremea sêvêrșirii faptului... se bucura de libera sa voință“ ⁷⁴⁾. *Scaccarium*-ul *Judaeorum*, și mai cu seamă faptele despoților, pe cari ni le înșiră istoria, dovedesc, cu prisosință, că Evreul-englez, care se ocupa cu ceea ce se zice uzură, nu numai că nu s'a bucurat de libera voință, singurul caz în care ar putea fi cu dreptate tras la răspundere, ci, că a lucrat sub presiunea pumnului de fier al regilor nesățioși. „Evreii au fost numai o mașină de finanțe a regelui, pe care o mîna după poftă și trebuință“ ⁷⁵⁾. „Pe străbunii lor i-au muncit în Egipt ca să facă cărămidă, pe cînd faraonii englezești i chinneau pe aceștia ca să le fabrice bani“ ⁷⁶⁾.

Să trecem însă pentru moment peste motivele legale de scuză și să facem o mică cercetare în fond: Fost-au Evreii, în adevăr, cămătari, și ce fel de cămătari? Fost-au ei singuri cămătari sau mai erau și alte neamuri, și cu deosebire acuzatorul sêu, neamul creștinesc? În cazul afirmativ, care era gradul de uzură al unora și al altora?

Cînd Evreii au aflat de chipul cum Creștinii știu să înlătore uzura, spune

⁷³⁾ Prof. Dr. H. Graetz, Shylock in der Sage, im Drama, etc, Krotoschia 1880.

⁷⁴⁾ G. Costa-Foru, Magaziaul judecătoresc.

⁷⁵⁾ John R. Green, History of the English people, v. I. p. 337.

⁷⁶⁾ Tovey, p. 190.

cronic. Math. Paris, ei se strică de ris ⁷⁷⁾. El dă seamă despre un grup de Creștini italieni numiți *Coursini*, cari, cu fondurile Papei, pe socoteala și cu ajutorul lui, desbrăcau pe coreligionarii lor pe o cale rafinată și într'un mod ingrozitor. „Papa, scrie Tovey, obicinua să facă această speculă infamă într'un mod nerușinat; Evreii puteau cu deabinele lua dela dănsul învățătură“ ⁷⁸⁾.

Creștinilor, se știe, le erau strict oprite împrumutările cu dobândă, eată dar metoda adoptată de reprezentanții vaticanului. Când se convingeau, că acel ce vrea să împrumute nu e instare să-și plătească datoria, d. p., înainte de șase luni, i da bani fără dobândă pe trei luni, dela care termen însă urma să curgă o camătă de 75% în formă de clauză penală. „În cazul acesta și-a zis el (Papa) nu sunt uzurar, căci împrumut bani fără camătă, ceea ce urmează să-mi plătească mai pe urmă e numai un folos eventual“.

Următorul specimen de act încheiat de creștinii necămătari se transmite de către Math. Paris ⁷⁹⁾: „La toți acei ce vor vedea acest zapis, Thomas, starețul mănăstirii Barnwell, cu sănătate în Domnul! Să se știe, că am împrumutat și primit, la Londra, pentru trebuințele bisericei, de la Francesco și Grigorio, dela dănsii și tovarășii lor, cetățeni și neguțatori din Milan, 104 mărci bani legiuți, sterlinge, socotit a 13 şilling 4 penny marca. Suma aceasta de 104 mărci ne îndatorim a o răspunde înapoi la New-Temple, în Londra, în postul *St. Pietro ad Vincula*, fiind inteia zi de August 1235.

„În caz de neplată la timpul și locul hotărît, ne legăm a răspunde neguțătorilor menționați, la orcare din ei, sau la vechilul lor, câteun marc de parale de fiecare zece mărci pentru orice întârziere de două luni, ca recom-pensă sau pagubă ce ar putea rezulta pentru pomeniții neguțatori din cauza întârzierii cu plata, ei vor fi astfel îndrituiți legiuit a cere și dobândi capitalul, daunele și spezele cum mai sus se specifică; asemenea și cheltuelile personale ale unuia din neguțatori, ale calului și servitorului său până când banii indicați vor fi achitați pe deplin.

„Și pentru siguranța de plată a capitalului, foloasele, paguba și cheltuelile, ne zălogim către sus zisii comercianți și moștenitorii lor, pe noi înși-ne, biserica noastră și dependentele, toate bunurile noastre precum și acele ale bisericei noastre: mișcătoare și nemișcătoare, bisericăști sau lumești ce avem sau vom avea și în orșice loc ele s'ar afla.

„Recunoaștem și adevărim, că sus pomenitele bunuri le ținem și le păstrăm dela menționații neguțatori numai din bunătatea lor până sinetul va fi achitat desăvârșit.

„Ne lepădăm, apoi, pe noi înși-ne și succesorii noștri de orice fel de ajutor canonic și al legilor politicești, de toate privilegiile, de Epistola St. Adrian, de toate datinele, statutele, cazaniile, îngăduințele și favorurile dobândite dela regele Angliei; așijderea dela dreptul de apel la rege pentru anularea (acestui act) și dela orice alte excepțiuni, ce s'ar putea invoca contra validității înscrisului de față. Toate aceste ne legăm a le ține cu credință, și spre tărie adevărim cu pecetea mănăstirii“.

⁷⁷⁾ Math. Paris, op. cit., v. III, p. 331: „Judaei quoque novum genus usurae in Christianis compingentes Sabbata nostra non immerito deridebant“.

⁷⁸⁾ Tovey, p. 123. — ⁷⁹⁾ Op. cit.

⁸⁰⁾ Math. Paris, op. cit., p. 329.

Bietul popa, cum a trebuit, sërmanul, să se lepede de toți sfinții până a căpătat imprumul; dar, cel puțin s'a legat către credincioșii bisericeii!

Dacă pravoslavnicii cămătari s'au purtat astfel cu popa, care imprumuta „pentru trebuințele bisericeii“, cum puteau urma mai uman cu mirenii? Norodul fu intr'atăta stors, încât bișoful din Londra a crezut de datoria sa a-i anatematiza și goni din diocesa sa. Regele, de bună seamă, în vedere că i se strica interesele, căci creștinii nu erau supuși jurisdicțiunii faimosului *Scaccarium Judaeorum*, luă și el măsuri contra lor; dar cum de „a vorbit Roma“ ei fură lăsați în pace, ba ajutați chear, de popimea mai cu seamă, de a-și face mendrele ⁸²⁾.

În afară de aceasta mai dăm de o altă breaslă de creștini cămătari: *Caturcensieni* ⁸³⁾. De ar mai fi trăit Math. Paris, cum bine observă Tovey, el ne-ar fi împărtășit desigur multe bunătăți și despre acești uzurari; pe când așa ne-a fost dat numai să aflăm, că ei făceau afaceri de „bancă“ cu coroana cea „fără fund“. Se știe, că Henry III arendase pe Evrei către fratele său. Cum și când i-a primit înapoi, nu e lămurit, destul că i-a recăpătat, căci în an. 46 al domniei sale i-a trecut fiului său Eduard ⁸⁴⁾, și acesta i-a zălogit în anul următor la *Caturcensieni*, operație ce a fost aprobată de către tatăl său printr'un model de patentă ⁸⁵⁾. O nouă probă de libertate de acțiune, în consecințe de răspunderea Evreului cămătar!

Nevinovăția, neuzura creștinească am văzut-o, zăpăditul starețului Thomas ne-a deslușit-o; să vedem acum vinovăția și uzura evreească.

Înainte de toate nu trebuie uitat, cumcă toate operațiile Evreilor au fost legitime; niciun act, cum se știe, nu era valabil de nu era făcut sub controlul legii, de către „chirographers“. Dacă s'ar da deci de un act infam ca ale creștinilor cămătari, nu s'ar putea condamna decât legea, care a îngăduit infamia și în special autoritatea de atunci, care cum știm, a silit pe Evrei la acte de asemenea natură. Până acum însă n'a aflat nimenea despre existența unui atare act, pentru care, în orice caz—cu riscul de a mă repeta—n'ar putea fi răspunzător decât legea și puterea sub care s'a făcut, dar din care totuș ar rezulta, că Evreii, au fost în adevăr uzurari. Math. Paris, care era călugăr și nicidecum prieten al Evreilor, el, un compilator și scriitor istoric faimos, care n'a lăsat niciun eveniment fie și de cea mai mică însemnătate neînregistrat, el transmite lumii actul creștinesc al *Coursinilor* și descrie amărunchit toate infamiile lor ⁸⁶⁾; oare dacă ar fi existat vreun act, nu tocmai corect

⁸¹⁾ Math. Paris, op. cit. p. 331.—⁸²⁾ ibid., p. 332.—⁸³⁾ Tovey, p. 159.—⁸⁴⁾ ibid., p. 157.

⁸⁵⁾ Pat. 47, Hen. 3, m. 9, (reprodusă de Tovey, p. 158): „Rex Universi ad quos praesentes „Literae pervenerint salutem. Cum Edwardus, noster dilectus Primogenitus, ex procepto, a sensu „et voluptate nostra, concesserit et tradiderit insolutum Petro Ceraudo et Will. Bernardo fra- „tribus, et eorum sociis, Civibus et Mercatoribus, *Caturcensibus*, pro Mutuo per Dominum Edward. „dum, ab iisdem Mercatoribus, habito et recepto, London pro negotiis ipsius Edwardi et Regn- „nostri, gravibus et arduis, Totum Judaismum nostrum, ipsius Regni nostri, cum scaccario ejus- „dem Judaismi et omnibus et singulis aliis preventibus et exitibus, oeterisque ad idem Judaismum „spectantibus; Habend et Tenend a die confectionis instrumenti inter dict. Edward et praesatos „Mercatores super dicto Mutuo confecti, usque ad quindenam Sancti Johan. Baptist. Anno Dom. „1205, prout in instrumento praedicto Patente, seu literis dicti Edwardi, quod, seu quas, iidem „Mercatores penes se habent, plenius continetur. Nos praedictam Concessionem et Traditionem „ratis habentes et gratas etc. in omnibus confirmamus, etc. Dat. apud Lond. 11 die Junii A. R „N. 47^a.—⁸⁶⁾ Math. Paris, l. cit.

al Evreilor, un act chear mult mai puțin ticălos ca acele ale creștinilor cămătari, pentru care Evreii însă ar fi putut fi răspunzători, călugărul Paris i-ar fi cruțat și nu l-ar fi comunicat posterității? Dela densusul însă, singura autoritate în istoria Englezilor, aflăm numai, cum am arătat, că Evreii, ei cămătarii, se strica de ris, când aflară de cinstea și omenia creștinească. El ne mai spune contrar celor ce relatează despre creștinii cămătari, ceea ce tocmai contribuște de a reduce în țăndări construcția legendară, că Evreii ar fi sērăcit pe creștinii cu uzura lor; el ne spune, că creștinii—se înțelege, acei scuțiți de viermele rozător al fanatismului și de pofta de jaf și de prădăciune—compățimeau cu Evreii și vĕrsau lacrimi pentru suferințele lor ⁸⁷⁾.

Până acuma am vĕzut, că adevărații uzurari erau Creștini și nu Evrei. Faptul, că Evreii au fost imprumutători de bani cu dobândă, nu îndrituiește nicicum la încheerea, că ei erau și cămătari. Dobânda și uzura sunt două lucruri distincte; distanța între dĕnsele e colosală; pe când uzura a fost, este și va fi condamnabilă, dobânda, o chirie moderată a banilor, ca și chiriile tuturor bunurilor, a fost, este și va fi justificată și tolerată. În lipsă dar de orice act, de orice împrejurare concretă, că Evreul englez din evul-mediu ar fi fost uzurar, uzurar condamnabil, de unde a isvorit atunci legenda și pe ce se întemează ea?

Cronicarii: Thomas Walsingham, Henry de Knyghton, Iohn Major și alți, scriind asupra expulzării Evreilor, raportează, că din cauza necredinței lor și a uzurei „cu care au mĕncat pe poporul cu oase cu tot“ s'a decretat isgonirea; și că comunele (parlamentul) și clerul ar fi oferit sau și dat chear regelui a cincisprezecea parte din averea lor mișcătoare pentru acea bună și creștinească ispravă. Deaci a isvorit și pe aceasta s'a întemeat legenda, că Evreul englez ar fi fost cămătar grozav, încât comunele și popimea s'au vĕzut nevoite a dărui regelui o parte din averea lor pentruca să scape lumea de această plagă, care mistuea pe poporul „cu oase cu tot“.

Acest raport senzațional, menit de a justifica pe regele, care s'a îmbogățit din hapca și a stigmatiza pe Evrei de „uzurari“, acest raport e judecat de toți istoricii ca neexact, ca lipsit de orice probabilitate, cu atât mai vĕrtos cu cĕt Math. Westminster, singurul istoric, care a trăit pe vremea aceea, a descris deslușit expulzarea și n'a făcut nicio mențiune despre darul comunelor și al popimii și nici indică „uzura“ ca motiv al expulzării ⁸⁸⁾. Noi însă suntem inclinați a privi povestea cronicarilor ca cinstită și adevărată; căci tocmai în așa caz reese și mai mult inocența Evreilor, reese, că ura și prejudețele, egoismul și invidia, dorința de a-i jăfui și prăda, au fost cauza isgonirii lor și nu pentrucă prin uzura lor ar fi mĕncat pe norodul cu oase cu tot.

Se știe, că *Statutum Judaismi*, care interzicea Evreilor indeletnicirea cu imprumutare de bani pe dobândă sub grea pedeapsă, a fost decretat în al treilea an al domniei lui Eduard, la 1275; acelaș statut anulează orice dobândă eurgĕtoare, recunoscĕnd numai capitalul datorit. Expulzarea, știm, că a avut loc cu 15 ani mai târziu, deabea la 1290. În cursul acestor 15 ani ei, firește,

⁸⁷⁾ Math. Paris, op. cit., v. V, p. 116: „... Cristianos super afflictione Judaeorum miserentes et flentes.“—⁸⁸⁾ Math. West. Flores historiarum, I. cit.

n'au mai fost, n'au mai putut fi cămătari, căci statutul menționat, afară că i supunea la o mare pedeapsă, invalidă cu deplin drept orice contractare de acest soi. Cum dar și când au putut Evreii, cu uzura lor, hotărîtor ne mai existentă, să mănânce pe popor într'atăta, încît nobilii și popii să-și jertfească o parte din averi, spre a obține isgonirea lor? Să zicem, că Evreii, cu toate restricțiunile din statut, aveau totuși îndrăzneala de a-și imprăștiia banii cu imprumut în dreapta și în stînga—in realitate știm, că ei au fost despoeați și nu mai aveau ce da cu imprumut — indignații n'aveau atunci decît să denunțe contractele lor ilicite și apoi să indemne pe toată lumea ca, legal, să-și bată joc de creditorii, adică de Evreii cămătari, cruțându-și în aceeași vreme cele 15%, pentru alte scopuri nobile și caritabile. Din cele ce preced e dar evident, că jertfa boerimii și a popimii, din punctul de vedere al unei uzure evreiești, n'avea niciun *raison d'être*; și dacă ea, cu toate acestea, a avut cumva loc, cauza se află aiurea și—nicidecum în așăta „uzura“ evrească.

Cu ocazia expoziției istorice Anglo-evree, ce avu loc în 1887 (Anglo-Jewish historical exhibition) s'a aflat un act, care dovedește, că toată mișcarea contra Evreilor a fost pusă la cale și implinită de către datornicii lor pentruca astfel să scape de datorii ⁸⁹⁾. La masacrul din York (1190) în capul bandei, care a măcelărit pe acei Evrei, cari n'avuseser curagiul a se sinucide singur, se afla un nobil Richard Malbeste ⁹⁰⁾. Și actul descoperit, de care am făcut mențiune, constată, că acest nobil Malbeste datorea lui „Aron jidovul din York“ o sumă mare de bani, care urma să fie achitată în acele zile, când Evreii din York, între cari și „Aron jidovul“, au fost masacrați. Oricăteori istoricul s'a isbit de singeroasa dramă din York — scrie Walter Rye (creștin)—l-a judecat pe Richard „Malabestia“ vrednic de acest nume, „o bestie sîlbatecă“, un crud, crunt și fără milă, dar poate numai un fanatic; pe când astăzi față cu actul descoperit, e dovedit cu de prisos, că el n'a fost nicidecum fanatic, ci un simplu și vulgar ucigaș, care a căutat, ca și tovarășii săi, să desființeze pe această cale ticăloasă, datorile ce le avea către Evrei. „Eu unul, continuă Rye, nu cunosc o pagină mai neagră în istoria englezească. Omorurile, omorurile venale din partea creștinilor se potrivesc foarte rău cu eroismul desperat al victimelor lor“ ⁹¹⁾.

În cursul istoriei Evreilor-engleji, se vede, mai mult decît odată, cum acești nobili filantropi, spre a distruge actele lor de datorii din „lăzile“ dela „chirographers“ și a jăfui cvartierele jidovești, ucideau sutimi, ba miimi de suflete omenști. Că ei, și nobilii și popii, pe timpul expulziunii, erau datornicii Evreilor, cu ipoteci, capitaluri dinainte; apoi din cursul celor 15 ani, în cari Evreii nu mai puteau opera imprumuturi, le datorau bani pentru diferite produse, cum lănuri și altele vîndute și nepredate. Multime de acte păstrate la bibliotecile din British Museum, Westminster, etc. precum și raporturile oficiale, cari constată cum regele, după expulzarea Evreilor, a dispus de datorile către Evrei cum: pe unii i-a ertat, pe alți i-a ușurat (că lui i-a dat mîna), dovedesc aceasta în mod invederat. Astfel fiind, nu e oare cu putință,

⁸⁹⁾ Additional Charter, No. 1251 (Catalogue of Anglo-Jewish hist. Exhib. p. 183, London 1888).

⁹⁰⁾ Persecutions of the Jews (citat), p. 149.

⁹¹⁾ Aceeș, p. 150.

ca comunele și popimea—dacă e cumva adevărat ceea ce se raportează de cronicari — să fie adus jertfa de 15% din averea lor, nu pe altarul binelui obște, ci pur și simplu spre a se cotorisi de creditorii lor, spre a se scăpa de datorii? Da, negreșit, și fanatismul și-a avut părțica sa de vină. Mai presus de orice indoeală, că „uzura“ ar fi justificat pedeapsa expulzării lor din Anglia...

Încă o vorbă spre a sfârși. Creștinii indeobște — deosebit de „Caurșini“ și „Caturcensieni“—în ciuda prohibițiunilor canonice,—se indeletniceau cu uzura „fățîș“, mult înainte de expulzarea Evreilor⁹²). Și lucrul acesta se explică foarte lesne, prin dispozițiile statutului din 1275, care oprea pe Evrei a mai manipula cu împrumutări de bani. Nu se putea ca lumea s'o ducă fără împrumutători de bani, și, se înțelege, nimeni nu voea să împrumute fără folos și așa, numai din bunătațe creștinească, să-și riște și să se lipsească de capitalul lor. Numeroasele legi pentru prevenirea uzurei, făcute după ce Evreii au părăsit insula și pe vremile acele când nu se mai afla niciunul măcar pe insulă, au dovedit, apoi, cum cu drept cuvânt accentuează istoricul Tovey, că uzura n'a fost o crimă proprie numai Evreilor. Dece dar se pusese pecetea uzurei pe fruntea Evreului care, cum e dovedit, n'a fost în această privință decât un instrument al legilor și al condițiilor excepționale, în cari trăea? Dece mai cu seamă numai pe fruntea Evreului și nu și pe aceea a creștinului, însfârșit pe acelui care a fost în adevăr cămătar? Apoi „astfel“ — ne spune faimosul Lord Macaulay vorbind în chestia Evreilor—„a fost totdeauna raționarea fa-naticilor. Ei n'au lipsit niciodată de a invoca în justificarea persecuțiunilor, „viciile pe cari tocmai persecuțiile și numai persecuțiile le au provocat. Ei „i-au împins la ocupațiuni urâte și apoi tot ei au avut îndrăzneala a-i infiera“.

⁹²) Encyclopaedia Britannica, v. XXIV, p. 18.

CIRCUMCIZIA LA EVREI

STUDIU CRITIC

de DR. MELCHIOR M. HÂRSU

I

După cum aflăm din Sf. scriptura patriarchul Abraam, schimbându-și numele, a introdus, după porunca Domnului, obrezuirea oamenilor săi, de sex bărbătesc (Cartea I Moise, capul XVII). Abraam, ne mai spune scriptura, a avut vârsta de nouăzeci și nouă de ani, când s'a supus acestei operații, și Ismail, fiul său și al servitoarei sale Agar, treisprezece ani. Deatunci, după vechile tradiții, obrezuirea a rămas la Evrei. „Ca martor ai judaismului, sunt de o valoare egală: recunoașterea unicului Dumnezeu, sfințirea Sămbetei și circumcizia copiilor“ (Mechilta, litro, capul 2). Asemenea credeau și neevreii, că circumcizia e sacramentul religiei iudaice (*Lactantius*, *Divin. instit.* IV, 17). Și Evreii nu s'au lepădat de acest obicei, chear atunci, când li-a fost interzis, când tirani fanatici le amărau viața în orice chip, și *Epifane*, *Adrian* și *Siesebut* amenințau cu moarte, pe toți acei cari își vor obrezui copiii (I, *Macab.*; 1, *Mechilta*, decalog, No. 2; *Sebet* *Iehuda*, IX). Și în codicele israelit (Tur Iore dea, 260) se zice despre însemnătatea circumciziei, că ea nu se poate compara cu celelalte porunci ale lui Dumnezeu. „circumcizia e semnul alianței între Dumnezeu și poporul său, scobit în carnea copiilor sei“.

Circumcizia a fost observată și de urmașii patriarchului Abraam. Fiii lui Iacob au refuzat propunerea lui Sicheu, fiul lui Hamor, care voea să se căsătorească cu sora lor Dina, deoarece li era „rușine a da sora lor după un om neobrezuit“ (Cartea I Moise, capul XXXIV). Și așa circumcizia, din ce în ce, a devenit mai strâns legată de monoteismul israelit. Și aceasta se aprobă apoi și în cercurile rabinilor, așa că, într'un loc (Ialcut) se zice, că cine nu se circumcide, nu recunoaște Dumnezeirea (אם בניך מקבלים מילה, מקבלים אלהותו ואם לא אין מקבלים אלהות).—

Cine nu se circumcide, rupe unirea lui Dumnezeu cu poporul său (Cartea I, Moise, c. XVII). Circumciziei i se atribue chiar un rol mai mare decât sfințirea Sămbetei, de altfel cea mai principală lege a ceremonialului religiei israelite. „Sămbăta“, zic Talmudiștii, „e un semn între Dumnezeu și poporul său, un semn în veci (Cartea II Moise, c. XXXI), pe când circumcizia e semnul principal, e semnul alianței“.

Statul ierusalimitan dădea și el atenție mare acestei operații rituale, căci pe când la neglijarea celorlalte porunci religioase, tribunalul iudaic nu era dator să intervie (Iebamot, 114, a, b; Maimonides, Sabat, 12,6, Maachalot asurot, 17,28; Abel, 3,12; Ozach haim, 343), sau cel mult reclama (מחין ולא כושר — Magen Abraam, 343,2; Iore dea, 305, 18), la omiterea circumciziei era îndatorit să obrezuească copilul (Chidușin, 29, a.) Și chiar forța au putut-o întrebuința, acolo unde o a avut, dacă tatăl refuza liberarea copilului pentru circumcizie (Maimonides, Mila, 1,2; Iore dea, 261).

După legea biblică copilul se supunea operației opt zile după ce s'a născut Cartea III, Moise, capul XII. *Maimonides*, vorbind despre însemnătatea obiceiurilor rituale (Comentarul mișnei Chulin, 7,5), zice: „Toate obiceiurile înrădăcinate în cultul nostru, le facem fiindcă ne-au fost poruncite de Dumnezeu, prin Moise, și nu fiindcă au fost profesate și de alți. Nu mâncăm o bucată din un animal, ce mai trăește (אבר מן החי), nu fiindcă mâncarea acestor cărnuri era interzisă lui Noe, ci fiindu-ne oprită prin Moise. Și așa ne obrezuim, nu fiindcă Dumnezeu a poruncit-o deja lui Abraam, ci pentrucă ne-a zis-o prin Moise, că trebuie să ne obrezuim, cum s'a obrezuit și Abraam, ca să fie un semn al unirii“. Și într'un alt loc (Mila, 3,8, ap. Abot 3), *Maimonides* ne spune, că „cine rupe unirea făcută de Dumnezeu cu Abraam, nevoind a se supune circumciziei, nu va avea parte de lumea cealaltă, fie el cât de învățat, fie el cât de milostiv. „Israel s'a supus cu bucurie poruncei circumciziei, și apără cu moartea existența acestui uz“ (Sabat, 130 a). În statul palestinian, oricine nu se supunea obrezuirii, a fost exclus din comunitate; însă nu se osândea la moarte, cum s'ar putea crede din cele două cuvinte biblice *caret* (כרת) și *tumat* (טומאת) (Maimonides, Mila I, 1).

„Circumcizia e însemnată“, zice Talmudul (Nedarim, 31, b, 32 a), „căci pentru aceasta, Dumnezeu a făcut treisprezece uniri cu poporul israelit. Circumcizia e însemnată, căci neglijarea ei nu i-a fost ertată nici lui Moise. Circumcizia e însemnată, căci Abraam,

cu toate faptele sale bune, n'a fost recunoscut ca perfect, pânăce nu s'a obrezuit. Circumcizia e însemnată, căci ea cântărește cât toate celelalte porunci ale sfintei legi. Circumcizia e însemnată, căci dacă ea n'ar fi, nici cerul și pământul (adică judaismul, căci Talmudul identifică existența judaismului cu existența lumii) n'ar putea să fie“.

Circumcizia de obicei se făcea numai de unul circumcis, adică de un Evreu (Menachot, 42, a; Bereșit raba, cap. 46). Mai înainte obrezuirea se făcea sau de mama copilului (Cartea II Moise, capul IV), sau de alte femei, ce se ocupau anume cu astfel de lucruri (Sabat 133, b; Iebamot, 64, a). Apoi operațiunea se făcea sau de medic (רופא), sau de băeș (מומן). Acolo unde nu se află operator israelit, Talmudul (Aboda zara, 23, a) permite a se chema medicul aramaic. Și istoricul *Josephus* ne povestește, că obrezuirea se încredința medicilor experți, mai ales de era vorba de operații la adulți. Circumcizia avea numele de *mila* (מילה), ear operatorul se cheama *mohel* (מחל) tăetura se numește *chituch* (כתוך).

Operația se imparte în *mila*, obrezuirea propriu zisă, și *peria* (פריעה), ruperea lamelei interne, care acoperă și înconjură ghinda, dupăce s'a tăeat vârful format de lamela externă, zis și prepuțiu. Circumcizia se făcea în timpurile vechi cu o peatră (צור), cum a făcut-o și Sipora, soția lui Moise (Cartea II, Moise, capul IV) și Iosua (Cartea V Moise, capul 2), înainte de a păși pe pământul sfânt. Însă deja Talmudul (Sabat, 136, b) zice, că e de preferat un cuțitaș ascuțit, cu care s'ar depărta prepuțul și mai repede și mai sigur.

Partea a doua a operației, *peria*, n'a fost poruncită lui Abraam, dupăcum crede *Rab* (Iebamot, 71, b), ci a fost introdusă tocmai prin Iosua. Cu toate astea, Talmudul nu recunoaște ca perfecte operațiile, unde nu s'a făcut și *peria* (מל ולא פרע כאלו לא מל — Sabat, 137, b). Și într'adevăr, ruperea lamelei interne e strict necesară, dacă voim ca ghinda să nu mai fie acoperită; acolo unde nu se face, nu se va putea cunoaște, trecând un oarecare timp, dacă e obrezuit sau nu, și fimosa — despre care vom mai vorbi — poate exista ca și la unul necircumcis. *Peria* nefiind obicinuită la Musulmani, nici nu se poate cunoaște dacă au fost operați. Chirurgia modernă și ea, ori și unde e silită să facă circumcizia, taie și lamela internă.

Pe vremea Talmudiștilor se mai obicinua, ca copilul, înainte de a se opera, să facă o baie caldă (Sabat, 134, b; Erubin, 67, b; P'sachim, 69, a; Bereșit raba, cap. 80). Baie aceasta se reclama pe atunci ca foarte necesară, așa că se permitea chiar facerea focului în ziua de

Sămbătă pentru încălzirea apei. Baea se făcea și după operație, căci se temeau că i s'ar putea întâmpla vr'un rău copilului nescăldat. Codicele israelit însă desființă acest obicei, după ce s'a văzut, că baea nu joacă niciun rol în vindecarea ranei (Șulhan aruch, Orach haim, 331,9). Pe rană se punea chimin și un emplastru, și preparăția acestor medicamente, crezute de foarte trebuincioase, se permitea chiar în ziua de Sămbătă (Maimonides, Mila, II, 2; Iore dea, 266,4). Alți se mai serveau de o emulsie de vin și oleu, sau puneau bast, burete și lichen uscat pe deasupra ranei (Sabat, 134, b). A treia zi după circumcizie, care, după scriptură (Cartea I, Moise, XXXIV), e cea mai periculoasă sănătății circumcisului (Baba meția, 86, b), se făcea ear bae (Sabat, 86, b; 134, b; Bereșit raba, cap. 80).

Tot pe atunci s'a introdus și obiceiul de a suge sângele, îndată ce s'a făcut obrezuirea, un obicei cunoscut sub numele de *meția*, și pe care Talmudul îl recomandă pentru ca copilul circumcis să nu fie vătămat (Sabat, 133, b; Maimonides, Mila, II, 2) — fără a se spune ce anume ar fi vătămător dacă *meția* nu s'ar face. Se fac două-trei sugături, *mohelul* luând varga în gură, și sângele supt se scuipă; rana se stropește apoi cu vin. *Maimonides* crede, că sângele reținut în rană ar putea deveni periculos, și, sprijiniți pe cunoștințele sale — *Maimonides* era și medic și rabin — rabinii au decretat, că și *meția* face parte din operația rituală (וכל מוהל שאינו מוצא מעבירין אותו — Sabat, 133, a; Iore dea, 246,3). Ca și baea, sugerea sângelui a dispărut în mai toate părțile, și se mai practică numai în unele țări balcanice și în România.

După legea israelită, circumcizia nu se face la copii slabi, ci se așteaptă până ce copilul dispune de puterile trebuincioase la suportarea operației (Sabat, 137, b). Un tată, care a pierdut doi copii în urma circumciziei, numai trebuie să obrezuească copiii săi (Maimonides, Mila I, 17; Iore dea, 263, 2). *Abai* zice (Sabat, 133, b), că copilul, care are o culoare prea roșie, nu trebuie obrezuit, căci ar putea să pearză prea mult sânge și să moară. *Rabi Natan din Babilon* a scăpat viața a doi copii, a căror frați au murit în urma operației : unul avea o culoare roșie, și celalt o culoare galbenă; deci unul avea prea mult sânge, ear celalt prea puțin, așa că circumcizia era interzisă pentru amândoi (Sabat, 133, b; Chulin, 47, b). „La copilul slab“, zice *Maimonides* (Mila, I, 18), „circumcizia se poate face și mai pe urmă, când se va fi însăănătoșit; însă de s'a pierdut viața unei ființe omenеști, ea nu se mai poate recăștiga“. Copiii născuți fără prepuțiu (נולד מוהל), erau

scutiți de circumcizie, se făcea numai o incizie mică în împrejurimea ghindei, și o picătură de sânge era suficientă pentru împlinirea formalității de alianță între Dumnezeu și noul născut — dacă această operațiune nu putea deveni periculoasă (Sabat, 135; Iore dea, 264; Ture zahab 8, Sifte coen 12).

Din cele descrise reese, că se întâmpla în acele timpuri să existe Evrei neobrezuiți, și totuși Talmudul îi numește „Evrei buni” (ישראל), (מלוי הם), considerându-i ca meritorii pentru toate funcțiile religioase, până și a circumciziei (Chulin, 4, b; Iore dea 2, 7); căci, dacă nu s'a putut obrezui din considerații sanitare, Domnul îl socoate, că tot a păstrat unirea cu dănsul (Aboda zara, 27, a). Generația născută în pustiu, după eșirea Evreilor din Egipt, asemenea nu s'a putut circumcide din considerații sanitare (Iebamot, 72, a), și totuși erau socotiți ca buni Evrei. Toți copiii Evreilor sunt Evrei, îndată după ce s'au născut, fără a fi circumciși. Neobrezuirea însă, ca manifestare voluntară, acolo unde operația nu e periculoasă, e condamnată de lege.

Cu toate că circumcizia jucă un rol așa de însemnat, nu i s'a atribuit superioritatea asupra celor trei porunci fundamentale ale iudaismului; Evreul e dator, de e silit să aleagă între moarte și servirea celor trei păcate: I, idolatrie (עבודה זרה), II, incest (גילוי עריות), III, omor (שפיכת דמים), să se jertfească morții, decât să-și păteze sufletul cu aceste trei crime. Nu așa și la circumcizie; dacă poate alege între circumcizie și viață, e dator să se decidă pentru cea din urmă.

Acolo unde prepuțiul a crescut, după obrezuire, într'un mod încât circumcizia nu s'ar cunoaște, se face o a doua operație, dar numai atunci când se crede, că cea dintea n'a fost bună (משך בערלה) — Sabat, 137, b.) Inșă un astfel de om, în aparență necircumcis, e capabil pentru toate funcțiile religioase (Iebamot, 72, a; Iore dea 264, b.)

Omul care, fiind copil, nu s'a putut circumcide din considerații sanitare, și care, fiind ajuns în vârstă, se teme de această operație, poate rămănea toată viața sa necircumcis, făcând parte din comunitatea israelită (Chulin, 4, b; Iore dea, 264; Sifte coen, 1, Kesef mișne; Șechita, 4, 14; Bet Iosef, Iore dea, 2, Sifte coen, eod. loc., 21).

Talmudul în niciun loc nu amintește de Evrei, cari cu dinadinsul nu s'ar fi circumcis, totuși îi găsim amintiți, în mod indirect,

în multe alte locuri (Midraș raba și Ialcut, parașat Lech-lecha). În schimb însă Talmudiștii (Iebamot, 46, b) cred, că prozelitul devine Evreu, îndată ce a luat baea rituală (*tebila*, תבילה), fără a mai avea trebuință de obrezuire. *Maimonides* însă zice, că acolo, unde nu e vorba de pericol, nimeni nu se poate dispensa de circumcizie, dacă vrea să fie primit în corporația israelită.

În general, Evreii se țin de următoarele perceptive date de religie :

- 1) Fiecare tată e dator să obrezuească pe fiii săi.
- 2) Obrezuirea se face a opta zi după naștere, dimineața, nicio dată în timpul nopții.
- 3) La copii bolnavi se așteaptă cu obrezuirea până ce se vor fi însănătoșit, și se numără șapte zile din ziua în care s'a constatat însănătoșirea, când se face operația.
- 4) Copii ermafrodiți și copii cu vargă dublă, sau și acei născuți prin secția cezariană, se obrezuesc, de sunt sănătoși, opt zile după ce s'au născut.
- 5) Dacă copilul s'a născut pe seară, numărutul celor opt zile începe din ziua următoare.
- 6) Copilul se zice născut din momentul, în care capul copilului stă afară din genitalele măsei; corpul poate fi eșit mai în urmă.
- 7) Oriunde există bănușeala de boală, fie chear cât de mică, circumcizia se va amăna.
- 8) Un tată și o mamă, cari au pierdut doi copii în urma circumciziei, dintr'o căsătorie sau și din două căsătorii, sau dacă au murit doi copii a doi frați sau a două surori în urma circumciziei — copii noi născuți și la ceilalți frați și surori — nu se vor mai circumcide. Obrezuirea se face apoi, când copiii au mai crescut și au devenit mai puternici.
- 9) Copilului născut fără prepuțiu i se face o incizie mică, dacă medicul expert crede, că această mică incizie nu poate fi periculoasă.
- 10) Dacă a opta zi cade Sămbătă sau sêrbătoare, circumcizia se va face și atunci, însă numai dacă copilul e de o constituție normală; copiii ermafrodiți sau cu varga dublă nu se pot obrezui în ziua de Sămbătă și de sêrbătoare.
- 11) Cine n'a circumcis încă, nu poate face în niciun caz inteia sa operație în ziua de Sămbătă sau de sêrbătoare.

Ritualul începe cu o binecuvântare a operatorului (ברכה על המילה) după care se face operația. Tatăl copilului, sau dacă lipsește, nașul, zice în timpul *periei* o a doua binecuvântare (להכניסו). Operația fiind terminată, tatăl copilului, operatorul sau vr'o persoană onorabilă face tărnoseala copilului, zicând rugăciunea אשר קדש ידיו מברא; ajuns la pasagiul ברמך היי câteva picături din vinul, care servește tărnoselei, se toarnă în gura copilului.

Dacă se obrezuesc doi copii deodată, binecuvântarea על המילה se face la început, și rugăciunea אשר קדש după ce s'a făcut și circumcizia a doua.

Prepuțul tăeat se pune deobiceiu într'o strachină cu pământ sau cenușă.

Lângă scaunul nașului se mai pune un al doilea scaun, care rămâne neocupat în tot timpul ceremoniei — după legendă, scaunul profetului Ilie (כסא של אליהו הנביא), solul unirii între Dumnezeu și poporul său (ומלאך הברית).

În ziua obrezuirii părinții copilului dau o masă, la care iau parte zece bărbați adulți (סעודה). După terminarea rugăciunii de masă se cântă două piesme (פזמונים) נורה ונורה להחמין. În cea din urmă se zice, că operatorul senzibil nu poate opera în mod cuviincios.

De se întâmplă ca ziua obrezuirii să cază Luni sau Joi, החמין și והוא רחום se suprimă din rugăciunea dimineții; în sinagogă pasagiul dela שירת הים până la sfârșitul cânticului marin (שירת הים) se recitează vers cu vers, de operator și de comunitate.

II

Cercetările voiajorilor ne au convins, că circumcizia mai există și azi la multe popoare, cari niciodată n'au stat în legătură cu poporul evreu și cu religia israelită. Aceasta e cauza bănuielei în ce privește primitivitatea circumciziei la Evrei.

Circumcizia se practica și la Egipteni; monumentele lor arată varga tăeată. Însă nu se poate zice în mod definitiv, că circumcizia se făcea numai asupra preoților, cum susțin unii istorici.

Pe când însă *Sanchuniathan*¹⁾ crede, că circumcizia se poate data

¹⁾ „At vero Saturnus, dum orbem lustrat universum, Minervae filiae totius Atticae regnum tradit, ac dirae pestilentiae inclementia exitioque commotus, filium quem unum ex legitima uxore suscepit, coeli patri totum flammis consumptum immolat, tum sibi ipsa verenda circumscindit sociosque omnes ad simile factum per vim adigit“ (Fragm. Lanchun, ed Orelli, pag. 38).

până la Cronos, *Herodot* ne spune, că această operație e un obicei foarte vechiu și de care nu se poate ști, unde se practica mai înteu, la Egipteni sau Etiopeni. Dela Egipteni au învățat acest obicei, după *Herodot*, Fenicienii și Sirienii din Palestina (*Josephus Flavius* zice că acesta e numele Evreilor la *Herodot*), și Macronienii și Sirienii, cari locuiesc lângă riul Termidor și Parteneu, l-au învățat dela Colchieni. *Malgaigne* și *Castlain* însă cred, că Egiptenii au învățat circumcizia dela Evrei, deoarece unele monumente vechi egiptene arată, că numai Evreii au fost obrezuiți — un fapt pe care vestitul egiptolog *Ebers* nu-l amintește.

Tinerii Evrei, cari freventau societatea neevree, luând parte la jocurile elene, unde toți eșeau pe arena și in băile publice desbrăcați de tot, se rușinau de varga circumcisă și căutau, prin diferite manipulații, a trage pielea, spre a-și acoperi ghinda ¹⁾. Poate că așa ne putem explica înțelesul, de altfel foarte intunecat al cuvintelor lui *Horatius* (*Satire*, I, 5, 100): „Credat Judaeus Apella“ — a privat. și *pellis* (Vezi și *Horatius*, *Sermon.*, I, 9, 7a; *Juvenal*, *Satir.* XIV, 100; *Tacit*, *Histor.* 5, 5, 3) ²⁾. Ei se serveau de tragerea prepuțului de un instrument mic, numit *epispastru*, care căzând in mâinile rabinilor, au decretat — după cum zic unii — că și lamela internă trebuie ruptă adică *peria*.

Pe când însă scriitorii Evrei cred, că circumcizia, după spusele Sf. Scripturi, are o însemnătate simbolică și religioasă, mulți scriitori moderni au crezut, că obrezuirea s'a introdus numai din considerații sanitare. Această presupunere nu se bazează pe niciun fapt istoric; ceeace susține *Philo* (*De Circumcisione* in opp. II, 210, ed. Mangey, Colon. 1613), că circumcizia s'a introdus la Evrei din considerații igienice și profilactice, nu se poate accepta. Tot așa de puțin probabilă e opinia, că operația era o jertfă făcută diferiților zei. Fără indoeală, *Dr. H. Ploss* ³⁾ a avut dreptate susținând, că circumcizia a avut la început un scop cu totul special: de a corigenatura, de a-i veni in ajutor in funcțiile sexuale. Se făcea circumci-

1) In eo, qui circumciscus est, sub circulo glandis scalpelo dducenda cutis ab interiore cole est. Non ita dolet, quia summo soluto deduci eorsum usque ad pubem manu potest, neque ides sanguis profluit. Resoluta autem cutis rursus extenditur ultra glandem: tum multa frigida aqua foretur, emplastrumque circumdatur, quod valenter inflammationem reprimat. Ubi jam sine inflammatione est deligari debet et pube usque ad circulum, super glandem autem imposito emplastro induci. Sic enim fit, ut interior pars glutinetur superior ita sanescat, ne inhaereat. (*Celsus* de arte med., lib VII, cap. 25).

2) I, Macab., I, 16.

3) *Dr. H. Ploss*, *Geschichtliches und Ethnologisches über Knabenbeschneidung*, Leipzig 1885.

zia, cu scopul de a înlătura fimosa, adică îngustimea prepuțului, care nu se poate da îndărătul ghindei. Această îngustime e statornică la copii și se pierde tocmai în anii pubertății; câteodată însă prepuțul nu se poate da îndărăt la adulți, ceea ce poate cauza o stare neplăcută din diferite puncte de vedere. Popoarele vechi credeau, că această stare ar împedica funcțiunile sexuale și căutau să o depărteze. Așa ne explicăm, de ce popoarele primitive obrezuesc copiii tocmai în etatea pubertății. Musulmanii circumcid copiii în vârstă de câțiva ani, și numai Evreii, Abesinienii și Arabii din Sud-Est în vârstă fragedă.

Fără îndoială, Egiptenii cunoșteau obrezuirea, încă înainte de a veni în contact cu Evreii. După unii autori clasici castele preoților și ale ostașilor nu primeau decât tineri circumciși; numai aceștia au putut afla misterele templului și ale științei—un ce care l-a făcut pe *Pitagora* să se obrezuească. *Blumenbach* a găsit mumii circumcise și observarea făcută de *Czermak*, că o mumie, care nu putea fi decât a unui ténér de vr'o cincisprezece ani, era circumcisă, a confirmat notița lui *Ambrosiu*, că Egiptenii se obrezueau în vârstă de patrusprezece ani. Și s'a constatat, în mod sigur, de *Ebers* și *Welcker*, că circumcizia se practica la Egipteni deja sub Tutmes al III-lea și Amenofis al II-lea, adică în anii 1614–1555 ante Christ. În cartea morților, care se pune în coșciugul mumiei, se zice într'un loc, că circumcizia avea o țintă curată (morală).

Semiții neevrei din Arabia au practicat circumcizia mult timp înainte venirii lui Muhamed; în Coran obrezuirea nu se amintește și nici nu se prescrie. Însă după un obicei vechiu (*si-khelil*), niciun muhamedan nu-și lasă copilul neobrezuit mai mult decât până în al zecelea an. Deși circumcizia nu se numără între dogmele islamitice, totuș e tradițională și o datorie (*sunnet*) pentru toți, cari profesează religia lui Muhamed.

În Turcia, circumcizia se face în modul următor: Băeatul stă în picioare, pe când chirurgul introduce în deschizătura prepuțului un bețișor de lemn, trăgând prepuțul spre sine. După ce a apucat prepuțul cu o pințetă, pune degetul gros pe ghindă și tae cu un briciu bucata apucată cu pințetă. *Talașul*, un stiptic, ce conține taină, oprește curgerea sângelui. În Persia, circumcizia se face în mod analog. Mai complicată e practicarea circumciziei în Algeria.

Marocanii însărcinează cu facerea operației numai pe un învățat (*Fakih*): Tatarii își taie o bucată, ca icul, din prepușul lor.

Abesinienii, deși Creștini, au păstrat circumcizia până în ziua de azi, și regele abesinian *Claudiu* (1555), în confesia sa, zice: „Circumcisio nostra secundum consuetudinem regionis fit, sicut incisio faciei in Aethiopia et Nubia, et sicut perforatio auris apud Indos, autem, quod facimus, non facimus ad observandas leges Mosaicas, sed tantum propter morem humanum“¹⁾.

Foarte multe popoare din Africa estică, cari nu profesează religia lui Muhamet, practică obrezuirea, acompaniată de diferite ceremonii. Unele popoare din Africa sudică, Negrii din Basuto, ca și Marolongii, circumcid băieții ajunși în vârstă pubertății. Tot așa și la Negrii din Africa vestică, cari asemenea nu-s muhamedani.

Circumcizia se mai obicinuește la populația Archipelului ostindic muhamedană și păgână, la locuitorii Indiei olandeze, Molucii, Amboinezii, populația Sulului, a insulei Timor din archipelul Sunda, la Tagalii de pe insulele Filipine, Bisajazii, Dajacii de pe Borneo, la populația insulelor Aru, Bata, și Niasenii din Sumatra, Hovazii din Madagascar, Melanezii, la unii locuitori din Guinea nouă, la populația insulei Rooc, a insulei Tana și Malicoli din noile Hebride, în Australia sudică, în Polinesia, pe insulele Samoane, la unele triburi ale Indienilor din America nordică, la Indienii din Nicaragua, etc. În fine circumcizia se mai practica odată în Mexica și la Caribii din Orinoco.

Vedem dar, că circumcizia există la multe popoare, cari nustau în nicio legătură etnică. Ce-i drept, nu toți fac o circumcizie completă, așa cum o înțelege chirurgia și cum o fac Evreii; dar e destul să constatăm, că la așa multe triburi și în depărtări așa de mari, operația se face la unul și acelaș organ. E dar firesc, ca să imbrățișăm opinia *D-rului Ploss*, profesată de altfel și de *Autenrieth*, *Trusen* ș. a., că la început, circumcizia era menită de a veni în ajutorul tinerului în vârstă pubertății, când începea să aibă funcții sexuale. Aceasta stă chear în deplin acord cu porunca dată Evreilor, de a crește și a se înmulți. Legende și simbolurile create în jurul acestei operații, devenită rituală la unele popoare, aparțin unui timp mult mai târziu.

Vom implini însă un act de pietate, publicând și opinia venera-

¹⁾ *I. Ludolf*, *Historia Aethiopiae*, Francof. 1581, I. III, c. 1.—Acelaș: *Comentarius*, 1591, pag. 240, 258.

tului nostru profesor *Dr. Moritz Steinschneider* din Berlin. Domnia-sa crede, că circumcizia e o procedură păgână, umanizată de popoarele, cari au adoptat obrezuirea. La început, existau jertfe ome-nești, s'a jertfit primul născut, apoi i se tăia varga întreagă, până ce operația a devenit umană, mărginindu-se numai la tăerea pre-putiului.

Înfine vom mai aminti, că afară de circumcizia băeților, unele popoare, ca Hotentotii, mai practică și castrația băeților lor. La fe-tele se fac excizii ale clitorisului, infibulații sau și alte mutilații.

Au fost vremuri, în cari circumcizia era interzisă. Istoria ne a-rată, că de multe ori, voind a se lovi în Evrei, li s'a interzis prac-ticarea obrezuirii. Așa găsim și în codicele *Justinian* (L. I, Tit. 9 și 10), că se va osândi cu moartea pe medicul, care va circumcide pe un cetățean al Romei.

III

Simbolul religios și considerația sanitară a obrezuirii fiind un ce născut mult timp după ce se practica deja această operație, mulți s'au întrebat, dacă ea mai are dreptul de a fi. S'a imputat Evreilor —unicului popor conlocuitor cu creștinii în Europa, care a păstrat circumcizia, dacă distingem pe Muhamedani, ce trăesc limitați în sta-tul lor — că observarea obrezuirii și a celorlalte obiceiuri re-ligioase ca sfințirea Sămbătei, mâncările rituale, sărbătorile, etc. sunt o piedică de a se uni cu populația creștină, în mijlocul căreia trăesc și mulți Evrei s'au grăbit, mai ales în țerile occidentale, de a se lepăda de toate aceste obiceiuri. Rabinul *Dr. Holdheim* s'a exprimat în public contra obrezuirii religioase, și comunitatea Evreilor re-formați din Berlin, fondată de dănsul, a și hotărît, că circumcizia e voluntară. Încercarea de a nu circumcide s'a făcut, acuma câteva decenii, și în Rusia și Austria, însă acolo statele cereau ca copilul să fie crescut în vreo religie oarecare, și multe mame s'au plăns în acele țeri de alternativa: circumcizie sau botez.

Cu toate că legile moderne asigură libertatea individuală, ve-dem, că numărul Evreilor, cari nu-și circumcid copii e, relativ, foarte mic. Mai ales în țerile, unde mai sunt mulți Evrei religioși, un tată ce nu-și circumcide copilul e o raritate —și mulțimea co-religionarilor ei consideră după un asemenea pas ca renegat și pe jumătate convertit la religia creștină. Și lucrul e natural. Evreii de azi obrezuind copiii lor, nu o fac, cum cred unii, din considerații

igienice, ci pur și simplu fiindcă circumcizia, dupăcum am văzut în capitolul inteu, a devenit o parte integrantă a religiei judaice. Ei frecventează sinagogile în zilele de sărbătoare și câteodată și în zilele de lucru, mănâncă numai ceea ce legea li permite și tot așa își circumcid copiii. Niciodată astfel de Evrei nu se pot gândi la lepădarea prescripțiilor religioase, și nevenind în atingere intimă cu populația creștină, mai ales în ce privește viața familială, aceste obiceiuri vor rămănea, cum au existat până astăzi.

Unii însă din Evreii moderni, obrezuindu-și copiii, au susținut, că o fac din considerații igienice sau fiindcă cred, că circumcizia e un bun profilactic încontra infecțiilor veneriene și sifilitice. S'au găsit și medici ca *Dr. Claparède* ¹⁾ și *Rosenzweig* ²⁾, cari au propus introducerea circumciziei din partea statului și a se obzeui pe toți tinerii, cari își fac serviciul militar, spre a-i feri de sifilis. Inșă adevărul e, că circumcizia nu păzește de sifilis; sunt și Evrei sifilitici și dacă numărul lor e mai mic, cauza e, că nu sunt așa neglijenți ca mulți conlocuitori creștini, și caută ajutorul medical, în dată ce au constatat un început de boală.

Ceeace se poate afirma e, că prin circumcizie se împedică existența *fimosei* la Evrei, pe când la populația neobrezuită unii statistici arată băeți cu fimosă în proporția de 15—20 la sută. Și acolo unde există strămtoare mare la gura prepuțului, cu inlesnire se formează calculele prepuțiale și balanita, adică inflamație asupra feței ghindei. Deseori balanitele dau naștere unor catare uretrale, cari, după feluritele procese patologice, pot face dificilă golirea vesiceii urinare—și, după mulți autori germani, această stare e foarte des un punct etiologic în ce privește aparițiunea herniilor, a prolapsului rectal și al idrocelului.

Pre lângă astea s'au mai făcut fel de fel de exagerații, oricând s'a vorbit de eficacitatea circumciziei. Un medic rus *Dr. Pogorelski*, crede, că circumceiși își pot cumpăta pasiunile sexuale mai mult decât neobrezuiții și că din această cauză, Evreii participă mai puțin la sinucideri și crime—neștiind că salacitatea obzeuiților a fost și e mai mare decât la neobrezuiți. D-nii *Dr. Fleury*, *Michaelis*, de *Vannier*, *Lallemand* și *Herford* recomandă circumcizia ca profilactic încontra onaniei, crezând că prepuțul lipsind, ghinda își perde sensibilitatea—și nu știu, că masturbația e tot așa de răspândită între copiii israeliți ca și între cei creștini.

¹⁾ *Claparède*, La circoncision, de son importance dans la famille et dans l'état, Paris 1861.

²⁾ *Rosenzweig*, Zur Beschneidungsfrage, Schweidnitz 1878 și 1889.

Alți, pledând pentru circumcizie, au descris în culori cât se poate de triste, pericolele fimosei, căzând dintr'o exagerație în cealaltă. *Dr. Podracki* crede, că fimosa poate duce la sterilitatea bărbatului și *Dr. Hey* și *Roux* ar fi găsit o legătură între fimosa și cancerul penisului, o opinie sprijinită și de *Dr. William Huc*, *Hofmohl* și *W. Mac Cormar*. Însă *Dr. Castelain* gresește, dacă crede, că cancerul penisului e un ceva necunoscut între Evrei. În fine vom mai aminti, că un număr foarte mare de medici, mai ales americani, vorbesc de raportul ce există între fimosa și diferite boli cerebrale și nervoase, povestindu-ne fel de fel de istorii miraculoase privitoare la vindecări în urma circumciziei.

Am amintit deja, că circumcizia în niciun fel nu poate fi privită ca profilactic în contra infecțiilor sifilitice, și că în timpul modern, sifilisul e tot așa de răspândit în populația evree ca și în cea creștină. Dacă însă *Heyfelder* ne spune, că la ultimul războiu ruso-romăno-turc, armata rusească a avut 30,000 soldați sifilitici, pe când armata turcească n'a avut niciunul (?), „probabil“—dupăcum zice *Heyfelder*—„fiindcă Turcul obrezuit nu se molipsește de sifilis“, atunci i vom spune, că n'a căutat să-și dea cont asupra modului de propagație al sifilisului. *Heyfelder* uită, că înainte de toate, Turcul se însoară la o vârstă cât se poate de tînă, nefiind silit, ca populația noastră, să caute timp de un deceniu și mai bine — de la sfârșitul pubertății până ce se însoară — plăcerile sexuale în brațele prostituatelor. Apoi mai e și un al doilea punct, și anume, că pe când unele fiice ale popoarelor civilizate rătăcesc din braț în braț, dănd sifilisul căpătat dela unul la altul, Turcul e mai credincios nevastei sale decât celelalte popoare, sau fiindcă n'are prostituate sau fiindcă își formează un *harem*, dacă averea i-o permite.

În ce privește pericolitatea circumciziei, vom aminti, că orice emoragie abondentă poate pricinui moartea copilului, dacă nu se caută a opri curgerea sîngelui (emostasa). Sîngele își poate avea originea sau într'o arteră sau într'o vînă a prepuțului, și câteodată curge dintr'un vas gros sau din mai multe ramificații (*Drii Spiritus* și *Goldmann*). *Dr. Schapira* a descris un caz, în care sîngele curgea dintr'o ramură arterială a prepuțului, la care cu greu s'a putut face legătura. *Dr. Clemens* a văzut un caz, unde sîngele curgea din *Frenulum praeputii*, care câteodată are arteriole foarte dezvoltate, și *Dr. Hirschberg*, *Behrend*, *Steppuhn* ș. a. au descris cazuri analoage, făcînd abstracție de acele cari n'au fost anunțate în public.

Emoragiile pot fi însă periculoase, chiar acolo unde nu se găsesc vase sanguine dezvoltate. Există oameni cari, căpătând o rană, fie ea cât de mică, sângerează fără întrerupere, până ce mor de anemie; sângele prezintă o cantitate mult mai mare, decât ne am fi așteptat din partea tăeturei și a vaselor respective. Acesta e simptomul principal al unei boli grave, a *emofiliei*, unde pacientul mai că nu poate conta pe ajutorul medicului. Pe când orice alt sânge, venind în contact cu aerul atmosferic, are tendința de a se închega, un proces ce ajută foarte mult emostasei, deoarece astupă deschizătura vaselor sanguine din rană, sângele emofililor curge fără a se opri. Așa s'au văzut, la astfel de oameni, cazuri mortale după o înțepătură mică, după tăeturi neînsemnate în apropierea unghiilor, la extracțiunea unei măsele, atacându-se vreo vână din țesutul pulpei, și—*last, not laest*—la multe circumcizii. Nu se știe, care e cauza emofiliei. *Virchow* crede, că, afară de lipsa coagulării sângelui, emofilii mai au artere înguste, așa că presiunea sângelui devine anormală. Alți autori au constatat, că la oameni, cari înclină la sângeri, pereții arterelor sunt foarte subțiri. Dovedit e, că emofilia e ereditară; părinții o transmit urmașilor lor, mai ales celor masculini, la cari o și vedem mai des decât la femei. Circumcizii sfârșite prin moarte, la copii emofili, au fost descrise de *D-rii Bókai, Arnhold, Castelain, Steinitz* și *H. Fischer*.

Talmudiștii, fără indoeală, n'au știut nimic despre existența emofiliei; *Dr. Lange* a constatat, că deabea la 1793 s'a descris pentru inteiș dată un caz de emofilia. La 1820, *Dr. Grandidier* a numărat unsprezece familii de emofili; la 1839 au fost patruzeci și șase; la 1854 o sută cincizeci și două și la 1886 două sute și trei zeci¹⁾. Cele mai multe cazuri s'au văzut până acum în emisfera nordică, și anume în America de Nord între 30—45° și în Europa între 45—60° de lățime nordică geografică. Frecvența cea mare a emofiliei la Evrei, se va explica poate prin înrudirile obicinuite la căsătoriile evrești. Talmudul dispensând de circumcizie pe toți acei, cari au pierdut doi frați sau veri în urma obrezurii, s'a gândit desigur la emoragii, ce pot veni din arterele prepuțului. De ar fi cunoscut și emofilia, el ar fi interzis chiar obrezuirea unui astfel de copil, căci cum s'a exprimat într'un alt loc (*Ketubot*, 19, a): „Legea dispăre oriunde e vorba de pericol, fie el cât de mic“.

¹⁾ *Dr. Julius Jaffé*, Die rituelle Circumcision im Lichte der antiseptischen Chirurgie mit Berücksichtigung der religiösen Vorschriften, Leipzig 1886.

S'au mai văzut cazuri, unde, operatorul nefiind iscusit, circumcizia a dat naștere la fel de fel de schilăviri și mutilații. *Dr. Sascke* a descris un caz, unde lipsea jumătatea penisului; *Dr. Iaffé* un caz analog și *Dr. Bókai* un alt caz, în care canalul uretral avea o fistulă în regiunea frenului, făcută cu ocazia obrezuirii. Diferite mutilații de felul acesta au fost descrise de *D-rii Bergson, Podracki, Dieffenbach*, ș. a. unde uneori schilăvirile au fost cauza impotenței și a sterilității.

De multeori s'au văzut cazuri de spasm tonic, tetanos, și de trismus la copii, scurt timp după ce au fost circumceiși (*D-rii Bergson și Segel*).

D-rii Wolfers și H. Fischer au văzut cazuri de procese flegmonoase ale penisului după obrezuire și un medic francez („*La France médicale*“, 1885, No. 5) un alt caz, unde a apărut și un abces inghinal.

Foarte des se întâmplă erisipelul la copii obrezuiți, și *Dr. Jakubowski* a putut constata legătura între doi copii obrezuiți, erisipelatoși, și într-o lăhuză cu febră puerpurală, care locuia în aceeași casă. Uneori, erisipelul poate deveni cangrenos, sau copilul moare în urma febrei neîntrerupte (*D-rii Bergson, Koenig, Bókai, H. Fischer și Sandberg*). În fine s'au mai descris cazuri de elefantiasă (*Dr. H. Fischer*), de inflamații crupoase (*Dr. Bókai*) și de membrane difterice (*D-rii Iacobi și Ebstein*), toate pricinuite de circumcizie.

Ce-i drept, nu toate procesele patologice indicate, observate la circumcizii, se pot scrie cu siguranță numai pe contul operatorului, a *mohelului*, căci se poate ca ele să fie pricinuite și de alte persoane, cari vin în atingere cu copilul obrezuit, ca moașa, mama sau tatăl copilului, doica, etc.; infecțiile de sifilis și de tuberculoză sunt provocate numai de operator, și anume prin nefericita sugere a ranei (meița), ce se obișnuiește încă în țara noastră. I-a fost dat chirurgului *Dr. Rust*, din Berlin, a constata pentru întâia dată, la 1810, modul de propagare al sifilisului prin mijlocirea *mohelilor*, și *D-rii Lehmann, Lindmann, Elsenberg și Hofmohl* au descris cazuri, unde operatorul, introducând varga în gură, a inoculat tuberculoza pe penisul noului născut.

Dr. Rust nu și-a putut explica sifilisul copiilor evrei, la cari a fost chemat. A făcut cercetări în dreapta și în stânga, a făcut examenul regiunilor ganglionare și a gurei la amândoi părinți, fără a găsi urmele acestei boli — cu toate că copii arătau, în mod sigur,

toate simptomele sifilisului. Intr'o zi i veni in gând, că poate exista vr'o legătură între circumcizia și sifilisul, căci copiii bolnavi au fost toți de sex masculin. El căută deci—a fost creștin—a azista odată la executarea acestei operații, unde a și fost instare a studia etiologia sifilisului micilor sei pacienți: *Mohelul*, dupăce a făcut incizia (*chituch*), rupând și lamela internă a prepuțiului (*peria*), voea să implinească și actul al treilea, a suga sângele din rană (*mețita*). Inșă când *mohelul* se aplecă, luând varga in gură, *Dr. Rust* sări in apropierea sa, trăgându-l de guler până la fereastră, unde, examinându-i gura, a găsit căteo ulcerăție sifilitică pe tonsile. Etiologia aceasta fiind cunoscută, s'au relatat cazuri analoage din Varșovia, Vilna și Leopold, apoi și din provincia Rhenană.

Deatunci, cazuistica sifilisului copiilor tot creștea. *Dr. Pitha* a putut constata, că un *mohel* din Viena a molipsit cu sifilis, intr'un scurt timp, treizeci de copii circumciși de dănsul. La congresul rabinilor germani, ținut la 1846 la Breslau, rabinul *Salomon* comunică o scrisoare a fiului său, medic la Hamburg, prin care i făcea cunoscut, că un *mohel* a umplut o mulțime de copii, cari au și murit in urma sifilisului, pânăce intr'o zi a putut constata o ulcerăție sifilitică in cavitatea sa bucală. Cazuri analoage au fost descrise de *D-rii Segel* și *Elsenberg*; *Dr. Kedossow* a putut constata, de trei ori, că copilul sifilitic, molipsit de *mohel*, a umplut și pe mama sa.

Din cele înșirate mai sus cu ușurință putem vedea, că circumcizia nu e nicidecum o operație neinsemnată și nepericuloasă, și deci înțelegem cum s'a ivit întrebarea: Să se mai obrezuească copiii sau nu?

IV

Făcând abstracție de emofilie, pe care am amintit-o mai sus, vom aminti, că mâinile necurate ale *mohelului*, murdăria unghiilor pline cu fel de fel de microbi patogeni, dupăcum a putut-o constata *Dr. P. Fürbringer*, praful de lemn putred, zis „făină de obrezuire“ ce servește ca stiptic Evreilor din țară, de altfel rezervorul cel mai frecvent al microbilor de tetanos și trismus, mutilațiile, ce se fac de operatori neiscușiți, etc. etc., nu sunt fapte, cari ar fi instare să pledeze pentru menținerea circumciziei. Din punctul de vedere medical, răspunsul va fi întotdeauna negativ. Inșă fiindcă agitațiile in contra circumciziei sunt nefolositoare, medicii Evrei, și ceilalți israeliți culți, sunt datori a lupta cel puțin in contra modului

cum se practică azi circumcizia. Dacă obrezuirea se face — și ea se va uza, cât timp va exista religia evree, cât timp va exista diferența între Evreu și Creștin, cât timp statul va avea o religie care nu e a tuturor copiilor țerei — ea să se facă cel puțin în condiții, ce nu pot fi vătămătoare.

Înainte de toate se va cere, ca operația să se facă numai de medic. Numai medicul e în stare să facă un anamnestic, acolo unde e bănuială de emofilie; numai medicul poate examina copilul și, găsindu-l debil, va amâna operația; numai medicul se va putea păzi de mutilații; numai medicul poate opera în mod aseptice; numai medicul poate întrebuința antisepsia, acolo unde trebuința o va cere. Toți au încredere în medic, care a învățat chirurgia, și atunci nu se va mai întâmpla ca tatăl palid, aducând tremurător copilul său la obrezuire, să leșine pătuns de emoțiune, și mama duioasă, ce plină de spaimă își așteaptă copilul, să inebunească în lehozie, de frica, că operația n'a fost făcută cu bun succes.

Ceeace suntem îndrept a cere dela un medic, nu putem aștepta nicidecum dela un profan, care pentru moment devine operator. De unde să o știe *mohelul*, învățat poate în ale Talmudului, dar care nu știe măcar ce se înțelege sub cuvântul „contagiu“, că cuțitul, cu care a operat un copil sifilitic — un ceva nu tocmai rar în timpul nostru — poate transmite sifilisul unui copil sănătos, din părinți sănătoși dacă cuțitul nu se sterilizează după operație? Și de unde să știe *mohelul*, ce vrea să zică sterilizarea instrumentelor? De unde să știe el, că desinfecția mâinilor și a organului, la care se operează, e indispensabilă la orice operație? Cunoaște el oare însemnătatea fenolului și a acidului corosiv? Și oriunde nu avem aceste precauțiuni, suntem îndrept a crede, că operația nu va reuși.

Să nu ni se obiecteze, că nenorocirile întâmplate în urma circumciziei sunt foarte rare. Vor fi și ele mai dese, dar nu-s cunoscute în public — și cazurile amintite mai sus, descrise în mod mai amănunțit de *Dr. Iaffé* în teza sa, unde se poate găsi însemnat și origina celor citate de noi, grăește contrariul. Și fără îndoială, astfel de cazuri nefericite vor dispărea, îndată ce numai medici experți vor fi însărcinați cu facerea operației.

Acolo unde nu se găsesse medici evrei, operația se va putea face de medicul creștin. Ceeace era permis pe timpul Talmudului (*A-boda zara*, 23, a), e natural ca să fie permis și azi. Acei ce refuză

pe operatorul neevreu, pe motivul, că în Sf. scriptură scrie, că numai cel circumcis poate circumcide (Cartea I, Moise, capul XVII), arată, că nu cunoștea citirea corectă introdusă de gramaticii-masoreți. Textul ebraic (המל ימול) nu se citește *hamal iimol*, ci *himmol iimol*; *himmol* e infinitul absolut și servește, cum știu toți cari s'au ocupat puțin de puțin de gramatica limbei ebraice, spre a întări pe *iimol*. Talmudul s'a ocupat și el de întrebarea, dacă medicul creștin poate circumcide pe copilul evreu; rabinii *Jose* și *Chisda* sunt pentru, rabinii *Iehuda ha-Nassi* și *Meïr* contra (Aboda zara, 26, b, 27, a). Însă ceea ce era permis femeii israelite, care asemenea nu ia parte la toate obligațiile religioase, nu poate fi interzis medicului creștin. Și însuși *Maimonides* recunoaște, că acolo, unde nu se află operator evreu, se poate chema și pe unul neevreu.

Anarchia ce domnește în jurul circumciziei, trebuie să dispară, mai ales că ea e un product al secolilor din urmă. Științele profane pierzându-se, în evul-mediu, din mijlocul Evreilor-germani, executarea obrezurii a căzut pe mâinile unor oameni lipsiți de orice cunoștințe anatomice, chirurgice și terapeutice. Cine știe, câte mutilații, câte boli și câte cazuri de moarte au fost rezultatul operațiilor lor!

În secolul nostru, pe la sfârșitul deceniului al doilea, vedem, că statele moderne încep a purta grijă de circumcizia Evreilor. La 1818, autoritățile din Prusia, au poruncit, că obrezuirile să se facă numai fiind față un chirurg aprobat. La 1819, colegiul medical și sanitar superior din Berlin cerea ca circumciziile să se facă numai de oameni autorizați de guvern, după ce vor fi făcut un examen de competență înaintea medicului județean. În același an, autoritățile din Breslau, Oppeln și Liegnitz au anunțat, că circumcizia se poate face numai de un om cunoscut ca moral comunității israelite, că operația se va face numai în prezența unui chirurg aprobat și că operatorul va fi silit a se supune poruncilor chirurgului. În mod analog au fost rescriptele guvernului din Prusia, în anii 1824 și 1830, ale autorității din Bromberg, din anul 1824, ale guvernului Rhenan, din anul 1830, în marele ducat Baden, la 1831, ale senatului orașului Francfort pe Main și ale Marelui Ducat Hessen-Darmstadt, din anul 1843.

În Austria, guvernul adresă, în anul 1842, următoarele cinci întrebări comunităților israelite din Moravia: I) Cine circumcide? II) Ce fel de regule există cu privire la facerea operației? III) Există

vr'un control, și cine e însărcinat cu această misie ? IV) Cine autorizează pe operatori, și pe ce bază li se dă aprobarea ? V) S'au întâmplat nenorociri în urma obrezuirii uzate, și ce se face în astfel de cazuri ?

Credem, că e de prisos să mai vorbim despre pericolozitatea sugerii sângelui la circumcizie (*meṭiṭa*). Am amintit—o deja, că tocmai (*meṭiṭa*) ar putea propaga sifilisul—plus că *mohelul* sănătos se poate molipsi de sifilis, sugând sângele unui copil sifilitic. Și odată devenit sifilitic, *mohelul* va da sifilisul tuturor copiilor, pe cari i va obrezui. Și tot așa și la celelalte boli descrise. Ca și baea caldă, ce se obicinuea odată înaintea obrezuirii, trebuie să dispară și sugerea sângelui. Rabinul *Moise Isserles*, care a desființat această bae (*Șulchan aruh*, Eben ha'ēzer, 156, 4), și rabinul *Abraam Gumbinnen* (*Orach haim*, 176, a), au recunoscut, că Talmudul, în ce privește medicina, nu poate fi privit ca autoritate. Sugerea sângelui, pe care Talmudiștii o credeau necesară vindecării, e periculoasă, după declarațiile Medicinii moderne. Autoritatea Medicinii moderne însă au recunoscut—o conzistoriul israelit din Paris ; cunoscutul rabin ortodox *Moise Sofer*, autorul colecției de răspunsuri talmudice *ח"מ סופר*, din Presburg, precum și rabinii din Germania, Austria, Franța, Anglia, Italia și Rusia, suprimând *meṭiṭa*, care azi, în țările occidentale, se știe numai după nume. Deci suntem în drept a cere rabinilor, ca și guvernului, interzicerea sugerii de sânge la copii obrezuiți. Si acest urât obicei va dispărea, îndată ce fiecare părinte, care își iubește copilul, va încredința circumcizia numai unui medic expert în ale chirurgiei.

V

În viitor circumcizia făcându-se de medic, pericolele de infecție vor dispărea și operația se va face de o persoană competentă. Copilul nu va mai fi înfășurat, cum se obicinuea altădată căci atunci respirația e îngreueată. Acolo, unde trebuința o va cere, se va putea face anestezie, prin mijlocul cloroformului ; din punctul de vedere religios, nimic nu se poate zice în contra narcotizării.

Instrumentariul medicului operator va fi compus de un cuțit, foarfece, de o pințetă, de pansament și de una cu cârlig și de o sondă canulată. În unele cazuri se va putea face anemia artificială, cu aparatul lui *Esmarch*.

Instrumentele, după ce vor fi fierte și frecate, se vor pune într'o

soluție de 5% de acid fenic, de unde se vor pune, o jumătate de ceas inaintea operației, într'o strachină de sticlă acoperită cu acid fenic 3%. O a doua strachină cu acid fenic 3% va fi gata pentru recepția instrumentelor intrebuintate. In locul buretelor, care nu se prea pot curăți, se vor intrebuinta la spălarea ranei bombițe de bumbac (vată) sterilizat, ce se vor inmuia, inaintea intrebuintării, într'o soluție de 3-5% de acid boric, acidul fenic nefiind suportat de organismul copiilor mici, producând intoxicații și eczeme cutane, scarlatinoase. Locul, unde se va opera, trebuie să se spele bine cu săpun și să se frece bine cu vată udată in alcool pur. Medicul va opera cu brațele goale, legat cu un șorț alb, curat, și se va desinfec-ta, spălându-și mâinele cu săpun, curățindu-și unghiile cu periile uzate spre acest scop, și apoi va băga mâinile in alcool și in acid fenic, soluție de 3%, unde le va opri câteva minute. Dacă camera, in care se va opera, nu va fi prea spațioasă și bine aerisită, se va face dezinfecție prin mijlocirea *sprayului*, care de altfel nu e de trebuință.

Prepuțiul se va apuca cu degetele sau cu pințeta, se va examina, dacă partea ce trebuie tăeată nu e lipită de ghindă, un ce observat de multe ori de *Dr. Bókai*, și anume aglutinații dela coroana glandei in intregimea sulcului retroglandular; dela mijlocul glandei până la sulcul retroglandular; și dela vârful glandei până la numitul sulc. Aglutinațiile se desfac foarte lesne și suprafața se spală de *sebum*, cu acid boric. In cazurile, unde se va ivi o fimosă congenitală, o atresie prepuțială, o parafimosă congenitală sau dobândită in primele zile ale vieții, o hipo-sau epispadiasă sau o lipire organică a prepuțiului și a penisului, medicul va ști să modifice operația.

Prepuțiul fiind tăeat cu foarfecele sau cu cuțitul, operatorul va trece la tăerea lamelei interne. Se înțelege, că medicul operator nu va rupe lamela internă cu unghiile, cum o fac toți *mohalim* cu mâinile murdare; el se va servi de foarfece, deoarece știe, că ranele rupte sau strivite se vindecă foarte greu. Și atunci nu se va întempla, că *mohelul*, necunoscând tăria lamelei interne, să rupă lamela până jos, atacând canalul uretral sau făcând alte mutilații. Chirurghul va introduce o sondă intre ghinda și lamela internă, care i va face un serviciu dublu: va afla dacă există vr'o lipire și, ținând foarfecele in canalul sondei, va fi sigur, că nu va face nicio deviație, care, in astfel de imprejurări, poate deveni foarte neplăcută.

Incizia lamelei interne, în formă de Y, fiind făcută, lambourile interne se vor da afară, cusându-se, dacă medicul o va crede de trebuință, prin 2-3 cusături cu lamela externă, dată în dosul glandei.

Spre a opri curgerea sângelui se va întrebuița, afară de praful lemnului putred, amintit mai sus, apa lui *The den* (din părți egale de miere, oțet, acid sulfuric și spirt de vin), semința de laba lupului (licopodiu), un praf compus de peatra acră, ceară roșie, gomă roșie (*sanguis draconis*), foi de trandafiri, carbonat de plumb și gogoase, sau și praful *D-rului Bergson*, compus de colofon, peatră acră și guma arabică. Alți au mai întrebuițat, unde emoragiile au fost mai mari, tanina, licuarea de fer sesquichlorat (soluție de perchlorură de fer), etc. Chirurgical expert niciodată nu va întrebuița aceste mijloace. Orice praf pus pe rană, oprește vindecarea ranei *per primam intentionem*.

În împrejurări normale, praful de iodoform e suficient; el e și stiptic, pe lângă ce e antiseptic. Oprirea sângelui se mai poate face prin apă rece, la care se adaugă o cantitate mică de acid salicilic sau de alumen acetic. La emoragii mai însemnate, operatorul va face legătura venei deschise, după care se va aplica un bandagiu, nici prea strâns, dar nici prea puhav. În astfel de cazuri, bandagiul mai servește încontra emoragiilor consecutive.

Liturgia circumciziei se va putea citi de rabin, cantor sau de vercare alt Evreu.

Astfel și religia va fi respectată și nenorocirile evitate.

Berlin, Decembrie 1890

LITERATURA

- 1) *Abichtii* Disputat. de cultris saxeis in circumcissione a Iosua adhibit. Lipsiae 1712.
- 2) *Abulfed* : Vita Muhammed. ed. *Gagnier*, pag. 3.
- 3) *Ackermann* : Materialien für Gottesgelahrtheit und Religion. Gera 1784.
- 4) *de Aegina, Paul* : De re med. Lib. VII, cap. 19.
- 5) *Andree, Dr. Richard* : „Archiv für Anthropologie“, Band XIII, 1880.
- 6) *Antonius Weissius* : De circumcissione gentilium. Lipsiae 1682.
- 7) *von Autenrieth* : Abhandlung über den Ursprung der Beschneidung bei wilden und halbwilden Völkern mit Beziehung auf die Beschneidung der Israeliten, Mit einer Kritik von Prälat von Flatt. Tübingen 1829.
- 8) *Baad* : Die Kunst gehörig zu beschneiden. Breslau 1815.
- 9) *Bancroft* : Native races of the Pacific Staates.
- 10) *Bartholin* : Morb. bibl. cap. 26.
- 11) *Bauer, F. W.* : Beschreibung des gottesdienstlichen Verfassung der alten Hebräer. Leipzig 1805.
- 12) *Bergmann, Dr. Frédéric* : Origine, signification et histoire de la castration, de l'eunuchisme et de la circoncision. Palerme 1883.
- 13) *Dr. Bergson* : Die Beschneidung der Juden. Berlin 1841.
- 14) *Bertherand* : Médecine et hygiène des Arabes. Paris 1855.
- 15) *Billroth* und *von Wissiwarer* : Allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie. Berlin 1887.
- 16) *Blaschko* : Beschneidung in *Eulenberg's* Handbuch der Gesundheitspflege. Berlin.
- 17) *Blumentritt* : Versuch einer Ethnographie der Philippinen.
- 18) *Boerhave* : Tractatus de lue venerea. Venetiae 1753.
- 19) *Borheck* : Ist die Beschneidung ursprünglich hebräisch ? Duisburg und Lemgo 1793.
- 20) *Brasseur de Bourbourg* : Histoire des nations civilisées de Mexique.
- 21) *Brecher, Ghideon* : Die Beschneidung der Israeliten, mit einem Anhang über die Beschneidung der Araber und Muhammedaner von *M. Steinschneider* . Wien 1845.
- 22) *Burg, Dr. van der* : Virchow's Archiv für pathologische Anatomie, etc. Band XXV. 1884.
- 23) *Burton, R.* : Mem. read. before the Anthropological society, vol. I.
- 24) *Castelain, F.* : La circoncision. Lille 1882.

- 25) *Chardin, Chevalier* : Voyages, ed. Amstel.
- 26) *Cohen, Moysse* : Dissertation sur la circoncision, en vissagée dans les rapports religieux, hygiéniques et pathologiques. Paris 1816.
- 27) *Collin, Elias* : Die Beschneidung der Israeliten. Leipzig 1842.
- 28) *Dr. Comrie* : „Journ. Anthropol. instit.“, 1877; „Globus“, 1877.
- 29) *Cook* : Letzte Reise.
- 30) *Cyrillus* : Contra Julian. lib. X, pag. 319 (ed. *Spanhem*).
- 31) *Deyling* : Observation. sacr.
- 32) *Diodorus Siculus*, lib. I. cap. 28.
- 33) *Donselaar* : Ned. Zend. Gen. XVI.
- 34) *Dongtaei* Analect. I, 59.
- 35) *Durdik* : „Geneesk. Tijdskr. voor Nederl. Indië“, XXII.
- 36) *Ebers, Dr. Georg* : Egypten und die Bücher Moses. Leipzig 1868.
- 37) *Eckardt* : Verhandlungen des Vereins für naturwissenschaftliche Unterhaltung in Hamburg, 1879.
- 38) *Epiphanius* : De ponderibus et mensuris. Coloniae 1682.
- 39) *Eyre* : „Journ. of the Anthropologic. society“, 1870.
- 40) *Fabricius* : Bibliograph. antiq.
- 41) *Falkenstein* : Verhandlungen der Berliner Anthropologischen Gesellschaft, 1877.
- 42) *Flavius Josephus* : Antiquitt. 13; 9, 1. Vit. 23. Bell. judaic. 2; 17, 10. *BCU Cluj / Central University Library Cluj*
- 43) *Flinders* : Reise nach den Australlanden. Weimarer Sammlung, 1816.
- 44) *Forster* : Beobachtungen.
- 45) *Frischmuth, I.* : Disputt. de circumcissione Zipporae. Iena 1668.
- 46) *Fritsch, Dr. Gustav* : Eingeborene Südafrikas.
- 47) *Gedaei, H. B.*, Disputt. de instrum. circumcis. a Zippora et Josua adhibito. Lipsiae 1698.
- 48) *Dr. Gurland in Waitz* : Anthropologie der Naturvölker. 1871.
- 49) *Gmelin, Dr. I. G.* : Reise durch Sibirien in den Jahren 1733—1743.
- 50) *Dr. Goldmann* : Graefe und Walthers Journal, Band XIII.
- 51) *Dr. Graafland* : De Minahassa.
- 52) *Grapius Make* : Juris Judaeorum canonici prodromis de circumcissione. Helmstadt 1700.
- 53) *L. Grapii* : Dissertation. ab circumcis. ab. Aeg. ad Abrah. fuerit derivata. Iena 1722.
- 53) *Groddeck, G.* : De Judaceis praeput. attrah. Lipsiae 1699.
- 54) *Gumilla, I.* : Histoire de l'Oronocque. Avignon 1708.
- 55) *Gutachten, Rabbinische*, über die Beschneidung. Frankfurt a. M. 1844.
- 56) *Hadriani Relandi*, de religione Muhammedan. § XLI.
- 57) *Hagen, Dr. B.* : „Zeitschrift für Ethnologie“, XVI, 1884.
- 58) *Harenberg* : Veri divinique natales. Halberstadt 1720.

- 59) *Hennig*: Gerhardt's Handbuch der Kinder-Krankheiten, IV.
- 60) *Herodot*: Historia, liber. III, cap. 36. 104.
- 61) *Hildebrandt*, I. M.: „Zeitschrift für Ethnologie“, 1878.
- 62) *Hoffmann*, I. G.: De causa foecunditatis gentis circumcisiae querenda. Lipsiae 1739.
- 63) *Hoffmann*, W. I.: „Das Ausland“, 1884.
- 64) *Holdheim*, Dr. Samuel: Ueber die Beschneidung. Schwerin 1844.
- 65) *Jarke*: De circumcissione Israëlitarum ab Aegyptis. Freistadt 1763.
- 66) *Jöst*, W.: „Das Ausland“, 1884.
- 67) *Jousseau*: De l'infibulation ou mutilation des organes génitaux de la femme, chez les peuples des bords de la mer rouge et du golfe d'Aden. „Revue d'Anthropologie“, 1889, No. 6.
- 68) *Kalthoff*: Handbuch der hebräischen Alterthümer. Münster 1840.
- 69) *Dr. Kaufmann*: Verletzungen und Krankheiten der Männlichen Harnröhre und des Penis. „Deutsche Chirurgie“, 50 A.
- 70) *Körig*, Prof. Dr.: Lehrbuch der speciellen Chirurgie. Berlin 1885.
- 71) *Kubary*, I. S.: „Globus“, 1885.
- 72) *Lauth*, Prof. Dr.: „Correspondenzblatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie“, 1884.
- 72) (*Dr. Levit*): Die Circumcision der Israeliten. Wien 1874.
- 73) *Dr. Levy*: Ueber Erbllichkeit des Vorhautmangels bei Juden. „Virchow's Archiv“, Band 116.
- 74) *Livingstone*: Missionsreisen und Forschungen. Leipzig 1858. Letzte Reise in Central-Afrika.
- 75) *Lobo, Jérôme*: Voyage historique d'Abissinie. Paris 1728.
- 76) *Lokervitz*: De circumcissione Judaeorum. Wittenberg 1679-80.
- 77) *Lossius*, M. *Jerem.* De epispam. Judaic. Jena 1665.
- 78) *Lüdicke*: Nachrichten vom türkischen Reich.
- 79) *Mackenzie*: Reisen von Montreal nach dem Eismeere u. s. w. Hamburg 1802.
- 80) *Mariner*: Account of the Tonga-Islands. London 1868.
- 81) *Marsham*: Canon Chron. sacr. V.
- 82) *Meiners*: De circumcissionis origine et causis. „Comment. societ. Goetting.“, XIV.
- 83) *Meinicke*: Din Inseln des stillen Oceans.
- 84) *Michaelis*: Mosaisches Recht. Lib. IV.
- 85) *Miklucho-Maclay*: „Naturk. Tijdskr. v. Ned. Indië“, XXXVI.—„Zeitschrift für Ethnologie“, 1880; „Sitzungsberichte der Berliner Anthropologischen Gesellschaft“, 1880.
- 86) *Morga-Stanley*: Mittheilungen der K. K. Gesellschaft in Wien, 1885.
- 87) *Mungo-Park*: Travels in the inter. distr. of Africa. London 1815.

- 88) *Muradgea d'Ohsson*: Allgemeine Schilderung des Ottomannischen Reiches. I. Theil. Deutsch von C. D. Beck.
- 89) *Niebuhr, Karsten*: Beschreibung von Arabien (1774—1837). Kopenhagen 1772.
- 90) *Olfield, A.*: „Transact. of. the Ethnolog. society“, 1865.
- 91) *Oppenheim, A. H.*: Untersuchungen über die scharfen Messer womit Iosua die Israeliten beschnitten. Dessau 1804.
- 92) *Oppenheim*: Über den Zustand der Heilkunde, etc. in der Türkei. Hamburg 1833.
- 93) *Origines*: Contra Celsum, lib. II et. V. (ed. de la Rue 1609).
- 94) *St. Paul*: Epistola către Romani, 2 v. 25; 4 v. 11.
- 95) *Paulus*: Sammlung morgenländischer Beschreibungen.
- 96) *de Panow*: Recherches philosophiques sur les Americains, Tome II. — Réflexions sur les Americains, Tome II.
- 97) *Perelaer*: Ethnogr. beschrijving der Dajaks.
- 98) *Petitot, Abbé*: Dictionnaire de la langue Dénè-Dindjie. Paris 1876.
- 99) *Philippson, Dr. Ludwig*: „Allgemeine Zeitung des Judenthums“, 1870.
- 100) *Ploss, Dr. H.*: Das Kind in Brauch und Sitte der Völker. 2. Auflage. Leipzig 1884.—Das Weib in Natur.-und Völker-Kunde. Leipzig 1884.
- 101) *Pogge, Paul*: Im Reiche des Muata-Jamwo. Berlin 1880. „Zeitschrift für Anthropologie“, 1878.
- 102) *Pogorelski, Dr. M.*: Circumcisio ritualis Hebraeorum, „Revista Israelită“, 17 Iunie 1889.
- 103) *Polak, I. E.*: Persien. Leipzig 1865.
- 104) *Pritchard, W. T.*: „Mem. read. before the Anthropolog. society“, I.
- 105) *Quandt*: De cultris circumcisoriiis et secespitis Hebraeor. Königsberg 1713.
- 106) *Reina*: „Zeitschrift für Erdkunde“, N. F. IV.
- 107) *Riedel*: „Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde in Berlin“, 1885.
- 108) *Rigler*: Die Türkei und deren Bewohner. Wien 1852.
- 109) *Robertjot, A.*: „Bulletin de la société géographique“. Paris 1883.
- 110) *Rosenbaum, Dr. Iulius*: Die Lustseuche im Alterthum. Halle 1839 und weitere Auflagen.
- 111) *v. Rosenberg*: Der malaysche Archipel.
- 112) *Salomon, Dr. G.*: Die Beschneidung. Braunschweig 1844.
- 113) *Salt und Valentin*: Reisen. Weimarer Sammlung, 1811.
- 114) *Saurin*: Betrachtungen über die wichtigsten Begebenheiten des alten und neuen Testaments.
- 115) *Dr. Scheyer*: Maimonides More Nebuchim, II. Theil, Uebersetzung, pag. 391 sq. Frankfurt a. M. 1838.

- 116) *Schlaeger* : Disertat. var. Fascic. 2. Helmstadt 1743.
 - 117) *Schmidt, Sebast.* : Tractatus de circumcissione, primo veteris testamenti sacramento. Argentorati 1661.
 - 118) *Sibree* : The great African Island. London 1880. Deutsch : Leipzig 1881.
 - 119) *Sonnini* : Reisen in Ober — und Nieder — Egypten. Gera 1800.
 - 120) *Spencer* : De legib. Hebr. ritual. lib. I, c. 4.
 - 121) *Dr. Spiritus* : „Graefe und Walthers Journal“, Band IV.
 - 122) *Spitzelius* : Elevatio revelationis Montezinianae de repertis in America tribubus Israeliticis. Basil. 1661.
 - 123) *Snix* und *Martius* : Reisen in Brasilien.
 - 124) *Squier* : „Transact. Americ. Ethnol. society“, New-York 1853.
 - 125) *Steinschneider, M.* vid. *Brecher*.
 - 126) *Strabo* : Geograph. Lib XVII, c. 2, § 5. (ed. Siebenkaes.).
 - 127) *Streubel* : Gegen die Beschneidungssucht. „Prager Vierteljahrsschrift für die practische Heilkunde“, 1858, I.
 - 128) *Sturz* : Circumcisionis a barbaris gentibus ad Jud. translationem per se quidem Deo non indignam, sed tamen non vere factum esse. Gera 1791.
 - 129) *Tacitus*, Historia, 5, 5. 3.
 - 130) *Terquem* : Die Beschneidung. Uebersetzt von Dr. L. Heymann Magdeburg. BCU Cluj / Central University Library Cluj
 - 131) *Thevenot* : Voyage, Chap. XXXII.
 - 132) *Thomson Joseph* : Through Massai Land. London 1885.
 - 132) *Trusen* : Die Sitten, Gebräuche und Krankheiten der alten Hebräer. Breslau 1853.
 - 133) *Valerianus, I. P.* : Hieroglyph. Frankfurt a. M. 1678.
 - 134) *Veigel* : Murr's Sammlung der Reisen einiger Missionäre.
 - 135) *Wassertribling* : Abhandlung über die Beschneidung. Militzsch 1869.
 - 136) *Wedel* : Exercit. med. philol. I.
 - 137) *Welcker, Prof. Dr. H.* : „Archiv für Anthropologie“. Band X, 1878.
 - 138) *Wiener* : Biblisches Realwörterbüch. I, p. 189.
 - 139) *Wilken, Dr. G. A.* : De Besnijdenis bij de Volken vanden indischen Archipel. s. Gravenhage 1885.
Bijdragen tot te Taal-Land—in Volken-Kunde van Nederlândsk—Indië. Vol. X. 1885.
 - 140) *Williams* : Fiji and the Fijians.
 - 141) *Witsius, H.* : Aegyptiae. Lib. III, c. 19.
 - 142) *Wolfers* : Ueber die Beschneidung der Juden. Hannover und Lemförde, 1831.
 - 143) *Wolfsheimer* : De causis foecunditatis Hebraeorum nonnullis sacr. cod. praeceptis nitentibus. Halle 1742.
 - 144) *Dr. Zunz* : Gutachten über die Beschneidung, Frankfurt a. M. 1844.
-

JUDECATA LUI DUMNEZEU

STUDIU COMPARATIV

de DR. M. GASTER

În „Anuarul“, anul XI am publicat un studiu supt titlul: *Ingerul și Săhastrul*. În acel studiu am urmărit prin literatura universală un șir de povești, ce aveau o tendență morală, un fel de *teodicedă* supt formă de poveste, și adică de a arăta cum că pronia D-neească se manifestează chear în întâmplările cele mai ciudate, că nouă, oamenilor, nu ne este dat a pătrunde cu desăvârșire misterul ce acopere această viață, ba chear ne este cu neputință a înțelege înlănțuirea faptelor, ce se petrec supt ochii noștri.

În acel studiu am arătat pe deoparte izvorul evreesc pentru acel șir de legende, și totdeodată, cum că paralela română substituie veriga necesară pentru făurirea lanțului de tradițiuni, ce se întinde dela răsărit la apus.

M'am ținut însă numai de un singur șir de povești cu totul analoage. Cercul legendelor nu se mărginește numai la un singur ciclu. O singură idee fundamentală se resfiră adesea în multe ramuri, și de fiecare ramură atărnă earăș un șir întreg de plăzmuiri poetice și legendare. Unele dintr'aceste se amestecă în cursul veacurilor, altele se țin cu desăvârșire deosebite; și se cere adesea ori o cercetare foarte amănunțită, pentru a reduce acele șiruri la o trupină comună, la o singură idee fundamentală.

Ideea pronie D-zeești o regăsim supt forme multiple. S'ar putea scrie o carte întreagă asupra acestei teme. Eu mă mulțumesc, de astă dată, cu urmărirea unui singur șir de atari povești, interesante prin aceea, că se aseamănă mult cu cele din șirul „Ingerul și Săhastrul“. În literatura occidentală a fost chiar amestecată cu acesta din urmă, precum în *Gesta Romanorum*, unde formează începutul povestei.

Incep aci mai întâi de toate cu paralela română. Aceasta se află în „Mărgăritarele“ lui Zlatoust traduse de Greceanu. Povestea este adausă la sfârșit ca fiind una din ale Starețului. Și sună astfel :

**Dentr'ale starețului capete oare-carele de multe feliuri
foarte de folos**

CAP. I

Un stareț oarecare sfințit dentru sehastru avê îndrăznire cătră dmnezeu, și dmnezeu făcê voea lui, precum zice prorocul Dvd: voința celora ce se tem de el o va face și rugăciunê lor o va asculta. Decî acest sfințit părinte o-dinioară zicê, rugându-se către dmnezeu, învață-mă pre mine ce easte giudecata aciasta, că văz eu, robul tău, une-orî oameni direpți și cucêrnici, și să află în sărăcie și în lipsă, alte-orî earăș văz pre unii ne-direpți și păcă-toși, și sântu în avuție, în odihnă; și mulți direpți și cucêrnici pat năpaste și să pedepsescu pre strâmbul, eară mulți nedirepți și vinovați mortii, păcă-toși și fără lêge, viețuescu și petrec bine? Acêstê rugându-se părintele, și mil-cuindu-se ¹⁾ cătră dmnezeu, să-i descopere aciastă taină; auzi glas zicându-i: „Nu cerca cêlea ce nu le ajunge mintê ta, și putêre cunoștinții tale, nici să cercetez cêle ascunse, căci-că judecățile lui carele le judecă și le face sânt adâncime beznă mare și multă. Inșă de vreme cêi ²⁾ cercat să ști, pogoră-te în lume, și săzi de o parte, și ea aminte cêle ce vei vedê, ca să cunoști dentr'aciastă puțină ispită, o parte oare ce mică, den judecățile lui dmnezeu, și să cunoști cum că easte ne-cercetată și ne-urmată cê ce poate mai-nainte cunosătoare a lui dmnezeu chivernisire!“

Decî starețul dēcă auzi acestu glas să pugorâ cu osârdie ³⁾ în lume. Mêrse la o cale lată pe unde trecê mulți, și era de o parte o livadă și fântână rēcê cu apă curată, și era acolo și un copaciū al căruia trupină îi era găunoasă, și întră părintele în trupina acêea a copaciului, și să ascunse, și puse den'aintê lui den frânturile copaciului, și să acoperi, și lăsă o gaură mică să privêscă cêle ce să vor face. Decî văzu trecându un om bogat, și dēcă văzu acel câmpu, livezii rîcoroși și cu iarbă, și acea fântână curată și dulce și rēcê, pohti să des-calice, să să odihnêscă, căci era pripec ⁴⁾. Și așa descălecă de pre calul lui și poposi acolo să mănânce bucate. Inșă odihnindu-se el acolê îi veni în gându să scoată punga ce avê lângă el cu o sută de galbeni să-i vază și să-i numere, și după ce îi numără vru iară să-i pue în locul unde fusêse, și să greși pentre o înduplecătură a haînii, și părându-i că i-au pus în lăuntru, ei căzură jos pre pământ. Apoi dupăce măncă și bêu, și dormi, să sculă și încălecă pre cal și să duse, și lăsă galbenii acolê. Iară trecând alt călătoriu mêrse la fântână să bê apă, și află galbenii, și-i luo și se duse, și nu mêrse pre calê cê dirêptă, ce apucă locuri neumblate, prin vii, și prin țarenii și fu nevăzut. Decî veni altu călătoriu încărcat și ostenit, și șazu la fântâna acêea să să odihnêscă, și să-s stâmpere sêtê lui, și-s scoase chepcelul lui, și

În transcrierea noastră ẽ este egal cu ea.

(¹) Adică umilindu-se.—(²) Adică ce ai.—(³) Grabă, zel.—(⁴) Căldură arzătoare; zăduf.

umplu de apă, și puse întrânsul un pesmed să-l moae, și sădă de mânca odihnindu-se. Iară șazăndu așa săracul acela, și mâncândă acē hrană smerită și sărăcăcioasă, într'acela cîas să întoarse călarele acela care lăsase acolo galbenii și avē mare nevointă ¹⁾ alergându, fiindu-î ochii sălbateci și încruntați, și fața lui într'altu feliu și veni asupra săracului aceluea grăind cu mânia: „Curând să-m dai galbenii carii i-ai aflat aici!“ Iară săracul acela zică cu mari jurămături, cum că n'au văzut acolē lucru ca acela; iară acela ce-î pierduse, fiindu mâniaș ca un leu, începu a-l bate și a-l lovi preste cap, cu curēoa frăului calului, și de vrēme ce săracul acela să jura cum că n'are nimica, mâniașdu-se mai multu acel călare scoase băltacul lui și lovi pre săracul acela în tîmpla capului și-l omoră. Deci descălecă de pre cal, și cercă în toate hainele și săculētele călătorului aceluea, și ne-aflăndu nimica să duse întristat foarte. Iară starețul acela sihastrul, le vedē toate acēstē den scorbura copaciului aceluea, și să spămînta și să mira și să întrista foarte, și plângē pentru omorārē ce văzu fără direptate, și i-să răniea inima lui, și cu lacrimi rugāndu-se cătră domnul zică: „Doamne! ce easte sfatul tău acesta? arată-mi-l mie păcătoșului, cum rabdă bunătate ta, unul au pierdut și altul au aflat, iar altul pre strāmbătate sa ucise?“ Iară acēstē rugāndu-se starețul, să pogorā ingerul domnului învățāndu-l și arătāndu-î lui lucrurile carele le văzu, și zise cătră dānsul: „Nu fii tristū starețule, nici îț pară rău, și să socotești cum că doară fără voea lui dmnzeu să fac acēstē; că cu voea lui dmnzeu să fac acēstē, unele den depārtārē lui dmnzeu, altele pentru certārē, și altele pentru chivernisirē. Pentru că acesta ce au pierdut galbenii easte vecin celuea ce i-au găsit, și cela ce i-au găsit avē o grădină vrēdnică de galbeni 100, iară bogatul acesta easte lacom și năpāstuițoriu, și o au luat cu sila numai pentru 50 de galbeni, iară săracul acela ne-avāndu ce să facă, s'au rugat lui dmnzeu să facă rāscumpārare ²⁾, pentru aciasta au chivernisit dmnzeu într'acesta chip și i-au dat îndoiți pentru 50, 100, carii i-āu perdut lacomul cela ce-î luase grădina cē de galbeni 100, pentru 50. Iară omul acel ostenit ce n'au aflat nimic și s'au omorāt fără direptate, au fostū făcut odinioară moarte, iară încă avāndu fapte creștinești și plăcute lui dmnzeu, vrāndu dmnzeu să-l mântuiască, și să-l curățēscă de păcatul uciderii ce făcuse, orī cu voe orī fără voe, pentru aciasta chivernisi de se omorā fără direptate și fără cale, ca să să spāsēscă sufletul lui. Iară lacomul acesta carele au pierdut galbenii și au făcut ucidere, vrē să mērgă ³⁾ în iadū pentru lācomiea și iubirē lui de argintu ce avē; ce pentru aciasta îl lāsă dmnzeu de căzu în păcatul uciderii ca să dorēscă sufletul lui de păcatul cel vādīt și să cīarā pocāință; și eatā pentru pricina aciasta lasă lumē și cēle den lume și mērgē să să călugārēscă ca sufletul lui să-și-l spāsēscă. Ce-ți mērgi darā la chiliea ta și nu cerceta multū judecățile lui dmnzeu, pentru că dmnzeu le face pre direptul și precum știe, iară tie îț pare că să facū fără direptate; însă să știī că să fac și altele multe în lume cu voea lui dmnzeu pentru pricinile carele nu le cunoscū oamenii, ce să cade să zică fiește carele: direptū ești doamne și drēpte îț sânt judecățile tale“:

Până aci textul românesc.

1) Silă, furie. — 2) Răsplată, răzbanare. — 3) va merge.

Precum se vede, nu mai este aci vorba de un inger, care insoțește pe un stareț, și care face lucruri ciudate, pe care le tălmăcește apoi soțului său de călătorie. Aci pasiunile omenești sânt singurele ce lucrează, dar învățătura ce reese din acel loc al patimelor, este, că și dănele sunt puse in slujba proniei și voinței Dumnezești, și că prin oameni se face aci in lume dreptatea și judecata.

Nu mai este simpla chestiune, că toate ce se fac sunt spre bine, dar este: *teodiceea*, dovedirea cum că binele și răul își capătă răsplata. Intrebarea starețului de ce suferă săracul și i merge bine bogatului, e o chestiune atât de veche cât și societatea omenească, este aceeași, care stă și astăzi in fruntea mișcărilor sociale, numai răspunsul se deosebește.

Nu incape indoeală cum că orientul meditativ este patria acestei povești. *Gaston Paris*¹⁾, care cunoaște numai o singură variantă muhamedană, arată in mod covârșitor cum că nici nu poate măcar fi de origină creștină.

Răspunsul creștinismului la această problemă socială este destul de bine cunoscut: Răsplata suferinței o dobândește omul după moarte făcându-se părtaș la slava cerului, iar nu aci pre pământul vremelnic și deșert. Ideea judecății in lumea aceasta este curat evreească; și numai in sânul poporului Evreu a putut să se nască această poveste, care poartă pe dânsa pecetea originii.

Inainte însă de a aduce paralela din literatura ebraică, să mai urmărim această poveste și prin celelalte literaturi.

Cum am observat mai sus, ea se află in faimoasa colecțiune medievală, cunoscută supt numele de „Gesta Romanorum“, sau „Istoriile Rămului“ cum se traduce in „Floarea Darurilor“ tipărită la Sneagov in 1700 (?). Aci săhastrul trăește intr'o peștere, inaintea căreia un păstor își păștea turma. Intr'o zi, pe când dormea păstorul, veni un hoț și fură turma de oi. Stăpânul sosind puțin in urmă, se infuriază și ucide pe cioban. Săhastrul văzând această nedreptate și mirându-se de îngăduința lui D-zeu, care lasă ca să se petreacă astfel de nedreptăți se lasă de sehăstrie, și pleacă spre oraș. Pe drum il întâlnește ingerul Domnului supt forma de călător și-l insoțește in acea cale. De aci incepe paralela la întâmplările ciudate, ce le-am studiat in articolul despre ingerul și săhastrul. După ce acela i se arată apoi că el este un inger, i tălmăcește acea întâm-

¹⁾ La poésie du moyen âge, Paris 1887, p. 178 urm..

plare cu păstorul, cum că el a fost odinioară ucigaș și prin aceea moarte de năprasună și fără de cale D-zeu'l-a făcut să-și ispășească păcatul. Stăpânul se va îndrepta și va face pomeni și milostenii, iar hoțul va suferi muncile de veci.

Aci constatăm o deosebire fundamentală între povestea românească — care, precum vom vedea, se apropie de forma originală — și în aceea cuprinsă în „Gesta“. Dreptatea Domnului în oblăduirea lumii aceștea nu reese cu atâta claritate, și pedeapsa după moarte, muncile de veci, sunt o schimbare în rău a ideii primitive.

Dar mai este acolo și o altă paralelă supt No. 127¹⁾, care se aseamănă ceva mai mult cu povestea românească:

Un cavaler foarte crud se întorsese acasă, însoțit de o slugă credincioasă. Trecând printr-o pădure, el pierdu un sac cu bani. Cum văzu că banii i lipseau, întrebă pe sluga de bani; acesta tăgăduind, cavalerul scoase paloșul și-i ciunti picioarele, lăsându-l așa sluit în pădure. Un săhastru care lăcua nu departe de acolo, auzind văetările celui nenorocit, veni la dănsul și-l luă în chilia sa. Aflând cauza acelei slujiri, se cutremură cu mintea și zise: „O Doamne! Dacă astfel de lucruri se petrec, unde e dreptatea ta?“

În aceeași clipă se ivi ingerul Domnului și-i spuse: „Nu cărți și nu te îndoi de dreptatea și judecata lui D-zeu. Sluga aceasta își pierdu picioarele, fiindcă el odinioară a lovit pe muma sa cu piciorul, și încă nu s'a mântuit de acel păcat. Cavalerul a pierdut banii fiindcă avea de gând să-și cumpere cu acei bani un alt cal de războiu, să strângă la avere pe nedrept prin jaf și silă; iar banii au fost găsiți de o familie săracă, dar cucernică, care altfel era să moară de foame.

Cu toate că această poveste are deja un caracter mai moral, totuș nu se cam vede judecata dreaptă în găsirea banilor de către săracul și pierderea din partea cavalerului. Ambele momente nu sunt în destul de bine motivate, ceea ce dovedește, că este o prelucrare ulterioară și cam ciuntită.

Tot cam așa sună povestea în „Scala coeli“ a lui Ioan cel tânăr din sec. al 14-lea. În opera lui *Jacob de Vitry* (mort 1240) se află numai (No. CIX) forma aceea a ingerului și săhastrului, fără povestea noastră²⁾.

Crané, care a publicat această colecțiune de „Exempla“ a însoțit-o cu un număr însemnat de paralele; totuș nu cunoaște nici cele românești, nici cele ce mai relevăm aci.

Trecem în Asia, pentru a căuta baștina acestei povești. În lite-

¹⁾ Ed. *Oesterley*, p. 478-80.

²⁾ *Exempla of Jacques de Vitry*, ed. T. F. Crane, London, 1890, p. 50-51.

ratura muhamedană o întâlnim în 2—3 paralele. Dintre acestea cea următoare se apropie mai mult de șirul nostru. În „Poveștile minunate“ ale lui *Cazvini* se spune cum că: „Moisi voind să știe cum se impart bunurile acestei lumi, Dumnezeu îl luă și îl puse în vârful unui munte, ca de acolo să vadă și să înțeleagă cum se petrec lucrurile aci pe pământ. La piciorul muntelui izvorea o fântână de apă. Deodată zări Moisi pe un călăreț, care venea să bea dintr'acea apă: când plecă i pică un sac de aur, și căzu jos acolo. După oarecare vreme veni un păstor, care găsind sacul cu aur, îl luă și plecă cu dânsul. Călărețul simțind că a pierdut banii, se întoarse iute la cizmea unde găsi deastădată un bătrân, care sosise tocmai atuncia la fântână, și care se odihnea acolo. Întrebat de bani, bătrânul se jură că nici nu văzuse sacul, și luă chiar pe D-zeu de martor. Călărețul însă se infuriă scoase sabia și îl omorâ pe loc. Moise văzând toate acestea se îngrozi; dar D-zeu îl potoli și-i spuse: „Bătrânul era ucigașul necunoscut al tatălui călărețului; banii se cuveneau de drept păstorului, căci i s'au fost răpit pe nedrept, și călărețul le căpătase cu nedrept și era să facă o nouă fără-de-lege cu dânsii. Precum vezi dar judecată dreaptă s'a făcut tuturor“.

Până aci legenda muhamedană, unde punctul principal: judecata dreaptă reese deja cu o claritate neîndoioasă: Altă paralelă se află în „40 viziri“, ed. englezească și s'a publicat de Gil și de Behr-nauer ¹⁾.

Trecem acuma, însfărișit, la literatura evreească. Precum am observat mai sus, nici Gaston Paris n'a putut găsi această paralelă, pe când noi avem nu *una*, ci *două*, una absolut identică cu povestea de mai sus, și alta puțin modificată. Voiu comunica cea din-
tea, și apoi cea din urmă:

Eată ce ni se povestește în comentarul scris în dialectul judeo-german asupra cărții biblice Esther: un comentariu cules din diferite cărți evreești și tipărit în Cracovia la 1590, fol. 76 urm.:

Învățătorul nostru Moisi, pace lui, avea obiceiul de a se plimba prin câmpii, unde nu erau oameni, pentru a medita sau a se învrednici de duhul proorociei. Într'una din zile plimbându-se așa, ajunse la un loc, unde sta un copaciu mare, și la rădăcina copaciului izvorea o fântână lină. Un călător trecu, se adăpă la acea fântână, și când se aplecă îi căzu din sin o pungă cu bani; el nu băgă în seamă și plecă. Puțin după aceea veni un alt călător, care era foarte sărac, și zărind acea pungă cu bani, o ridică și se duse. Nu trecu un ceas și sosi un al

¹⁾ Zeitschrift der D. M. G., XIV.

treilea biet călător, care și el bău din apa fântănei și se așeză acolo să se odihnească, când eată că sosește întâiul călător, care simțind paguba, se întoarse la locul și unde credea, că i-a picat punga. Cum văzu pe acela odihnindu-se lângă fântână, îl întreba ce face acolo. Acela răspunse: „Am sosit aci, acumă de curândă vreme, și fiind foarte obosit m'am pus jos să mă odihnesc puțin; după aceea am de gând să-mi urmăresc călătoria“.—Călătorul zise: „Dacă ai sosit aci de câtăva vreme, trebuie să-mi fi găsit și punga, de oarece eu am pierdut-o aci, și altul afară de tine n'a fost aci“. Iar celalt răspunse: „Prietene, crede-mă că eu n'am punga ta, și nu te prici cu mine degeaba; poate n'ai pierdut-o aci sau poate nici n'ai pierdut-o deloc și de ce-ți cauți gălceavă?“

Ei atunci începură a se bate, și până să sosească Moisi să-i despartă cel cu punga pierdută a lovit și omorât pe celalt călător.

Cum își văzu isprava, o rupse d'a fuga și se făcu în curând nevăzut. Moisi uimindu-se de toate câte le văzuse, și făcându-i-se milă de bietul nenorocit, care a fost omorât fără vină își ridică ochii spre cer și zise: „Doamne, atotmilostive, și cel ce ești singurul isvor de drepte și judecată, cum de ai lăsat să se petreacă aceste trei lucruri nedrepte și ciudate? Ai lăsat pe unul să-și piarză averea, pe un altul să o găsească și să plece cu dânsa fără ca să-i spue măcar cineva un cuvânt rău; și ai lăsat ca un al treilea nevinovat să fie omorât, și cel cu pagubă să fie și ucigaș fără ca să poată fi tras la răspundere“.

Și D-zeu i răspunse: „Tu judeci pe nedrept, și așa judecă mulți oameni văzând lucruri petrecându-se, pe cari nu le pătrund și nu le înțeleg. Află și știe: că acela care a pierdut punga cu banii, tatăl său le răpise dela tatăl aceluia ce găsi punga; astfel că banii s'au întors la adevăratul moștenitor; ear cât despre cel omorât, să știi că el a ucis odată în taină pe fratele călătorului; nefind martori, el n'a putut fi pedepsit, și acumă și-a luat pedeapsa dreaptă din mâna aceluia, ce singur era în drept să o facă. Deaceea am făcut să se întâmple perderea pungei, învinovățirea și moartea. Așa chivernisesc eu lumea aceasta, pe când oamenii nu văd și nu înțeleg, că drepte sunt judecățile mele; și deaceea se întâmplă ca uneori dreptul să sufere și păcătoșului să-i meargă bine.

Moisi auzind acestea se umili cu mintea și blagoslovi pe D-zeu.

Prezum se vede, dintre toate paralelele numai cea românească se potrivește mai bine cu cea evreească. Aceeasă scenerie: pomul, fântâna; mai aceeași înlanțuire a faptelor și mai aceeași motivare; ceea ce dovedește, că această poveste s'a păstrat în literatura română într'o formă mult mai perfectă decât în orice altă literatură în Europa.

Pe lângă această poveste, care s'a tipărit și de *Em. Grünbaum* ¹⁾, mai există încă una, unde, pe lângă pasiunile omenesti, s'a mai introdus și jocul ființelor viețuitoare, ca stând în slujba D-zeirii pentru a face judecata lui între oameni, și de a îndeplini poruncile dum-

¹⁾ Jüd.-deutsche Chrestomatie, Leipzig 1882, p. 215-217, paralelele p. 238.

nezecești în frâsplată binelui și pedeapsa răului. Eată deci ce ni se povestește în Zohar Hadaș¹⁾ în porțiunea Balak :

R. Eliezer și R. Simeon b. Iohai plimbându-se odinioară cu ucenicii lor, ajunseră la un câmp frumos, unde creșteau pomi, și o apă lină, și răcoroasă șerpuea prin luncă. Pe când ei ședeau acolo la umbra copacilor, eată că trece repede un șarpe uriaș, care venea în goană mare. Cum îl zări R. Eliezer se sculă și-i spuse : Intoarce-te, de oarece s'a pocăit²⁾. Prietenii auzind, că vorbește cu șarpele, îl întrebară ce este ; dar el le zise : Puțină răbdare și vă voi spune apoi. Și întorcându-se earăși către șarpe, zise : „Șarpe, șarpe ! de când ți s'a dat porunca din cer ca să vatâmi pe cutare, el de atunci s'a pocăit, și a făgăduit a nu mai face păcate“. Șarpele atunci stătu locului, și nu se mișcă înainte, dar nici nu se întoarse îndărăt. Dupăce trecu ca vreun ceas, R. Eliezer earăș vorbi către șarpe, și-i zise : „Știu ce dorești. Intoarce-te îndărăt și vei găsi în peșterea ta un ticălos, care a năpăstuit pe un evreu, du-te și răsplătește-i răutatea“. Indată se întoarse șarpele de unde venise, și în scurtă vreme se făcu nevăzut.

Întrebat de prietenii R. Eliezer le tălmăcește întemplantarea, spuindu-le, că din modul cum alerga șarpele înțelese, că a fost trimis să împlinească o poruncă, ce-i s'a dat de sus. Omul acela care era să pătimească se pocăise și astfel scăpă de moartea ce-l aștepta. Ear cât despre omul celalt, ce a fost dat pe mâna șarpelui, vor vedea că drepte sunt judecățile Domnului.

Se porniră deci cu toții și ajunseră la viziuna șarpelui. Acolo văzură un om mort și șarpele incolăcit împrejurul grumajilor lui. Punând mâna în sinul omului mort, R. Eliezer scoase o pungă cu bani ; și zise : „Mulțumit fie Domnul, care face judecată dreaptă prin mijlocirea ființelor sale“.

Pe când ei sta și se minuna acolo de ceea ce se întâmplase, văzură pe un om care se văeta, și așa zicea : „Nu mă vaiț și nu plâng pentru paguba și nenorocirea mea, că n'oi mai putea hrăni nevasta și copiii și că n'oi putea îngriji de părinții mei, dar mă vaiț pentru banii săracului, ce mi le incredințase, și cari erau zestrea fiicei sale ; de aceea mă măhnesc adânc că i-am pierdut. Se vede însă, că așa mi-a fost păcatul și asta mi-e răsplata ; că judecățile Domnului sunt drepte“. Auzind aceste cuvinte, R. Eliezer se apropiă de dânsul și i înmână punga cu bani, pe cari le jefuise dela dânsul omul omorât de șarpe. Cum văzu săracul punga, se minună și zise : Ca să vedeți că sunt banii mei, deschideți punga și veți găsi într'ansa săculețul cu banii de zestre a celui sărac, ce mi-au fost incredințat mie“. Le arată și vânățiile din bătea cruntă ce o suferise. Ei deschiseră punga și găsiră săculețul cu 100 de galbeni întocmai precum spusese acel om. Ei îl duseră apoi la gaura (viziuna) șarpelui, și i arătară minunea ce se întâmplase.

Pe când ei sta și se uita, R. Eliezer spuse celui om să bage mâna în sinul mortului și va găsi o a doua pungă plină de bani. El făcu așa și scoase punga. Atunci R. Eliezer i zise : Ia acești bani și du-te în orașul cutare, la omul cutare și predă-i banii ; căci au fost furați de la fiul său, când se afla în corabie, hoțul nefiind altul decât chiar fiul acestui om, la care i-a găsit acum ; să-i mai spui că acel fiu al său

¹⁾ Ed. Berdylov, 4^e, 1825, f. 64 a urm.

nu e mort, ci se află pre drum, și că va sosi în curând la tatăl său". Ucenicii auzind toate acestea se luară după solul trimis cu punga, și văzând că toate se împliniră, precum le-a fost spus R. Eliezer se minunară și mai mult și dederă slavă și mulțumire lui D-zeu pentru minunile și dreptele judecăți ce le face între oameni.

Până aci povestea din Zohar Hadaș, pe care am prescurtat-o puțin, făcând să reiasă mai mult firul și încordarea legendei, decât tălcul filosofico-religios, cu care este însoțită în carte.

Schimbarea cea mare ce a suferit în această variantă, dovedește că avem a face cu o poveste populară, pe care povestitorul o mănuește după plac. Aci R. Eliezer, care explică toate peripețiile, a luat locul providenței din celelalte paralele. Drama se desfășoară în întregul ei înaintea spectatorilor, și morala judecății reese din ce în ce mai clar, fără a fi explicată după aceea, precum era cazul la celelalte povești.

Fondul este pretutindenea același și ceea ce este surprinzător este afinitatea și asemănarea așa de aproape ce există între paralela română și cele evreești. Tot așa a fost cazul și la povestea despre „Ingerul și Săhastrul” și la multe alte povești ce am studiat până acum. Cauza este foarte simplă, și totdeodată de o mare importanță pentru istoria răspândirii poveștilor.

Cu cât o paralelă este mai identică cu povestea originală, cu atât mai aproape trebuie să fie de țara, în care s'a născut povestea.

Teoria mea este, că poveștile se schimbă din ce în ce mai mult, în proporțiune directă cu distanța geografică, ce o desparte de baștina ei. Această teorie ne va ajuta de a preciza și data unei povești în literatura populară și locul de unde a venit, dacă a fost o transmisiune imediată, directă, sau dacă povestea a trecut prin multe mâini și multe guri înainte de a face parte din literatura populară a unei națiuni.

În cazul de față, dacă comparăm paralele din occident cu cea română și cele evreești, vom recunoaște îndată valoarea acelei teorii; povestea fiind de origină orientală, cu cât merge mai departe de țara nașterii, cu atât mai mult se modifică; pe când caracterul ei adevărat reese din ce în ce mai clar cu cât ne apropiăm de Orient. Comparațiunea aceasta ne mai dovedește, cum că paralela română nu se trage în niciun chip din vreun izvor occidental, și că originalul, care în cazul de față a fost grecesc — acumă pierdut — acel original deasemenea nu putea să vie delă apus, ci numai și numai delă răsărit. Identitatea cu paralele evreești dovedește ast-

fel, cum că acea poveste nu poate să fie decât de origină evreească orientală; cum că a venit în Europa prin mijlocirea literaturii grecești și că deaci abea s'a lățit în țările occidentului. Versiunile românești, mai ales, atuncea când originalele grecești s'au pierdut, vor sta în fruntea paralelelor din Europa, reproducând cu mai multă exactitate forma primitivă a originalului.

În chestiuni mici ca și în chestiuni mari, cercetările de detaliu sunt singurele, cari ne imputernicesc a pune baza cercetărilor științifice și ne duc la concluziuni exacte. Știința folk-lorului abea începe a se întemeia pe o atare bază științifică, și este important de a urmări, și de a fixa partea și valoarea ce o are literatura română în și pentru literatura universală.

În spre soluțiunea acestei chestiuni am întreprins studiile comparative, ce le-am urmat aci atâția ani; pornind întotdeauna dela acea literatură, în care s'au păstrat monumentele cele mai vechi și datele cele mai precise: adică literatura evreească.

BCU Cluj / Central University Library, Londra, Martie, 1891.

NUVELA LUI CARAGIALE „O FACLIE DE PÂSTE”

STUDIU CRITIC

de ADOLF LAST

A vorbi despre o nuvelă sau mai bine despre o nuveletă, a cărei cuprins material nu trece mult peste zece pagini și a începe cu o cercetare de estetică generală, s'ar părea poate prea mare incunjur, ar putea să aibă aspectul unei parade, unui lux de știință. Dar acela pentru care aprecierea critică e mai mult decât un sic jubeo, care cată în ea ceva mai sigur decât o adunătură de observațiuni de spirit, acela va ști, că acest incunjur nu e vina criticului. Vina este a esteticei moderne.

Noi nu vom ajunge la siguranță, măcar relativă, și mai puțin încă la claritate, în cercetările noastre, dacă nu vom pleca dela premise precise, dela termene de comparațiune mărturisite cu exactitate. Și până atuncea discuțiunile și divergențele noastre vor fi cam superficiale, vor atinge numai marginile, fără a intra în miezul chestiunilor, vor fi fără oareșicare roadă palpabilă și dăinuitoare.

Și dacă acela ce voește a indica cu oareșicare obiectivitate valoarea internă a unei lucrări artistice, s'ar apropia de estetica noastră modernă și ar căta premise fixe, termene de comparațiune generalmente recunoscute, el s'ar dumeri îndată, că e o zadarnică căutare. În loc de rezultate el va găsi destrucțiune de rezultate, în loc de claritate pretutindenea numai „chestiuni” și indoeală.

Și nu e un moment izolat, pe care îl relevăm aicea, o aparițiune specială pe tărâmul estetic. Este starea caracteristică a tuturor științelor moderne, dacă facem abstracțiune de foarte puține esecțiuni de o natură cu totul specială. Această stare atât de lătită și atât de comună în manifestările inteligenței moderne, trebuie să aibă o cauză puternică și comună.

Nimenia nu ne va cere aicea o desvoltare κατ' ἐξοχην a acestui moment atât de puțin lămurit. Suntem în stare și totodată și siliți de materia noastră de a-l atinge numai, de a arăta punctele sale cardinale.

Pornirea caracteristică a spiritului modern este negațiunea. Ea a dat naștere pe deoparte acelei lipse de credință și de încredere, care dominează întreaga noastră activitate, și a făcut pe de alta, ca obiectul capital al acestei activități să fie nămolirea, destrucțiunea de tot, ce în credința trecutului părea a fi clădit pentru totdeauna.

Și acest spirit de negațiune își are expresiunea sa tot atât de generală pe câmpul științific în metoada acestor științe. Dominațiunea absolută a inducțiunii, vecinica controlare a rezultatelor prin fapte asemenea controlate; vecinica indoeală și neîncredere în realitatea dobandirilor noastre, a rupt deodată firul, ce lega ramurile științelor noastre în sine și laolaltă, punând acolo, unde trecea acest fir de legătură, un semn de întrebare și lăsându-ne pe noi înaintea unei imensități de fapte și fenomene.

Aceasta a fost—ca să ne apropiăm de chestiunea noastră—și soarta esteticei, care se află într'un stadiu mult mai ténér de negațiune, și la care se pot constata mult mai puține încercări de reconstrucțiune ca în celelalte părți ale științei.

Aicea scepticismul și-a găsit un organ cu totul special. Critica a introdus și aicea metoada inductivă; a început din nou cu studiarea și controlarea fenomenelor artistice; a observat mersul paralel al tuturor ramurilor artistice, trecerea lor comună prin stadiile, pe care dēnsa le numește: clasic, romantic și naturalist; a căutat și caută încă a pătrunde firea acestei evoluțiuni comune; a deosebi aceste stadii marcante delaolaltă și dela aparițiunile intermediare, ce formează trecerea și legătura lor într'olaltă; și — deje se poate afirma — a isbutit înfine de-a aduce această desvoltar specială într'o genială legătură cu evoluțiunea generală; de-a pune într'o evidență indiscutabilă, că arta nu e decât o manifestare, dar o manifestare sublimă a vieței omenēști, că ea este cea mai gingașă expresie a vieței noastre culturale.

Și dacă în punctul din urmă avem deja o indicațiune slabă de reconstrucțiune, în toate celelalte critica a păstrat spiritul modern, spiritul de negațiune. Căci profuziunea de spirit, ce a fost pus de dēnsa în aplicare, pentru a ajunge la stăpânirea faptelor complicate și recalitrante; sagacitatea, cu care ea răvnește la găsirea, clasi-

ficarea, deosebirea și legătura acestor fapte, acest spirit și această sagacitate n'au putut să se oprească la obiectul lor imediat. Observând, precizând și clasificând, critica a pus totodată cele găsite de dănsa într'o comparațiune inevitabilă cu rezultatele anterioare ; a pus în chestiune toate, dar toate elementele fundamentale ale esteticei moștenite ; și cătând cu atențiune scrupuloasă, scrutând însușirile, ce deosibesc clasicismul de romantism și pe amândouă dela naturalismul modern, a uitat sau a fost silită de a pierde din vedere, că aceste semne distinctive sunt numai momente 'exterioare, cari sunt departe de a istovi firea faptelor comparate ; că firea lor internă e indicată nu prin însușirile distinctive, ci prin acele comune, prin termenele lor de comparațiune ; și că, infine, singurul termen de comparațiune al fenomenelor artistice este tocmai calitatea lor artistică, este arta. Și astfel accentuând calitățile distinctive ale „școalelor“ artistice și lăsând la oparte aceeace unele aspirațiunile lor comune, critica a sdruncinat pe deoparte principiile fundamentale ale esteticei vechi, a rupt firul comun, ce legase faptele observate, și a lăsat, dealtă parte, în locul acestor principii, chestiuni fără răspuns, nedumeriri fără lămurire — cu un cuvânt ea n'a înaintat încă până la reconstrucțiune ; rezultatul ei este încă negativ.

Este vădit însă, că acolo, unde nu e chestiune de cadru, de categorie, de pozițiune și prin aceasta și de valoarea *relativă* a unei lucrări artistice, ci despre meritul, calitatea ei internă, valoarea ei absolută, despre ceea ce este singurul indicator sigur al firei sale intime, că acolo estetica generală prin starea ei negativă, sau mai bine prin lipsa ei de rezultate pozitive, nu poate servi ca punct de plecare, căci, dacă e elementar, că orice indicațiune de valoare are nevoie de o măsură obiectivă, nu e mai puțin elementar, că aceasta va avea loc și pe terenul estetic ; că aprecierea oricărei creațiuni artistice va trebui să plece și să se razăme de un termen fix de comparațiune, de o măsură obiectivă de apreciere. Deaceea va fi silit acela, care caută valoarea absolută a unei lucrări de artă, fără a găsi totodată stabilit acel termen de apreciere, va fi silit, de a încerca lucrarea reconstructivă, de a-și forma măcar *ad hoc*, și după posibilitatea actuală, măsura necesară.

Astfel dară aceea ce vroim, aceea ce trebuie să facem înainte de a intra în studiul detaliat al lucrării de față este, de a exprima cu precizie teza generală, dela care vom pleca în studiarea acestei lucrări ; acea măsură obiectivă, care este decisivă cel puțin pentru

aprecierea noastră. În cazul special, ce ne ocupă, ne vom mărgini la strictul necesar.

CONSIDERAȚIUNI GENERALE

Principalul obiect al acelei părți al activității omenești, pre care o numim arta, este omul, obiectul mai al tuturor manifestațiilor omenești, care, deci, nu poate fi semnificativul special al artei. Nu dară omul, în întregimea facultăților sale, este obiectul artei, ci psihologia omenească. Bine înțeles sufletul omenesc, în sensul cel mai modern al cuvântului, ca manifestare complexă, ca rezultată a tuturor facultăților și a tuturor împrejurărilor, cari sunt condițiile de existență și de înaintare ale ființei omenești. Cu alte cuvinte omul întreg, cu întreaga complexitate a condițiilor, cari sunt indispensabile pentru a pătrunde firea atât de complicată și de profundă a psihologiei sale. Aicea începe deja tranzițiunea metodei vechi către cea nouă, căci aicea estetica veche își întinde mâna către critica modernă, primind rezultatele ei inductive.

Psihologia însă, fiind la rândul ei terenul comun și al altor direcțiuni, în cari omul se manifestează, nu poate servi nici ea pentru caracterizarea artei. Spre acest din urmă scop, trebuie să adăugăm, că nu psihologia, nu sufletul omenesc ca atare, pre care știința îl scrutează și credința îl presupune, ci psihologia individuală, sufletul omenesc în cristalizarea sa individuală, în concentrarea sa minimală, dar infinită, este obiectul principal al acelei nobile direcțiuni a activității omenești, cu toate părțile sale particulare, arta și poezia.

Altminteri esteticii au simțit totdeauna însemnătatea primordială a psihologiei individuale. Aceasta o aveau în vedere, aceasta o simțeau, când spuneau și repetau, că cunoașterea omului este înțelesul condițiune pentru un artist adevărat. Și critica modernă n'a avut aicea decât rolul unui control puternic, de a lumina conștiința; ea a făcut ca priceperea indistinctă să înainteze la o claritate definitivă.

Psihologia individuală însă fiind criteriul principal al producțiilor artistice, nu conține posibilitatea de gradațiune, nu poate fi prin urmare un termen de apreciere. Acest din urmă poate fi găsit numai privind și *calitățile* acelui obiect. Și ne ajunge pentru scopul nostru de a atinge numai două din aceste calități. Este indeajuns cunoscută însemnătatea, ce o avea în estetica veche noțiunea „frumosului” până într'atâta, că exagerând valoarea acestei noțiuni, estetica schimbase însemnătatea internă a acestei calități, proclamată de fun-

damentală, și o confundase cu însuș obiectul artei. Frumosul, a zis estetica veche, este obiectul artei și nu frumosul e o calitate a acestui obiect; întrebându-l, bine înțeles, acest cuvânt nu numai în privința formei exterioare, ci în privința tuturor însușirilor înfățișate. Și această înțelegere schimbare a fost fecundă în erori, bogată în controverse. Cu toată străduința neîncetată, cu toată opintirea spiritului, estetica nici până astăzi n'a ajuns la o definițiune comună, n'a isbutit să fixeze noțiunea frumosului.

Nu era prea greu pentru critica de a arăta aici falsitatea deducțiunilor. Dar tradițiunea odată sdruncinată a pierdut și prestigiul ei. Critica nu s'a mărginit la starea ei defensivă, la respingerea deducțiunilor greșite. Ea a trecut la atac, a fost mult mai radicală în negațiunea ei, a tăgăduit cu totul valoarea exagerată a frumosului. Aplicând metoda inductivă, oprindu-se la toate producțiunile artistice recunoscute ca în fața unor fenomene necercetate, ea a distrus orice iluziune. Și ca rezultat real al inducțiunilor moderne se poate afirma, cu multă liniște, că frumosul nu este o calitate necesară a obiectului artei. Aceasta nu însemnează, că frumosul nu are niciun rol în artă. Critica a demonstrat numai, că frumosul, ca o condițiune indispensabilă a artei, ca un principiu general, ca o „lege“ nu se găsește pretutindine, nu se adverește în toate cazurile—ceea ce ar trebui neapărat ca să aibă loc, dacă într'adevăr am avea a face cu o „lege“ estetică. Ea a demonstrat, că și în acele cazuri numeroase, unde frumosul se găsește, el nu se manifestează prin natura sa cu totul specială și într'un mod, ce ar face imposibilă o comparațiune între aceste cazuri și între acele, unde frumosul nu se găsește. Precum vedem rezultatul criticei este cu totul negativ. Ea nu tăgăduiește rolul frumosului în estetică. La acest rezultat inducțiunea nici nu putea să ajungă. Ceea ce ea pretinde este, că frumosul, acolo unde se manifestează, nu are valoare specială, ci numai ca parte a unei calități mai generale și comune tuturor fenomenelor artistice. Care este însă această calitate generală, în cadrul căreia ar putea intra și frumosul ca parte divizionară? Aicea începe lipsa criticei moderne. Căci întrebarea, pe care am pus-o, cere un răspuns pozitiv și critica noastră, pecăt e de tare în negațiune, pe atât e de slabă în afirmațiuni pozitive. Aicea începe dară necesitatea și greutatea reconstrucțiunii, necesității căreia nu ne putem sustrage, greutate, care trebuie s'o încercăm, dacă voim a atinge scopul indicat mai înainte. Privind dară la rezultatele nega-

tive ale inducțiunilor amintite, mai cu seamă la procedeul, prin care critica a nimicit iluziunea asupra frumosului, trebuie să zicem, că acea calitate mai generală este un negativum: lipsa de banalitate, sau, exprimat pozitiv, *interesantul*. Fără aceea noi considerăm ca întregul rezultat a inducțiunilor critice — obiectul artei trebuie să fie interesant. Aceasta este între altele și o calitate generală, calitate, ce constituie totodată și o restricțiune a obiectului de artă. Căci psihologia individuală, cu scala ei infinită, nu devine obiectul artei decât atunci, când a trecut peste momentul stăgnațiunii zilnice, peste momentul banalității—cu un cuvânt, când a început să devie interesantă.

Dar dacă acest rezultat poate să ajungă pentru scopul nostru imediat și foarte restrâns, învederat că, pentru estetica generală el nu este decât un început de rezultat. Căci, dacă am presupune chear, că „interesantul“ ar fi o axiomă acceptată de estetica, această estetică ar fi pusă imediat în starea de a da definițiunea, de a fixa noțiunea interesantului.

Dar oricică va fi această definițiune și orcât de mult va trece până la fixarea acestei noțiuni, în niciun caz și niciodată, estetica modernă — dacă va vrea să profite de greșala trecutului — nu va putea să piardă din vedere, că și aceea e chestiune de o calitate și prin urmare, și de o noțiune relativă—in privința locului, a timpului și a tuturor împrejurărilor omenești. Și cu atât mai puțin va trebui să piardă aceasta din vedere, cu cât tocmai aceea rezidă puterea nesecată de întinerire a artei și inteligența superioară a esteticei viitoare. Relativitatea acestei calități este puntea puternică, care pune arta într'o intimă legătură cu manifestările generale ale vieții omenești, cu cultura umană. Și relativitatea acestei noțiuni va pune estetica în starea sigură, de a urmări, cu claritate, sberul îndrăzneț al artei, de a pricepe totdeauna și pretutindenea legătura intimă între viața și artă—va fi o afirmare definitivă pe acea cale generală, pe care am numit-o mai sus, un început de reconstrucțiune.

Dar inducțiunea critică asupra și încontra frumosului a mai desfășurat o altă iluziune tradițională, ce sta în strânsă legătură cu cea dintâi. Căci estetica, considerând frumosul în sensul cel larg al acestui cuvânt ca o condiție sine qua non a tuturor creațiunilor artistice, a ajuns, prin deducțiunile sale din ce în ce mai pretențioase, de a impune ca condițiune artistică perfecțiunea posibilă a frumosului. Dar aceea ea s'a lovit în cap cu realitatea—cu realitatea vieții, cu realitatea artei. Căci viața, lucrând cu necesitatea sa indepen-

dentă de categorii teoretice, niciodată nu produce frumosul șablonizat ; niciodată fără acele „defecte ale realității păcătoase“, care a jignit oareșicum totdeauna spiritul școlastic al clasicismului. Și arta, fiind o manifestare tot atât de spontană ca toate manifestările vieții, introduce îndoit acele defecte ale realității : defectele realității sale proprii și defectele situațiunii vieții, pe care și-o însușește. Și estetica în loc de a-și umplea abstracțiunile cu miezul acestei necesități reale, în loc de a-și pune în concordanță deducțiunile cu realitatea, a nesocotit-o pe această din urmă, i-a cerut o subordinațiune imposibilă, a cerut *idealizarea*. Idealizarea în această ordine de idei era dară un mijloc pentru un scop—un scop, care era admis chiar de acei, ce în renumita controversă despre scopul în artă își ziceau adversari ai scopului. Și astfel condițiunea perfecțiunii posibile devenise punctul de atingere și de trecere la discuțiunea sgomotoasă despre scopul în artă sau arta pentru sine. Căci idealizarea realității avea mai întâi însemnarea unui mijloc pentru un scop — ca să zicem astfel—obiectiv ; intern ea însemna, cum am văzut, năzuința către ideal, către perfecțiunea posibilă ; dar pentru partizanii scopului în artă idealizarea mai era încă mijlocul pentru un scop subiectiv, extern, mijlocul de a ajunge la efectul binefăcător, la influența moralizatoare, ce o produce în noi contemplațiunea idealului.

Critica modernă, surpând punctul de razăm al acestei deducțiuni înaintându-se, a făcut totodată să cadă deducțiunea întreagă. Dacă frumosul nu mai este obiectul artei, dacă nu mai e o calitate specială al acestui obiect, nici perfecțiunea frumosului, idealul nu mai poate fi un scop în artă, nici idealizarea un mijloc, spre a atinge acest scop. Trebuie cunoscut însă fondul optimist al sufletului omenească, această natură vecinic tineră și vecinic mlădiaoasă, care poartă în sine icoana nemărginirii, care în orice stare a vieții găsește în sine și dorul și îmboldirea, spre o stare superioară, care, fericită, răvinește cu neastâmpăr la o fericire mai mare, nenorocită însă se svârcolește sub povara mizeriei, pentru a scăpa, cu orice preț, din ghiarele ei și găsind povara realității mai puternică decât puterea ei de luptă, se mulțumește cu o iluziune, cu o credință. Trebuie cunoscută mai deaproape această natură omenească, pentru a se ști cu ce tărie, cu ce îndărătnicie ea va păstra o doctrină, care este un sprijin pentru această tendință optimistă, care devine haina teoretică, baza științifică a iluziunilor sufletului vecinic amenințat. Și teoria estetică amintită asupra idealului și idealizării este asemenea o doctrină.

Iluziunea estetică despre ideal și idealizare nu s'a sdruncinat dară printr'un simplu silogism, ci printr'o lungă și exactă inducțiune, printr'o profuziune de muncă spirituală, care a pus in locul ambelor noțiuni tradiționale alte două mult mai complexe.

Scrutând dară fenomenele artistice in această direcțiune, pătrunzând cu o profundă sagacitate de spirit firea lor internă, ea a pus in locul idealului *natura*, in locul idealizării *adevărul*. Natura cu toate defectele sale, pe care numai din ignoranță le numim astfel, natura este pentru noi singura școală de perfecțiune, natura—singura țință, la care trebuie să năzuim. Și mijlocul, prin care trebuie să ajungem, să ne apropiăm de această țință, este adevărul — obiectul înfățișat trebuie să fie *adevărat*. Avem dară aicea a doua calitate a obiectului artei, calitate ce nu mai constituie ca cea d'intîia o restricțiune a acestui obiect, ci e punctul de trecere, care leagă obiectul artei cu felul înfățișării, al reprezentării sale. Am zis deja, că avem a face aicea cu sfârșitul unei căi de inducțiune lungi și spinoase, a cării schițare măcar nu poate intra in cadrul acestei cercetări. Ceeace trebuie să facem însă este, să cătăm a preciza puțin noțiunea acestei calități, care in estetică a provocat neînțelegeri multe și unele neintemeeate, care a provocat prin urmare și contradicțiuni, cari ar fi putut fi evitate. Căci adevărul in estetică nu are deloc acea însemnare, cu care suntem deprinși aiurea, acea identitate a concepțiunii cu realitatea lucrului conceput, care este adevărul in logică. O mică reflexiune arată imediat această deosebire necesară. Intîia restricțiune, ce o află noțiunea adevărului in estetică, pornește dela însuș obiectul principal al artei. Am zis, că acest obiect principal este psihologia individuală și am înțeles prin aceasta întreaga complexitate a condițiunilor, ce sunt necesare pentru a pătrunde firea ei complicată. Prin urmare întreaga natură poate să intre in înfățișarea artei, dar numai intr'atîta, intrucît este legată de obiectul artei, intrucît ea servește pentru aprofundarea, pentru pătrunderea acestui obiect—cu un cuvînt, intrucît ea conduce la psihologia individuală. A doua restricțiune vine dela calitatea, pe care am amintit-o dintru'ntîiu. Am zis, că obiectul artei trebuie să fie interesant. Prin urmare—repetăm ceea ce am mai spus înainte—nu toate situațiunile posibile ale acestui obiect pot intra in înfățișarea artei, ci numai acele, ce au trecut limita banalității, ce au început să ațîțe interesul nostru.

Este dară clar, că adevărul in estetică însemnează cu totul alt-

ceva decât o copiere a naturii, decât o reproducțiune slugarnică a realității; că reproducțiune *adeverată* înseamnă altceva în artă, decât ar însemna reproducțiune *adeverată* în logică. Totul ce înțelege estetica modernă prin acest cuvânt este, că desfășurarea faptelor înfățișate să fie astfel, precum ar *putea* ea fi în realitate; ca fiecare fapt premergător să fie condițiunea celui ce urmează — cu un cuvânt, ca între aceste fapte să existe relațiunea de cauză și efect; fără însă ca să se ceară vreodată, ca toate liniile intermediare și accesorie, cari se interpun în realitate între aceste fapte, între cauză și efect, să fie primite și ele în cadrul înfățișării. Deaceia estetica modernă întrebuințează și cuvintele probabilitate, posibilitate, logică. Mai ales asupra cuvântului din urmă trebuie să insistăm puțin. Investigațiuni recente au dovedit, că legile logice nu se deosebesc, prin firea lor, de legile, pe cari doctrina le-a stabilit în celelalte ramuri ale științei. Și precum aceste din urmă nu sunt altceva, decât formula cea mai simplă, pentru o coexistență și o succesiune a fenomenelor mereu și pretutindinea observate; tot astfel și legile logice nu sunt altceva, decât o formulare a ordinii, în care inteligența omenească primește deodată și după o altă impresiunile externe — a ordinii simultanee și succesive, în care primim concepțiunile noastre; ale ordinii, ce în logică primește numele de asociațiunea concepțiunilor. Premisă și concluziune în logică nu e dar altceva, decât ceea ce e cauză și efect în științele naturale; iar formularea, „legiferarea“, consistă tocmai în înlăturarea fenomenelor intermediare, secundare, ce se interpun în realitate între cauză și efect, între premisă și concluziune. Deaceia cuvântul „logic“ este foarte nimerit pentru adevărul estetic, care — precum am zis — nu înseamnă întreaga coexistență și succesiune reală a fenomenelor naturale, ci numai coexistența și succesiunea faptelor, ce și sunt condițiuni reciproce. Cu un cuvânt, adevărul în estetică înseamnă desfășurarea logică a faptelor. Cuvântul însă joacă un rol cu totul secundar. Numească-se această calitate, pusă în evidență prin inducțiunea modernă, adevăr, probabilitate, logică sau posibilitate, este una și aceeași calitate, ce se desemnează, este aceea calitate pozitivă, care conține totodată negațiunea idealizării, aceea calitate, care readuce arta la obârșia ei roditoare, la natura însăși — aceea natură, care în această ordine de idei conține negațiunea idealului din estetica clasicismului, din estetica tradițională.

Prin accentuarea acestei calități, critica a pus dară teoria în concordanță cu realitatea, aceea realitate, care — și păstrează vigoarea și atun-

cea, când teoria o nesocotește. Și această realitate, deși nesocotită, se manifestase și pe terenul nostru. Căci earăș trebuie să o recunoaștem, că simțul adevărului exista și mai înainte, deși în stare latentă. Deaceea se repeta și se repetă încă cu laude stăruitoare, că cutare figură e atât de artistică, că te poți aștepta, să o înțelegi cândva pe stradă; deaceea antichitatea nu știa să caracterizeze mai bine geniul lui Zeuxis și a lui Parrhasios decât prin frumoasa legendă a rămășagului, după care pasărele veneau să ciupească din strugurii lui Zeuxis, și Zeuxis însuși vroea să apuce perdeaoa zugrăvită de Parrhasios, crezând că într'adevăr e o perdea.

Critica modernă dară a avut și în acest caz, de astădată într'un grad mai însemnat, rolul de a lumina cunoștiința, de a pune clari-tatea evidentă în locul senzibilității; de a schimba instinctul în știință.

Suntem gata cu fugitivele noastre considerații. Am găsit infine rezultatul, ce l-am căutat, acel termen de comparațiune, acea măsură, care conține și posibilitatea de gradațiune, și prin urmare, și posibilitatea de apreciere, bine înțeles, într'atâta numai, cât ne cere trebuința pentru lucrarea de față. *Situațiunea psihologică individuală* este eminamente decisivă pentru calificarea unei creațiuni artistice; *interesantul și adevărul* sunt decisive pentru gradațiunea, pentru valoarea acestei producțiuni. O situațiune psihologică individuală adevărată va fi cu atât mai artistică, mai valoroasă, cu cât ea va fi mai interesantă. Și o situațiune psihologică individuală interesantă va fi cu atât mai artistică, cu cât va fi mai adevărată.

Aceasta este teza, dela care vom pleca și acel ce ne va convinge de falșitatea punctelor indicate mai sus, se va putea scuti de a combate observațiunile, ce urmează. Noi vom fi cei dinți, ce vom admite și falșitatea lor.

Și acuma putem trece la cercetarea noastră propriu zisă.

NUVELA „O FACLIE DE PAȘTE“

Leiba Zibal este amenințat de badea Gheorghe, că-l va omorâ în noaptea Învierii. Și nuvela lui Caragiale ne arată starea sufletească a acestui om câteva ceasuri înainte nopții făgăduite; toate peripețiile prin care trece acest suflet, sbuciumându-se în chinul nesigurantei: a existenței sau a peirii, svârcolindu-se sub indoeala dureroasă a fricei. Așa dară avem aici a face cu o acțiune psihologică ca atare. Faptele exterioare, ce se petrec înainte noastră, sunt

numai emanațiuni ale mișcărilor sufletești, ce trec și se agită în sufletul acestui om. Și nu mai avem nevoie de multă tălmăcire pentru a pricepe, intrucât aceste fapte exterioare conduc la ținta artistică, la psihologia individuală.

Este—ca să zicem astfel—un experiment psihologic, ce-l face Caragiale înaintea noastră. Și intocmai după regulile experimentului științific, ca un experimentator bine încercat, el își alege — cum sună terminologia tehnică — „mediul cel mai favorabil“, pentru a înlătura orice fenomen accesoriu, ce ar putea să stingherească desfășurarea completă, efectul neintunecat al fenomenului.

Patru sunt momentele, ce-l fac pe Leiba Zibal „un mediu foarte favorabil“ pentru acest experiment psihologic. Doue din aceste momente sunt sociale, doue fisiologice sau mai bine patologice. Leiba Zibal este un evreu și este un fapt incontestabil, că Evreul e fricos. Acest fapt nu este desigur un moment—ca să zicem astfel — etnologic, el nu este inerent naturei evreești; el este rezultatul unei dezvoltări, unei lungi și funeste dezvoltări istorice; un fapt ce se menține și se va menține mereu și pretutindenea, unde se vor menține condițiunile acelei dezvoltări istorice. Cu preciziunea artistică, care-l caracterizează pe Caragiale și cu conciziunea exagerată, care este caracteristică pentru această nuvelă, Caragiale a indicat existența reală a acelor condițiuni. Amenințarea brutală a lui Gheorghe, cu atât mai brutală cu cât nu poate fi motivată decât prin părăsirea evreului; impresia lui Leiba și convingerea sa, că această amenințare se va realiza, că este aproape inevitabilă; nepăsarea crudă a subprefectului față cu grija Evreului—eată marcarea scurtă, sigură și artistică a acelor împrejurări, cari au schimbat și schimbă încă sufletul Evreului, cari au făcut și fac încă ca curagiul Macabeian „să tremure la fășiitul unei frunze“. Mai mult nu i se poate cere lui Caragiale. A cere însă — precum s'a și cerut — unui nuvelist, care-și alege subiectul său într'un anume strat social, ca el să înfățișeze mai multe din împrejurările, cari au făcut și fac ca tocmai acest strat social să dea naștere subiectului său, trădează—chear a priori și precum vom arăta mai la vale — o lipsă de simț artistic. A nu-i permite nuvelistului să-și însușească fără multe doar și poate un fapt istoric, a-i face din aceasta o imputațiune — precum s'a și făcut în cazul nostru — este — nu putem zice altfel — o copilărie.

Al doilea moment, nu mai puțin influent în cazul nostru, este în strânsă legătură cu cel d'intîiu; căci aceeași dezvoltare istorică—pe

care nici noi măcar n'avem interes de a o cerceta mai deaproape aicea — aceeaș dezvoltare istorică a făcut ca Evreul să se concentreze — ca să zicem astfel — în sinul familiei sale; ca toată activitatea, toate afecțiunile, toate pasiunile sale să aibă ca punct de pornire, de rază și de reîntoarcere — familia; a dezvoltat — cu un cuvânt — în el un simț familiar cu totul special. Aceasta este asemenea un fapt istoric. Și Caragiale își însușește și acest fapt istoric, binevenit pentru scopul său artistic: Leiba Zibal are nevastă și copil, are familie. Și existența acestei familii devine — dacă este ertat a zice astfel — tabla de armonie a acestui suflet, care întărește mișcările sale agitate și face resunetul lor mai clar și mai curat.

Aceste sunt momentele generale, ce au înrăurire hotărătoare asupra caracterului lui Zibal. Este influența comunității, a clasei, este — am zice — ereditatea sociologică, ce o poartă fatalmente fiecare în sine dela leagăn până în coșciug. — Mai avem două elemente cu totul speciale proprie numai acestui individ și hotărătoare numai pentru firea lui particulară. Aceste sunt. unul biografic. Un om brutal a sărit odată cu un lemn la Leiba. El a leșinat de spaimă și a zăcut vr'o câteva luni. Aceasta arată mai întău, foarte limpede, o constituție prea fragilă, nervi prea slabi, prea susceptibili din fire. Dar apoi acest eveniment a trebuit să influențeze sufletul lui Zibal în aceeaș direcție, a trebuit să afirme susceptibilitatea sa naturală — cu un cuvânt — a trebuit să lase o urmă patologică în viața sa. Al doilea din aceste momente este de o însemnătate actuală; sistemul său nervos devine prin aceasta de o iritabilitate cu totul patologică. Leiba Zibal trăește într'un loc mlăștinos și suferă de friguri — frigurile de baltă.

Precum vedem, ne aflăm într'o situațiune cu totul specială, într'o situațiune extraordinară. Un asemenea om e posibil să-l întâlnim pe stradă, dară pentru aceasta ar trebui să concureze o sumă de condițiuni și împrejurări particulare. Leiba Zibal este ca predestinat pentru mișcări pasive ale sufletului, mișcări ce sunt ațâțate și ținute în agitare prin cauze pur exterioare, pur obiective. Caragiale nici nu putea să aleagă un suflet, ce s'ar clătina mai ușor. Mediul ste foarte favorabil.

Și în acest mediu fenomenul observat trebuie să apară, prin sila împrejurărilor arătate, cu o claritate adevărat experimentală, limpede și curat, neîntunecat prin nicio înrăurire supărătoare.

Cu vr'o câteva trăsături sigure Caragiale schițează viața lui Leiba Zibal, care, afară de întemplerarea amintită, este viața tipică a multor alte ființe oropsite, de aceeași categorie. Și imediat el ne face cunoscut cu acel eveniment, care era menit de a juca un rol atât de decisiv în viața lui Zibal—cu amenințarea lui Gheorghe. Cu acea ironie artistică, cu acea seninătate realistă, care vedește totdeauna stăpânirea absolută a autorului asupra materiei sale, Caragiale ne înfățișează, în scena între Leiba cu subprefectul impresia profundă, sguduitoare, ce amenințarea a produs, la întîiul moment, în sufletul Evreului, întărind înfățișarea acestei impresiuni, prin contrastul brutal al nepăsării profesionale a subprefectului, cu tot peșcheșul primit.

Amenințarea se întemplase „de mult“. Azi e Sămbăta Paștelor. În decursul acestei vremi mai îndelungate iritațiunea dela început a dispărut. Ea s'a potolit din ce în ce mai mult, făcînd loc unei stări staționare, unei rămășiți constante a impresiunii primordiale—unei stări de *grijă*, care s'a așezat în fundul sufletului lui Zibal, și n'a mai părăsit acest loc, planînd deatuncea, fără încetare, peste firea sa întreagă.

Acuma, la apropierea ceasului hotărător, grija se ridică din fundul acestui suflet, pentru a se urca la suprafață, și neoprită și neimpiedecată, cu o putere crescîndă. Și acest moment, de mișcare începătoare, e prins de observațiunea poetică și nu mai e părăsit până ce calea întreagă nu e sîvîrșită, mișcarea circulară încheeată.

Acțiunea începe dară cu întîiul stadiu al fricei, cu starea ei staționară, în care mișcările sufletești rămîn încă în interiorul sufletului, fără manifestare vizibilă—acțiunea începe cu *starea de îngrijire*. După câteva note introductive Caragiale, cu o dragoste adevărat artistică, se coboară înăuntrul sufletului bolnav. Cu dibăcie poetică trage deodată vîlul de pe acest suflet, înfățișându-l, aruncându-l înaintea ochilor noștri. Este un mijloc vechiu, ce-l întrebuintează aicea autorul, dară un mijloc epic, omerian, care face ca lucrurile înfățișate să se nască, să devie înaintea noastră—un mijloc, care, în cazul nostru, devine mai iscusit, fiind vorbă de o stare pur psihologică. Este visul lui Leiba Zibal. Și visul, care deja de sine-și, prin lipsa influenței moderante a rațiunii insamnă o întărire, o exagerare a fluctuațiunilor sufletești, devine și mai caracteristic într'un suflet bolnav. Și astfel visul lui Zibal ne arată, în colori vii, în colori exagerate, starea actuală a sufletului său. Visul

incepe dela Sură și copilul, dela familia lui Zibal. Sură a plecat cu copilul de acasă și Leiba i privește în cale. Ea se strecoară, cu copilul în brațe, dintr'o mulțime sgomotoasă, care se rostogolește către dănsul, escortând pe un nebun, scăpat din Golie. Nebunul se oprește înaintea lui Zibal și a nevestei sale, se năpustește asupra lor și—turtește capetele Surei și al copilului, isbindu-le unul de altul. Precum vedem, în aceste trăsături fundamentale visul ne desvălește un suflet muncit de grija existenței, de frica peirii. Dară o frică, ce nu se oprește la marginile trupești, o grijă, care cuprinde, cu aceeași tărie sufletească, și ființele de afecțiune, cari au devenit o parte integrantă a existenței sale propriie. Visul ne arată dară, nu un suflet agitat sau un suflet agitat de frică în genere, ci acest suflet individual, sufletul bolnav și îngrijit al acestui evreu, al lui Leiba Zibal. Acest vis este dară atât în fondul său material, mai mult însă în execuțiunea sa poetică, care trebuie văzută și simțită, de o precizie clasică. El este o uvertură profundă și serioasă pentru drama psihologică, ce începe a se desfășura și a înainta în fața noastră.

Această înaintare a acțiunii psihologice, trecerea ei în a doua fază, la treapta imediat superioară, e introdusă de o întâmplare exterioară. Niște studenți sosesc cu diligența în crășma lui Leiba și s'a-șează amândoi la masă împreună cu conductorul. Ei încep discuțiunea lor asupra crimei și cauzelor sale, discuție care e motivată printr'o crimă oribilă, ce s'a săvârșit în satul megieș, în hanul crășmarului de acolo. Această scenă e de un umor sguduitor: Deoparte conversația științifică, având ca relief un surugiu, de altă parte Leiba Zibal, care e profund mișcat de fiecare cuvânt, pe care nu-l primește—ca o personificare a nepăsării reci și nemiloase a științei însăși față cu durerile sfâșietoare ale omenirii. Leiba Zibal dispare aproape în această scenă, dar cu atât mai viu re apare în mintea cetitorului; cetitorul vede cum din ghemul acesta, încălțit de știință, se desface, pentru Zibal, amănuntele grozave ale crimei și cad picuri, picuri, ca plumbul topit și ferbinte, în sufletul pierdut al Evreului și cum din reconstrucțiunile lor teoretice se desface os și carne figura teribilă a lui badea Gheorghe. Este adevărata suveranitate artistică, cu care Caragiale își stăpânește materia. Și cu această scenă ne aflăm deja în al doilea stadiu al acțiunii psihologice. Apropierea sângeroasă a dușmanului și apropierea înaintândă a ceasului făgăduinței trebuie să scoată deodată sufletul lui Zibal din starea sa staționară

și să-l arunce într'o mișcare progresivă. Siguranța și chinul primejdiei trebuie să producă o iritațiune năprasnică. Această iritațiune — după o lege fiziologică destul de cunoscută — trebuie să se manifesteze în afară. Ea trebuie să se recorească printr'o senzibilitate superioară și prin mișcări musculare exagerate, fie voluntare, fie reflectorie — mișcări caracterizate, în mare parte, prin natura lor defensivă. Acest al doilea stadiu al fricei, nu mai rămâne dară pur intern. El se manifestează printr'o iritabilitate superioară și deaceia îl numim stadiul *iritațiunii*. Trebuie să observăm însă, că deoparte labilitatea musculaturii fiind incomparabil mai mare decât cea a sensurilor, de altă parte iritațiunea fiind crescândă, dominațiunea rațiunii, a voinței, va fi din ce în ce mai covârșită, și; deci, scala iritabilității sporite va începe cu mișcări mari și simple, exagerate, însă în cele mai dese cazuri voluntare; va trece apoi la mișcări mai fine, locale, mai întinse, însă involuntare; și va afecta înfine senzibilitatea, ridicând susceptibilitatea tuturor sensurilor superioare.

După plecarea pasagerilor, îndată după expirarea Sămbetei, tocmai când deobiceiu încep indeletnicirile profesionale ale Evreului, Leiba închide crășma, baricadează poarta, respinge dela ușă orșice mușteriu, chear și când îl cunoaște după glas, ascute securea — cu un cuvânt face pregătiri de apărare. De apărarea cui? A casei sale, a nevastei, a copilului. Ce trăsătură gingașă de poezie! Un om, al cărui suflet e muncit de un chin cumplit, un om, care se pregătește pentru momentul pierzării, renunță la mângăerea sufletească, de a simți bătaea singurei inimi iubitoare, care e alături de densul; își cruță nevasta, care desigur ar deveni părtașa desperării sale. Leiba Zibal, ascunde înaintea Surei tot ce se petrece în sufletul său, și o trimete scurt și poruncitor, să se culce împreună cu copilul. Dacă Zibal mai urmărește cu aceasta și scopul de a rămănea nesupărat în lucrarea sa pripită de apărare, aceasta e desigur numai un scop secundar, căci lucrarea sa nu e pe ascuns, ea se petrece și înainte de a-i fi adormit soția.

Mișcările voluntare sunt terminate. Trecerea lui Leiba în gangul porții; nervozitatea sa la scărțitura nisipului sub papucul său; încrederea auzului; percepțiunea fină și justă a svonurilor depărtate; reîntoarcerea sa în dugheană; aprinderea lampii; oprirea ceasornicului; iritațiunea sa la zinghenitul șipului de rachiu pe buzele paharului; lupta sa de a-și opri tremurarea mâinei; uimirea sa la ciocnitura șipului, ce atinge scândura — eată un extract din mani-

festările exagerate ale unei stări sufletești, unde voința dispăre din ce în ce mai mult și viața se manifestează printr'un complex de mișcări reflectorie și printr'o susceptibilitate exagerată a senzurilor superioare.

Vedem dară siguranța — am putea zice — fiziologică, cu care Caragiale urmărește acest al doilea stadiu al fricei. Și partea artistului consistă aicea în acomodarea individuală, în individualizarea profundă, prin care iritațiunea se concretizează, devine urmarea unei anumite stări sufletești anterioare și starea actuală a unui suflet anumit. Sunt mișcările voluntare reflectorie și senzibilitatea exagerată a Evreului bolnav. Este *iritațiunea*, precum era și *grija* lui Leiba Zibal, și intenia este urmarea celei a doua.

Motivul intim al iritațiunii, cu manifestările ei confuze de natură defensivă, este absența prealabilă a pericolului așteptat, indoeala chinuitoare a așteptării, speranța și dorința concentrată de a înlătura primejdia amenințătoare. Odată însă primejdia apărută, efectul ei este stringent, neîndolnic. Indoeala a dispărut, dăruindu-se stinge dorința, opintirea e amuțită. Și acest efect nu este rezultatul unei operațiuni logice. Pericolul inevitabil, neputința înlăturării, convingerea peirii intrând cu tărie uimitoare într'un suflet desechilibrat și luând proporțiuni uriașe, oprește într'o clipă funcționarea rațiunii, produce acel efect năprasnic de înmărmurire, care este totodată culminațiunea fricei. Este stadiul *groazei*.

Acest al treilea stadiu al mișcării psihologice observate este totdeauna bine marcat printr'o întâmplare externă, prin sosirea primejdiei așteptate. Badea Gheorghe cu tovarășii săi sunt la poartă și încep pregătirile de călcare. Pericolul este iminent. Sforțările lui Zibal se opresc la moment. Numai senzibilitatea sa crește. El halucinează. Sfredelul, care roade poarta, i înțeapă mâna. Pericolul este inevitabil. Halucinațiunea senzurilor încetează și încep — ca să zicem astfel — halucinațiunile sufletului, ale acestui suflet individual, care și acum vibrează mai tare și și întărește sunetul, având ca coardă de resunet familia sa. Pericolul primește în sufletul halucinator proporțiuni uriașe.

Omul se inmuia din incheeturi și încet se lasă să cază în genunchi, ca o vită, ce-și pleacă sub lovitura din urmă grumazul, pătunsă, că deacuma ea însăși trebuie să se părasească pe ea însăși.

Frumoasă și poetică caracterizare a groazei, care totodată con-

ține și indicațiunea pentru dezvoltarea regresivă a acțiunii psihologice, trecerea către a patra fază a fricei.

Este vădit însă, că asemenea dezvoltare ulterioară nu este posibilă, decât atunci, când primejdia amenințătoare nu se realizează. Nu numai atât. Pentruca această dezvoltare să aibă loc, trebuie ca ne-realizarea, trecerea primejdiei să fie o urmare a voinței noastre. Dară chiar în această ipoteză restrânsă o sumă de varietăți sunt posibile, dela cari atărnă mersul concret al dezvoltării psihologice. Dară dacă ne punem în ipoteza, că înlăturarea primejdiei pornește numai dela voința amenințatului și singurul chip de înlăturare este doborîrea amenințătorului, atuncia fenomenul psihologic devine cu totul interesant. Am văzut, că iritațiunea crescîndă face din ce în ce mai mult, ca influența rațiunii să scadă, pînăce în stadiul îngrozirii rațiunea se pierde într'un haos de inchipuiri confuze și exagerate. Am mai văzut, că această dezechilibrare psihologică are ca corolar o desorganizare înaintîndă a funcțiunilor organice, mai cu samă a celor musculare, care se sfărșește, infine, într'o complectă nemișcare. Ei bine, această stare corporală nu este decât o consecință a stării psihice. Trupul, omul întreg, se pierde, pentrucă vede, că mintea îl părăsește, precum se prăbușește o înălțime, care-și pierde razemul ei central.

Deaceea autorul accentuează foarte nimerit: „Între frînturile de gânduri, ce se rostogoleau în capul său, el nu putu prinde un gând întreg, o hotărîre...” Este convingerea zdrobitoare, că „trebuie să ne părăsim noi singuri”.

Dacă cade însă o rază de lumină în noaptea sufletească, dacă mintea omenească prinde o scîntee din acea pară, ce părea cu totul stinsă, atuncia situațiunea se schimbă cu acea rapiditate, pe care știința n'a isbutit să o măsoare încă. Apare acel fenomen înalt, care—zice-se—se înfățișează în toate momentele supreme ale vieții omenești. Firea omului se întremează, mintea înseninează, voința stăpânește eară, trupul se reculege—cu un cuvînt—omul reîntră în starea normală cu un adaos de normalitate, într'o stare miraculoasă. O numim starea de *rezoluțiune supremă*.

Acest stadiu psihologic este marcat prin răsărirea unui plan hotărât, e caracterizat printr'o fermitate superioară în executare, și terminat odată cu sevrșirea planului. Leiba Zibal ajunge la acest plan, la această hotărîre, deodată, printr'o stranie asociațiune de idei. Fantazia lui aprinsă schimbăse sfredelul, ce rodea scîndura porții,

intr'un instrument de tortură pentru sine și pentru ai săi. Ea vedea deja pe Gheorghe, cum vără acest sfredel, în pieptul lui Zibal, până ce atinge inima și „o țintuiește pe loc”. Minteia lui sdruncinată se opri la această inchipuire sëlbatică a țintuirii pe loc și ajunse, prin aceea funcțiune stranie și involuntară a creerilor omenești, la generalizarea acestei inchipuiri și imediat la ideea de a țintui pe loc mâna, ce va intra prin borta sfredelită. Pe loc firea întreagă a lui Zibal se schimbă. El se ridică drept în picioare; cercetează starea pregătirilor tălhărești; trece în dugheană și se întoarce earăș cu multă băgare de samă; așteaptă cu nerăbdare intrarea mânei criminale; o prinde în laț și trage înfine cu o smucitură supraomenească brațul întreg înlăuntru — mâna e țintuită pe loc, planul sevrșit.

Precum vedem, Leiba Zibal a devenit și a rămas om normal dela concepțiunea până la sevrșirea planului. Mai normal ca mai înainte. Cu mintea senină, cu voința clară, cu funcționarea organică ascultătoare, neintunecată, netulburată și nesdruncinată nici prin slăbiciunea sa ereditară, nici prin boala sa actuală. Este o normalitate bizară—rezoluțiunea supremă însăș pare că trăește, că s'a personificat în el.

Ultima fază a dezvoltării psihologice este și nu poate fi alta, decât starea de reacțiune. Căci este o lege organică, ca orice funcțiune, ce trece peste măsura naturală, să fie urmată de o reacțiune, a cărei intensitate este proporțională cu intensitatea acțiunii premergătoare. Astfel extenziunea anormală e urmată de contractare; nervozitatea de timpire senzitivă, depresiunea temperaturii trupesti, de o urcare a ei ș. a. m. d. Este o lege bine cunoscută în chimia organică, în fizică, o lege, ce—și păstrează vigoarea absolută în fisiologie, și prin urmare, și pe terenul psihologic. După o încordare exagerată, rațiunea deraiază, își pierde echilibrul, și această deraiare și dezechilibrare va fi cu atât mai intențată, cu cât mai intențată a fost încordarea.

Am văzut fluctuațiunea progresivă în sufletul lui Leiba Zibal, încordarea crescândă a acestui organism, pânăce și—a făcut vânt intr'un act suprem de putere supraomenească. Reacțiunea nu e mai puțin isbitoare. Este intr'adevăr o resăltare a puterilor psihologice în direcțiunea contrarie, cu aceeaș intențitate și cu acelaș mers treptat, ca și încordarea precedentă.

Imediat „după țintuirea” mânei el aduce lampa din casă. El vra să—și vadă isprava. Mâna lui tremură și sticla ferbinte atinge mâna

tălharului, a cărei degete se crispează violent. La vederea acestui fenomen, resare în mintea lui ideea unei brutalități absurde și în sufletul lui nu mai e nimic, ce s'ar optine la executarea acestei idei. El aprinde o făclie; începe să prăjească mână; se așază pe un scaun d'înainte și privește, cu un interes grozav, la toate mișcărilor dureroase ale degetelor prăjite; nu audă gemetele jertfei sale — o icoană bizară a cruzimii — brutalitatea însăș petrificată în el. Și când apoi lumea se adună, autorul acestui spectacol isbitor face, cu o liniște fioroasă, abnegațiunea publică a credinței sale strămoșești: „Leiba Zibal“, zice el, „este gol, pentrucă Leiba Zibal a aprins o făclie lui Christos“. Vedem dară schimbarea radicală, ce s'a produs în acest suflet, schimbare, ce a progresat dela suprafața la fondul acestui suflet. Frica, expresiunea psihologică a puterii active scăzute, care ocupase abea întreaga suprafață a sufletului, e urmată de brutalitate. Și acest om, care cu fiecare fibră a inimei sale e legat de familie, de neamul și de credința sa strămoșească, acest om mărturisește cu liniște, că nu e evreu. Nu mai este, dară nicio îndoială — Leiba Zibal a innebunit. „Este un fapt pretutindenea recunoscut“, zice Hofmann¹⁾; „că frica și spaima, pot da naștere psihozei. Asemenea psihoză atacă mai puțin inteligența decât dispozițiunea sufletească... Este remarcabil, că în cazul acesta, spre deosebire de cazurile leziunilor materiale, alterațiunea mentală urmează imediat după cauza ce o provoacă... Experiența²⁾ arată însă, că această stare reactivă, a fricei sau a spaimii, se prezintă mai mult la indivizi cu dispozițiuni psihopatice sau nevrotice, sau în genere maladive...“ Ceeace în cazul nostru într'adevăr are loc: Am văzut că Zibal are dispozițiune maladivă și chear nevrotică, atât din copilărie, cât și prin boala sa actuală. „Prognoza“, urmează Hofmann³⁾, „în aceste cazuri, de regulă, nu e favorabilă, pentrucă e chestiune mai mult de indivizi predispuși pentru alienațiune mentală, care continuă apoi progresiv după erupțiune“. În cazul nostru n'am aflat nimic de asemenea predispozițiune. Starea maladivă și chear nevrotică a lui Zibal e departe de o predispoziție psihopatică. Prognoza este dară favorabilă pentru Zibal. Este cazul unei *manii tranzitorie*.

Ne am crezut obligați a caracteriza mai exact această stare de alterațiune, întîiu pentru a respinge o imputare nedreaptă, ce s'a făcut lui Caragiale, apoi pentrucă aceasta ne va servi îndată și ca

¹⁾ Eduard Hoffmann, *Medicina legală*, ed. IV, pag. 325.—²⁾ pag. 721.—³⁾ pag. 326.

un moment clarificator pentru clasificarea acestei lucrări. S'a obiectat, că brutalitatea lui Zibal, este prea nepotrivită cu firea Evreului, că nu e dară probabilă. Aci însă nu e vorba de Evreul în genere, ci de Leiba Zibal, a cărui stare sufletească este o consecință a unei dezvoltări, ce a produs tocmai pervertirea firei sale evrești. Actul de brutalitate fiind consecința lipsei de impatabilitate, și lipsa fiind finalul natural al unei dezvoltări tot atât de naturale, acest act brutal este însuș natural, este logic.

Vedem dară un șir de fapte necalculate, neplănuite—nelogice, din cari rees, cu o claritate luminoasă, o dezvoltare psihologică treptată, naturală—logică. Nelogica faptelor este logica situațiunii. Și această situațiune este hotărâtoare pentru caracterizarea lucrării. Ingrijirea, iritațiunea, groaza, rezoluțiunea supremă și reacțiunea, această scară psihologică, care începe dela starea normală și se întoarce la starea normală, este o dezvoltare circulară încheată în sine, care trece printr'un suflet individual, lăsându-l aproape neatins în urma sa. Și acesta este hotărâtor pentru calificarea acestei lucrări ca *nuvelă*.

Este un punct foarte puțin lămurit în estetica specială, deosebirea între roman și nuvelă. Noue ni se pare decisiv, că romanul ne înfățișează pe omul întreg, cu influențele sociale, naturale, familiare, interioare și exterioare, cu un cuvânt, pe omul întreg, cu cauzele și condițiunile evoluțiunii sale; pe când nuvela are un caracter mai mult sau mai puțin *epizodic*. Zicem, mai mult sau mai puțin, fiindcă n'avem a face aicea cu lucruri fixe. Orică clasificare are numai valoare relativă. Și pentru priceperea unui episod din viața unui om poate fi câteodată necesitate de a se cunoaște pe omul întreg. Dară în acest caz nuvela schimbă proporția acestor două valori artistice. Episodul devine principalul, viața întreagă accesoriul. Scurt: Acțiunea nuvelei accentuează episodul. În acest sens numai am zis, că caracterul nuvelei este epizodic.

În „făclia de paște“ nu aflăm, din viața lui Zibal, decât ceea ce e necesar pentru a pricepe situațiunea actuală. Celelalte persoane, localitatea, pozițiunea locului, toate au aceeași menire, sunt relieful aceleiași situațiuni. Sufletul normal al lui Zibal, exteriorul său, condițiunile sale particulare și sociale ne rămân necunoscute. „O făclie de paște“ este dară, în această privință e nuvela-model. Și deaceia am zis mai sus, că cererea ca nuvelistul să înfățișeze și împrejurările, cari au făcut, ca subiectul său să se nască așa și nu altfel,

precum și imputațiunea, ce s'a făcut lui Caragiale în consecință, vădesc o lipsă de simț estetic.

Dară caracterul acestei nuvele poate fi fixat și mai concis, căci dacă o creațiune poetică nu se întinde peste timpul de optsprezece ceasuri, și în decursul acestui timp vedem o stare sufletească dezvoltându-se înaintea noastră continuu, neoprit și neîntrerupt, atunci putem chiar numai de aceea vorbi mai puțin de o creațiune epică, și mai mult de un *tablou psihologic*. Aceasta se adevărește însă mai mult, dacă ne oprim puțin la stilul lui Caragiale, această parte a talentului său atât de puțin cercetat. Stilul, ce-l întrebuințează Caragiale aici, este—ca să-l caracterizăm într'un cuvânt—stilul lapidar. În părțile decisive ale nuvelei, unde acțiunea se desfășoară cu putere, stilul său părăsește drumul macaremitizat al gramaticii, devine—am zice—o adevărată ofensă pentru un profesor de gramatică. Sunt fraze, în cari lipsește subiectul, predicatul sau în cari lipsesc ambele. Și mai în niciuna din aceste fraze nu se adevărește regula renumită, că propoziția e o cugetare deplin exprimată prin cuvinte. Sunt tocmai ca și trăsăturile de penel, din cari niciuna nu exprimă pentru sine o parte proporțională din cugetul pictorului, dară cari toate se intrunesc pentru a intrupa gândul său artistic. Este stilul parentezei dramatice în senzul cel mai frumos al cuvântului. Ceeace se învederează și mai bine, dacă facem o mică schimbare arbitrară în stilul întrebuințat de Caragiale aici. Căci, dacă înlocuim acolo, unde acțiunea trece înaintea noastră, trecutul întrebuințat de Caragiale prin prezentul aceluiaș verbe¹⁾, atunci acest tablou psihologic primește o rară putere de mișcare actuală, vivacitatea lui o culoare adevărat dramatică. Caragiale și aici a rămas aceeași el este, mai mult decât orșicare altul la noi, a rămas autor dramatic.

O observațiune însă nu o putem suprima aici. Caragiale în dorința sa de localizare s'a folosit de termene întrebuințate în Moldova, cari stingheresc seriozitatea artistică a acestui tablou psihologic. Astfel de pildă repetarea cuvintelor: „goi“, „balubusta“. Așa cuvântul din urmă are o însemnare batjocoritoare în gura Moldovanului și Evreul nu poate întrebuința acest cuvânt în conversație. Și cuvântul „goi“ este considerat ca ofensă evreească, deci și el este un termen cu însemnare batjocoritoare. Deasa și nepotrivita întrebuințare a unor asemenea cuvinte trivializează dară, oarecum, stilul acestui tablou psihologic și eliminarea lor ar fi de o necesitate stăruitoare.

¹⁾ Ceeace mi-am și permis a face în traducerea mea germană a nuvelei.

În legătură cu ceea ce am zis despre stilul acestei nuvele, fie-ne ertat de a zice, înainte de a sfârși, vr'o câteva cuvinte despre felul general de reprezentare al acestei nuvele. Caragiale s'a afundat cu adevărată dragoste în materia sa. Și nu numai principalul acestei materii, ci și toate amănunțele, ce înconjoară această acțiune principală, sunt cuprinse de cea mai scrupuloasă atențiune artistică. Umorul suveran, prin care sunt introduse momente decisive ale acțiunii; toaca Învierii, care trece ca un sunet de pace prin vijelia acțiunii; figura pitorească a lui Leiba Zibal în ultimele sale momente—eată o parte din acele trăsături, cari sunt trase cu intimă căldură poetică și cari, împreună, formează fondul frumos al acestui tablou psihologic.

Și deaceea n'am înzistat și nici nu înzistăm asupra faptului relevat, că materia acestei lucrări n'ar fi invențiunea originală a lui Caragiale. Însemnarea faptului material dispare cu totul aicea—ceea ce a făcut poetul din el, nu mai aceasta este hotărîtor.

O situațiune psihologică excepțională, extraordinară, și deaceea, credem, deja interesantă; o situațiune psihologică dezvoltată cu o logică, cu o necesitate adevărat științifică; o situațiune psihologică infine, pătunsă de căldura artistică a unei individualizări intime—valoarea absolută a acestei lucrări poetice se indică de sine-și.

Fălticeni, Martie 1891

NOTA REDACȚIEI: Acest studiu ni s'a transmis cu mult înainte apariției volumului al II-lea al *Studiilor Critice* de Ion Gheroa-Dobrogeanu, în care ne întâmpină câteva pagini asupra acestei nuvele a lui Caragiale; așa că punctele, oarecum comune din ambele critici, se pot atribui numai aceluiaș spirit de observațiune și reflexiune. Altminteri ambii critici se apropie în unele, dar se depărtează mult în altele.

UN PROFESOR ORB (HIRSCH KAISER)

(MORT IN 1888)

SCHIȚĂ ASUPRA VIEȚEI ȘI ACTIVITĂȚII SALE

de JACQUES A. CRITZ

I

ȘCOALA ORBULUI

Eram de nouă ani, când părintele meu se decise a mă da la școala bătrânului Hirsch Kaiser. Vă puteți inchipui ce impresiune ciudată a făcut asupra minții mele copilărești, când am aflat că viitorul meu profesor e bătrân și orb. Invidiam din tot sufletul meu pe micii mei camarazi, cari învățau la școala „Jacob și Carolina Löbel“ și spusei părintelui meu, că voiu și eu să învăț acolo, ca să mă fac doctor sau inginer. Toate rugăciunile și stăruințele mele fură inzadar. Părintele meu, care ținea mult ca să mă inițieze mai întâiu în religia și limba ebraică, mă asigură, că și aci imi voiu putea însuși toate cunoștințele necesare, pentru a intra apoi în una din școalele superioare ale statului și ca să mă convingă, imi dete, ca exemplu, câțiva tineri, cari tocmai în anul acela isprăviseră cursurile la școala bătrânului Kaiser și reușiseră să fie admiși în gimnaziu sau școala comercială.

Înfine sosi ziua, când părintele meu trebuia să mă ducă la școala bătrânului, care se compunea din două odăi mici și o curticică situată în așa zisul Pasagiu evreesc de lângă biserica Udricani. Cu inima amărâtă luai câteva cărți la subțioară și pornii cu părintele meu.

Pe drum întâlnii câțiva camarazi, cari se duceau veseli la școala comunală, unde se învăța cu regulament și unde erau și ore de recreație. Imi veni o poftă mare ca să plâng și deja plănuream cum să fac și să dreg, ca să scap de școala necunoscutului orb, când părintele meu deschizând o ușă, mă împinse într'o odăe, unde o voce, de care instinctiv mi se făcu frică, întrebă:

— Cine a venit?

Era bătrânul Kaiser, care ședea la capul unei mese mari, pătrate, inconjurată de o duzină de elevi, dintre cei mai înaintați în studiu.

I se spuse numele celor veniți. Bătrânul se sculă, salută, și uitându-se drept la părintele meu, i zise bună ziua și îl pofti să șază lângă dănsul. Apoi începu a trata condițiunile învățământului meu și, dupăcum i era obiceiul, lăsă prețul la aprecierea clientului său. În acest timp eu aruncai o privire în jurul meu.

Vă spun drept, că deși încă sub influența repulziunii, fui surprins de contrastul, ce prezenta această școală față cu celelalte de aceeași categorie, reputate ca infecte și murdare și cunoscute, în graiul popular, sub numele de *hedurim*.

Imi inchipueam să văd o odaie fără vr'o altă mobilă decât două sau trei bănci, o masă fără culoare, o doniță cu apă și o cană ruginită într'un colț și o sumă de copii desculți și murdari jucându-se cu muștele; ear la masă un *belfer* (servitor-pedagog) așezat lângă un biet începător, ținând cu stânga un creion apăsător d'asupra unui abecedar, ear dreapta strânsă în pumn d'asupra spatelor novicelui, gata a le transforma într'o tobă, la cea mai mică greșală a copilului.

Acest sistem de învățământ elementar era prea comun pe acea vreme în așa zisele *hedurim* evreești și tabloul de mai sus mi-a rămas bine întipărit în memorie pentru că și eu mi-am făcut rëndul în aceste pensionate sui-generis!...

Care fu însă mirarea mea, când zării în școala lui Kaiser două bănci în dreapta primei odăi, garnisite cu elevi, având fiecare bancă monitorul său, care dicta *în limba țerei* fraze gramaticale; ear d'asupra acestora, pe pereți, niște tăblițe puse în ramă, pe cari erau scrise toate conjugările verbelor din limba ebraică cu traducțiunea lor. Deasemenea fiecare bancă avea inscripția clasei de elevi, ce o compunea. În a două odăe, spre curte, era același aranjament pentru elevii de clasa III și IV, ear în față, la masa bătrânului director, era locul elevilor înaintați, cari urmau cursul de limba ebraică, având deja absolvate cele 4 clase primare. Tot la această masă era și locul monitorilor generali.

Acest prim aspect, ce prezenta școala orbului, mă făcu să-mi schimb intrucâtva simțământul de repulziune, cu care am intrat și nu trecu mult, și grație înțelepteii metoade, ce întrebuintă acest pedagog bătrân, începui să-l stimez și să-i urmez cu plăcere toate lecțiunile.

Un cuvânt despre aceste lecțiuni.

Elevii erau împărțiți în cinci clase, din cari, prima, avea a începătorilor. Fiecare din aceste clase avea după numărul de elevi, ce o compunea 2 până la 5 monitori însărcinați cu supravegherea, explicațiunea și ascultarea elevilor. Peste aceștia era pus, de fiecare clasă, câteun monitor general; ear cei 5 monitori generali prezentau, în fiecare seară, un raport despre studiul și conduita monitorilor și elevilor lor, unui ténér ales de bătrânul director. Deobiceiul acest ténér era cel mai în vîrstă și cel mai înaintat în studiu, care aștepta să intre în yr'o școală secundară și care, până atuncea, juca rolul de subdirector. În acesta bătrânul avea toată încrederea și această încredere era justificată prin faptul, că numai acest monitor superior avea dreptul de a da pedepse elevilor și a controla, în timpul zilei, dacă atât elevii cât și monitorii lor își fac datoria. Cu acest sistem de gradațiune profesorul ajunsese la un rezultat, care uimea pe toți vizitatorii școlii. Fiecare elev se silea să-și învețe mai bine lecția pentru ca la rîndul său să ajungă a fi monitor; ear monitorii, pe lângă silința la studiu, căutau a-și face cu exactitate datoria de supraveghetor pentru ca să ajungă la rangul de monitor-general. În chipul acesta ordinea și silința era insuflată fiecărui elev, ear la finele fiecărei luni avea loc un fel de concurs general prezidat de bătrânul director, la care se decideau menținerea și schimbările de gradare.

La aceste examene nimeni nu putea înșela pe orbul dascăl cu răspunsul ce da, și eată dece:

Mai întîiu fiecare elev observa pe vecinul său ca să nu se uite în carte, căci știa, că d'aci depinde gradarea fiecăruia și apoi modul cum examina bătrânul era caracteristic.

Eată un exemplu, pe care mi-l aduc precis aminte, căci cu el am cîștigat rangul de monitor suprem:

Profesorul scoate pe un elev și-l pune să scrie un *cuvént ebraic* pe tablă. Acest cuvént elevul e dator să-l traducă și să-și completeze fraza cu el și să spue, unde se găsește scris și cu ce ocazie și ce eveniment istoric amintește, etc., etc...

Cum vi se pare, acest mod de examinare? Și nu uitați, că profesorul avea numele de Melamed, și școala-i se numea *heder*!... Adăugați traduceri din limba ebraică în cea română și germană și viceversa, cu care se ocupau elevii superiori, și veți înțelege cât de puțin armonia titlul cu caracterul școlii—o școală cu adevărat modernă. Eu unul știu, că în ziua, când am părăsit școala bătrînelui

(urmasem 5 ani) pentru a intra in gimnaziu, citeam și traduceam perfect un jurnal ebraic, lucru care era o raritate p'atuncea, căci limba ebraică nu se învăța nicăiri sistematic.

Acum să descriu puțin și pe organizatorul acestei școli, așa după cum mi-a rămas intipărit in minte.

Când l-am văzut pentru prima oară (in 1870) era deja cărunt, însă statura sa înaltă și dreaptă, și expresiunea francă a figurei sale i da încă o vigoare apreciabilă. Când i vorbea cineva se uita drept la acea persoană, și dacă cineva nu ar fi știut dinainte, că e orb, nu ar fi crezut, că acei ochi mari și expresivi ai bătrânului nu văzuseră soarele de mai bine de 40 de ani! Vorba sa era clară și puternică. Simțul pipăitului înlocuia de multe ori pentru dănsul pe acel al vederii. Recunoștea cărți, obiecte de școală și chear monede prin tact. Din mult uz nu avea nevoie să fie condus nici in camere, nici in curte. Mergea incet, dară drept către fiecare bancă, către fiecare dulap sau către tabla școalei.

Era aspru, dară just cu elevii săi. Nu erta niciodată o greșală, dară odată pedeapsa ispășită, elevul se bucura de aceeaș favoare ca ceilalți camarazi ai sei. Din când in când obicinua să povestească mici anecdote de un caracter glumeț elevilor superiori, cari stau grupați împrejurul mesei celei mari din școală și primeau explicările și corecturile de teme și traducțiuni dela iubitul lor director.—Aceasta era un moment de recreațiune, ce acest înțelept pedagog oferea elevilor săi—și cu care își câștiga afecțiunea lor—mai ales Vineri, o zi când mai totdeauna după prânz se suspendau lecțiunile și se citea bătrânului jurnalul ebraic „Hamaghed“, ear elevii se ocupau cu ghicitori, probleme hazlii, etc. Pe la orele 2 d. a. bătrânul concedia toate clasele inferioare și reținea pe elevii superiori. Aceștia se grupau la masă împrejurul bătrânului și păstrau o tăcere profundă, căci înțelegeau, că bătrânul era dispus să le povestească ceva vesel, după obiceiul său.

Bătrânul apleca capul in jos și rămănea câteva momente într-o atitudine gânditoare, apoi ridica capul și vedeai un zimbet încolțindu-i buzele... Toți elevii tresăreau de bucurie, căci presimțeau, că le va oferi o plăcută și veselă povestire. Bătrânul desfăcea tabachera, trăgea o priză de tabac și începea a povesti.

Să redăm una din multele, cu cari ne-a înveselit :

In Asia turcească trăea la o epocă depărtată, un Șeic, care trecea de un mahomedan sfânt și pios și care era păzitorul unui Mausoleu,

în care se zicea, că era îngropat corpul unui mare sfânt. Numele acestui sfânt nu era cunoscut, dar reputația lui data din vechime și se lățise foarte departe; ear lumea pioasă venea din toate părțile în pelerinagiu, în fiecare an, ca să se roage pe mormântul sfântului. După obiceiul mahomedan, șeicul păzitor al sfântului mormânt împărțea celor suferinzi diferite leacuri și în numele sfântului primea daruri și bani, astfel că, în scurt timp, se îmbogățise foarte. Șeicul avea de servitor pe un *Derviş*, care îl servea cu credință de zece ani de zile și care era un om foarte pios, dar leneș. Șeicul se decisese dar într-o zi să-l depărteze din casa sa și dându-i ceva merinde și un asin pentru călătorie i zise: „Poți să-ți cauți într'un alt loc hrana ta, căci lumea e destul de mare“.

Dervişul sărută mâna stăpânului său și încălecând pe asin plecă în voea Domnului, ca să-și caute alt stăpân. Pe drum însă, la o depărtare de câteva poștii, asinul muri. Dervişul, plânse mult moartea tovarășului său de călătorie, care l-a lăsat singur, tocmai în mijlocul unei câmpii deșarte; apoi se puse de făcut o groapă mare și îngropă cadavrul asinului.

Pe când Dervişul, ostenit și intristat de moartea asinului său, ședea gânditor pe mormântul acestuia, niște Turci bogați, cari călătoreau la o mică distanță, îl zăriră și unul din ei i zise:

— Desigur, că bietul Derviş plânge pe mormântul fratelui său, să mergem să-l consolăm.

Turcii se apropiară dar de Derviş și-i ziseră: — Nu plânge, amice, căci noi vom îngriji de soarta ta. Noi înțelegem, că fratele tău, pe care-l plângi atâta, a trebuit să fie un om foarte pios; deaceia i vom ridica un Mausoleu și tu vei fi păzitorul sfântului locaș.—Dervişul răspunse: „Nici nu vă puteți închipui cât am de regretat lipsa lui. Zece ani de zile am fost mereu cu dânsul și niciodată nu am auzit o vorbă rea din parte-i. În toată viața nu a mințit niciodată!“

Turcii cei bogați se ținură de cuvânt și, în scurt timp, ridicară Mausoleul după cum promisera Dervişului și lumea toată începu să viziteze mormântul marelui sfânt. Dervişul începu și el să dea leacuri celor suferinzi, dupăcum obicinuisese fostul său stăpân, și, în scurt timp, deveni chear mai bogat decât acesta.

Vestea despre minunile dela noul Mausoleu se răspândiră foarte iute și ajunseră și la urechile Șeicului, fostul stăpân al *noului Șeic*. Acesta plecă numaidecât să se incredințeze de persoana rivalului său și fu surprins, când recunoscă, în venerabilul Șeic, pe fostul său servitor. Il chemă însă la o parte și-i zise: „Spune-mi, te rog, fiule, cum ai putut tu s'ajungi la un așa noroc?“

Dervişul i povesti întâmplarea și nu-i ascunse nici identitatea *sfântului*. Atunci Șeicul zimbînd i zise: „Află dar, fiule, că în Mausoleul meu repauzează *muma sfântului tău*“.

Sfârșitul acestei povestiri, după cum vă puteți lesne închipui, produse un ris general și bătrânul părea foarte satisfăcut de amuzarea elevilor săi. Dete apoi drumul la toți, recomandându-le să vie a doua zi devreme la rostirea rugăciunilor de Sămbătă și oprea numai pe cel mai vechiu elev pentru ca să-i citească jurnalul.

Eată cum știa Hirsch Kaiser să se facă iubit și ascultat de toți elevii săi. Eată cum reuși un orb să capete un renume de bun dascăl și să-și câștige stima lumii. Munca și voința fermă s'evărsiră această minune!

Multe obstacole, ce le întâmpinase în calea vieții și loviturile furtunoase ale soartei—din cari numai grație naturei sale inventive știu să easă învingător—i oțeliseră voința și-i măriseră curajul și răbdarea!... Să resfoim dar puțin paginile din romanul vieții acestui orb fenomenal și să examinăm lanțul unei existențe îngropate într-o noapte continuă de peste o jumătate de secol!...

II

VIATA SA FURTUNOASA ¹⁾

Hirsch Kaiser s'a născut într'un orașel mic din județul Iași. Tatăl său, hahamul Evreilor din acel orașel, dispunea de mai multă știință talmudică, decât de mijloace pentru a-și instrui pe fiul său în vr'un oraș; deaceea se hotărâ a se face el însuș preceptorul fiului său.

Cât despre ideea d'a învăța pe fiul său vr'un meșteșug nici nu putea fi vorba; aceasta era pe atunci o desonoare pentru fiul unui haham!... Micul Kaiser își primi deci educația direct dela părintele său și la vârsta de 14 ani fu dat la un renumit hazan (cântăreț bisericesc) și apoi la un renumit *sofer* (scriitor sacru) ca să-și completeze educațiunea cu această sfântă meserie.

Precum se vede dar, intențiunea hahamului era ca fiul său să fie apt pentru una din așa zisele meserii sfinte și cari erau în onoare pe vremea aceea.

Dar ténérul Kaiser, care era dintre toți copiii hahamului cel mai inteligent, înțelesese în curând, că-și pierde înzadar timpul prețios al juneței, deși era deja un *sofer* perfect. El vedea mizeria, în care trăeau

¹⁾ Pentru această parte m'am servit de auto-biografie a regretatului meu profesor, auto-biografie, ce a multiplicat-o în copii încredințate elevilor săi, drept amintire. Un caet se află și la mine. Auto-biografia, care e scrisă în graiul popular evreesc, a fost tipărită în ziarul „Hajoetz“ în 188... Eu n'am urmat sclavie această biografie, și m'am servit și de relații și reminiscențe personale.

toți acești artiști ai sfintei scripturi și căută o ocazie, ca să părăsească pe maestrul său. Această ocazie i se prezentă în curând, căci bătrânul său părinte devenise neapt pentru funcțiunea de haham, din cauza vârstei, și fu silit să plece cu familia la Iași. Aci bătrânul se făcu Mekabel. Sub acest titlu se găseau un număr oarecare de bătrâni pioși, cari se indeletniceau toată ziua în localul bisericilor cu sfintele doctrini și cari erau plătiți ori de câteori era necesitate ca să se citească psalmi pentru vr'un bolnav sau să se rostească rugăciuni pentru sufletul unui mort. Cu această modestă ocupație bătrânul își scotea existența sa. Tănărul Kaiser însă mirosi aerul libertății și se făcu meditator și pedagog la școli evreești, lucru la care se pricepea bine și care i promitea un viitor frumos; căci, profesoratul era atunci o ocupație productivă. După câțiva ani însă un eveniment neașteptat trebuia să schimbe, într'un mod fatal, toate năzuințele acestui tănăr inteligent.

Insurat la vârsta de 22 ani, după obiceiul de p'atuncea, fără a fi avut încă timpul a-și stabili pozițiunea, avu chear, în primul an de căsătorie, durerea d'a pierde pentru totdeauna lumina ochilor! Ce trist început de viață și câtă desnădăjduire trebuie să fi încercat tănărul insurat, în fața unui viitor ingropat într'o noapte eternă!.... Soția sa avea numai 16 ani și nu era instare să câștige nimic. Maritajul fetelor evreice, pe vremea aceea, se făcea la o vârstă foarte fragedă și părinții, mulțumiți de a fi dat de un tănăr versat în ale Talmudului, nu se sinchiseau deloc de poziția fetei lor. Cât despre fată, cultura ei era în genere foarte neglijată. Fata între 14 și 15 ani pleca din casa părintească cu o zestre neinsemnată, spre a deveni soție, fără a cunoaște altă lume, decât restrinsul cerc al părinților și al bărbatului său.

În fața unei astfel de situațiuni, ce era să devie tănărul Kaiser, care nu poseda măcar un capital cât de mic, spre a putea încerca ceva? De admirat însă este, că tănăra sa soție rămase alipită de soțul său orb și nu se despărți de el, deși avea înainte-i cea mai neagră perspectivă.

Într'o zi însă providența bătu la ușa sërmanului orb. Un oarecare fabricant de grupe se convinsese, că orbul ar putea sa-i ajute la această meserie; el inițiă în scurt timp și și-l asociă la câștig, după ce se convinsese, cu cât zel orbul se devotase acestui meșteșug. Cum de un orb putea fi apt pentru un lucru ce nu-l vede, aceasta numai instinctul conservării și lupta pentru existență o poate explica!

Cu toate acestea şapte ani trecură astfel şi orbul îşi nutrea familia într'un mod aproape miraculos. Veni apoi şi timpul de mizerie, căci orbii, ca şi cei cu vedere bună, sunt d'opotrivă un joc al destinului, poate..... pentrucă destinul însuşi e orb!... Sărmanul tovarăş orb al fabricantului de grupe, se văzu, într'o bună dimineaţă, fără lucru şi fără... pâine. De astădată orbul, care avea toată speranţa în meşteşugul, ce îl învăţase, era cu totul desnădejduit. Dotat cu o simţire profundă şi cu toate că îşi iubea foarte mult soţia, avu durerea să trebuească el însuşi s'o indemne să se despartă de dănsul. I era milă de soarta, ce o aştepta. Nu voea să tragă în neagra groapă, o fiinţă, ce o adora. Crudă despărţire pentru un orb, care, pe lângă că infirmitatea sa îl făcea să-şi vază soţia tânăra şi frumoasă, aşa după cum i-a rămas impresiunea din ziua când a orbit, apoi şi jertfa d'a fi renunţat la o îngrijire plină de dragoste şi devotament, de care el, ca orb, avea atâta necesitate!

Dar sacrificiul, ce îl făcu atunci orbul, într'un mod aşa de curajos, îşi primi în curând recompensa meritată. Eată în ce împrejurări.

Despărţindu-se de nevasta sa, orbul se decise a pleca la Bucureşti pentru ca distanţa să-l facă să uite puţin durerea, ce-i cauză această despărţire. Aci avea un frate şi o soră, cari nu erau săraci, şi spera să recurgă puţin la ajutorul lor. Într'aceste însă întâlni pe un aventurier, care pretindea, că cunoaşte mai multe meşteşuguri, între cari şi acela d'a fabrica şocolată.

Ideea d'a-şi încerca norocul cu acest meşteşug, i suridea cu totul. El se adresă la fratele său să-i vie într'ajutor, pentru a-şi aranja un mic atelier cu uneltele necesare. Obţinu dela acesta câţiva galbeni şi eată-l fabricant de şocolată, după sistemul ce i-a arătat pretinsul cunosător de multe meşteşuguri. Primele producţiuni, ce încercă să vândă, nu obţinură niciun succes, căci erau după un sistem vechiu şi specialiştii arătară orbului fabricant un produs superior şi mai eficient. Acesta însă se puse pe lucru, îşi schimbă singur sistemul improvizatului său profesor şi îşi dete atâta silinţă, încât, în scurt timp, prezentă clienţilor săi, pentru acelaş preţ, un fabricat întocmai cu acel din străinătate, ba de o calitate superioară.

Cererile se înmulţiră din zi în zi, astfel încât abea putea satisface pe clienţi. În timp de patru ani reuşi să-şi agonisească cele necesare pentru traiu; îşi făcu chiar ceva economii, cu care îşi comandă o maşină, după un plan al său propriu, pentru înlesnirea lucrului său. Reuşi pe deplin cu această invenţiune, care i permitea să producă

zilnic de două ori atâta șocolată ca mai înainte. În această situațiune prosperă, speranța începu să incolțească în inima bietului infirm și drept compensație pentru toate loviturile, ce îndurase dela soartă, cu atâta curaj, D-zeu i trimise un inger consolator, o femeie, o soție, o inimă compătimitoare, o mamă!... El se insurase adică din nou și fu mai fericit de astădată, căci femeea de care dete era harnică, bună și muncitoare. Am cunoscut-o pe această femeie, după ce era deja 30 de ani tovarășa fidelă și sinceră a orbului, și nu voi uita niciodată cu câtă solitudine căuta de soțul său!... Orbul, din parte-i, păstră până la adâncă bătrânețe un profund sentiment de recunoștință către această femeie, care i se atașase și i se devotase, de bună voe, până la moarte!...

Douăzeci de ani trăi orbul Kaiser fericit, împreună cu fidela sa soție, hrănindu-se din produsul muncii sale. Nimic însă nu e statornic pe astă lume!... Materialul fabricațiunii începu să se tot scumpească, prețurile scăzură treptat și într'o zi... o soartă, cine e în stare să prevadă această fatală zi?... Într'o zi „orbul șocoladier“, după cum îl numea lumea, fu silit să înceteze lucrul său, nemai-având nici uneltele cerute de timpul modern, nici mijloacele d'a și le procura.

Acesta fu momentul, când nefericitul infirm putu să aprecieze valoarea bravei sale soții. Cu un curaj admirabil ea înfruntă această situațiune mizerabilă și declară soțului său, că de azi înainte îl va hrăni dânsa, dacă soarta a voit astfel și, cu puțină ghibăcie, strânse ceva bani și-și aranjă o tarabă cu mărunțișuri, pe care o așeză la o fereastră de lângă o prăvălie din piață. Cu riscul d'a se îmbolnăvi sta pe frig și pe ploae toată ziua, lângă coșul său cu marfă și își îndestula trebuințele casei cu acei câțiva gologani câștigați!... Dară munca eroică a acestei femei-model, n'avea să mai ție mult, căci, providența veni în ajutorul virtuții și de astădată sub o formă în adevăr miraculoasă... Bătrânul Kaiser, de o natură foarte activă, nu putu să stea toată ziua fără de lucru, și tot gândind ce ar putea să facă, ca să-și ocupe timpul cu ceva folositor, își aduse aminte, că în tinerețe știa niște reguli pentru socotirea unui calendar. Se apucă de lucru și, în câțva timp, își fixă în memorie planul unui calendar ebraic, catolic și ortodox pe timp de 50 de ani. Dară neputând să-l pue pe hârtie, amână scrierea calendarului său pentru prima ocazie favorabilă, și concepu o nouă idee, mai meritorie, care era menită să-l facă cunoscut, ba chear un obiect de admirație. Se făcu profe-

sor!... Nu vă mirați deloc, când vă spui acest lucru în două cuvinte, căci, Hirsch Kaiser, după doi ani de zile fu în adevăr un vestit director de școală! Voiți să știți cum a ajuns un orb să formeze și să organizeze, așa de admirabil, o școală cu cinci clase primare? Nimic mai simplu și mai ingenios. El lăți vestea, că e gata a primi la el acasă orice copil sărac ca să-i predea *gratis* primele cunoștințe elementare, și dupăcum nu e lipsă de copii săraci, bătrânul nu întârziă să obție vr'o două duzini de mici sdrențăroși, cari plecau la școala Saghenor-ului (orbului), desculți și mai mult cu ideea de a-și cumpăra pe drum acadele pentru banul părintesc, decât d'a bolborosi alfabetul profesorului. Însă mai toți acești desmoșteniți nu aveau nici haine pe ei, necum cărți, condee, și celelalte pentru a putea urma studiul. Inventivul bătrân găsi mijlocul d'a învinge și acest obstacol. Compuse o poezie ebraică, bine reușită, prin care descrie în culori vii voiajul lui *Sir Moses Montefiore* în Abisinia și modul cum scăpase pe Evreii d'acolo d'o năpaste, care era să aibă consecinți sângeroase. Tipări o mie de exemplare, și din produsul acestora procură micilor săi elevi nu numai cărți, caete, cerneală, etc., dară și un profesor de limba română și germană. Din acest moment camera, în care bătrânul instruea gratuit pe micii săi elevi, luă aspectul unei adevărate școli. Bătrânul cumpără bănci, o tablă mare și alte lucruri necesare unei școli, și-și dete toată silința ca să poată, într'o zi, să arate lumii, că deși e orb, totuș poate fi util societății, prin munca și inteligența lui. În mai puțin de doi ani, el văzu cu satisfacție, că și-a atins scopul. Svonul se răspândise în oraș despre frumoasa organizație a acestei școli de ocazie, și lumea venea să asculte pe micii elevi, ca să se convingă de adevăr. Bătrânul primea cu plăcere pe vizitatori și zâmbea cu o satisfacție sufletească, auzind răspunsurile mulțumitoare, ce elevii săi dedeau examinatorilor. Sistemul său practic d'a întări memoria școlarilor fu admirat de toți. Aceasta îl incurajă d'a organiza mici examene, din timp în timp, la cari invita pe câteun om cult. Astfel, la 1866 invită pe Iosef Hallevy (care fusese însărcinat cu o misiune culturală în Abisinia de către Alianța israelită universală, și care azi e membru al Institutului din Franța). Acesta își exprimă surpriza și satisfacția sa printr'o scrisoare, din care extragem următoarele:

*Onorabilului, virtuosului și bunului meu amic Hirsch Kaiser*¹⁾,

Am văzut, amice, și am admirat multele tale binefaceri, predând doctrina lui D-zeu micilor copii săraci. Dacă D-zeu a voit să întinză d'asupra ochilor tăi un vël de negură, el nu a făcut aceasta decât ca să nu privești fața omului, pe care sunt zugrăvite luxul, trădarea și violenția; aceste rele, ce sunt gravate în adâncul inimei sale și desonorează spiritul lui D-zeu, ce rezidă într'ensul. Dacă ți-a întunecat lumina soarelui, care ajunge la noi frântă și chear nimicită de nori, nu te-a împărțășit oare cu acea lumină clară, ce scânteie ca frumuseța: lumina talentului și a înțelepciunii, lumina religiunii și a iubirii umane ?...

Inspiri mintea copiilor cu frumoasele expresiuni ale scumpei noastre limbi și inimile lor fragede cu sentimente nobile. În adevăr, multe sunt ostenele tale, scumpul meu amic! Unui muritor nu e dat să ajungă la un scop așa de sublim decât cu ajutorul divin și cu mari ostenele.

Ești pe drum a ți-l implini, fi dar cu curaj și înaintează! Vei gusta în viitor fructele abundente ale muncii tale !...

Mulțumirile aceloră, în cari va lumina scânteeza recunoștinței, vor fi răsplata ostenelelor tale și vor face să simți o dulce bătrânețe....

Toți bărbații culti și speciali în literatura ebraică, cari au vizitat apoi școala bătrânului Kaiser, i lăsau drept amintire o scrisoare măgulitoare, cu care orbul se fălea și se justifica față cu cei ignoranți și sceptici. Între alte certificate de acestea obținut unul dela d. Dr. M. Beck, directorul școlii „Jacob și Carolina Löbel“ din București și predicator al Templului coral.

Aceste succese ale bătrânului ajungând a fi publicate, toți părinții doritori d'a da copiilor lor o instrucție solidă și specială în limba ebraică, veniră să-l roage ca să le primească copiii în școală și-i plătiră după puterea lor. Bătrânul, care iușea de drag cu copii, nu excludea niciodată pe un elev, al cărui părinte nu-i plătea, deși posedea mijloace. Ba chear toți copiii săraci, ce-i primise în școală, dela început, gratuit, continuară a se bucura de instrucția gratuită, până la isprăvitul tuturor claselor.

Eată cum știu acest inteligent și dotat bărbat să-și creeze un nume respectat și o pozițiune fericită. Eată în ce mod demna sa soție scăpă de munca grea și insuportabilă, ce-i cauza sărăcăciosul comerț, ce fusese silită să întreprinză.

Pe la 1875 școala bătrânului Kaiser era în apogeul ei.

¹⁾ Originalul, care este scris în limba ebraică, a fost tradus în românește chear în anul, când em intrat în școala lui Kaiser, de către un fost elev al său anume Mauriciu Hermann.

Mai mulți elevi își isprăviseră acolo studiile primare și intraseră în gimnaziile și liceele statului cu certificate obținute dela școli publice, unde depuseră, cu un succes deosebit, examenul clasei IV.

Această reușită măguli orgoliul bătrânului într'atâta, încât nu lipsi niciodată a enumăra noilor săi clienți pe toți elevii săi, ce urmau cursurile liceale sau comerciale în școlile statului și totodată adauga : „Fără a pierde măcar o zi mai mult, elevii mei își isprăvesc clasele primare, ca și la celelalte școli și pensionate, dar în acelaș timp es din școală mea cu cunoștințe aproape complete în limba ebraică, ba chiar unii dintr'ênșii citesc, scriu și traduc în limba ebraică ca și în limba țerei“.

Bătrânul însă nu se fălea pe nedrept. Foștii săi elevi sunt astăzi medici, ingineri, comptabili și nu au uitat încă versurile și gramatica limbei ebraice. Ba, eu sunt convins, că acei cari au făcut complect școala la Kaiser, pot și astăzi să citească și să traducă cu înlesnire un jurnal ebraic; lucru ce azi, ca și atuncea, era în Muntenia mai numai de competența clerului evreesc.

Hirsch Kaiser, mândru d'a fi introdus, cel d'întîiu, în școalele evrești metoada d'a studia gramaticalicește limba ebraică, merse și mai departe. Înființă un fel de club de Sămbătă și strânse în jurul său mai mulți amatori, cari veneau în toate Sămbetele după amează și-i supuneau, spre rezolvire, fel de fel de chestiuni din domeniul religiei și literaturii judaice.

Unii dintr'aceștia, bătrâni, deja destul de versați în ale judaismului, veneau numai ca să discute cu Kaiser asupra unor principii religioase, pe cari acesta le desvolta cu multă măiestrie, și pe baza unor principii moderne. Căci, am uitat să spun, că venerabilul meu profesor era cât se poate de desbrăcat de prejudețe și fanatism, fără a înceta totuș d'a fi religios și uman. Era însă, ca să zic așa, progresist și de multe ori zimbea în mod expresiv, când unii din părinți i denunțau pe copiii lor, că nu vor să facă acasă rugăciunea zilnică. Față cu elevii săi însă nu discuta niciodată obiceiurile rituale și la cei încăpăținați le zicea adesea :

— Trebuie să vă supuneți și să îndepliniți, fără discuțiune, ceea ce vă poruncesc părinții și profesorul ; căci, cea d'întîi lege în lume este respectarea voinței părinților, căroră datorăți existența voastră.

Cu astfel de precepte el astămpăra adesea pe cei mai îndărătnici.

În cercul de „Sămbătă“, ce se aduna în școala lui Kaiser era și simpaticul și valorosul bătrân I. Psantir, azi din nenorocire orb și el.

Cu acesta bătrânul nostru se consulta foarte adesea și discuta diverse chestiuni evreiești. Tot acestuia i recita diferite compozițiuni, precum : poezii, anecdote, traduceri din pildele lui Solomon in graiul popular evreesc și aranjat in versuri. Eată cum își petrecea bătrânul momentele sale de odihnă !

Calendarul pe 51 ani, al cărui plan și-l fixase in memorie încă pe timpul când lucra șocolata, fu pus pe hârtie și copiat in câteva exemplare de către elevii săi cei mai inaintați. De câteori răsfoiesc manuscrisul acestui calendar, pe care îl păstrez ca o scumpă amintire din partea fostului meu profesor, mă simt pătruns de un sentiment de admirație pentru calitățile, cu care natura inzestrase pe un infirm destinat a trece prin lumea aceasta ca o pildă de muncă și inteligență.

Respectat și stimat de toată lumea, bătrânul duse o viață demnă și liniștită până in ziua, când soția sa, fidela sa companioană din zilele de luptă, îl părăsi pentru veci.

Rămas singur, la o vârstă de peste 75 de ani, bătrânul și-ar fi dus greu restul zilelor sale, dacă providența n'ar fi îngrijit, la timp, de soarta lui.

D. Reiner, unul din foștii primi elevi ai lui, astăzi șef-comptabil la Banca României, i rezervă, cu spezele sale, o cameră in Azilul pentru bătrâni, îndată după instituirea acestui așezământ filantropic.

Aici Hirsch Kaiser își petrecu restul zilelor sale, mulțumind Atotputernicului pentru modul miraculos, in care îl trecuse prinastă lume. Aci Hirsch Kaiser, cu satisfacțiune sufletească, primea, din când in când, vizita unora din elevii săi, cărora sentimentul de recunoștință le îndrepta pașii spre ultimul azil al iubitului lor dascăl din copilărie.

L-am vizitat și eu in mai multe rânduri și foarte adesea zăream o lacrimă strălucind in ochii bătrânului, aprinși de emoțiune. Erau lacrimi de bucurie. Era fructul atător lupte și sacrificii, ce bătrânul gusta la apusul spinoasei sale vieți... Recunoștința și stima elevilor și a tuturor, cari l-au cunoscut, era pentru dănsul comoara, ce și-a rezervat pentru bătrânețe.

La vârstă-i inaintată, orbul nostru se mai interesa de toate și nu odată mă reținea ore intregi in discuțiuni sociale și religioase, pe cari le desvolta cu o elocvență și un tact, ce te surprindea.

In vara anului 1888, pentru motive de sănătate, silit să părăsească capitala, primii băi trista știre a morții simpaticului orb.

El muri la Azilul pomenit, la 21 Iulie 1888, și fu condus de un numeros public la locuința de veci.

Pe lângă alte discursuri, d. Reiner, protectorul și binefăcătorul său, ca fost elev, desemnă prin cuvinte mișcătoare viața și meritele defunctului.

Hirsch Kaiser a trăit o jumătate de veac fără a vedea lumea decât prin imaginație, dară în mintea sa totul era clar și luminos, așa că mai putu revêrsa din bogata-i lumină asupra tinerelor generații, și a însufleți, cu vigoarea inteligenței sale, și o generație de bătrâni.

București, August 1891

EVREII IN LITERATURA POPULARA ROMÂNĂ

STUDIU DE PSICOLOGIE POPULARĂ

de M. SCHWARZFELD

In unsern Tagen ist es kaum begreiflich, mit welchem Fanatismus die Juden einst verfolgt worden sind und in welcher Weise man sie geschmäht hat. Selbstredend hat dieser Judenhass auch in den Sprichwörtern seinen Ausdruck gefunden und ich werde keins derselben unterdrücken, denn die Schmähungen, die sie enthalten, fallen auf die zurück, die sie ausgesprochen haben, und auf das Zeitalter, in dem ein fanatisches Pfaffen-thum den blinden Glauben an die Stelle der humanen Grundsätze des Weisen aus Nazareth gesetzt hatte, der selbst ein Jude war.

WANDER

Deutsches Sprichwörter-Lexicon

Spre a înțelege și pătrunde pe un om, trebuie să-l observi în toate manifestațiile sale: în lupta cu valorile lumii pentru existența zilnică; în relații de afaceri și prietenie; în sinul familiei și în viața publică; în momente vesele și în momente triste; în dispoziții bune sau pornit de mânie; preocupat de gânduri, împovărat de griji sau în lenesă nepăsare. Or cât de mare ți-ar fi darul combinației, or cât de vie pătrunderea, nu vei putea ajunge la un *tot* adevărat și just, dacă îți vor lipsi o parte din elementele de manifestație ale omului, ce te interesează și preocupă.

Dacă *un singur om* cere un studiu minuțios, spre a ne putea pronunța cu siguranță și exactitate asupra lui, cu atât mai mult *un întreg popor*, care, ar fi ridicul a crede, că se compune din indivizi omogeni, identici; ci, cum e știut, din indivizi, ce diferă în mod frapant unii de alții; abea, că regăsești *curențe* comune; trăsături oarecum egale; vederi și simțiri, ce le poți considera ca înrudite, fără a fi, în definitiv, identice.

Se înțelege dar, că, în asemenea condiții, un studiu îndelung și aprofundat se impune.

A trecut timpul, când totul se mărginea la un empirism grosolan; acum prima cerință a științei e observațiunea scrupuloasă și nepreconcepută.

Nimeni nu poate observa așa bine ca poporul, în întreg luat, și sentințele și aprecierile lui au o importanță vădită și merită toată atenția și încrederea noastră, când e vorba *de omul în sine și față cu alți sau de anume situațiuni și relațiuni*. Altfel însă se prezintă cazul cu aprecierile asupra altor națiuni sau popoare, cu cari nu are cum stabili un contact cu adevărat intim și pe o scară destul de largă, ca să le poată cunoaște în mod exact, și sub toate punctele de vedere; aceasta dă, ca neapărată consecvență, o apreciere *unilaterală*, justă numai sub unele raporturi.

Dacă un popor ar avea chear mijlocul de a aprecia pe un alt popor, d. e. pe unul ce trăiește în mase în mijlocul său, cu care a stabilit relațiuni de afaceri și prietășug, totuș, nici în acest caz, nu putem pune temeiul pe aprecierile sale, căci *ele nu pot fi drepte, chear când ar fi aprofundate* și s'ar putea considera ca rezultat al unei experiențe sigure.

Cauza e ușoară de înțeles.

Fiecare popor *in mare*, ca îndeobște omul *in mic*, își acoardă sie-și superioritate asupra altor popoare, se crede mai perfect, mai inteligent, mai drept ca oricare altul și, prin prisma acestor prejudecăți înăscute, judecă și apreciază în mod defect pe cei ce vin în contact cu densul. Tot omul — și tot poporul — vede la alți, cu ochiul scrutător, mai mult defectele, și *chear însușirile cele mai bune, virtuțile cele mai mari, capătă o sentință critică foarte puțin favorabilă și prea puțin măgulitoare pentru străin*.

Mai mult, însuș diferența de clasă sau religie, însuș diferența locului de naștere și stabilire, în granițele aceluiaș popor și în limitele aceleiaș țări, provoacă aprecieri unilaterale și răutăcioase, pline de focul urei sau de ironie amară. Astfel între opincar și surtucar, între sêrac și bogat, ciocoiu și boer, oraș și oraș, aci — ca pretutindeni — se manifestă o deosebire surprinzătoare în aprecieri. Se înțepă și se critică unul pe altul, văzând toate în rău, rar ceva în bine. Pentru orășan țeranul e prost; pentru sățean orășanul e burtăverde; ceeace cam tot atâta face. Pentru Moldovan, Munteanul e prost; pentru Muntean, Moldovanul e șiret, etc.

Tendența de exagerare în rău, eacă nota predominantă în judecarea unui popor asupra altuia, a unei clase asupra alteia, a unei localități asupra alteia.

Cauza acestei judecăți obtuze se explică:

1) prin *credința în propria-i superioritate*,
 2) prin aceea că *fiecare vede un defect în tot ce e negațiunea însușirilor sau a obiceiurilor sale* — întrucât există obiceiuri diferite între oameni.

3) că *satira, ironia și batjocura*, înăscute omului, nu se pot aplica, în mod liber, decât față cu străini și vrăjmași sau vrăjmașiți. În adevăr, popoarele cultivă, cu drag, atari emanațiuni ale spiritului, ca un obiect de plăcută distracție pentru spirit și inimă.

4) *Influența prejudețelor și credințelor false*, din vechi căpătate, sau infiltrate în urmă, prin propagande venale și interesate, sunt o altă notă caracteristică a aprecierii unui popor asupra altuia.

Înfine,

5) *Imposibilitatea de a cunoaște pe alți în mod deseversit* provoacă și hotărește judecata unilaterală.

Trebue dar să ținem seamă de slăbiciunile și defectele omului, de nesuficiența și prejudicioasa observațiune a poporului, când voim să ne servim de poveștile, anecdotele, proverbele, zicalele și credințele sale, spre a stabili caracterul și natura altui popor. Numai astfel ne va fi, oarecum, posibil a alege, cu succes, grăul din neghină; adevărul din exagerare și unilateralitate; scădea deoparte și completa de alta.

Dacă din cele desvoltate aci, rezultă, că din punctul de vedere etnico-psihologic, aprecierea unui popor asupra altuia—cristalizată în literatura sa populară—n'are, *in sine*, decât o valoare neînsemnată; nu rezultă însă, că n'ar merita toată atenția și tot interesul nostru. Dacă nu ne poate da rezultate pozitive în ce privește caracteristica poporului, ce ne-ar interesa, în schimb însă materialul popular ne poate servi, spre a constata prejudețele, de cari s'a imbibat; vederile-i obtuze; slăbiciunile firii omenesti ce-l domină; cu alte cuvinte, în mod concret: cum apreciază și consideră pe cutare sau cutare popor sau pe cutare și cutare clasă, spre a înțelege, ce le apropie și ce le depărtează; spre a ști în ce direcție avem să lucrăm asupra spiritului și asupra inimei sale.

Aceasta e și menirea studiului de față. El va scoate în relief pe *Evreu cu calitățile și defectele, ce le vede la el Românul și*

ne va desvêli, în acelaş timp, *în parte*, puterea de observaţiune, prejudecăţile şi slăbiciunile poporului român; cum acesta e influenţat, în toate, de curentele şi de ideele dominante în ţările învecinate; ne va înfăţişa pe Evreu, aşa cum îl vede, îl crede, şi-l înţelege Românul, dar nu aşa cum a fost sau cum este în adevăr.

* * *

Când vorbim de popor nu înţelegem numai masele profunde, ci, în mod egal, pe sătean şi orăşan, pe toţi ce alcătuie *poporul*. Se înţelege, că stratele societăţii diferă de cele de jos, dar totuşi au destule puncte comune. Cât despre acei ce s'au instrăinat cu totul de masa cea mare a poporului, aceea nu sunt instare a-i imprima *idei, vederi şi simţimente* sub forme plastice şi stereotipe; ci, mai îngrabă, vom regăsi zicalele, proverbele, anecdotele, etc., formate şi adoptate de obşte şi în uzul lor.

Uzul, gradul răspândirii, joacă un rol însemnat în precizarea importanţei unui proverb, snoave sau cântic. E uşor de observat, că nu toate proverbele, snoavele, etc., se zic tot atât de des şi tot de acelaş gen de oameni, că dispoziţiile şi vederile proprie fiecăruia hotăresc uzul lor. Deaci se explică variantele, cari ajung câteodată până la contraziceri.

Un scriitor german s'a cercat, într'un rând, a urmări proverbe cu poli opuşi. El se mira de a constata sfaturi atât de contrazicătoare ca „Mergi cu curentul“ şi „Mergi contra curentului“, pe când explicaţia e foarte firească.

Un popor, o unitate etnică, nu e şi o unitate organică; în mulţimea punctelor comune, în armonia sentimentelor şi ideelor, nu e posibil să nu fie şi disonanţe. Faţă cu temperamente şi cultură diferită, nu e posibil să nu fie vederi şi aspiraţii diferite. *Locul răspândirii, gradul circulaţiunii şi variantele, ne vor lămuri despre cugetul majorităţii celei mari sau al unei anumite clase sau fracţiuni din popor.*

Călăuziţi de aceste principii vom putea urma, cu folos, cercetările ce vom încerca. Ar fi ridicul însă a crede, că numai ţăranul e popor şi numai după el poţi judeca poporul, câtă vreme el nu e decât o parte din tot, deşi o parte destul de importantă, mai ales la noi. Ţăranul şi orăşanul, sêracul şi bogatul, negustorul şi funcţionarul, ciocoiul şi boerul, toţi laolaltă, constituie poporul; deaceea trebuie să ne intereseze felul de a opinia şi judeca al tuturor, fără osebire.

* * *

Am semnalat deja în alt loc¹⁾, că partea cea mai esențială și mai priincioasă pentru scrutator în psihologia populară sunt *proverbele, zicalele și apostrofările*; ele fiind cele mai comune și cele mai caracteristice, însumă, oarecum, întreaga literatură populară. Nu mai puțin prețioase ne sunt însă și celelalte genuri populare, cari, prin natura lor, sunt mai mult proprietatea straturilor de jos — ale sateanului și ale mitocanului — cari slujesc la complectarea și lărgirea tabloului și ne ajută a preciza, mai cu siguranță, cum cugetă masa cea mare.

Tăcerea este și ea adesea un răspuns.

Materialul, cu care vom opera, l-am extras din colecții populare, opere române originale și direct din gura poporului, timp de mai bine de un deceniu. Din principiu n'am omis nimic din câte ne-au întâmpinat, dar dacă totuși se va da de unele lacune, vina nu e a noastră, ci stă în natura materialului flotant, cu circulația-i liberă și capricioasă.

I

RESUNETUL ISTORIEI ȘI AL RELIGIEI

Creștinismul nu-și stabilește atotputernicia, infinita-i autoritate asupra spiritelor, într-o singură zi. O luptă inversunată precedă victoria. Acesta trebuie să înlăture multe din cale și înainte de toate autoritatea judaismului. Pe când încă în secolul al II-lea creștinismul se simți, în mod intim, legat de Sinagoga, în al III-lea veac sciziunea e deja profundă, căci începe a predomină gnosticismul, acea școală, care emite eresia, că creștinismul este născut în mod sporadic și n'are absolut nimic comun cu judaismul. Originea-i evreească se tăgăduiește fără scrupul. Școala Alexandrină, ce-și însușește această doctrină, influențează spiritele creștine în reu. Judaismul se vede condamnat și cu el Evreul, purtătorul acestei credințe. Și unul și altul fură tratați în mod nedrept, nedemn și prejudicios. Sub Constantin, când creștinismul ia un caracter oficial (313 d. Ch.), ca religie de stat, ruptura e definitivă între Biserică și Sinagogă. Marile soboare (concilii) bisericești — începând cu cel dinteu din Ierusalim (a. 51)—săpară drumul; siliră pe credincioșii Bisericei a se depărta tot mai mult de Evrei; a nu se mai întâlni în aceeași sinagogă; a

¹⁾ În a mea *Literatură populară israelită ca element etnico-psihologic*, în „Anuar p. Israeliți“, XII, p. 47.

nu mai serbători aceeași zi în onoarea Domnului; a nu mai mânca la un loc; a nu se mai atinge unul de altul și a nu mai contracta legături de singe. Aceste decrete ale capilor Bisericii însă, nu erau așa ușoare de pus în practică; obiceiurile contractate; legăturile de rudenie și amicie le sta cu putere în cale¹⁾.

Spre a da decretelor o autoritate legală, trebuia provocată ruptura și pe alte căi, trebuia a se inspira desgust și groază împotriva Evreilor. Spre a ajunge aci se recurse la superstiții și legende.

Arma cea mai puternică în o luptă nedreaptă este — și nu poate fi — decât *necinstea*, *calomnia*. Evreul — lipsit fiind de botez — fu înfățișat ca ființă impură, dominată de *diavol* și cu o sumă de defecte naturale, ca consecvență a blestemului D-zeesc, ca o pedeapsă meritată pentru crucificarea Domnului. Nu-i vorbă, aceste eresii nu prinseră rădăcină așa lesne; probă, repetatele decizii ale conciliilor; dar nici că-i posibil ca în spațiu de decenii să se transforme, în mod radical, vederile, credințele și sentimentele unei mase imense, unei lumi întregi; — a se provoca resentimente vii și puternice, acolo, unde înainte dominau simpatii și legături intime. A trebuit inscenarea unui întreg aparat de mișelii pentru ca prăpastia socială să se deschiză; ca ruptura între iudaism și creștinism, între Evrei și Creștini, să fie definitivă, prin resentimente vii și puternice. — Omul nu poate ură pe semenul său fără ca această ură să și-o motiveze cu ceva; altfel inima sa e vecinic sguduită și sufletul său vecinic neîmpăcat. Și nimic mai dureros ca conștiința în revoltă! Biserica, cea închinată Domnului, a reușit să provoace o ură nebună, motivată prin credințe și fapte fantastice. Scolasticii nu contribuie mai puțin ca prăpastia să devie tot mai adâncă, ca spiritele să se invenineze tot mai mult: cu ură, prejudețe și credințe false, prin fapte, relațiuni și raționări sofistice și minciunoase. Aceste credințe și fapte n'au putut rămănea fără efect; ele și azi formează capitalul cel mai bogat al evreofobului sincer. Decât, cu depărtarea timpului, primele motivări au slăbit din memoria lumii creștine; căci memoria omului, în mod colectiv luată, e foarte slabă și nu păstrează impresiunile și faptele decât în mod alterat. Credințele și ideile cele mai des repetate și mai puternic întipărite, încă nu iau o formă sigură și absolută, ci,

¹⁾ Faptul că aceste canoane se reînnoiesc încontinuu, sunt o puternică dovadă, că le lipsea autoritatea necesară. Biserica nici azi nu le-a revocat; uzul însă le-a tocit de tot. Toate riturile și le-au însușit în mod egal. Ele se regăsesc și în canoanele bisericii creștino-ortodoxe și în special și în vechile codice românești.

dimpotrivă, își schimbă, tot mai mult, natura și caracterul; ceea ce rămâne, e un ecou, ce devine tot mai slab, și care și-a evaporat ideea primitivă: formule goale ca resunet al istoriei... Poporul însă voește să înțeleagă tot și deaceia el își croește un tălc propriu; face nouă aplicări și dă nouă explicații, odată ce a pierdut înțelesul adevărat, a uitat fondul istoric...

Legende, credințele, proverbele și zicalele ne lasă adesea a surprinde fosile, ale căror origine și înțeles se pierde în noaptea vremilor și totuși ele mai pot fi în uz, pot forma încă obiectul unor credințe oarbe... fără a fi mai puțin fosile !

* * *

„Ura religioasă“ este adevărată ură împotriva Evreului, s'a zis și repetat de atâteaori; dar tot de atâteaori s'au cercat, creștinii și evrei, a respinge această acuzare. E ceva mișcător a ceti în cronica lui *Salm. Ibn Verga* „Şevet Iehuda“, dela finele veacului al XV, cum Evreii își fac, în diverse epoce, cele mai aspre acuzări, lor înși-le; cum caută și cred a găsi la ei cauza, adevăratul motiv al urei și al vrăjmășiei, ce au provocat. Ba e luxul, ba e acumularea de averi, ba ramurile comerciale, cărora s'au dedicat... destul că motive de a se invenționa nu lipsesc.

Și cu toate acestea cine se indoește azi, că în lungul evului-mediu numai religia a fost puternicul resort al urei și prigoanei și tot ce se indică ca fapte, sunt niște nenorocite pretexte, motive fantastice? Jăratiful cel dogoritor nu are nevoie decât de un obiect inflamabil, spre a-l consuma cu desevărsire; urei celei nebune, incuibată în inimi, i ajunge un caz cât de puțin serios, spre a se întărita, și a se aprinde cu văpae și foc. E greu până căpătăm resentimente contra cuiva, odată însă căpătate, ele ne țin ca în chingi, ne opresc a raționa rece și ne provoacă la acte nedemne și nedrepte pe sama celui urât. Cel urât trebuie să caute a-și explica pricina urei; el nu poate admite motive lipsite de consistență, de seriozitate, deaci depărtarea dela cauza adevărată. Cel ce urește încă nu voește a crede, că izbucnirile mâniei sale sunt provocate de o ură nemotivată, ne-serioasă, și caută a da rațiune actelor și apucăturilor sale brutale; a le motiva prin ceva în aparență serios. Istoriceste e un fapt sigur, clar ca lumina zilei, că ura împotriva Evreilor este opera Bisericeii, care a exploatat, în acest scop, religia, credința oarbă a maselor inculte.

Când evreofagul de azi, ce se crede lipsit de superstiții, de credință,

protestă contra urei religioase, protestul seu poate fi sincer, dar nu adevărat. Lui personal *ei lipsește* motivul religios; dar *el* domină *ura* atavistă, moștenită din generație în generație, a căreia cauză primitivă a fost religia. Dar, cum am zis, odată ce *ura* există, rațiunea actelor nedrepte trebuie căutată, deaceea se și caută; *ura* se resuflă... pe motive cu aparență de seriozitate. Astfel evreofobul poate fi profund convins, că motive economice *el* fac a lovi, în mod crud, în semenul seu evreu, cu aceleaș drepturi naturale; dar motivul economic, eșit din o raționare pasionată și bolnavă, are drept motiv primitiv, *ura* înăscută împotriva Evreului, ear substratul inconștient—de multeori conștient—al acestei uri, e *religia*. Combate în mod victorios evreofobului motivele sale de ocazie și de va admite azi, că e invins, resentimentele sale i vor suggera mâine nou pre-texte, sau i vor reinvia, cu nou rațiuni, cele vechi, un moment căzute pe planul din urmă. Numai principii mari, trainice, incubate adânc în inima omului, pot domina resentimentele; — numai sufletul cel nobil și mărinimos poate năbuși și stărpi cu desevărire *ura* inconștientă, *ura* moștenită.

Capitolul acesta ne va încredința mai bine, ca orice, că religia e în adevăr substratul urei contra Evreilor.

1. EVREUL ÎN LEGĂTURĂ CU NECURATUL

Botezul gonește diavolul; cel „necredincios“, adică cel nebotezat, rămâne dar stăpănit de Duhul cel rău, hărăzit lui Scaraoschi. Cel inteiu act cucernic al Bisericei stăpânitoare fu de a pune pe Evreii de rënd cu păgânii¹⁾, a-i taxa ca lipsiți de credință și deci—ca o concluzie logică—a-i considera ca meniți eadului. Această idee introdusă, cu in-cetul, în mintea poporului, s'a cristalizat în o formă plastică, a luat caracterul unei credințe, zicale și injurii. Românii mai apostrofează și azi pe Evreu, cu :

1. *Tartore*, 2. *Tărtane*, 3. *Păhanie*

sau

1. *Tărtanul dracului*, 2. *Al dracului Tărtan*

Tărtan nu este și nu poate fi „Un tărtan“, (Unterthan = supus strein), cum se explică, în mod empiric și glumeț, această injurătură

¹⁾ Vorba „Păgân“ se aplică de țeran oamenilor de alt neam sau altă lege și are sensul de *cumplit*, *varvar*, *blestemat*, *nelegiuit*, *noșurat* Vezi L. Șăineanu, *Semasiologia limbei române*, Buc. 1885, p. 30.

adresată Evreului: e o etimologie populară lipsită de consistență. „Tărtan“ este mai în grabă un dublet la „Tartor“ și ambele au același înțeles primitiv: *Tartor* adică *drac*.

Un alt cuvânt injurios, special pentru Evrei, e:

Charchare,

cărui credem, că greu i-am putea da alt înțeles ca „tartor“, dacă nu cumva tustrele aceste cuvinte, n'au vr'un substrat istoric de alt gen.

Altminteri se știe, că oricine nu-i de legea ortodoxă e poreclit de țeranul român cu epitetul de *spurcat*, fără ca el însuș să aibe o noțiune clară de acest cuvânt. *Legea spurcată e sinonim cu legea păgână*¹⁾.

Deaci și expresia de:

*Jivine spurcate*²⁾

sau

*Liftă spurcată*³⁾

la adresa Evreilor.

Între injurăturile, ce se adresează Evreilor mai figurează și universalul:

Hep, Hep,

cunoscut din vechime adâncă. Remarcabil e, că repositul poet Alecsandri a voit să găsească în păstrarea acestei injurii, o dovadă a latinității Românilor, căci armatele romane au întâmpinat tot cu acest sbieret, cu această apostrofare, pe soldații Evrei⁴⁾. Nu știa însă ilustrul poet, ce se odihnește întru Domnul, că, în acest caz, popoarele germane le dă Românilor cu zece înainte; căci nicăierea ca în Germania, nu e familiar acest „Hep, hep“, care poate avea, cum se crede, un substrat istoric, un senz primitiv, dar și fi o simplă exclamație injurioasă ca:

Prtt, prtt

sau

Mniau, mniau

care se obicinuește în mahalele din Muntenia la adresa Evreilor, și căreia lipsește înțelesul imediat.

1) *Șăineanu*, Sem. limbei rom., p. 30.

2) *Gărbaciul Evreilor*, Buc. 1890, p. 7

3) In „Colum. lui Trajan“, Noua serie, III, p. 36.

4) In „Convorbiri literare“, IX, p. 338: „Din albumul unui bibliofil“, „Haep, haep“.

În județul Fălciu, în drumul dintre Vaslui și Huși, mi-a fost dat, la 1881, să ved pe țărani, ce steteau la seceră, lăsându-și lucrul, și drept și țepeni, cântând cu solemnitate unei cete de evrei grămădiți într'o căruță :

*Hep, hep,
Un fund de curechi
Cu Jidanul de urechi...*

Acest cântic fără senz și fără noimă, nu poate fi decât un fragment, o formă concentrată a unui cântic mai mare, dispărut. Senzul seu primitiv reese însă clar de-l alăturăm la un cântic al copiilor de țărani, ce a fost cules în județul Iași de d. N. A. Bogdan ¹⁾.

J I D A N U L

*Ese dracu din tăciuni
Cu jidanul de perciuni,
Ese dracul de sub earbă,
Cu jidanul dus de barbă,
Ese dracul din curechi
Cu jidanul de urechi,
Ese dracul dintr'o bortă
Cu jidanul de-o ciobotă,
Ese dracul de sub pod
Cu jidanul dus de bot!*

Dracul, căruia Biserica a hărăzit pe Evreu, este dar acela ce vecinic nu se desparte de acest necredincios. Acesta îl canonește în tot felul, nu numai sub pământ, în noaptea neagră și nepătrunsă a vieții viitoare, ci și aci pe pământ. Dracul e pretutindeni și unde e Jidanul e alătura cu el : între tăciuni, în earbă, în curechiu, în bortă, sub pod... peste tot sevrșește brutalități pe seama lui. Ba îl duce de urechi, ba îl trage de barbă, ba îl tărește de picioare, ba îl leagă de bot... Ce tablou simplu și crud, ce înfățișare fantastică și plină de o realitate sfâșietoare ! Înlocuiți pe dracul cu evreofobul și veți înțelege cât de just cântă nevinovatul copilaș !...

O altă injurie sună :

*Una, două, trei
Să ia dracu pe ovrei ²⁾*

¹⁾ „Răsboiul“ (Grande), 1885, Oct. 24.

²⁾ Comunicat de d. M. Asiel în „Hajoetz“ 1884, No. 626. Așa se strige după Evrei în București în deceniul 1840—1850.

Din proverbele și injuriile mai sus indicate, se vede cum Evreul e considerat, când ca personificarea diavolului, când fiind cu el numai în o intimă și mistică legătură, când abea hărăzit lui.

Un alt proverb, uzitat în Muntenia, sună :

I. *Jidanul cu barba neagră*
Duce pe dracu la earbă¹⁾

II. *Jidanul cu barba roșie*
Duce pe dracu la poștie

Aci vedem dar pe Evreu *cu autoritate* asupra spiritelor rele, și ne reamintește astfel credința medievală, că Evreul era, de regulă, *vrăjitor* și *fermecător*. Și vrăjitorul și fermecătorul, lucru știut, stă în legătură strânsă cu necuratul, dar e și cu autoritate asupra lui. Proverbul în chestie mai injghebează pe Evrei în două grupe, Evrei-roși și Evrei-negri. Ambii, adică cu toții, dar, au aceeași predestinațiune, au un caracter și înclinări comune.

Evreul roșu ne întămpină și în povești populare ca vrăjitor.

După concepția populară universală Evreul este până într'atăta favoritul diavolului, că, acesta îl subtilizează, spre a-l mântui. Această idee se oglindește foarte bine în o relațiune a lui *Zuchowsky* în al său „Oglos Processu“, că :

Deoarece Evreul Alexandru n'a voit să mărturisească pe banca de tortură, că el e ucigașul copilului (e vorba de un omor ritual) n'ar fi trebuit a se limita de a-l arde pe el, ci *ar fi trebuit a se arde și umbra sa*, căci e cu puțință ca diavolul să fi substituit pe necuratul pe banca de torturare și ca umbra să fi fost Evreul adevărat²⁾.

Alte credințe ciudate, cari se pot explica numai prin legătura între Evreu și Diavol, sunt :

(Unui creștin) de-i va eși înainte Țigan sau Turc sau Jidov... ei atuncea cred, că le va merge bine și-și va face calea cu norocire³⁾.

Dacă i iese (copilului) vr'un evreu înainte, apoi este bine incredințat, că o să-i meargă bine acolo unde se duce, dacă va zice către el vorbele : hep, hep !⁴⁾.

Dacă punem aceste credințe în legătură cu aceea, că dacă creș-

¹⁾ Acest proverb ne întămpină în *Hințescu*, Proverbele Românilor, p. 84 sub forma: „Jidanul cu neagra barbă duce pe dracu la earbă“.

²⁾ *Wander*, Deutsches Sprichwörter-Lexicon, la vorba *Jude*.

³⁾ *Mitropolitul Iacov* (la 1757), în *A. Lambrior*, Carte de ceteră, Iași, p. 199.

⁴⁾ *E. Baican*, Obiceiuri la Români, Buc. 1884, p. 10.

tinului i ese un popă înainte e semn rău¹⁾, apoi explicația firească ar fi, că popa fiind omul lui Dumnezeu, nu poate fi atins de duhul cel rău, și deci acesta, ce umblă să facă rele și-și caută un adăpost la vr'un om, se năpădește pe sufletul bietului creștin, ce s'a întâlnit cu popa, de care a fost silit să fugă; dacă însă dă de un Evreu, acesta fiind în orice caz destinat necuratului, el, creștinul scapă de această pacoste. Copilul strigă: „Hep, hep“, căci acest strigăt pare a fi necesar, spre a nu se molipsi de Evreu.

Om al eadului, deja pe pământ dominat de spiritul cel rău, copilul neascultător e cu drept amenințat cu:

Vine Jidanu cu sacul²⁾

El, ca și ceilalți necredincioși, sunt singurii, ce pot prăpădi pe copil.

Ca om al necuratului lumea ar trebui să se mântue de Evrei; deaci și urarea, ce se mai aude și azi în gura bunilor creștini, mai ales în Muntenia, la caz când familia și prietenii în jale duc pe un Evreu la vecinicul lăcaș:

Azi unul mâine zeceni

sau

Azi unul mâine o sută

Această urare pare cu atât mai, firească, cu cât după o credință populară, Evreii n'ar avea suflet...

Creștinii cred, că aceștia (Jidovii) nu au suflet

afirmă o cânticică populară³⁾.

Eacă și opiniile țăranilor relatate d-lui Hasdeu de învățători rurali:

I. Oamenii de alt neam și de altă legesunt rău criticați de către săteni, zicându-li-se că: *fie orcum, tot is păgăni și ne voesc răul nostru.*

II. ... Evreii sunt priviți cu totul reu *din cauza religiei.*

III. Evreii sunt cei mai rei priviți de săteni, atribuindu-li-se cuvântul de „Liftă spurcată“ și zicându-li-se că *dânșii nu pot trăi până ce n'or spurca pe creștini.*

IV. *Evreii sunt priviți de popor ca niște indivizi străini de nație, religie și cu calitățile cele mai urâte... dispreț tot mai mare au Evreii (decât Tiganii).*

¹⁾ Această credință o regăsim la cele mai multe popoare creștine.

²⁾ Există și varianta nu așa mult usitată: „Vine Tiganu cu sacu“.

³⁾ Ruhala și Mesia de „...“, Bruxelles 1858, p. 15.

V. Străinii ce trec prin sat, *dacă is creștini*, sunt bine priviți de săteni, ospătându-i și îngrijindu-i.

VI. . . . *Strein se socotesc mai mult acei ce au o altă lege sau credință in D-zeu* ¹⁾.

Și d. Slavici ne spune in importanta sa operă, „Die Rumänen in Siebenbürgen, Bucovina, etc.“ (p. 149):

El e de o ospitalitate exemplară *față cu Românii*; străinilor e casa sa închisă și in unele localități merg până acolo de refuză străinului până și un pahar de apă.

* * *

Mântuirea răătăciților e in sinul Bisericei, Maica cea bună. Orce om, cât de păcătos, e îmbrățișat de ea și odată intrat in marea familie creștină, păcatele toate i se curăță ca prin farmec și este ca nou născut. In afară de Biserică însă nu există mântuire; deaci credința, că Evreica, in muncile facerii, când vede nevoea mare, strigă:

„Ajută Maria“

Maria, Maica Domnului cea blândă și bună, i vine grabnic in ajutor. Femeea a născut cu bine și atunci i revine firea „cea încăpăținată“ a Evreului și strigă:

„Eși afară Maria, eși afară Maria“

Această credință are formula scurtă, ca zicală:

„Vino Maria, eși afară Maria“

zicală foarte răspândită in popor, inspecial in județul Ilfov și se aplică la oameni, cari dupăce și-au prins nevoea cu cineva nu vor să-l mai cunoască.

Cu un simț ales poporul a făcut ca femeea să cedeze in un moment critic, și nu bărbatul. Pentru Evreu religia era supremul bine și el jertfea pentru ea toate bunurile vieței și viața însăși. Femeea israelită era asemenea un erou adevărat, care primea martiriul pentru legea ei... dar femeea, slabă din fire, poate mai ușor șovăi ca bărbatul. Puterea credinței însă fiind mare și la ea, se reculege îndată și se căește de greșala sdrobitoare, ce o sèvresise in momentul, in care spaima morții i orbise judecata.

Evreul nu ținea la legea lui din încăpăținare, ci mai mult din

¹⁾ in „Colum. lui Traian“, seria nouă, III, p. 36 și p. 40.

intimă convingere. A suferit martiriul milenar nu din fantazie, ci din trebuință sufletească; din frica de a nu-și încălca conștiința, de a nu suferi de remușcare o viață întreagă. A preferit tortura pământească celei deapănătoare. În voe bună, ca și în voe rea, credința lui nu s'a sguduit. Totdeauna a fost convins de pronia cerească și în afară de D-zeul Unic, la care se închina cu inimă și suflet, alt zeu nu mai există pentru el. Maica și Fiul au fost pentru el, în veci, concepțiuni străine și numai ingustimea vederii adoratorilor Bisericii, a putut insinua Evreului necesitatea de a recurge, în nevoie, la o putere, ce n'are la el ființă.

E vederea obtuză, legenda preoților, ce resonă în „Vino Maria, fugi incolo Maria“, legendă însă, care, ca și alte, nu voește să dispară.

2. TREBUINȚA DE SÂNGE A EVREULUI

Una din acușările cele mai îngrozitoare, care a costat părăe de lacrimi și sînge nevinovat, a fost acușarea de omoruri rituale, de întrebuițare de *sînge* pentru farmeci și boli. Cele dinții victime fură creștinii, cari, în primele veacuri în minoritate, au avut de îndurat amar de pe urma invențiilor calomnioase ale preoțimii păgâne, fanatică și vindicativă. Când începură disidențele în sinul Bisericii, ea lunecă acele calomnii, cu măiestrie și o inverșunată răutate, pe seama sectelor nou născute; și, în cele de pe urmă, prin o fericită coincidență a sentimentelor—toate sectele se uniră într-o acușare pe Evrei ca teribili canibali, ce au trebuință de sînge pentru farmeci și scopuri rituale. Biserica catolică mai ales fu foarte expeditivă; ea făcu să se nască o sumă de cazuri în restimpuri scurte și calomnia odioasă putu astfel prinde rădăcini adânci. Evreul posedat de necuratul și destinat împărăției întunericului, trebuia doar să-și mănjească mâinile cu sînge, să aibe un cult impur, păgân, pentru a merita oroarea creștinului și a face imposibilă o apropiere.

Precum regăsim ecoul primelor acușări îndreptate contra Bisericii, în literatura populară română, că ar prinde și omori oameni în scopuri rituale¹⁾; tot astfel vom da de urmele acușării îndreptate împotriva Evreilor, în proverbe române, bogate în variante.

Poporul se increzu cu atât mai ușor în acușările odioase; admise cu atât mai lesne, ca sigure, crimele aruncate în sarcina Evreului, cu cât credea—cum mai crede—în puterea mistică a singelui și fantazia sa

¹⁾ M. Schwarzfeld, Credința în omoruri rituale făptuite de Biserica creștină cu urme în literatura populară română, în „Anuarul p. Israeliti“, XII, p. 200—203.

bogată, atribuea Evreului însușirile unui vrăjitor. Evreul, fiind în legătură cu necuratul, era natural să seversască tot felul de vrăji, să facă tot felul de farmeci și în acest scop singele i era de absolută necesitate. Și dela cine putea, el, păgânul de Evreu, să-și ia singele necesar decât dela creștin, vrăjmașul păgânului ?

Când Românul zice :

La Jidan să mănânci

Și să nu dormi ¹⁾

sau mai precis :

La Jidan să mănânci

Da să nu dormi singur

noi nu putem raporta aceste proverbe la relațiile actuale sau trecute, existente. Evreii de felul lor nu sunt nici hoți, nici ucigași, ci de o ospitalitate cordială și o sficiune proprie omului în o vecinică stare de nesiguranță. Ce frică poate să aibe o cruce de Român dela țară sau oraș de un Evreu pipernicit și slab, pe care el privește deja, din tradiție, ca o ființă lașă și fricoasă ? Ce frică i poate inspira Evreul, în infimă minoritate și expus celor mai aspre măsuri și pedepse ? Negreșit, că un motiv serios lipsește ; și nu poate dar fi decât o simplă formulă moștenită și conservată fără rațiunea primitivă. „Să nu dormi“ la Evreu, căci, el, sfiosul, slăbănogul, pipernicitul, e un păgân, un fermecător, un vrăjitor, ce nu poate fără sânge creștinesc, spre a seversă cu el farmece și a se lecu de bolile, cu care l-a încărcat blestemul Domnului ²⁾ ; apoi și simpla ură împotriva a tot ce nu e Evreu, el impinge la actul crud al uciderii ; asemenea să nu uităm, că și pasca sa are trebuință de a fi dospită cu singe, spre a fi pe placul idolului, la care se închină și că numai împărțându-se cu singe creștinesc poate avea har în ochii lui.

Ecoul groaznicelor fapte, ce s'au repetat atât de des, chiar la noi în țară ³⁾, au conservat ideea, că trebuie să te ferești de a găzdui la Evreu ; pe când contactul zilnic cu Evreul a provocat la un sfat, în contradicere deseversită cu povețele canoanelor bisericești, cari sună : să nu te imprietenești, să nu mănânci, să nu bei și să nu dormi la

¹⁾ În „Convorbiri literare“, XXIII, No. 2.

²⁾ *Isidore Loeb*, *Le juif de l'histoire et le juif de la légende*, Paris 1890, pag. 40—42, vezi și *Schacht*, *Jüdische Merkwürdigkeiten*, I, cap. IV, § 20.

³⁾ Vezi *L. Schein*, *Calumnia luării sângelui*, în „Anuarul p. Israeliți“, V, p. 55—86, și a mea *Ochire asupra istoriei Evreilor în România*, în „Analele soc. istorice Iuliu Barasch“, I, cap. „Restricțiile“, în „Analele“ II și III acelaș capitol.

Evreu ¹⁾. Chear ordinul de a nu dormi la Evreu a pierdut din caracterul său exclusiv și sună dar: să nu dormi *singur*; adică poți dormi la Evreu, dar cu alți, spre a nu fi expus la rele.

Dacă faptele născocite au putut conserva credința, că Evreii ar năzui la omorirea creștinilor; zilnicele relații însă între Evrei și Români, au putut convinge, pe cei mai mulți, că Evreii n'au această criminală năzuință, și deaci un proverb cu un caracter cu deseversire opus:

*La Jidan să dormi, da să nu mănânci;
La Grec să mănânci, da să nu dormi,
Și la Armean nici să dormi, nici să mănânci²⁾*

Românul nu numai că s'a convins, că găzduirea la un Evreu n'a fost niciodată urmată de consecvențe rele, ci încă, că dormi pe moale și tihnit la Evreu; deaci povața, de a dormi la Evreu.

Pentruce însă sfatul contrariu ca să nu mănânci la Evreu?—Un ecou al canoanelor bisericești ! ³⁾). Dovadă, formula dominantă în mai multe variante:

- I. *La Armean să te culci* University Library Cluj
Și la Ovrei să mănânci⁴⁾
- II. *Să dormi la Arman*
Și să mănânci la Jidan
- III. *Să mănânci la Jidan*
Și să dormi la Arman

Povețele cu privire la Armeni au asemenea numai un motiv istoric: Acuzarea Bisericei, că ar fi spurcați, acuzare, care a prins rădăcini adânci în credința naivului popor și mai domină și azi, dovadă expresiunea încă vie de: „Arie spurcată ⁵⁾“

¹⁾ A se vedea Pravila de Govora din 1640, tipărită sub Matei Basarab, glava LXXI.

²⁾ Comunicat de d. prof. M. Steureanu, ca în uz în județul Suceava și Moldova de Sus.

³⁾ În jalba Iașanilor din 1843, manuscris la „Soc. istorică Iuliu Barasch“ cetim: „ba cu toți de multă vreme să slujă(șe) cu Moldoveni, au început a ținea și slugi moldoveni, cari se pângăresc în mănăcări și deprinderi neortate de către a noastră sfință lege“.—În un contract dela Urechești din 1835 Oct. 18, al cărui original e la „Soc. ist. Iuliu Barasch“, cetim (e vorba ca niște Evrei să furnizeze vin și rachiu) la art. 6: „Vasele să fie curate și în zilele de post neînfruptati, ca la dinpotrivă să fim înfrânați și pilduiți fără să avem vreun cuvânt de satisfacții“.

⁴⁾ Comunicat de d. I. Psantir cu observația, că Românii fac tocmă contrariul: că dorm la Evreu și mănâncă la Armean.

⁵⁾ Cf. *Hasdou*, Armenii în Rev. nouă, III, p. 133, „Armeni sunt cei mai rău priviți de săteni după Jidani. Poporul crede, că Armanul se spurea mai întăiu în oală și apoi își face în ea demănecare. Este zicătoarea populară: *Să mănânci la Jidan, și să dormi la Arman*“.

Vezi și citatele relații ale învățătorilor în Col. lui Trajan.

Contrastul formulat în zicalele populare ne dovedește, cu siguranță, substratul istoric, prejudecata primită prin moștenire.

3. BLESTEMUL MAICEI DOMNULUI

Răstignirea lui Isus, care, după istorie, a fost opera lui Pilat, e crima Evreilor. Și, deși Domnul a trebuit să moară în chinuri, spre a-și ispăși păcatul originar, și, deși a reinviat mai mândru, și s'a urcat în ceruri avându-și locul, el, Fiul, la dreapta Tatălui, totuși, toate urgiile cerului au trebuit să cadă pe capul Evreilor. Cerul i-a blestemat și blestemul i-a ajuns! După poporul român duioasa Maică a Domnului a pronunțat teribilul blestem și miile de generații de Evrei, ce s'au succedat dela uciderea lui Isus, n'au ispășit încă groaznicul păcat. Blestemul Maicei Domnului, i urmărește pretutindeni și pentru totdeauna...

Ca o consecvență a acestui blestem Evreii sunt *spurcați* sufer de tot felul de boli ciudate și particulare, și au¹ un miros sau mirosuri urâte, intocmai ca și vrăjitorii.

Credința populară din Bănat, sună, că:

Dela sf. Maria mare până la sf. Maria mică, dacă nu cade bruma se imput Jidovii (adică ei put mai totdeauna din blestemul Maicei Domnului)².

O altă credință sună:

..... Jidanii, cum am desvoltat,
Din scârnă de câine cu toții s'au format,
Deaceea corpul le miroase greu
Deaceea au fața scâlămbată rău,
Fiindcă'n căzătură pe pământ uscat
O formă pocită toți au căpătat³).

O altă zicală sau apostrofare foarte răspândită, sună:

Jidan puturos

Negreșit, când auzi aceste vorbe, spuse cu un aer serios și plin de o convingere intimă, ai crede, că au vr'un temei, că sunt născute din proprie observație. În realitate însă, e o credință universală la creștini, a căreia naștere se poate explica.

¹) în Calendarul lui Manguica pe 1882, reprodus în *Hasdeu*, *Magnum etimologicum*, I, p. 363.

²) Gărbaciul Ovreilor, Buc. 1890, p. 14.

NOTA.—*Israel Levi* in „Le traité sur les Juifs de Pierre de L'Ancre“ („Révue des études Juives“, XIX, p. 239) face judicioasa observație cu privire la mirosurile Evreilor: „Este aceasta o acuzare reală sau nu există decât în imaginația autorului? E o chestie de cercetat. La prima vedere ești sedus a o crede, în considerarea stării mizerabile a Evreilor în evul-mediu. Eacă însă ce face suspect toate aceste indicațiuni: Cu cât se cercețează opiniile dominante în evul-mediu, cu atât se constată asemănări stabilite de imaginație între ei și vrăjitori; *evreu* și *vrăjitor* sunt sinonime pentru popor, ca și pentru clerici, pentru că Evreii și vrăjitorii au darul de a se subtiliza. Și *vrăjitorul miroase rău* — astfel sună una din credințele populare—deci și Evreii miroase rău.

La p. 243: *Luther* zice despre Evrei: Ein Jude stickt so voll Abgottetrey und Zauberey, als neun Kühe Haar haben, d. i. unzählig u. unendlich. Evreii însuși se indeletniceau cu vrăjitorii, în evul-mediu, mai ales după invenția Cabalei practice. Constatăm numai, că în ochii creștinilor *toți Evreii* erau vrăjitori, în același chip, cum creștinii sunt vrăjitori la Muzulmani, și Muzulmanii și Creștinii la Hinduși, Filandezii la Svedezi, și Laponii la Filandezi, etc.; și indeobște, ereticii la ortodocși. (A se vedea *Tuchmann*, în *Melusine*, IV, col. 342 urm.)¹⁾

Adevărata cauză a mirosului rău e *blestemul* și numai blestemul. Aceasta ni se și spune lămurit în citata anecdotă populară „Ruhala și Mesia“ (p. 18):

..... murdăria nu este consecvența sărăciei, ci *un viciu propriu al poporului evreesc*. Românul nu se înșală, când caracterizează pe Evrei cu epitetul: *Jidov necurat*.

Un amic din Craiova imi comunică următoarea convorbire caracteristică în o cărciumă, între doi Români din popor:

— Mă! Cum îți spun, Jidanii put.

— Cum așa?

— Ia! put, căci așa i-a blestemat... să puță...

Interesantul aci e, cum imi observă prietenul, că acei Români erau de o murdărie și de o odoare în adevăr nesuferită.

Compare-se aceste cu relațiunea pamfletului spaniol: „Sentinela contra Evreilor“ (în *Revue des ét. juives*, VI, p. 117), că:

Evreii miroase greu ca pedeapsă pentru crima crucificării. Ei nu

¹⁾ *Israel Lévi*, Le juif de la Légende (în „Revue des ét. juives“, XX, p. 249-51) ocupându-se de „L'odeur du Juif“ se silește a dovedi, că originea acestei injurii s'ar datora unei greșite interpretări a unui pasaj din *Venance Fortunat* scris la 576, unde: „Christicolis judaeus odor resiliabat amarus“, adică amarul miros al Evreilor, ar fi o simplă metaforă. — Credința populară română ne face a nu împărtăși părerea acestui valoros folklorist, și chiar cele desvoltate de d-sa, în lucrarea-i precedentă, mai sus citată, ne arată, că originea legendei e de altă natură.

pot scuipa, întocmai cum știut e, că crede poporul, că nu pot scuipa vrăjitorii, și au, ca și aceștia, *fluxuri de sânge*.

Totuș, în genere, Românul zicând „Jidan puturos“ nu se mai gândește la mirosurile *sui-generis*, ce ar fi exalând corpul seu din cauza blestemului, cu care e încărcat, ci crede pur și simplu, că Evreul e de felul lui murdar și deci corpul seu ar fi dând un miros neplăcut—adesea el își explică injuria de „Jidan puturos“ prin Jidan murdar, fără însă a ceda formulei. Astfel ne întâmpină în un mic pamflet popular „Gărbaciul Ovreilor“ (Buc. 1890, p. 6) versurile :

*O multime de Jidani
Urduroși, puchioși, golani*

Mai blândă concepție a formulei stereotipe, de-proveniență istorică, ne-o arată zicala :

Mai urât ca la Jidani

ca și cum la Evrei ar fi deja destul de urât, murdar de regulă. Deși n'avem nevoie s'o zicem, Evreul e *cel puțin* tot așa de curat ca și Românul sau orice alt neam, bine înțeles, comparând clasă cu clasă. *Mirosul cel rău al Evreului este o simplă halucinație sensuală*, căci chiar Evreul din straturile cele mai de jos—și mai ales din aceste straturi ca fiind mai religios—e vecinic în o curățenie corporală de pizmuit. Orce comunitate evreească, fie cât de mică, trebuie să posadă, ca primă necesitate religioasă, o *mikva* (un basen), în care drept-credincioșii se duc zilnic să se afunde; și aceasta a fost cu atât mai adevărat în trecut. E știut, că în multe orașe din provincie—la noi cel puțin—nu se afla în trecut, și nu se află nici acum, altă baie decât cea fondată de comunitatea israelită și că Vinerile băile sunt cu adevărat asediate de Evrei, cauză pentru care prețul intrării e de tot redus în această zi. Deci de miros rău din corp, care să justifice ocara de : „Jidan puturos“ nici poate fi vorba.

În schimb însă suntem instare a dovedi, cu nenumărate citate, că necurătenia e destul de mare în casa țăranului, în casa mitocanului, în casa clasei de jos, sărăcăcioase ; ba chiar ea însăși e cel puțin tot așa de necurată, cum se crede, că ar fi Evreii. Și aceasta e un ce firesc, căci țăranul și chiar mahalagiul își țin pe lângă casă, și *chiar în casă*, diferite animale și păsări, mai ales earna. Necurătenia se grămădește, exală mirosuri rele și el nu poate sau nu

voește a se osteni să le imprăști pe câmp sau a le duce la o depărtare oarecare nesupărătoare.

Eată, în adevăr, ce ne spune d. dr. Dobrescu în 1890: „Starea în care se găsește cea mai mare parte din locuințe nesocotește toate legile igienei; locuințele rurale rău distribuite, rău construite, nu sunt în mare număr de cazuri decât *refugii necurate*, unde se adăpostesc familiile; pardoseala casei de regulă, de pământ și totdeauna la nivelul solului se impregnează de *dejecțiunile* menagiului; neingrijirea, necurătenia, sărăcia obiectelor necesare vieții, *adeseori prezenta animalelor, or grămădirea proviziunilor sau a recoltelor înmulțesc cauzele de infecțiune*. — Casele compuse de obicei din câte o cameră, de multeori numai cu o fereastră, care și la aceea geamurile sunt înlocuite cu hârtie și unde întreaga familie trăiește, mănâncă, doarme la un loc, unul peste altul, fără deosebire de etate și sex; zidurile murdare și impregnate de exalațiuni animale.... străzile rău șoseluite, pe cari ploile le transformă în băltoage, a căror noroiu umed se întinde până la zidurile locuințelor. (E vorba în special de județul Dâmbovița) ¹⁾.

Fiindcă scopul nostru nu e a lovi în nimeni, ci numai de a arăta efectul legendelor, ne vom mărgini la încă un citat din aceeași lucrare recentă, e o relație a unui călător:

„Intrând în camerele (țărănești) locuite earna mi s'a întâmplat să fiu forțat a eși afară îndată, unde întrebând pe locuitori cum pot trăi în acel fum, am primit răspunsul: Ne-am învățat, domnule!... Gradul alterațiunii acestei atmosfere se poate aprecia și din următoarele împrejurări: De mai multeori mă conducea dintr'un sat într'altul câteun vătășel, mergeam pe jos și el în partea despre care adia vântul; *atmosfera vătășelului meu era atât de infectă, că împinsă de vânt peste mine, un miros miasmatic-empireumatico-alcoolic m'a forțat să ne schimbăm locul*. Aceasta probează infiltrarea hainelor lui de miasme și de produse de combustie, ear exalațiunea lui pulmonară de produse etilice. *Infecțiunea miasmatică provine din cumutul necurăteniei corpului și a locuinței*, ear cea empireumatică demonstrează afumarea, la care este expus, pecăt timp șade în casă, coșul arzând. Această compozită infecție, în general în casa țeranului, mai su seamă earna, n'aș putea s'o exprim mai bine decât spuiind că, intrând acolo, *aș fi preferat nici să am odorat, nici să respir*²⁾“.

¹⁾ Dr. St. Stăncă, Medicul social ca factor patologic, Buc. 1891, p. 72.

²⁾ Dr. Istrati, lucr. cit. o relație a unui călător; apud dr. Stăncă, lucr. cit., p. 71.

O altă formulă sună :

Pute a usturoiu

spre a se indica, că e un Evreu în apropiere; dar și această formulă derivată din cea dinteiu, determinând felul reului miros, e tot atât de nejustificată ca și a doua. Evreul nu mănâncă mai mult usturoiu ca Românul; ba, de e vorba de straturile de jos, țeran, mitocan și mahalagiu, aceștia mănâncă, în genere, usturoiu mult mai mult și chiar zilnic, la toate mesele; pe când chiar cel mai săracăcios evreu, tot nu-și satură foamea numai cu această plantă mirositoare.

În un roman al M. S. Reginei Elisabeta, în o scrisoare dintr'un sat bucovinean, ne întâmpină pasajul ce urmează :

..... șeade de vorbă cu unul din acei numeroși *jidovi*, cu anteree lungi, cu perciuni și cu căciulele soioase în cap; *miroase a usturoiu până acilea sus. Of! Dar ce și unde nu miroase aci a usturoiu?! Casa, satul, Țiganii, bucatele, tot miroase a usturoiu. S'ar crede, că numai usturoiu să mănâncă p'aci¹⁾.*

Cum vedem, obiceiul face a se începe cu Jidovii în chestii de mirosuri, dar adevărul se constată nu mai puțin limpede.

Jipescu în al său „Opincarul“, unde se ocupă de viața vălenarilor, înșirând bucatele, ce aceștia mănâncă, pomenește, în primul rang, usturoiul. Dar să mai dăm o relație caracteristică, datorită unui cunoscut evreofag, care se dă de un călduros amic al populației rurale :

Țeranul însă, afară de abuzul ce face de fasole, *ceapă*, și ardei, mai consumă o mulțime de erburi, ce cresc în mod natural pe câmpiile noastre. Astfel urzicele constituiesc mai numai singure, *cu usturoiul și ceapa*, alimentele întregii primăveri. La acestea trebuie a adăuga stevia, loboda, știrul, susaiul, cari preparate fierte cu borș, sau crude cu sare, constituiesc adesea tot prânzul lor²⁾.

Ca încheiere să cităm un pasaj dintr'o cârtică populară :

Bucatele erau gătite cu gust, *birtul* era ținut foarte curat, și serviciul era prompt, lucruri ce cu greu se găsesc la Români³⁾.

Puterea credinței moștenite, puterea prejudețului, eacă explicarea perzistenței acestei formule și convingerea, că ar avea un substrat

¹ *Dito și Idem*, Astra, roman tradus de Gion, Buc. 1887, p. 273—274.

² *Istrati*, O pagină din istoria contemporană, apud dr. St. Stăncă, op. cit., p. 74.

³ Ce a pățit jupân Iție, anecdotă populară, Buc. 1880, ed. Cucu, p. 8.

de adevăr cu privire la Evrei; când adevărul e departe de a motiva aceste nemeritate și nedrepte ocări.

Până acum n'am dat de formule populare, cari să fi perpetuat credința in boli secrete, sui-generis, proprie Evreilor.

După credința medievală, *mirosurile* Evreului, sunt identice cu ale vrăjitorului, cu care Evreul era de obicei cofundat sau al cărui reprezentant principal era pentru lumea creștină medievală. Cât despre *bolile* cu cari i-a pedepsit D-zeu pentru vecie, din cauza rolului penibil jucat in scena patimilor, asemenea identic cu al vrăjitorilor, ele se află înșirate in *Schudt*, *Jüdische Denkwürdigkeiten*, 1634, I, cartea VI, § 20 și le regăsim, in parte, indicate in toate pamfletele anti-judee, ce datează din evul-mediu sau in publicații moderne, cărora aceste le servesc ca substrat. Nu odată am putut ceti aceste și in pamfletele românești, *Deșteptarea*, *Veteranul*, etc., cum și in broșuri dedicate „Jidovilor“. In copilărie, am auzit adesea dela conșcolari, că Evreii ar fi având bube pe corp și urdori la ochi¹⁾.

Ca pedeapsă a necredinței Evreilor in Isus Christos, fața lor e acoperită cu pistrui. Iuda, stând la masă cu Evrei necredincioși preținse, că Isus n'a înviat și că numai atunci va crede aceasta, când ar invia cocoșul, ce se aduse la masă. Deodată cocoșul se ridică in-treg și viu cântând de trei ori „Christos a înviat“, și dând din aripi stropi pe Evreii adunați la masă. Toată stropitura se prefăcu in pistrui. Deaci vobra română:

E stropit de cocoșu roșu

sau

Jidovul e stropit de cocoșu roșu

in loc de: e acoperit cu pistrui.

3. LIPSA DE NOROC A EVREULUI

Ultima consecvență a blestemului Dumnezeuesc, blestem destul de crud, e că nu are parte de noroc. Peste tot se yd urmele, nu ale neghibăciei sau ale stângăciei, ci urmele unei pieze rele, a unei nenorociri, ce-i urmărește.

¹⁾In privința mirosurilor și bolilor vezi dezvoltarea și isvoarele in splendida lucrare a lui *Isidore Loeb*, *Le juif de l'histoire et le juif de la légende*, ed. Paris 1890, p. 37—48. Trad. română in *Egalitatea*, I, p. 99, 107.

În parameologia română ni s'au conservat și urmele acestei credințe, infiltrată de Biserică:

I. Odată vruse Ovreii să se călătorească și se întemplă Sămbăta ¹⁾

II. Jidanu nevocaș se'neacă pe uscat ²⁾

și infine ironica zicală:

S'a stricat drumul în mijlocul căruței ³⁾.

II

STAREA MORALĂ ȘI SOCIALĂ A EVREULUI

Proverbele de un caracter istoric sau mai bine zis născute pe pământ străin și primite de a gata și de Români, cu tot bagajul lor de prejudeții, pe cari și le-au însușit deopotrivă de inconștient, n'au putut să nu aibe rezultate triste în viața socială. Propaganda oarbă a Bisericii n'a rămas zadarnică și dela un cap al Europei la celalt, falnicele ei opere de intoleranță și îngustime de suflet, au dat roade nenorocite. Starea socială a Evreului a devenit insuportabilă; el a fost și mai e expus celor mai nedemne tratări—mai bine zis maltratări morale și chiar materiale, sensibile. Dreptul celui mui tare, *Faustrecht-ul*, dreptul pumnului, este principiul dominant față cu Evreu, înlocuind principiile de dreptate și de umanitate, ce va să călăuzească omenirea:

Macht nichts, der Jude wird verbrannt

(N'are a face Evreul trebuie ars)

Nici răbdarea, nici resignarea, nici stoicismul Evreului nu impun; nici actele sale demne, nici purtarea sa exemplară nu sunt luate în seamă. Mărinimia sa exemplară, ce-l face a erta și uita tot ce i se face de concetățenii sei creștini, pare că nu există și bunătatea sa caracteristică: „rachmonis“ (mila de altul) și acel „nebich“ (compătimire), ce a ajuns proverbial și a intrat în literatura germană și în uz popular la Germani... nu împiedică totuș a-l desemna pe Evreu ca iubitor de singe și, ce-i mai mult, chiar ca om lipsit de simțul umanității.

¹⁾ *Vornicul Goleșcu, Proverbe, în Conv. lit., VIII, p. 69.*

²⁾ *Alecsandri, Teatru, I, p. 24*

³⁾ *Ibid.*

1. EVREUL NU E OM BUN

In literatura populară română avem zicala :

Jidan bun n'am văzut

și deși explicația originii acestei vorbe i dă un aer de tot nevinovat, totuș ea există și n'are numai un sens ironic. Insuș ironia aceasta lasă a se intervedea spiritul dominant, opinia inconscientă asupra Evreului.

Anecdota ne spune, că mai mulți Evrei, ce călătoriseră cu Rebe, adică Rabinul-idol, căruia pe evreește se zice *Gäter-jüd* (literal tradus : *Evreu bun*) îl pierduseră deodată din ochi. Desperați, începură a-l căuta peste tot locul și a întreba pe toți drumetii de n'au dat de sfântul părinte, de omul-idol ; dar pe care Român îl întrebau : „Bade, sau Domnule, n'ai văzut pe Jidanu bun?“ răspundea rîzînd : — Jidan bun n'am văzut !

2. BRUTALIZAREA ȘI NEDREPTĂȚIREA EVREULUI

Deși Evreul e privit ca lipsit de bunătate, totuș un alt proverb sună :

Să te ferească D-zeu de ciomegile românești și de gurile jidovești

Și ce sunt acele guri jidovești, de care Românul ține să fie ferit, ne-o vor arăta alte proverbe.

Una din zicalele cele mai răspândite, ce se aplică la un sgomot mare sau vorbe confuze, ce se intercedează in mod neregulat, e :

I. *Par'că-i lavra ovreească*

II. *Când pornesc toți să vorbească,*

Par'că-i lavra ovreească ¹⁾

III. *Ca la havra jidovască*

Și ce se petrece la havră, „casa de rugăciune“ a Evreilor sau la „heder“, „casa de învățatură“, e lucru știut. Toți citesc deodată in mod animat și neregulat, ceea ce produce un sgomot straniu, ce lasă o impresie adâncă asupra străinului trecător, ce nu înțelege nimic din cele ce se petrec sau se cetesc acolo.

Gurile evreești nu se aud însă numai in școală și sinagogă ; Evreii sunt aci, ca și in multe alte țări, sufletul comerțului și al industriei manuale ; ei se agită mereu la vîzul lumii ; se adună in piețe de

¹⁾ *Hințescu*, lucr. cit. p. 139.

vënd și cumpără și-și anunță marfa cu strigăte particulare, de unde și vorba:

Ca la Tirgul-Cucului

centrul comericiului mărunț din Iași, destinat pentru clasele de jos.

Dar nu numai în Tirgul-Cucului, ci orunde se adună oameni de afaceri, sgomotul e asurzitor și stăruința micului comerciant nesuferită.

Interesele comerciale provoacă discuții în grupe și fiindcă înainte și chiar acum e cu totul lipsă de instituții destinate transacțiilor comerciale și financiare (burse), ele se făceau și se mai fac pe stradele, unde comericiul își are principalul sediu.

Evreii fiind mai exclusiv reprezentanții comericiului țerei în ultimele șase—șapte decenii, mai ales în Moldova, înțelegem cum de s'a născut proverbul:

S'au strins Jidanii la sfat

Ca muștile la c.....

care arată impresia ciudată a mulțimii sgomotoase, a cărei rațiune poporul n'o înțelege.

Cine intră într'o Bursă modernă nu va fi mai puțin impresionat de acea confuzie, de acel sgomot sbârniitor, de acea aviditate și rătăcire a spiritelor lacome; și n'o va găsi mai puțin grotescă ca cea de pe strade, care a provocat înțepătura ironică a spiritului popular.

Gură evreească nu însemnă dar gură rea, ci gură asurzitoare, proprie lumii comerciale în toiul afacerii și pe care Românul o crede special evreească, fiindcă în $\frac{2}{3}$ din țară Evreii au comericiul, transacțiile mai importante, mai exclusiv, în mâna lor.

* * *

Gura Evreului, aceeaș gură, ce se agită atât în comericiu, în sinagogă, la carte, nu îndrăznește măcar a se deschide, când ciomegile se năpustesc asupra sa, în mod nevinovat. Ciomagul, ce un șir de veacuri i saltă înaintea ochilor, i-a doborât moralul și Evreul, sermanul, n'are decât lacrimi calde spre a-și plinge tristețea.

Lasă-mă de barbă că se rupe leuca

eacă strigătul, ce ni-l reproduce poporul, cu ris și ironie, ca propriu Evreului, acest strigăt, eșit din adâncul sufletului schințuit.

Decăteori n'a fost Evreul apucat de barbă, tras de ea cu tiranie, în

un ris diabolic, în o petrecere sgomotoasă, spre complectarea mulțumirii sufletești a asistenților și a eroului acestei nemernicii?...

Barba lungă a Evreului și perciunii săi cei lungi au fost o îndelungă și plăcută petrecere pentru tiranii naivi și inconștienți, ca și pentru cei conștienți și rafinați; dar el a știut să supoarte toate și să ceară doar îndurare, de par'că ar fi fost el vinovatul!

Că Evreul știe să tacă și-i place ades a tăcea prea mult ne-o zice un alt proverb ironic:

Lasă să ziche el... numai eu să nu zich

Ce-i drept, acest proverb, foarte răspândit în Moldova și chear în Muntenia, se explică prin o anecdotă, care, nu ne-ar îndreptăți la acest tălc¹⁾, dar nu mai puțin adevărat e, că el există și absolut independent, fără cunoștința acelei anecdote. El ne arată cum Evreul e plin de grije și de frică de a nu se compromite, de a nu provoca discordii sau dușmăanii, cari să se spargă în capul lui; de a nu întârăta pe unul sau altul împotriva sa, și astfel avem un al treilea proverb înțepător pentru Evrei:

*Nu știi, n'am văzut,
Nici pe acolo n'am trecut*

căre ne arată deslușit, că Evreul se ferește de mărturia dreaptă, ca și de cea strămbă, fapt, ce ilustrează în mod deplin situația sa precară și excepțională.

Da, nu știe, n'a văzut, căci nu-i e permis a ști, nu-i e permis a vedea, ceea ce nu-i place celui cu puterea în mână. Românii, ce s'au certat și ocărit azi, se vor împăca poate mâine și apoi, amândoi, vor rostogoli păcatul pe capul său...

Socialmente Evreul a stat și stă mai rău decât toți ceilalți. Considerat ca eretic, a fost și mai este urât, se înțelege, nu din considerații juste, dar infine urât; Țiganul defaimat și desprețuit a dus și el, nenorocitul, o viață de canon și jale, dar nimeni n'a îndurat

¹⁾ Anecdota se referă la cazul de bătaie al unui Evreu pentru că n'a voit să zică vorba cruce. În urma plângerii Evreului, Românul cere la poliție ca Evreul să arate motivul bătaiei, dar el refuză: „Lasă să ziche el... numai eu să nu zich” așa că mai capătă bătaie dela comisar.

N'avem nevoie a accentua, că Evreul n'a avut niciodată teamă de a spune vorba cruce, ba chear s'au găsit și se mai găsesc Evrei, ce prepară cruci și icoane pentru drept-credincioși creștini, și deci anecdota nu e bine motivată cu aceasta. Nu mai puțin însă conține un mare fond de adevăr. Nu odată se trezește Evreul bătut de un creștin bun la inimă, ia așa din senin; ear Evreul, când voegte să se plângă, nu știe, să indice niciun motiv. „Lasă să zică el”, căci el doar știe, dacă în adevăr știe de ce a fost crud și brutal... Și după ce bietul om a fost năpăstuit, reclamația lui e luată în rău, căci, omul dreptății nu înțelege cum e cu puțință să dai în altul fără motiv.... Și așa, și din rațiuni logice, se vede din nou bătut.

atătea ca Evreul. El n'a pătitit numai pentru vini fictive sau reale direct atribuite lui, ci și pentru cele povărnite de vinovați asupra lui.

Această nenorocită stare de lucruri s'a cristalizat în zicătoarea:

Armanul f.

Jidanul plătește.

Și nedreptatea, ce are a o suporta Evreul în tăcere, e și mai viguros exprimată, mai bine concretizată în vorba :

Țiganul fură,

Armanul jură,

Și Jidanul plătește gloaba ¹⁾.

În lipsa cunoașterii făptașului, cel întîiu bănuir, e oropsitul Armean al vremilor trecute. Prejudețele, ce domină împotriva lui, dau drept păgubașului de a-l inhăța în mod nevinovat ; dar Armeanul a jurat, s'a dovedit fără vină—ce rămîne de făcut ? Să se ia de scurt pe Evreu ! Și de jură sau nu jură, el e acela ce plătește gloaba, căci păgubașul nu voește să-și sufere paguba ²⁾.

Tot în acest sens, în legătură cu aceste proverbe, trebuie concepută zicala :

Chaim bea și Șulem plătește

ce e în uz în Moldova și se aude chear în gura Românilor din Muntenia.

Interesant e a constata, că între Evreu și Armean poate birui câteodată și Evreul—dar numai între acești doi oropsiți de soartă poate fi vorba de atari șanse.

Un proverb citat mai sus, l-am auzit și în forma aceasta :

Jidanul f. . .

Armanul plătește gloaba

Bunul simț al poporului nu poate să nu recunoască, că Evreul e adeseaori nedreptățit. Deaci ironica zicală :

Un ghiet creștin a furat dela un tâlhar de Jidan ³⁾

sau stereotipul respuns, când cineva e întrebât din grămadă, ce s'a întemplat :

Un ghiet creștin a omorât pe un tâlhar de Jidan.

¹⁾ „Răsboiul“, Buc. 1886, August 10.

²⁾ Altminteri un vechiu proverb moldovenesc *quasi juridic*, zice : „Armeanul plătește gloaba“ adică în orice treabă Armeanul este acela care poartă ponusul și primește pedeapsa. Vezi *Hasdeu, Armenii*, în *Revista nouă*, III, p. 133.

³⁾ *Baican*, Lit. pop. sau Palavre și Anecdote, Buc. 1882, p. 25.

Cu toate că Evreul, ca necredincios, posedat de diavol, poate fi tratat în mod nedemn și brutal, totuși poporul recunoaște:

Măcar că-i Jidan

Tot are drept (sau dreptate)

sau cum zice o variantă ironică:

Are drept măcar că-i Jidan.

O povață, ce există la poporul român și pe care eu unul n'am avut parte s'o aud vr'odată, sună astfel:

Fă în viața tot bine

Chear și legilor străine¹⁾

povață, ce ar fi de dorit să aibe un caracter dominant.

Dr. Ad. Jellinek în al său „Der jüdische Stamm in nicht jüdischen Sprichwörtern“, br. III, în capitolul, ce consacră proverbelor române, ce am avut onoare a-i transmite, crede că ar putea face, pe temeiul acestui proverb, o separațiune între prezent și trecut. Domnia-sa susține, altminteri foarte spiritual, că acest proverb ar fi Moldo-Valach și nu Român; adică, că dela unirea țărilor, morala înaltă a acestui proverb a dispărut și că nu aparține decât trecutului. Noi credem însă, că acest percept, de există, estedoar o dovadă, că nu toți Românii înțeleg deosebirea, ce se face între om și om pe motiv de religie; dar dacă ei nu se poartă în consecință, e, că ura moștenită li întunecă rațiunea și simțimentul cel pur. Ce-i drept, Românul nu vede în Evreu, în Armean, etc. numai pe cel de altă lege, ci și pe omul cu o sumă de defecte superătoare... Acest proverb ar putea dar servi ca dovadă, că nu toți cugetă la fel; și că este o parte, ce nu poate concepe diferența de religie și nici a se influența de moștenirea religioasă. Acel cineva, ramas oarecum nepăsător față cu religia, este locuitorul satelor, țăranul, Românul verde; ear acel întunecat prin prejudețe este mai mult orășanul, atât cel din mahala, cât și cel din centru.

Într'o cârtică populară cetim aceste caracteristice cuvinte:

Ebreului din Moldova nicio ușă nu-i este închisă, nicio cale nu este oprită. *Aci alungat, aci injurat, aci pălmuit, aci desprețuit...* cu toate aceste el tot află chipul a răsbate orunde și a isbuti la orice înțepinderi²⁾.

Că trecutul nostru în țară nu era mai bun, mai luminos ca prezentul,

¹⁾ *Hințescu, Proverbele Românilor, Sibiu, 1877, p. 14.*
Ruhala și Mesia, p. 33.

aceasta ne-o arată istoria¹⁾, ne-o indică proverbele pomenite mai înainte, dar și cântice populare.

*A ucide sau prăda pe Turci, pe Tătari și pe Evrei... nu este păcat sau ucidere*²⁾,

era o credință populară a Moldovenilor în vremile trecute, după cum era și a Muntenilor și a celorlalte popoare creștine. Deaci se explică pasajele, ce ne întâmpină în doinele voinicești și în cântecele haiducești. Să dăm aci un mic mănuchiș de citate :

I. Pe creștin când îl prindeam
Din zece lei cinci luam;
Dar pe Turc și pe Jidan
De departe când zăream,
Ardea inima'n mine,
Să le pun mâna pe căpăține,
Mâna pe ele puneam,
*Corbilor le dăruem*³⁾.

II. Dat-a frunza prin fâgăi,
S'a ivit niște copii
Cu păuni în pălării

.

Să cerce codrul dintăiu,
Să ție strămturile
Să câștige rubrile,
Să ție drumul cel mare
Să câștige la parale
Dela ciocoi și cocoane,
*Dela Jidovii cu caftane*⁴⁾.

III. Pe ciocoi i știu de rost:
Pe ciocoi și pe Jidani,
Cari mult i-am stors de bani,
Când în deal la Tărășeni,
*Când colo la Botușeni*⁵⁾.

¹⁾ Vezi studiile mele istorice „Ochire“, „Excursiuni critice“ și „Momente din istoria Evreilor în România dela început până la mijlocul acestui veac“ (1887, 88 și 89), în „Analele soc. istorice Iuliu Barasch“, I, II, III, la capitolul: „Restricte“.

²⁾ Dim. Cantemir, Descrierea Moldovei, Iași 1854, p. 260.

³⁾ E'ena Sevastos, Căntece Moldovenești, Iași 1888, p. 328: din Codreanu haiducul.

⁴⁾ Marian, Poesii populare Române, II, Cernăuți 1875, în doinele Voinicești, p. 162.

⁵⁾ Marian, Poesii populare române, I, Cernăuți, 1873, p. 5, în „Darie și mândra sa“.

- IV. Cărciumarul Frâncilor,
Măcelarul Turcilor,
Spatiul Ovreilor
Și gazdiul holteilor¹⁾.
- V. Mă duc dragă la catană
Tu rămăi și spală haine
.....
Să li trameț după mine,
Să mi le trameț în cei țară
Unde nu-i nici grâu, nici secară.
Numa sânge păr' în scară
Sânge de-a Muscalului
Păr' în scara calului,
Sânge de a Jidanului
Păr' în coada calului,
Sânge de-a Turcului
Păr' în cheptu murgului²⁾.
- VI. — Măi, țigane, Tiganaș
Dacă tu ești meșter bun,
Așterne-ți foile în drum
Să-ți dau eu o cosășoară
Să-mi croești o săghioară
Din brațar on băltăgel.
Să mă țin pe la strămoare
Să ucig la negustori,
Să cășlig la gălbiori.
Frunză verde ș'on alun
Tată noaptea stau'n drum
Să aștept on căne păgân,
Are o pungușoară'n sin
Adă-l doamne drept la mine,
*Să-l lovesc odată ghine*³⁾.

Și azi încă viața Evreului nu insamnă nimic în ochii creștinului incult, la noi mai cu samă. Credința veche o regăsim și azi, deși puțin ameliorată. În o carte de tot recentă ea ni se relevă, fiind vorba de vitele bolnave de tuberculoză, etc. și aproape pe moarte⁴⁾:

...Dar locuitorul o vindea comerciantului ambulant (un jidan întotdeauna

1) G. Dem. Teodorescu, Poesii populare române, Buc. 1875, p. 538, în „Badiul“.

2) Canianu, Poesii populare, Iași 1887, pag. 224.

3) Ibid, p. 235.

4) Jocu, Abatoriul din Iași și comunitatea ebreă, Iași 1891, p. 54.

una), *convins că nu-i păcat, în caz când boala ar fi rea*, căci în ignoranța lui zicea în gându-i: *nu e creștin, ci e Jidan*.

* * *

Unul din actele de brutalitate și de fanatism din trecut, s'a fosilificat într'un proverb, într'o apostrofare *sui generis*:

Dă-mi paraua dupe racu

Această apostrofare era încă în uz zilnic după anul 1848. La Evrei încă s'a conservat porecla de: *Rakenfresser*, adică mănăcător de raci, la adresa Evreilor bucureșteni, bătrâni, poreclă încă în uz, dar numai în București.

D. M. Asiel a relatat explicația acestor apostrofări¹⁾. La intrarea Rușilor (probabil la 1773) poporimea din București întârâtată împotriva Evreilor voește a-i măcelări. Stăpânirea cearcă a-i scăpa, cerând să-i se dea toți pe mâna ei, spre a le da pedeapsa cuvenită. Evreii prinși, sunt aduși în bătaii crunte la locul indicat și ținuți închiși mai multe zile. Li se propune botezul, dar ei îl refuză. Numai un bărbat și o femeie, ce-și apleacă urechea la această propunere, sunt hrăniți cu raci. — După o altă variantă, mai logică și mai răspândită totodată, toți Evreii închiși într'un hambar mare, n'au căpătat, timp de mai multe zile, altă hrană decât raci și deci, de foame, fură siliți a mânca acest animal oprit Evreilor de legea lor. Rușii intrând în țară, i liberară de chinurile fricei unei morți apropiate.

Este aceasta singurul caz de revoltă, de dorință după măcel, după singe evreesc?

*Fă în viața ta tot bine
Chear și legilor străine*

era dar, mai ales pentru orășeni, o înțeleaptă povață atunci, cum și acum; dar o povață care n'a fost niciodată luată serios în samă.

* * *

Evreul silit a fi umil și sfios, cu capul plecat, supoartă toate cu o durere comprimată. Și Românul — ca și celelalte popoare în mijlocul cărora au trăit — se deprinse a-l vedea totdeauna supus, vecinic curbat, cu o sfiiciune nespusă, și liber a-și îngădui pe sama sa tot felul de distracții... nevinovate; tot felul de glume grosolane. În schimbul celui mai mic profit îl avea ca sclav și ca obiect de stors și de pe-

¹⁾ În „Analele soc. istorice Iuliu Barasch“, II, p. 189—191.

trecere. Odată însă cu cultura modernă mai întreaga generație nouă de Evrei a rupt-o brusc cu trecutul; în ea s'a deșteptat, cu vioiciune, simțul demnității de om și în era libertății a început să se nască și în sufletul Evreului iluzia, că e om liber, cu dreptul de a exista; cu dreptul de a se bucura de bunurile sale, câștigate cu sudoare. El n'a voit să-și mai plece așa profund capul, să-și curbeze așa mult spinarea, să lingă mâna ce-l lovește; n'a voit să mai fie un sclav lovit cu piciorul pentru o nemernică bucată de pâine; n'a voit să mai fie obiectul batjocurei, obiectul disprețului și al distracției... Această neașteptată schimbare a revoltat și revoltă inimele cele înguste; deaci Evreul, ce îndrăznește a nu mai primi în tăcere loviturile, ce cu grație, i aplică stăpânitorii sau protectorii lui, comite o

Obrăznicie ovreească,

deaceea Evreul cu politeță, dar necurbat, a câștigat epitetul de

Jidan obraznic

În realitate însă Evreul este și azi, relativ, mai sfios, mai puțin îndrăzneț, mai puțin ofensator, ca ceilalți concetățeni de o egală poziție socială, morală, intelectuală și materială.

Exclamațiile „Evreul obraznic și obrăznicie ovreească” desemnă dar deoparte evoluția spre bine a Evreului, influența fericită a culturii și a egalei îndreptări, obținută în mai toate statele civilizate din lume, și de alta încăpăținată perzistență, a acelor cu prejudețe, de a-l considera ca o ființă joasă și vrednică de înjosit.

3. FRICA EVREULUI

Una din însușirile cele mai comune Evreului—după opinia generală—e frica.

La fiecare pas vei auzi aci, ca pretutindeni:

I. *Jidan fricos*

II. *Da fricos jidan!*

Și zeci de glume și anecdote sărate și nesărate se silesc a confirma și întări mai mult această credință. Intocmai ca și anecdotele și zicalele despre femei, ele vor să perpetueze credințe și păreri, fără a examina fondul, fără a se convinge de adevăr. Obiceiul face a se repeta cu convingere: „Poale lungi și minte scurtă”, cu toate că femeia e tot așa de deșghețată, de ascuțită la minte și de vioae în reflexiuni, ca și mulți bărbați de seamă, ba, femeia e în genere mai

mobilă, mai vioae și mai clară în vederi, și simțimentele ei nu-i întunecă vîzul, ci o fac mai atentă, mai la locul ei... Tot astfel când se zice: „Jidan fricos“ cu convingere, se zice nu ca o convingere personală, nu ca rezultat al unor observații și reflexii proprii, ci din obicinuință, din idei preconcepute, din lipsa de comparații și observații.

Mulți caută a da un motiv istoric *fricei* Evreului. Aceștia o admit dar *apriori*. Noi însă, călăuziți și de istorie și de observații zilnice, respingem acuzația *fricei*, cu toată energia. Când spre a desemna pe un Evreu fricos se zice:

Jupân Leib din fundu căruței ¹⁾

sau mai simplu:

Leibu (sau Moise sau Ițic) din fundu căruței

aceasta e deja un început de lămurire a epitetului de fricos. În adevăr, anecdota, care motivează această expresiune, ne arată pe Evreu pus în cele mai triste condițiuni. Evreul se află singur la drumul mare și hoții îl întâmpină în cale. Un moment speră a se putea scăpa de urgia rei-făcătorilor, dănd un rol marfei și cotului seu și stînd cu ei de vorbă. Hoții însă nu se lasă a fi înșelați, se apropie și el se afundă în căruță, spre a nu fi zărit.

Dacă vom șterge coloritul ridicul, cu care tabloul e inadins încărcat, vom rămănea cu faptul, că un singur om, un „Evreu“, expus la brutalitatea unor reîfăcători, în un codru, unde aceștia își au atot-stăpînirea, caută a se furișa, a se dosi, spre a scăpa nevătămat. Care om în condiții egale, adică în condiții inegale de luptă, n'ar proceda cam în acelaș chip?

D. *Speranță* a publicat, nu de mult, o anecdotă populară „Jidanii și Hoții“ ²⁾, în care ni se arată mai mulți Evrei, pe cari i întâmpină o ceată de hoți. Evreii crezînd, că ar fi instare a se apăra, se pun cu hoții la luptă, hoții mai voinici, ca oamenii codrului, ai aerului liber și ai traiului fără muncă, i biruesc, de-i lasă mai pe toți morți pe cîmp și restul fuge; dar și hoții n'au dus-o moale în luptă. Cu tot spiritul preconceput al d-lui Speranță—care, în treacăt fie zis, a prelucrat-o de două ori, spre a-i micșura efectul oarecum favorabil pentru Evrei³⁾—totuș faptul e destul de elocvent!

¹⁾ *Alecsandri*, Teatru, II, 24.

²⁾ în „*Revista nouă*“, II, p. 236—238.

³⁾ D. Hasdeu crezu, în întrunirile Revistei noi, că Evreii apar în acea anecdotă într'o lumină prea simpatcă și deci trebuie prelucrată.

Alte anecdote ne arată pe Evrei, că sunt bătuți de unul sau altul și nu ripostează, ci înghit palmele protestând numai cu vorba ¹⁾. Cum ar putea fi altfel, când ripostând și-ar aprinde pae în cap și zeci de buni creștini vor da în acel, ce a îndrăznit a se apăsă? când, știe, că în genere, tot creștinul ciomăgaș sau bătaș poate să aibă rude și prieteni în administrație și justiție și lui nu-i rămâne decât a ispăși vina altuia; și a pătimi nevinovat?

Ceeace este dar adevărat din frica Evreului e resignarea în soarta sa nefericită. *El nu îndrăznește a se opune, nu pentru că i pier puterile, nu pentru că nervii sei nu-l iartă la aceasta, ci pentru că nu voește a se expune fără scop, fără șanse*, cu atât mai mult, cu cât pericolul e mult mai sigur pentru el, în caz de legitimă apărare. Puneți pe cel mai „curajos“ în condiții egale și rezultatul va fi perfect acelaș. Așa zișii curajoși însă, îndrăzneți peste măsură, sunt la extrem de rari în o societate organizată și civilizată. Curajul necumpetat nu e decât o dovadă a excitărei extreme a nervilor, cuvânt pentru care se obicinuește a se desemna cu „curaj nebun“, curajul nechibzuit. Când omul nu e conștient de acțiunea sa își poate permite multe, ce în stare normală nu le-ar face niciodată. Bolnavii furioși din ospicii, se aruncă „curajos“ în luptă cu zeci de oameni, de o putere și o îndrăzneală inzecită; aceasta însă e cea mai sigură dovadă a boalei lor; căci omul sănătos ține, cu tot dinadinsul și în mod firesc, la conservarea *eului* seu. Cultura, civilizația sunt și ei factori, ce contribuie a micșura îndrăzneala oarbă, expunerea pripită a vieții sau a sănătății; cu cât omul e mai sănătos și mai cult, cu atâta viața are la el o valoare mai mare. Omul nebun nu e numai îndrăzneț din cale afară, „curajos“ cum s’ar zice, ci și predispus la distrugerea eului seu. Mania uciderii prin înec, strangulare, otravă sau armă de foc, etc., nu e o manie particulară, o boală sui-generis, ci proprie tuturor bolnavilor de nervi, tuturor „nebulilor“ internați și neinternați. Cei ce nu se pot distruge altfel, puși fiind sub pază riguroasă sau în cămașă de forță, refuză orice hrană cu încăpăținare. Așa zisul „curaj“, îndrăzneala cea oarbă, nu prezintă dar absolut niciun merit, nu constituie nicio onoare, căci acolo unde conservarea eului nu însemnă nimic, e o patentă dovadă a decăderii intelectuale, o totală lipsă de înțelegere și prețuire a vieții.

¹⁾ A se vedea studiul meu: „Anecdote populare române cu privire la Evrei“, în „An. p. Isr.“, XII, p. 127—148.

Când spre a desemna frica, nemernicia Evreului, poporul zice în batjocură :

Leagă câinii de gard să treacă armata noastră

sau sub forma tot așa de înțepătoare :

Jidanii când au mers la resboiu au zis să se lege câinii ¹⁾

aceste, incontestabil o exagerare pentru efectul satirei, ne arată groaza, ce are Evreul de câini. Această groază ne reamintește o pagină tristă din suferințele Evreilor. Lipsa de inimă a micilor și marilor prigonitori, a celor conștienți și inconștienți, se reflectă aci cu putere. De nimic, în adevăr, nu avea Evreul atâta groază ca de câini; căci câinele era instrumentul cel mai orb și cel mai comun, zilnic, în mâna creștinului, până în epoca modernă și chiar în epoca aceasta. Micii ștregari asmuțeau dulăii asupra gârbovitului Evreu cu „marfo, marfo“; marii nătăngi, slugi și gospodari, nu-și făceau mai puțin haz, când Evreul era înșfăcat de dulăii lor, și-i rupea haina sau i sfășia carnea... Un cânticel comic, al lui Alecsandri, „Herșcu Boccegiu“, ce s'a infățișat adesea pe scena teatrului din Iași, ne arată groaza Evreului de câine, groază atât de motivată; căci deși el are bastonul sau arma în mână, el nu se poate atinge de animalul întăritat sau furios, de teama resbunării stăpânului, ce ține la dobitocul lui ²⁾. Suferințele îndurate dela câini, a făcut pe Evreul trecutului să deteste cu totul acest animal credincios și inteligent; așa că el nu vede niciuna din calitățile sale, ci numai partea sa cea rea. În literatura populară *israelită* avem figurile:

I. *Un câine cu dinți*

II. *Un câine furios*

III. *Un câine reu*

spre a desemna pe un om inversunat și neinduplecat și proverbul :

• *Pecat să dai drumu unui câine*

spre a arăta o vreme insuportabilă. Câinele fiind animalul cel mai puțin vrednic de protecția omului, de oblojirea lui—deaci comparația mută, desemnarea prin el a reului în superlativ.

¹⁾ D. Speranță a imortalizat și această zicală, prin o improvizată anecdotă populară, în *Rev. nouă*, III: „Jidanii la bătaie“.—O anecdotă oarecum fidel reprodușă în sensul acestui proverb e „Jupân Leibă voinicos, puțințichi cam fricos“ de *Dum. Stăncescu* (Buc. 1890, în 169).

²⁾ În anecdota lui *Dum. Stăncescu*, „Jupân Leibă voinicos, puțințichi cam fricos“, ne întâmpină aceste vorbe elocvente: „Dacă se dau câinii la ei, ce să facă? De or da cu pușca, te pomenesti că fac moarte, de n'or da i mușcă, cum să iasă la căpătâi?“

Dar Evreului nu-i e frică numai de câini, ci și de cal. Această credință deși nu generală—cum am arătat în cercetarea mea asupra anecdotelor—totuș există.

O zicală culesă în Galați sună :

Jidan călare și Grec verde dracu a mai văzut !

O variantă în aceeași localitate are forma :

Hep, hep, scuiță jos

și se spune, când un Evreu călărește *în trap*.

D. Speranță, după obiceiul seu, a exagerat și această absurdă credință populară, așa că infățișează ca un eveniment extraordinar, pentru evreimea, faptul, că un Evreu se decide a călări—și în cele din urmă de spaima calului... nu călărește... Într-o altă anecdotă a d-lui Speranță Evreii rămân în uimire, că un copil de ai lor călărește pe băț.

Cu toate acestea e un fapt mai presus de orice indoeală, că Evreul n'a avut niciodată frică, nici repulziune de cai; că dacă n'a călărit de plăcere, dar când împrejurările i-au impus-o, întotdeauna. Evreii au făcut adesea negoț cu cai; și au ținut herghelii și deci frica de acest animal ar fi fost un nonsens. Pe Evreii dela țară nu odată i vom vedea călărind chiar fără șea sau cergă. În genere, pentru popor, un Evreu călare n'are nimic surprinzător; aceasta se vede și dintr'un pasaj din citata anecdotă a d-lui Stăncescu (p. 4) :

Numai căpitan Leib, voinicos, dar puțintichi cam fricos, *care era călare pe un cal mare alb*.

Evreul fiind fricos nu cunoaște uzul armelor :

*Cal verde,
Armean cuminte,
Și Ovreu pușcaș (n'am văzut)*

sau varianta :

*Cal verde,
Armean cuminte
Și Jidan pușcaș nu se poate*

Că Evreul—nu tot Evreul, ci Evreul în genere luat—nu era pușcaș, e lucru foarte adevărat. Evreului nu e permis a mânca vânat și nici nu era chemat să servească în rândurile armatelor naționale sau mercenare. Totuș istoria Evreilor ne indică multe cazuri din timpul răspândirii lor peste toată lumea, că au știu tsă se organizeze ca corpuri de

armată și a-și apăra viața și averea contra dușmanilor năvălitori. Ei au știut să îndure o moarte eroică, când erau animați de o idee mare, de un simțiment adânc; apoi ei se jertfeau bucuros pentru legea, pentru familia lor. Și decât să cadă în mâna unor dușmani selbatici, care să-i silească la botez, să-i chinuească ca sclavi și să le necinstească fetele și femeele, ei știau să recurgă la arma ucigașă și să împartă mii de morți. Duiosul tată făcea să gâlgăie singele copilului seu; femeea cea slabă înfigea cuțitul în inima scumpului ei soț și apoi se străpungea și ea.....

Nici sabia, nici focul, nici pușca nu insufla atâta groază Evreului, ca să devie nemernic. El nu voea și nu voește să moară de dragul aurului seu, și îl cedează bucuros reușăcătorului avid, dar onoarei sale, dar simțimentelor sale profunde, el nu ezita a-și jertfi viața sa. Groaznicele prigoane ale evului-mediu au oțelit mai mult inima Evreului decât au făcut-o nemernică¹⁾. „Frica“ justificată prin motive istorice e dar cât se poate de reu motivată. Numai îndrăzneala oarbă, eacă ce au de făcut să dispară din sufletul său; eacă ce au provocat împrejurările sociale excepționale. Dar noi nu ne putem plânge, că Evreul nu e îndrăzneț în ceartă, acest cusur, cum am arătat, trebuie privit ca o calitate.

Se acuză pe Evreu, că frica de „pușche“, de „poc“ îl urmărește și azi și că el evită, pe cât poate, armata. Acest simțiment însă nu e exclusiv evreesc, ci curat omenesc și cu totul general. Nu pușca însuș e ceea ce înspăimântă pe Evreu; nici „poc“ în vânt, ci câmpul de luptă, care nu e decât un câmp de măcel. Totuș el se duce la resboiu și nu se resignează mai puțin ca ceilalți tovarăși ai sei, cu toate că, în multe cazuri, expunerea vieții sale nu-i aduce absolut niciun câștig moral sau social. Tot rămâne Evreul cel hulit și oropsit, fără libertatea voinței și acțiunii în viața publică.

1) Spre surprinderea noastră am constatat cum legendele și eresurile dominante, nu numai că se admit necercetate, dar că se pot admite și susține cu argumente noi de spiritele cele mai emancipate de prejudețe și de cercetătorii cei mai imparțiali. Așa mișună legendele în altminteri minunatul studiu: „Evreii și antisemitismul“ de *Anatole Leroy-Beaulieu*. Între altele ne-a surprins cele ce susține în cap. III: „Fisiologia și psihologia Evreului“, că botezurile mascate ar fi fost o dovadă a lipsei de onoare și de curaj din partea Evreilor: dar oare e posibil ca toți să aibe, din propriu impuls, un curaj de nimicire? Și odată ce aceasta nu e cu puțință, e natural, că nu lipsa simțului de onoare, de conștiință, ci conservarea proprie să-i fi împins a se masca. Câți însă nu s'au silit să scape cât de iute de chinul prefacerii? Câți surprinși n'au fost gata a suporta torturile cele mai groaznice? Și apoi câți convertiți au putut fi în o epocă anumită? Nici 2% din totalul Evreilor din lume. Deci și influența lor n'a putut fi decât nulă, cu cât prin migrațiuni dese, s'au amestecat vecinic cu Evrei noi.

Proverbe române destul de des in uz sună :

- I. *La plăcinte înainte,
La resboiu inapoi*
II. *După resboiu mulți voinici se arată, etc., etc.*

Poesia populară română ne arată, că nici Românii n'au mare plăcere de armată ; cu toate acestea Românii se disting pe câmpul de luptă, precum nu mai puțin se disting și Evrei între luptători; nu dau dos la față mai mult, ci chear, relativ, mai puțin ca Românii neaoși sau ca orice alt popor, care e chemat în luptă pentru țara sa.

Din *sutele* de cântice populare de cătănie răspândite în România liberă, Ardeal, Banat, Bucovina și Basarabia vom cita aci numai câteva ca mai expresive, fără a fi însă mai puțin caracteristice. *Toate sau aproape toate* detestă serviciul armatei și resboiul; în toate se resfringe teama de moarte, dorința arzândă de a o evita :

- I. *Când la revizii mă lua
Chicioarili-mi tremura,
Când pe scaun mă pune
Chicioarili nu mă ținē,
Lacrămile-mi curgē,
Din foarfeci clântăie
Păru gios ni-l'obăre,
Păru meu cel gălbănuț,
Să ni-l pui'n băsmăluță
Să-l trimată la măicuță ¹⁾.*
- II. *Vai! că rău m'au blestemat
Că din oaste n'am scăpat
Să mor de pușcă impușcat
Și de piroane sfărâmat
Și de tunuri detunat
.....
De jalea trupului meu,
Plâng pietrele pe părau;
De jalea vieții mele
Plâng pietrele'n vădurele ²⁾.*
- III. *Cântă cuce nu cânta,
Că mi-i ruptă inima,
Cântă cuce numai mie,
Că mă duc la bătălie,
Da de mă 'ntore cine mai știe ³⁾.*

¹⁾ *Canianu*, Poesii populare, Iași 1888, p. 226. Auzit dela Vasile Alexa din cot. Prăjeni, com. Lătăi, jud. Botoșani.

²⁾ *Servastos*, Cântece Moldovenești, Iași 1888, p. 269.

³⁾ *Ibid.*, p. 267.

Cetind aceste versuri, nu crezi, că ai înaintea-ți tipul unui evreu? Căci după legendă numai Evreul tremură la gândul morții silnice, pe când Românul se duce voios și orbește în armată și la moarte.

Este un proverb special pentru Evrei, care sună:

„Jupăne Iancule, ce tremuri?“

— Pământul tremură.

Oare nu tot astfel ar fi răspuns și Românii, ce au isvodit acele cântece și acei sute și mii, cari au isvodit alte sute de cântice la fel, de erau surprinși într'un moment de groază? Și cânticele lor, expresia intinelor lor sentimente, dovedesc cu deaprisos, că și lor împrejurările le prepară momente, în cari își pierd echilibrul, în cari judecata rece se întunecă de simțimentul puternic al conservării propriie.

Dar nu numai cântecul popular, ci și acei ce s'au ocupat cu tipuri populare și reale n'au putut să nu constate aceasta.

D. N. Ganea ne-a dat, în „Agatocle Leuștean“, un tip de fricos prin excelență, un tip, care, după legendă, s'ar fi putut incorpora numai în Evreu. Vom detașa o pagină pentru care putem găsi des-

La drum era o pedeapsă de mers cu dănsul. Vai de capul viziteului, care-i mână caii. Chinurile lui nu erau proaste. „Lasă mai încet! mână mai tare fă mai la dreapta! fă mai la stânga! ia seama nu repezi?“ toate acestea curgeau într'un șir neîntrerupt. Apoi în fiecare tufă i se năzărea câteun hoț la pândă, și se muncea și se văicărea, s'ermanul, de credeai, că o să-l apuce ceva. Arme nu purta niciodată cu sine, căci nu era om să se pue de pricină. Se zice chear, dar acest fapt el l-a tăgăduit totdeauna cu tărie, că frica de hoți i se trăgea dela o întâlnire, ce a avut noaptea în pădure cu un negustor de pungi. Pe atunci purta de toată întâmplarea un pistol cu două țevi. Când hoțul i opri trăsura în drum, el deodată puse mână pe pistol să se apere, dar zărind la lumina lunii ochii firoși și mustățile țapoșe ale haiducului, își simți balamalele slăbind și pistolul i căzu din mâni.

— Ce este aceasta? întrebă haiducul arătând arma.

— Să ertați, domnule căpitan, ia... un pistol...

— Și pentru ce l-ai luat, mă rog?

— Apoi dă... ia așa!...

— Cum așa?

— De o întâmplare, să nu bănuieți.

— Mai întâmplare decât asta, ce vrei?

— Apoi cum i socoti și măriia ta, jupăne căpitane, că eu unul numai zic nimic.

Leuștean nu vorbea ci bălbăea, de tare ce-i clonțăneau măselele în gură¹⁾.

¹⁾ N. Ganea, *Novela*, 1886, III, p. 207.

În „Istoria unui galbăn“ (Alecsandri, Proza) dăm de această variantă:

Tălharul meu de zaraf avea nevoie să meargă la granița Mamorniții, pentru oarecare speculații cu folos sigur, și știind că avea să treacă prin acel codru atât de dușman perciunilor, el își cumpără două pistoale și un eartagan ruginit, se sui singur într-o brișcă și se porni cu frica'n spate și cu galbenii în sin. După multă trudă ajunserăm însfârșit în codrul Hertei.

Tărhanul meu tremura ca de friguri, măselile-i clănțănea și se bătea neconștient cu pumnul în piept. Era în spre seară, la ceasul acel sfânt a zilei, unde toată natura se liniștește în tăcere și pare că se pregătește pentru serbarea unei taine înfricoșate; caii mergea încet la deal, când deodată eșiră de după copaci doi oameni înarmați.

Iuda răsări ca când l-ar fi mușcat un șarpe, dar nu-și perdu mințile, scoțându-și iute cușma și chitia de pe cap, le puse lângă densusul, una'n dreapta și una'n stânga, și începu a striga „nu veniți, nu, că noi suntem trei și voi sunteți doi“. Cu toate aceste tălharii i opriră caii, se apropiară de brișcă.

— Măi tărthane, zice unul din ei rîzînd, pentru cine ai luat armele aceste?

— Pentru tălhari, răspunse zaraful.

— Eată noi suntem tălhari!

— Poftim, mă rog, și dete jidovul îndată armele.

Eacă și o altă variantă cu privire la Evrei în „Surugiul“ lui Alecsandri (Teatru, I, p. 48—49):

D'apoi altădată c'un jidan... Ce-am mai ris !... Ajungînd la strunga în deal, i zice în glumă :

— Pare-mi-se, jupăne, c'o să întîlnim tălhari.

— Ei vei ! bade surugiu, ce să facem mă rog ?...

— Știi una, jupăne ?... acoperi-te cu cerga ca să nu te vadă.

Jidanu meu, de cuvînt, se tupilă în fundu căruței, ear eu n'am ce face !... Imi schimb glasul și încep a striga : Stăi, mă ! Ce ai în căruța asta.

— Ce să am căpitane ? ean nește stecle stricate.

— Stecle să fie oare ?

— Dacă nu mă crezi, căpitane, cearcă de vezi.

Atunci apucă o prăjină și jachi peste cergă. Jidanu face zinichi, zinichi, zinichi, adică sună a steclă ca să înșele tălharii ; eu ear trosc ! el ear zinichi, zinichi, și așa tot cu trosc și cu zinichi ne-am coborât dealul Strungăi. De-atunci o eșit cânticului ista'n țeară (cîntă o arie jidovească) :

Trosc, pliosc, trosc și jachi și lichi

Ei, vei, vei ! zinichi, zinichi,

Eată Leiba cel avan

Care poartă harțagan

Eată Leiba cel din cușcă,

Care poartă la drum pușcă

Și când vede un Român

Armele-și ascunde'n fîn

Și sub cerga scărmanată

Sună-a steclă fărămată.

Trosc, pliosc, trosc și jachi și lichi

Ei, vei, vei ! zinichi, zinichi !

Tot d. Ganea ne-a descris la 1877, tipul unui viteaz dela Plevna

„Andrei Curcanul“¹⁾, viteaz ce-și povestește singur peripețiile vieții sale militare, și care ne arată, cu câtă emoțiune s'a prezentat la recrutare; cu câtă jale au plecat militarii și cum numai în urmă s'au îmbărbătat; căci, indefinitiv, sentimentul conservării proprii nu te poate ținea într'un chin continuu decât atunci, când pericolul e iminent și sigur.

O altă nuvelă sub titlul: „O poveste țărănească“ de *Kotzebue*, ne arată cu cât amar de greu se făcea recrutarea în trecut. Cum spre a putea fi încazarmați, tinerii români trebuiau prinși cu arcanul sau surprinși noaptea, în somn, căci altfel se ascundeau, se risipeau sau dispăreau cu totul. *Ganea*, în „Fluerul lui Ștefan“ (v. I.), tratează același subiect și ne descrie și el greutățile, cu cari se recruta în trecut și oroarea ce insufla recrutarea. Dacă azi recrutarea se face mai lesne, cauza e numai obicinuința, convingerea necesității imperioase de a se supune și neputința de a evita reul; ușurarea vedită a slujbei și a anilor de slujbă; resboaele mai rare; dispariția hoților de codru, ce te expuneau în urmărirea lor prin poteri, etc. Cu toate acestea și așa e știut, că desertiunile sunt dese și numeroase și în armata română, și că ele cresc în ajunul unui pericol.

Comparativ luat Evreii s'au resignat ca și Românii. Dar nu numai Românii sau Evreii sunt astfel, ci toți oamenii conștienți de faptele lor; sănătoși la minte și la corp și nu confundați în barbarie.

„Frica“ Evreului trebuie dar aruncată în coșul legendelor. *Sfîciunea, îndrăzneala și atitudinea mai mult pasivă* sunt rezultatul stării sale sociale excepționale din trecut și prezent. Unde prezentul are altă față, unde el surăde altfel Evreului, acesta se identifică cu desevertire, și în acest punct, cu mediul în care trăiește.

Frica nu e inerentă naturei Evreului; ea nu e un sentiment moștenit, ci ea este—cum am zis—o inchipuire; o acuzare răutăcioasă; un obiect de plăcere intelectuală, o confundare de noțiuni și în sens dublu: o oglindire a stării sociale excepționale a Evreului.

III

CARACTERUL, CALITĂȚILE ȘI APTITUDINILE EVREULUI

În cele desvolate până acum am văzut pe Evreu ca obiect al credinței; puterea blestemului, cu care l-a încărcat Biserica; cum și pe Evreu în relațiune cu societatea.

1) *N. Ganea*, Nuvele, III, p. 207.

Insușirile sale spirituale, calitățile intime ale inimei sale, caracterul seu, felul seu de a fi, aptitudinile sale, n'au fost atinse decât doar în treacăt. Acum trecem la această nouă serie, care ne va prepara mai puține desiluziuni, ca cele precedente.

1. INTELIGENȚA EVREULUI

I. *Cap de Jidan*

II. *Cap de Ovreu*

III. *Cuminte Ovreu!*

IV. *Deștept Ovreu!*

sunt exclamațiuni, ce se aud adeseaori în clasele de sus ca și în masele populare. Aceste ar avea mai mult aerul unei surprinderi, decât al unei convingeri intime despre inteligența caracteristică Evreului. — Evreul trăind în minoritate, în mijlocul popoarelor ce-l disprețueau și prigoneau, mintea sa a trebuit să se ascuță, inteligența sa, totdeauna atentă, a trebuit să se deștepte, altfel era amenințat a peri în noanul de dușmani și hărțueli. Singura armă de apărare sau mai bine zis de înconjurare a loviturilor, fu inteligența, repede reflexiune, abilitatea sa tot crescândă. Astfel fu instare a se strecura prin îngustimea veacurilor; a supraviețui dușmanilor sei și a se reînsufleți mereu cu nouă puteri.

Negreșit, nu numai împrejurările au făcut din Evreu un om inteligent și abil, ci și o predispoziție naturală, inteligența atavistă și cultura, ce fiecare se silește a-și însuși. De veacuri obligativitatea instrucției primare a intrat în obiceiurile Evreului. Nu găsești băeat, care să nu știe ceti și chear scri evreește. Și la generațiile trecute, majoritatea cel puțin, poseda o cultură serioasă pe terenul literaturii ebraice. Azi chear cine învață mai mult ca Evreul? — Așa că, inteligența-i naturală, ajutată de împrejurările excepționale, în cari a dus-o și o duce de veacuri, și întărită prin cultură, a făcut din Evreu *un om întreg*, ce se impune la atenția lumii. Și prieten sau dușman trebuie să recunoască Evreului această calitate.

Poporul nu se exprimă numai pieziș, numai subtil cu privire la inteligența Evreului, ci și verde fățiș:

Grec galanton,

Ovreiu prost,

Și Tigan cinstit nu se poate.

Cu toate acestea și aici e o exagerare. Prostia e mai rară în rândurile Evreilor, cu toate acestea ea nu e exclusă cu totul. Sunt și Evrei mărginiți la creeri, ba chiar de tot mărginiți; apoi nu toți au aceeași vigoare a inteligenței. Ceeace trebuie admis cu proverbul, e, că deși nu sunt așa numeroși Evreii cu o pătrundere vie, sunt însă rari cei proști. Scara între prost și inteligent însă e destul de largă și în întreg ocupată.

Dar literatura populară nu atribuie Evreului acea inteligență pură, aceea vigoare a minții, grație căreia te ridici deasupra masei comune, ci numai acea inteligență unilaterală, ce te face apt a domina pe alți, a trage avantaje prin combinații extraordinare, prin surprinderea bunei credințe străine:

Moișe mach a plan

zic Moldovenii, spre a desemna manifestarea activității intelectuale a Evreului.

Moișe mach mer klein

e o altă zicală moldovenească, ce are același sens.

Intr'o anecdotă populară ¹⁾, altminteri exagerată prin înțorțonări, ca mai toate anecdotele versificate de Th. D. Speranță, acesta ne arată, că Evreul nu înțelege alt gând decât acel cu avantaje „la negustorie“, deaci acel:

La om gândul mult plătește

în sens cu totul material ²⁾.

Din anecdotele populare mai reese încă un caracter particular al inteligenței evreești: *naivitatea*. Ce-i drept, inteligența Evreului, din trecut și chiar acum, în clasele de jos și comerciale, nu se manifesta și nu se manifestă în relațiile zilnice cu impetuozitate, cu vigoare și distincție; dimpotrivă Evreul se arată simplu, naiv, neînțelegător. În adevăr numai grație acestei naivități a putut trage avantaje din inteligența lui, în mijlocul relelor, de cari a fost năpădit; în mijlocul dușmăniilor, de cari a fost înconjurat.

Evreul să se fi arătat oare deștept, când boerul, burtă-verde, sau funcționarul îl luau în bătae de joc, și țineau, cu orice preț, să-l înșele și umilească? Dându-se de naiv, suferința lui morală era mai

1) Îl înțelege, în „Revistă nouă“, III, p. 71-73.

2) Interesant e însă, că tocmai acest îl înțelege n'are deloc un gând material, ci ea copil ce e, are o preocupare copilărească.

mică, paguba lui materială mai neînsemnată. Ca rezultat final însă și boer și funcționar și burtă-verde și tot creștinul infine, cu care a venit în relație, a putut constata opera inteligenței în chiar naivitatea; deaci deoparte exclamarea de surprindere:

Deștept Ovreiu!
Are minte Ovreiu ăsta!

și pe de alta constatarea pozitivă, că „Ovreiu prost nu se poate“.

În rezumat, părerea, ce și-a format Românul de Evreu e, că are o inteligență unilaterală, „pentru geșeft“, ce se manifestă prin naivitate și își dovedește tăria în rezultatele, și în avantajele, ce-i procură ¹⁾).

E bine înțeles, că această părere este absolut falsă, și cauza rezidă deoparte, în unele prejudețe sociale, ce le vom indica mai jos, dealta în lipsa unei observațiuni complete, pe toate terenurile de activitate, în cari se manifestă Evreul. Românul nu-l cunoaște în relațiile sale libere; în sinul familiei și al comunității; în cercurile ce-l agreează; în producțiile seculare ale spiritului său, cristalizate în opere literare și științifice de o energie și valoare înaltă. Orcă om devine bleg, tăcut și copilăros, când se află într-o societate, ce-l genează sau pe care o știe reu intenționată sau reu dispusă față cu el. Cum ar putea fi Evreul altminteri în condiții de aceeaș natură?

Condițiile-i sociale au provocat încordarea inteligenței sale, tot ele sunt motivul sficiunii, cu care ea se manifestă; cauza pentru care gândește și lucrează retras și lasă a se vedea numai surprinzătoarele rezultate ale activității sale intelectuale.

2. CINSTEA EVREULUI

În Muntenia există proverbele:

- I. *Ovrei cinstit n'am văzut* ²⁾
- II. *Ovreiu până nu înșală nu mănăncă* ³⁾

ce-i drept, rar auzite, dar numai puțin există.

În anecdota zisă populară „Ruhala și Mesia“ (la p. 38), se spune:

Nu știi tu, că ei sunt îndatorați de Talmutul(?) lor ca să nu mănânce în zioa, în care nu vor putea să înșele un creștin? ⁴⁾

1) cf. studiul meu citat: „Anecdotele populare cu privire la Evrei“.

2) Proverbul acesta l-am auzit în T. Măgurele, acum trei ani, din gura unui țăran. Întrebându-l: „Dar cine e cinstit?“ îmi răspunse cu grabă: „Cine are bani e cinstit“.

3) *Anton Pann*, Povestea vorbeii, I

4) „Cu privire la aceste proverbe de un uz universal, aș adauga din parte-mi, zice *Wander*, că, ce-i drept, am fost de multe ori înșelat de creștini, dar niciodată de Evrei“.

Explicația acestei credințe false nu trebuie căutată numai în concepția greșită a poporului, că Evreul ar fi de felul seu prefăcut și șiret și deci predispus spre înșelăciune, ci și într'un motiv istoric, într'o eresie a veacurilor trecute, ce mai are resunet puternic în prezent, adică: *în considerarea negoțului ca o hoție patentă*.

În trecut, mai în întreaga Europa, diferența între costul obiectului și prețul ce-l ia negustorul, nu se considera ca câștig legitim al muncii, al osteneții, al capitalului angajat, și al combinațiilor hazardate, ci ca un curat obiect de înșelăciune și hoție ¹⁾. Și cum, în trecut, nu era Evreu, care să nu fi făcut negoț în o bransă sau alta; faptul, că tot Evreul, ca tot omul, râvnește la câștig, a putut legitima zicala :

I. *Ovreiu cinstit n'am văzut*

II. *Ovreiu până nu înșală nu mănâncă.*

Cu toate acestea însă poporul observator s'a putut convinge, că Evreul nu e singurul animat pentru câștig, nu e singurul, ce-și angajează inteligența în afaceri, nu e singurul rafinat în relațiile sale, deaci zicalele destul de des uzate :

I. *Un Ovreiu înșală doi Greci*

Un Grec doi Români.

II. *Un Grec înșală doi Români,*

Un Arman doi Greci,

Un Ovrei doi Armeni.

III. *Un Ovrei înșală zece Greci,*

Un Grec înșală zece Albaneji ²⁾.

Ceeace constatăm din aceste proverbe, e *inteiu* credința, că deși Evreul nu e singurul rafinat, totuș e cel mai rafinat din toți ; *al doilea*, prin faptul legăturii, ce se stabilește, între Evreu, Grec și Armean, reese, cu claritate, motivul socialo-istoric. În trecut Grecii și Armenii, mai mult încă ca Evreii, erau reprezentanții comerțului român ; cu încetul însă Grecii și Armenii îmbogățindu-se, au părăsit țara, sau au trecut la boerii și funcțiuni. Astfel s'a lărgit terenul tot mai mult pentru Evrei. În orice caz însă Românul ne-comerciant se vedea totdeauna în fața acestei trinități comerciale: Evreu-Grec-

1) Acest prejudeț s'a relevat de istoricii trecutului și de călătorii, ce au desoris țerile române și de economiști și politicieni moderni. În special vom indica pentru trecut pe principele Dim. Cantemir, Fotino, etc.; ear pentru prezent discursurile parlamentare ale ilustrului reposit Kogălniceanu. Vezi și lucrările mele istorice citate mai înainte la cap. „Indeletnicirile“.

2) Acesta din urmă e un proverb macedoneano-român, ce ne-a ntâmpinat în o gazetă, ce se ocupa de interesele Românilor Macedoneni.

Armean. Faptul însă, că Turcul, care, în trecut, era la noi deasemenea un factor comercial nu mai puțin important, lipsește din acest grup de înșelători, dovedește, că poporul, în proverbele sale, face aluzie numai la *spiritul rafinat* și nu la grosolana înșelătorie, apucare cu hapea, proprie negustorilor Turci în vremile de adevărată vasalitate a Principatelor ¹⁾. O altă cauză mai poate fi, că și aceste proverbe, ca mai toate cu privire la Evrei, sunt doar importate și acclimatizate în țara românească.

Dacă o parte a poporului consideră pe Evrei mai rafinați decât Grecii și Armenii, și ambii, în orice caz, mai rafinați ca Români, apoi opinia dominantă, mai ales în Moldova, e, că, Grecii și Armenii sunt mai rafinați, mai ascuțiți în subtilități ca Evreii, că își pricep mai bine trebile ca Evreii, pe cari unii politicieni i consideră ca „gheșeftari“ prin excelență. Eacă proverbe încă în uz:

I. *Un Ovrei înșală doi Români*

Un Grec doi Evrei,

Un Armean doi Greci.

II. *Un Grec înșală trei Evrei* ²⁾.

D. Dr. Jellinek a făcut o fină observație la aceste din urmă proverbe, pe care credem, că e bine a o reproduce aci:

Că e o totală lipsă de recunoștință față cu Evreii, aceasta e o poveste veche și vecinic nouă. Nerecunoscători însă sunt reformatorii sociali și față cu negotul. El nu e numai un mare binefăcător al omenirii, căci dă valoare produselor pământului și ale industriei, prin răspândirea lor în țările cele mai depărtate, dar și pentru că emancipează omenirea de multe prejudețe religioase, profesionale și naționale. Comercianții au fost, din cele mai adânci timpuri, cu vederi mai liberale, mai vaste, mai independente de pământul nașterii, ca agricultorii și meseriașii. Dar, ce-i drept, nu se poate tăgădui, că comerțul, ce are de suportat concurența, provoacă rafinarea, care desvoltă șiretenia și lărgeste conștiința unor negustori astfel, că se împacă lesne cu o morală mai comodă. Nu e dar un ce de mirat, că portretul Evreilor negustori, nu e totdeauna tocmai măgulitor. Le rămâne însă o mângăere, că în punctul șireteniei și a rafinării sunt întrecuți de alți ³⁾.

1) Negustorii Brașoveni (Ardeleni) au îmbogățit dicționarul român cu vorba: „brașoave“ = minciuni, parascovenii.

2) Citat de d. Gr. N. Macri, în „Liberalul“, Iași 1882, No. 7.

3) Dr. Ad. Jellinek, Der jüdische Stamm in nicht jüdischen Sprichwörtern, III, Wien 1885, p. 42-43, în partea română.

În timpul din urmă a început a se împământenii în Muntenia înjurătura:

Ovreiu din Moldova

sau

Jidan din Moldova

Prin aceasta Românul și Evreul-muntean înțeleg pe un om incorect, șiret și subtil. Este însă Evreul din Moldova mai reu ca alți Evrei, mai reu ca alți oameni din aceleași clase și categorii? Negreșit că nu! Cauza opiniei prejudicioase zace însuși în prejudețele Munteanului contra Moldovanului și în special contra Evreului de acolo, mai ales că are, ca sprijin extern, faptul, că Evreul din Moldova, ce se stabilește în Muntenia, nu vine în genere cu bani, ci tocmai, spre a-și crea o poziție aci, unde afacerile sunt mai animate și inteligența și activitatea i pot fi omului mai de folos. Și știut e, că spiritul de concurență, activitatea spornică a unui nou venit, se reflectă asupra celor deja stabiliți, cari ocupau terenul și-l dominau mai cu ușurință. Deaci urgia pe capul Evreului din Moldova, care, prin activitatea sa, genează pe unii, dar aduce avantaje reale masei celei mari. Cam tot din așa motive căzu urgia pe capul tuturor Evreilor; cam tot astfel se desvoltară ideile prejudicioase, ce loviră, în mod egal, în toate clasele harnice comerciale și industriale: Greci, Armeni și Evrei.

3. OCUPAȚIA EVREULUI

I. *Munca jidovească*

II. *Muncește ca un jidan*

III. *A muncit ca un jidov*

sunt expresii figurate, spre a indica o muncă extraordinară, mult obositoare, uriașă.

Se referă aceste vorbe la Evreii de azi sau au un sens propriu și un motiv istoric?

După părerea noastră, acel extraordinar, acel uriaș propriu acestor expresiuni, nu se poate referi decât la Chazarii judaizați în veacul al VIII-lea și cari au petrecut timp îndelungat pe pământul românesc ¹⁾.

Ce-i drept, munca stăruitoare nu se poate contesta Evreilor, dar nici nu e cu putință a incorpora în ei idealul muncii și al puterii;—

1) A se vedea citatele mele studii asupra istoriei Evreilor în România, Buc. 1887, 1888 și 1889 la cap. I și L. Șăineanu, Jidovii sau Tatarii sau Urișii, în „Anuar pentru Israeliti“, 1888, XI.

unor oameni însă de o vigoare extraordinară, ajunși legendari, ca Chazarii jidovi, e lucru firesc a le atribui aceasta.

Faptul permanentei activități a Evreului, a preocupării sale continue se reflectă în observația :

Ovreei când n'au ce face numără pe degete: „faș săcăteală“ ¹⁾
Ea reese și ca contrast, din formula înțepătoare, ce o indicăm aci:

Din bătrâni am apucat
Că Lunea, Marțea n'au lucrat,
Mercuri o zi împărătească,
Joi poftim la noi,
Vinerea se duce socri la gineri.

Sămbăta întreabă pe Jidani de lucrează ei și om lucra și noi
Duminică tae popa limba ²⁾

O altă formulă populară sună :

Luni Alunei
Marți Marcovei
Joi om târgui
Vineri om veni
Sămbătă ne-om odihni
Duminică om lucra, dac'o lucra și popa ³⁾

În pofida femeelor leneșe se zice:

Luni Lunara,
Marți Marțana,
Mercur Mercurana,
Joi Joiana,
Vineri Vinerana,
Sămbăta dac'o lucra nașa oiuc lucra și eu ⁴⁾.

Dacă țeranul, partea cea mai harnică a populației române, își găsește pretexte de lene ⁵⁾, apoi e natural ca activitatea continuă a Evreului să impue, să șocheze pe Român.

1) Baican, Lit. pop. Anecdote și Palavre, p. 37.

2) Auzit de d. Leon Ornstein în com. Ciurea, jud. Iași.

3) În „Universul“, Buc. 1890, Iulie 26.

4) În uz în com. Vuleana, județul Dâmbovița.

5) Lenea țeranului o găsim astfel justificată de Dr. Obedenariu : „În țările cu miasme, debilitatea abituală, constituie partea de căpetenie a corpului și a moralului la omul din popor..... În această țară la oamenii din popor starea de sănătate este o adevărată stare de boală. Această se observă la cea mai mare parte din țeranii câmpiilor din România. Femeile, copii și o bună parte din bărbați au figura de o culoare gălbui particulară ; au puțină forță musculară, sunt leneși. Însă entru această lene nimeni nu le poate face imputări, căci e rezultatul boalei, rezultatul unei adevărate otrăviri. (Dr. St. Stăncă ucr. cit., p. 77 .

Culegătorul variantei a doua observă: „Dacă s'ar face bine socoteala am ajunge la rezultatul, că o jumătate de an nu e bine să lucrezi; serbătoarele superstițioase atin pe Români dela lucru“. Evreul însă n'are decât serbători în număr foarte restrîns și odihna spiritului și a corpului seu, în stratele de jos mai ales, e un lux ce nu-l poate înțelege. Chiar Sămbăta, ziua de odihnă, nu e o zi de trândăvie, ci de ocupații și distracții intelectuale în sinul familiei.

În timpul de față, e lucru știut, că nici Sămbăta nu mai este la toți o zi de odihnă; mulți muncesc din greu, pentru existență, și în această zi; dar prin încontinua muncă corporală, ei pierd din punctul de vedere fizic și intelectual.

Spiritul de întreprindere al Evreului e foarte fin și just caracterizat în întrebarea glumeață:

Un Jidan cu baston și tovarăș are?

Căci Evreul, de e chiar sêrac lipit pămîntului și n'are drept avere decât un baston, de care se sprijină și apără de căini, încă nu-și pierde nădejdea. Și alătura cu altul mai avut, sau ca și el sêrac, dar întreprid, își cearcă, în tovarășie, norocul combinațiilor și a stăruințelor sale necurmăte. El nu se descurajează niciodată, el supoartă toate în tăcere:

Jidovul cînd îl arunci pe fereastră intră pe u e, când îl arunci pe u e intră pe fereastră.

Evreul, de i nu se ocupă cu agricultura, căci nu poate fi stăpân pe un petec de loc, a a că avem expresia:

O veni, când s'o intoarce Ovreei dela seceră

sau

C nd s'or intoarce Ovreei dela coasă 1)

în sens de niciodată, nu este cu toate acestea mai pu in folositor Statului  i popora iunii.

Prin faptul că Evreul e vecinic viu  i mi c tor, des he at la lucru, inteligent în combina ii  i elocvent de convingător, este un element indispensabil în transac iile comerciale de tot soiul. Aceasta e destul de plastic redat în formula:

Nici Jidan f r' de Român,

Nici Român f r' de Jidan.

Ambii se completează, de minune, în toate întreprinderile, în întreprerea manifest  ie socială 1).

1) „Binele public“, Buc. 1883.

1) A a, ca să indicăm numai un punct după o relație naivă populară: „Jup n   ik.... veniso să- i exercite meseria lui în ora ul P., unde era lipsă de asemenea me te uguri, fiindcă Românilor nu le place meseria“ (în „Ce a p  it jup u   ic“, p. 9).

Acolo unde unul are defecte celalt are calități și viceversa. Poporul, mai de grabă ca politicianul, s'a pătuns de acest adevăr, altminteri elementar, căci el se călăuzește de bunul seu simț, pe când politicianul are combinațiile sele ciudate și proprii sei ochelari, ce-l fac a vedea toate într'o lumină particulară, nu cea adevărată.

* * *

Uzurarii din țară n'au fost Evrei, până mai in era nouă, acesta este un fapt istoric incontestabil. Abea dela 1821 negoțul cu bani incede a avea reprezentanți mai importanți și mai numeroși între ei; fără a fi, bine înțeles, singurii; cu toate acestea o vorbă populară îl califică de :

Jidan mănecător

in sens de uzurar. Pe când cu adevărat, uzurarii noștri au fost Turci și creștini : Greci, Armeni, etc., ba chear și boeri și preoți Români ¹⁾.

Wander, in bogatul seu lexicon de proverbe, insoțite de explicările și observațiile sale, face următoarele reflexii cu privire la proverbul german: „Nu mai e trebuință de Evrei, căci sunt alți, cari știu să ia uzură“:

In uzul poporului „Jidan“ e sinonim cu uzurar, și cu toate acestea Evreii au fost de fapt siliți de stăpânitorii lor creștini, din mult lăudatele vremi trecute, a se face cămătari; ear apoi au fost osândiți pentru aceasta : Ei se bucurau de legi protectoare împărătești, pentru cari plăteau foarte scump; erau cu adevărat vacile de muls ale Statului. Spre a-i putea mulge mult, trebuiau inteiu să posadă mult. Spre a face cu totul productivă protecția Evreilor, li se acorda privilegiu special pentru amaneturi și dobânzi, așa că 60—70 % era o dobândă, ce nu rar ne întâmpina in imprumuturile lor. In acest mod E-

1) A se vedea expunerea detaliată in ale mele studii istorice mai sus citate, la cap. despre *Indeletniciri*.

Israel Lévi, *Juive de la Legende*, I. c., p. 251 ne indică câteva anecdotă și satire populare, franceze după „Fabliaux et contes des poètes françois“, ed. Méon, 1808, t. IV, p. 99 și 114. Reproducem cea din urmă ca mai caracteristică: *Rugăciunea unui uzurar creștin din sec. al XIII*, când comerțul cu bani a devenit, oarecum, profesiunea oficială, ocupația legală a Evreilor: „Eartă-ne, Doamne, cum și noi ertăm pe cei ce greșesc nouă..... Acești Evrei blestemați au făcut complot a ne împiedica dela ocupațiile noastre și a ne ruina, imprumutând cu o dobândă mult mai mică ca noi. Doamne, Dumnezeuule, adă-ți aminte, că te-au crucificat și oropsești-i“.

In evul-mediu și mai târziu Florentinii și Padoanii, etc. făceau un întins și oneros negoț cu bani, erau cămătari mai mult ca Evreii. Ei pătrunseră cu banii lor in tot apusul și orientul Europei.

In privința cametei a se consulta al III-lea capitol din eminenta lucrare citată a d-lui *Isidore Loeb*, *Le juif de l'histoire et le juif de la légende*, in care dovedește cu isvoare, că Evreii n'au fost nici singurii, nici principalii, și nici cei mai nesățioși cămătari.—A se vedea și in „Anuarul p. Israeliți“, anul XIV : I. H. Fior, Evreii și camăta, asemenea cu relevări surprinzătoare.

vreul se identifică cu cămătarul și împrumutătorul creștin, ia, spre distincție, denumirea de „Botezat ca jidan“. Odată cu creșterea bogățiilor lor se mări și ura poporului contra: „Nesuferiților, imputiților desprețuitori de D-zeu“, cari nici pe spânzurătoare nu erau puși în condiții egale cu creștinii.

* * *

Are gașca jidovească

este o altă zicală, care voește a indica nesațiul de bani al Evreului.

Este însă Evreul în adevăr așa ahotnic după bani sau oare sunt creștinii mai puțin nesățioși?

În organizația actuală a societății banul e atotstăpănitor, banul e factorul vecinic indispensabil. Nici titlul, nici gloria, nici știința numai valorează nimic sau mai nimic în democrația de azi... democrație pe buze; așa că banul începe a fi tot mai mult căutat și cultivat. Dacă Evreul pururea a stăruit să facă avere, cauza e mult mai delicată, mult mai serioasă. El a văzut, că numai prin bani își poate susține sdruncinata și vagabonda lui existență; numai prin bani a impaca pe detractorii sei; prin bani a-și menține demnitatea sa de om și a-și dobândi considerație în societate; cum dar să nu fi răvnit după bani?

Cu toate acestea Evreul n'a încetat a fi umanitar, n'a încetat a fi un idealist și optimist, ba, n'a încetat chear a număra în sinul său oameni, cari se consacră exclusiv ocupațiilor intelectuale, atât de puțin productive, și se devotează lor cu toată inima și cu tot sufletul, fără a răvni la avere și la onoare. Nu tot Evreul e năsățios, dar, în genere vorbit, Evreii, ca oameni de afaceri, nu sunt mai nesățioși ca ceilalți oameni în mijlocul cărora trăesc. Ceeace i distinge de ceilalți, e numai, că se pricep a fi mai economi, a-și domina mai mult pasiunile; a fi mai casnici și mai activi; însă și aceasta numai grație condițiilor excepționale, în cari au petrecut veacuri de-a rândul.

Că poporul știe a exagera și spiritul de cumpătare și de economie a Evreului, reese dintr'o anecdotă versificată de d. Gh. Adamescu:

Un Român mereu vedea
P'un jidan cum că ținea
Un ochiu totdeauna 'nchis
Și'ntr'o zi, mirat, i-a zis:
—„Chior te știu eu că nu ești,
Dece dar te chinuești

De ții ochiu 'nchis mereu“.

—„Am o socoteală eu“.

—„Care e? Spune-mi și mie“.

—„Dacă pot vedea cu unul, să nu fac economie?“ ¹⁾

4. VIAȚA FAMILIARĂ A EVREULUI

Timpuria căsnicie a Evreului, ce din nenorocire începe să dispară, a făcut din Evreu un om cumpătat. Viața familială îți procură alte plăceri, mai statornice, dar îți imprimă și o sumă de griji, ce te fac serios, și-ți impune obligațiuni, ce, ca soț și tată iubitor, trebuie să te silești a le satisface.

Din această cauză Românul, ce intră târziu și în cu totul alte condiții în căsnicie, nu l-a putut niciodată pricepe bine. Pe el l-a impresionat numai faptul, că Evreul are mulți copii și că e plin de bucurie or câteori se repetă acest simplu eveniment familial, ce-l încarcă cu o nouă sarcină. Și în adevăr, pentru Evreul sărac un copil nu însemnă un nou ajutor la casă, ci o nouă cheltueală pentru întreținere și învățătură. El nu are vite de păzit, boi de mănânat, etc. Ca să nu-i mai fie sarcină trebuie să devie oarecum major; cu toate acestea Evreul orcât de sărac ar fi, se bucură, că i s'a născut un copil, se bucură din un puternic sentiment de familie.

Exclamația de bucurie a Evreului o redă Românul în ironica formulă:

Balabuste n'au mi-a făcut un jidănaș așa de mititichi!

ear serbarea acestui eveniment, ce se repetă des la Evreu, din cauza cumpătării sale și a căsniciei sale timpurie, se manifestă prin cântecul glumeț, ce ne întămpină la Români din Moldova:

Todris, Todris

Mach a Bris

Wil mir essen

Gefilte Fisch...

Peștele umplut sunt bucatele cele mai delicioase ale Evreului. Aceste bucate le așteaptă cu nesațiu Românul, ce-i e prieten și e pofțit și el la asemenea solemnitate.

* * *

Ca o consecvență a vieții familiare curate sunt și tipurile sănă-

1) În *Revista nouă*, II, p. 40.

toase și frumoase de copii, ce nu rar ne întâmpină la Evrei. În special fetele evreice au un farmec, mărit prin castitatea și simplicitatea lor ¹⁾, deaceia, precăt, din prejudiciu, Evreul bărbat e urât, pe atât de adorată e partea sa feminină.

E caracteristic în gura Românului:

Ovreicuță sau Jidaucuță

În această exclamație nu resună nici urmă de batjocură, ci numai de simpatie profundă.

I. *Ovreicuță frumoasă*

II. *Jidaucuță frumoasă*

sunt epitete, ce nu rar ți-e dat să auzi.

Simpatii provoacă simpatii; deaceia nu rar s'au văzut relațiuni între Evreice și Români. Există chiar mai multe nuvele, cu acest subiect, pe un plan tragic, în literatura română ²⁾; dar și în legislatura trecută și în poezia populară se reflectă interesul, via pasiune chiar a sătenilor pentru Evreice.

În așezământul lui Mavrocordat din 1747 ne întâmpină acest pasaj ³⁾:
...femei cărciumărite, precum moldovence așa și jidovce s'au hotărât să nu se afle vînzînd băutură, nici la tîrg, nici la țară, de vreme că s'au cunoscut, că pricinuesc multe lucruri fără cale, fiind într'adins femei și fete tinere.

Necesitatea acestei ordonanțe reese din cîntice populare:

Frunză verde odolian
La crășmuța din meidian
Bé Costachi Roșcovan
Și cu frate-seu Buzdugan
Cu trii fete de Jidan
Și cu două de Arman ⁴⁾.

Un cîntic Bucureștean sună:

Am iubit și-o să iubesc
Și Romăncă și Armancă
Și Ovreică nebotezată

1) În anecdota populară „Ruhala și Messia“, p. 10, se spune:
„Ruhala era prea frumoasă pentru ca să nu fie și virtuoasă, cu toate că acesta este un simțiment, care numai la fîclele Ierusalimului se cultivă“.

2) Leon Negruzzi, Evreioa, în „Conv. lit.“, II, 1868; — Die Jüdin, de un anonim în un calendar german din Iași dela 1869; — Dr. M. Brociner, Jonel Fortunat, 2 vol.; — de aceeaș: Der Subprefect, în al său „Aus zwei Zonen“; etc., etc.,

3) Uricariul, IV, p. 405.

4) Canianu, Poesii populare, Iași 1888, p. 233.

În Bucovina s'a cules un cântic, în care se vede, o relație de dragoste între un țeran și o evreică :

BURUNCIUCL

„Frunză verde de sovărc	Că sosește Maria,
Mă duc măicuța la tîrg,	Și mă tem că m'a lua
La tîrg măicuța mă duc	Și m'a toarce 'n fus mereu
Ca să cumpăr burunciuc!“	Și m'a bate 'n pînză greu,
Astfel Maria vorbește	Și m'a pune la zolit
Burunciucul mi-o simțește :	În uncropul clococit,
Și <i>Jidaucei</i> mi-i șoptește :	Și m'a duce la părău
— <i>Jidăucută, draga mea!</i>	Și mi-a da la spate rău !“ ¹⁾
Ean închide-ți dugheana,	

Suferințele cășunate din asemenea relații, reprobate de condițiile sociale, de morala și mai ales de *religie*, se reflectă într 'un quartet simplu și molcum, cules în Bucovina:

*Am zis zeu și pre-a mea lege,
Că deacuma n'oiu alege,
Nici Jidaucă, nici Armancă,
Numai... prisne Moldovancă ²⁾* Library Cluj

O variantă ardelinească sună:

*Am zis zeu și pre-a mea lege,
Că deacuma n'oiu alege,
Nici Jidaucă, nici Armeancă,
Numai curat bargaoancă ³⁾.*

În „Ruhala și Mesia“ dăm de această apostrofare caracteristică (la p. 7—8):

— Cum se poate? *tu să iubești o jidoavcă?* dar știi, fătul meu, că cu această dragoste *tu poți să-ți perzi sufletul?* știi, că de ai lua în brațe pe o *nelegiuită*, care *să împărtășește cu singe de creștin*, arde pământul de șapte palme sub picioarele tale? știi, că un *asemine păcat nu se poate spăla decât suferind a ți se arde cămașa pe trup?*

Cu toate acestea nu o căsnicie s'a realizat, în trecut, din viile simpatii reciproce; ele s'au înmulțit cu relațiile mari între Evrei și Români. Prejudețele sunt însă încă aceleaș contra Evreilor, în genere luați.

Evreii, ce iubesc românce, sunt totdeauna victima unei păcăleli în

¹⁾ *Marian, Poesii populare române, I, p. 170.*

²⁾ *Marian, Poesii pop. române, II, p. 207.*

³⁾ *Ion Pop Reteganul, Căntice pop., în „Biblioteca Familiei“, Buc. 1891, p. 306.*

literatura populară română. Specimene de așa păcăleli, le găsim în anecdotele populare: „Îțic în butoiu“ și „Ce a pățit jupân Îțic“.

IV

CARACTERUL DOMINANT AL EVREULUI

Evreul, pe care legenda, creată de Biserică și ceilalți vrăjmași ai sei, și l-a închipuit cu o sumă de însușiri distincte, datorite mai ales lipsei sale de credință, relațiilor sale cu tartorul și blestemului dumnezeesc, și apoi și rasei sale, e bine înțeles, că nu-și poate pierde firea lui, felul seu de a fi. E drept, că, după canoanele bisericești, Evreul își curăță păcatele prin botez, că devine ca nou născut, căci se leapădă de satana, dar nu mai puțin adevărat e, că poporul, cu bunu-i simț firesc, nu poate admite așa ficțiuni, și, cuprins de puterea realității, nu poate să nu se exlame:

I. *Piele botezată*

II. *Ovreiu tot Ovreiu rămâne*

Căci omul nu se schimbă prin apa botezului; numai noul mediu social poate avea asupra-i o influență hotărâtoare în unele privințe.

Când Românul exclamă oțerit:

Piele botezată

aceasta nu însemnă, că el se miră a fi regăsit în neofit, pe vechiul om; că schimbarea credinței n'a avut asupra-i mai nicio influență, un ce bine înțeles pentru toți, ci, că tot mai e omul posedat de necuratul, cu defectele propriie poporului blestemat, cu însușiri fictive propriie rasei judaice...

Nu știe Românul, cum n'o știu sau nu voesc s'o știe nici alte popoare, că botezatul are însușiri rele nu fiindcă e Evreu, ci fiindcă e om cu defecte din natură, și că nu tocmai aleșii își părăsesc tabăra mai slabă...

Nenorocirea noastră a fost tocmai, că am fost judecați după mulțimea de netrebnici, ce au trecut la creștinism.

Altminteri poporul recunoaște înțelepțește, că

Cine într'altă lege sare

Niciun Dumnezeu nu are ¹⁾

Chear în una din cărțuliile populare, adesea aci citată, ne întâmpină aceste observații juste:

1) Hîntescu, lucr. cit., p. 168.

Se întâmplă, că Jidovii câteodată se botează : Creștinii atunci socot, că legea s'a glorificat cu adăogirea numărului credincioșilor ; filosofi însă zic, că este o greșită socoteală: *omul care leapădă legea părinților lui trebuie să fie un mizerabil și comunitatea, care îl primește în sânul seu, departe de a câștiga un membru folositoriu, capătă o răe uricioasă de nu o cangrenă veninoasă* 1).

Wander se întreabă cu drept: „La ce-i botează dacă botezul nu are asupra-le niciun efect?“

CONCLUZIUNE

După lungul drum parcurs, călăuziți de proverbele, anecdotele, cânticele și credințele populare, este bine să aruncăm o privire îndărăt, spre a constata rezultatele, la cari am ajuns.

Evreul ni se înfățișează în literatura populară română, mai ca în literaturile tuturor popoarelor—cum se poate vedea din tabloul comparativ ce anexăm la finele acestui studiu—ca ființă asupra căreia repauză blestemul Domnului, care e dominat de necuratul, de unde însușirile sale mai identice cu ale vrăjitorului, care se află în o patență legătură cu stăpânii infernului; deaci nesățitul seu după singe; aviditatea sa după bani; mirosurile neplăcute, ce exală corpul seu; deaci nervii sei cei slabi și nemernicia lui față cu alți ; frica ce-l domină și-l face mai slab și mai neputincios ca cea mai de pe urmă ființă. Dominat de însușiri rele, lipsit de bunătate, onestitate și scrupulozitate, e drept, ca viața ce duce, să fie o viață de umilire și necinstire și să fie hărțuit și lovit, ear el să supoarte toate în tăcere, ca un paria a omenirii.

Intre norii negrii luminează însă un fund albastru.... Evreul e dotat cu o inteligență vie, pe care, însă, vai ! și aceea o întrebuințează în dauna omenirii. Sunt însă și alți, ce-l intrec în rafinare, și acei, bine înțeles, sunt neamuri streine, căci, indigenul are totdeauna calitățile cele mai alese... Fiecare e doară la sine centrul creațiunii, și merită o deosebită distincție....

Evreul e, cu toate acestea, sărguitor la lucru, neobosit, cu o viață familiară model, cumpătat în toate; el nu e agresiv, ci primește în tăcere loviturile, ce-i se dau; e șiret, dar nu șarlatan; e de desprețuit și totuș indispensabil; e nesățios și nescrupulos, dar totuș de multeori fără stare, drept avere...un baston... El plătește gloaba pentru păcatele altora și totuș persistă în mijlocul tuturor fortunilor. Cu toate

1) *Ruhala și Mesia* (a căreia subiect e un amor într-o evreică și un creștin), p. 35.

că el e vecinic prigunitul, vecinic detestatul, nu mai puțin i se recunoaște, cel puțin ironic, că „are drept măcar că-i jidan“.

În rezumat: *Calități naturale bune, ce se manifestă în mod nenorocit*, ca consecvență a necredinței, a eresiei și a blestemului dumnezeesc. *Multă nedreptățire din partea credinciosului creștin, multă răbdare din partea ereticului evreu...*

Îndatăce știința modernă, la facla căreia se deșteaptă toate spiritele, e chemată a cerceta și a se pronunța asupra acestei sentențe populare, ea nu poate exclama: *Vox populi, vox dei*. Poporul indus în eroare, condamnat la o vedere obtuză, nu poate fi un judecător drept și imparțial; un judecător înaintea căruia să ne închinăm.

Știința înlăturând stigmatul eresiei asupra unui popor monoteist, înlătură și blestemul fiicei nerecunoscătoare. Dar Evreii liberați de blestemul Domnului și al Maicei sale, cum și de dominarea Satanei, devin oameni de rënd cu ceilalți: Nu mai sunt sugători de singe, ahotnici după averea creștinului, cu boli, și mirosuri rele, tremurând de frică și fără nervi și simțire; ei sunt—ceea ce sunt aieve—oameni ca oamenii, cu o inteligență și cu o râvnă la lucru, ce pot fi de folos omenirii.

Evreul literaturii populare este Evreul legendei și nu al realității, este Evreul fanatismului bisericesc și al egoismului național, nu Evreul, ce pulsează viu înaintea ochilor noștri.

Un cunoscător al poporului ¹⁾ spune, la fel cu alți, ce l-au studiat: Românii se uită la toți cei dimpreajma lor și la toți le spun, că „nu-s ca oamenii“.

O frază, ce ne întempină în o poveste populară sună:

Om bun la inimă, căci era Român ²⁾

E știut, că vorba „Român“ sau „creștin“ e identică cu om, ear un proverb cunoscut sună:

I. *Bun la suflet ce păcat că nu-i creștin!*

II. *Ce om cum se cade, păcat că e ovreiu!*

Nu rezidă în aceste credințe—mai aceleas la toate popoarele—tălcul relei aprecieri a Evreului?

Nu e creștin? Nu e om! Nu e Român? Nu-i ca oamenii! Apoi atunci cum să nu fie Evreul încărcat cu atâtea rele — când el nu poate fi om și ca oamenii?

De ar peri Evreul legendei, Evreul egoismului național, Evreul superstiției religioase, o lumină bogată ar pune în evidență pe Evreul cel adevărat, cel real.

București, Mai 1891

¹⁾ Baican, Lit. pop., Anecdote și palavre, p. 37.

²⁾ în *Mărgineanul*, Zina împărăteasă și peana ei aleasă, Sibiu 1866, p. 3.

A N E X

EVREUL IN LITERATURA POPULARA UNIVERSALA

—<= TABLOU COMPARATIV =>—

Spre a nu trece limitele lucrării plănuite, am evitat a face comparații in textul lucrării și a ne opri asupra proverbelor și credințelor populare ale altor popoare cu privire la Evrei. Un atare tablou e însă foarte instructiv. El ne face a cunoaște, dintr'o ochire, intrucât proverbele și credințele, ce se referă la Evrei, se aseamănă sau depășează unele de altele. Și un atare tablou e cu atât mai valoros, cu cât e mai complet. Conduc de această considerație m'am silit a grupa, la un loc, tot materialul disponibil și accesibil pentru mine. A afirma însă, că prezint o colecție aproape completă, ar fi o curată exagerare. Aceasta nu mai atunci ar fi cu putință, când s'ar face, in fiecare țară, colecții anume, cu acelaș interes, cu care, timp de ani, am cules eu cele române.

Cea mai bogată colecție cu privire la Evrei e cea din marea publicație a lui *Wander* cu proverbe, zicale și credințe germane; dar și această colecție e departe de a fi completă; ceeace reese cu claritate din compararea cu cele române.

O altă colecție abondentă in proverbe, ce ne interesează aci, din toate limbile și literaturile, ne întâmpină intr'o lucrare specială a d-lui *dr. Adolf Jellinek*. D-sa însă nu și-a condus cercetarea după un anume plan, n'a tins să fie complet și n'a căutat să-și încadreze, in planul lucrării sale, tot materialul disponibil; deaci lacune și mai multe in materialul, ce ni-l oferă d-sa.

Noi am utilizat ambele aceste publicațiuni și am recurs și la alte câteva, de cari am putut dispune. Reproducem aci toate proverbele, etc. in limba originală, când originalul ne e cunoscut și alăturăm traducerea la acele din limbi mai puțin cunoscute la noi in țară.

Tabloul comparativ incepe cu cele române și imediat apoi urmează cele germane, polone, rutene, ruse, ucraniene, grecești, etc., și numai apoi cele franceze, italiene, etc. Rațiunea acestei aranjări este, că noi considerăm proverbele și credințele germane, in ce concerne pe Evrei, ca prototipul proverbelor și credințelor, ce ne întâmpină la mai toate popoarele europene, c'aci Germania e patria cea adeverată a evreofobiei, ca și a antisemitismului; acolo s'au clocit mai mult urele și vrăjmășiile impotriva Evreilor; deacolo ele și-au luat sborul din popor in popor, și ca formule fixe și ca obiceiuri nenorocite. După proverbele germane am trecut la ale popoarelor

circumvecine sau cari au stat, în trecut, în mai intim contact cu Românii, căci între popoare învecinate, schimbul mutual și imediat e mai presus de orice îndoială.

Acolo unde paralele lipsesc nu putem admite imediat lipsa de proverbe sau credințe analoage la alte popoare, ci, mai în grabă, lipsa cunoașterii lor. Admitem însă, că poate fi și un număr restrâns de proverbe și de credințe, cari s'au dezvoltat în mod cu totul liber, în anume condițiuni, și sunt proprii numai unor popoare, indicând situații, caractere și observații cu totul particulare.

Orcât de incomplet, orcât plin de lacune e tabloul nostru comparativ, cu toate acestea el n'are mai puțin interesant. El ne confirmă, odată mai mult, influența mutuală dintre popoare și cât de mult opinia și credințele unui popor hotărăsc pe ale celorlalte; cum de acelaș motor a pus în mișcare inimile și mințile popoarelor din mai întreaga Europa, și în ce privește pe Evrei.

Dăm aci și indicația completă a colecțiilor, ce am utilizat pentru proverbele neromâne:

Dr. I. Braun, Bibliothek des Frohsinns. Deutsche Sprichwörter. Stuttgart 1838.—Citat: Braun urmat de No. curent al proverbului.

Gino Capponi, Raccolta di proverbi Toscani. Firenze 1871.—Citat Capponi cu indicarea pg. / Central University Library Cluj

Dr. Adolf Jellinek, Der jüdische Stamm in nicht jüdischen Sprichwörtern, Wien 1881, 1883 și 1885, 3 broș.—Citat cu indicarea broșurei și a pg.

M. L. Roux de Lincy, Le livre des proverbes français. Paris 1859, 2 vol.—Citat: Lincy cu indicarea pg. și a vol.

K. F. W. Wander, Deutsches Sprichwörter-Lexicon, Leipzig, Verlag F. A. Brockhaus, 5 vol.—Citat: W, cu indicarea numărului curent al vorbei Jude și a celorlalte vorbe, sub rubrica cărora vin proverbele.

I

RESUNETUL ISTORIEI ȘI AL RELIGIEI

1. EVREUL ÎN LEGATURĂ CU NECURATUL

1. *Român*.— Tartore, Tărtan, Păhanie (drac), Mniău, Prtt, Hep, hep.
2. — Tărtanul dracului.—Al dracului Tărtan.—Ovreiul e al dracului.
3. — Jivine spurcată.
4. — Liftă spurcată.
5. — Hep, hep,— Un fund de curechi, — Cu Jidanul de urechi..
6. — Ese dracu din tăciuni — Cu Jidanul de perciuni! — Ese dracul de sub earbă — Cu jidanul dus de barbă, — Ese dracul din

curechi — Cu jidanul de urechi, — Ese dracul dintr'o bortă —
Cu jidanul de-o ciobotă. Ese dracul de sub pod — Cu jida-
nul dus de bot !

7. *Român.* — Una, doue, trei, să ia dracu pe Ovrei.
8. — Azi unul mâine zece.
9. — Azi unul mâine o sută.
10. — Jidanul cu barba neagră duce pe dracu la earbă.
11. — Jidanul cu barba roșie duce pe dracu la poștie.
12. — Vine Jidanul cu sacul (cf. Vine Țiganul cu sacul).
13. — (Unui creștin) de-i va eși înainte Țigan sau Turc sau Jidov...
ei atuncea cred, că le va merge bine și-și va face calea cu
norocire. (credință).
14. — Dacă i ese (copilului) vr'un Evreu înainte, apoi este bine in-
credințat, că o să-i meargă bine acolo unde se duce, dacă va
zice către el vorba : hep, hep ! (credință).
15. — Jidovii n'au suflet (credință).
16. — A ucide sau prăda pre Turci, pre Tătări și pre Evrei nu este
păcat sauucidere. (credință veche).
17. — Nu-i creștin, ci e jidan (adică nu-i nimic de-i se va cauza
vr'un reu). (credință).
18. — Fă în viața tot bine, chear și legilor streine.
19. — „Vino Maria“, „Eși afară Maria“ (= Maica Domnului).
20. *German.* — Verloren, wie 'ne Juden-Seele. (Braun, 1680).
21. — Jöden und Ministen sünd de Düfel (Teufel) sin Christen (Ost-
fries). (W., 46).
22. — De Jud deit den Christ kê gut (Rendsburg). (W., 5).
23. — Juden und Krämerleut' sind des Teufels seine Freud' (oder
dienen dem Teufel zu aller Zeit). (W., 60)
24. — Ein Jüd steckt so voll Abgötterey vnd Zaubrey als neun
Kühe Haare haben. (W., 29).
25. — Das haben ihm die Juden angetahn (= e vrăjit de Evrei)
(W., 108).
26. — Er wollte den Juden bei den Füßen fassen, und bekam den
Teufel bei den Hörnern. (W., 131).
27. — Wer einen Juden bescheisst, sündigt wie einer, so auf die
Würfel hofirt. — (W., 88).
28. — Es stirbt ein Jude, wenn zwei über Kreuz pissen. (W., 38).
29. — Wo der Jude hingepisst hat, da wachsen rothe Kartoffeln
(W., 92).
30. — Es darff jm keiner gedenken, das (sei) einer Jude leych, er sehe
nur eben auff, das er ihm nicht bescheiss. (W., 34).
31. — Du musst vber einn juden vnd pfaffen sein, wilte gott einn
ströin bort flechten. (W., 23).

32. *Germ.*— Wer einen Juden glaubt und Gott verleugnet, ist ewig verloren. (W., 85).
33. — Wer einen Juden betrügt, bekommt zehn Jahr Ablass. (W., 89).
34. — Wer einen Juden betrügt, bekommt einen ersten Platz in Himmel. (W., 90)
35. — Keines Juden Eid geht über einen Christenmann. (W., 62)
36. — Deheines juden eid gêt gegen einen Kristen (Mhd). (W., 62).
37. — Ehe der Jude stirbt, frisst er Schweinenfleisch (Oberlamsitz). (W., 25). cf. No. 19.
38. *Polon.* — Myślali żewjał żyda za nogi, a ron chwyel djabla za rogi. (Crezu că apucă pe Evreu de picior și apucă pe dracu de coarne) (W., 131)
39. *Rutean.*— Doszcz bude, bo zydy woloczal sia (Are să plouă, căci Evreii colindează prin prejur). (I).
40. *Ucran.*— Jyda ubey sorok grichiw z dus. (Omoară pe un Evreu și-ți vei mântui sufletul de 40 de păcate). (III, p. 14).
41. — Kukil z przenici wibiraty, Jydow i Liachiw rizaty (A alege neghina din grâu, a omorâ pe Evrei și pe Poloni. (III, p. 14).
42. *Grec. (modern).*— Evreul se închină măgarului. (Revue des études juives, xx, p. 251).
43. *Italian.*— Alli Ebrei venne in fastidio la manna. (III, p. 15).
44. — C'è morto un Ebreo. (III, p. 18).

2. TREBUIŢA DE SINGE A EVREULUI

45. *Rom.* La Jidan să mănânci și să nu dormi.
46. La Jidan să mănânci, da să nu dormi singur.
47. — La Jidan să dormi, da să nu mănânci; la Grec să mănânci da să nu dormi și la Arman nici să dormi, nici să mănânci.
48. — La Armean să te culci și la Ovrei să mănânci;— Să dormi la Arman și să mănânci la Jidan;— Să mănânci la Jidan și să dormi la Arman.
49. *Germ.*— Bei den Juden ist es besser ein Schwein als ein Mensch zu sein (căci pe omul ăl tae și pe porcu nu). (W., 1).

3. BOLILE ȘI MIROSURILE EVREULUI

50. *Rom.*— Dela sf. Maria Mare până la sf. Maria Mică, dacă nu cade bruma, se imput Jidovii (adică ei put mai totdeauna din blestemul Maicei Domnului). (credință).
51. — Jidan puturos.
52. — Miroase a capră răioasă („Răfuială“, Iași, Oct. 1891).
53. — Pute a usturoiu.
54. — Mai urât ca la Jidanii.

55. *Rom.*— E stropit de cucoșu roșu (adică e Jidan).
56. — Jidovule stropit de cucoșu roșu.
57. *Germ.*— Schnöde, stinkende Gottesverächter. (W., 63).
58. — Nach dem Juden riechen. (W., 140).
59. — Er hat einen Juden geküsst (= că miroase reu). (W., 125).
60. — Marsch mit dem Juden, hat Speck gefressen. (W., 138).
61. — Ungesalzen schmeckt wie ein todter Jude. (Braun, 1679).
62. — Die Juden trincken auss den Quellen, die Griechen auss dem Ablauf und die Römer auss den Pfützen. (W., 20).
63. — Die Ebräer trinken aus dem Brunnen (der Quelle), die Griechen aus den Wässerlin, die Lateinischen aus den Pfützen. (W., Hebräer)
64. — Das kann ein kranker Jude essen (= e mâncare cât se poate de bună). (W., 111)
65. *Rus.*— Hospod i Jidov mannoi kornul (D-zeu a hrănit și pe Evrei cu mana). (III, p. 15).
66. *Ucran.*— Ne chotily żydy isty mannu, nechajże idja cebulju. (Evreii n'au vrut să mănânce mană, deaceea trebuie să mănânce ceapă). (Acest proverb e și in gura Evreilor din Polonia). (III, 15).
67. *Ungur.*— A zsidó bűdös (Jidanul pute). (*I. Slavici*, in Conv. lit. V, p. 241).
68. *Francez.*— Je ne peux pas le sentir (Isidore Loeb, op. cit., (p. 53).
69. — Etre en bonne (ou en mauvaise) odeur. (Isidore Loeb, p. 53).
70. — Etre en odeur de sainteté. (Isidore Loeb, p. 53).
71. *Olandez.*— Hij heeft een' Iood gekist. (W., 125).

4. NOROCUL EVREULUI

72. *Rom.*— Ovreii vruse odată să se călătorească și s'a întemplat să fie Sămbătă.
73. — Jidanu nevoeas se 'neacă pe uscat (cf. Țiganu la mal se 'neacă).
74. — S'a stricat drumu in mijlocul căruței.
75. *Germ.*— Wo Israeliten ein Lager halten, da ist auch ein goldenes Kalb. (W., Israeliten).
76. — E Jud heft ömmer Glöck, on wenn hei bet Möddag liggt. (W., 24).
77. — Ein alter Jude ohne grosses Gut, ein junger Krieger ohne Muth, ein alter Weiher ohne Fische, eine grosse Wirthschaft ohne Tische.... etc. etc. ein altes böses Weib ohne Wort, habe ich mein Lebentag nicht nennen gehört. (W., 26).
78. — Ein armer Jude kann nicht wuchern! (W., 27).
79. — Ne arme Jüd kan net wöchre. (Düren). (W, 68).
80. — Fluddrige (zerlumpete) Juden haben das meiste Geld (West). (W., 39).
81. — Wann't up den Jiuden earen langen Dag (Versöhnungstag)

- gued Wear is, dann bliwt et den ganssen Hearwest (Herbst) gued (Buren). (II, p. 78).
82. *Germ.*— Die schwangere Judenmagd wollte den Messias gebären und kam mit einem Töchterlein nieder. (W., Judenmagd).
83. — Juden und beladene Wagen gehen nicht gerne über Eis. (W., 56).
84. — Er ist wie der ewige Jude. (W., 130).
85. — Das ist der ewige Jude. (W., 110).
86. *Ceh.*— Sednî žida na suchy kamen, a dej mu penez do ruk, on zbohatne (Pune pe Evreu pe o peatră seacă și dă-i o pungă cu bani, el se va îmbogăți). (II, p. 39).
87. *Slav.*— Wloczyć się, jak żyd po świecie (A rătați în lume ca un Evreu). (III, p. 69).
88. *Grec.*— Evreul își începuse călătoria și dete de Sămbătă. (II, p. 36).
89. *Francez.*— Riche comme un juif (= Être fort riche). (*Littre*).
90. — C'est un vrai juif errant. (*Littre*).
91. *Span.*— El judío por medrar, y el Sábado a la puerta (Evreul cu ocazia de a profita și Sămbăta bate la ușă). (II, p. 33).
92. *Olandez.*— Die Kindern Abrahams durven niet ligt op zwak (pe pod) ijs Wagen (W., 56) cf. No. 83.

II

BCU Cluj / Central University Library Cluj

STAREA MORALĂ ȘI SOCIALĂ A EVREULUI

1. BUNĂTATEA EVREULUI

93. *Român.*— Jidan bun n'am văzut!
94. — Bun la suflet, ce păcat că nu-i creștin!
95. — Ce om cum se cade, păcat că e ovreiu!
96. *German.*— Wormser Juden, gute Juden; Kloster pfaffen, böse Pfaffen. (W., 96).
97. — Wormser Juden, fromme Juden. (W., 95).
98. — Es ist auch ein Kind Israels (W., Israel).
99. — Er ist ein undankbarer Jüd. (W., 128)
100. *Francez.*— Bon Israélite. (*Larousse*).
101. — C'est un bon Israélite (= c'est un homme franc et sincère). (*Littre*).

II. BRUTALIZAREA EVREULUI

102. *Român.*— Să te ferească D-zeu de ciomegile românești și de gu-rile jidovești.
103. — Lasă-mă de barbă, că se rupe leuca.
104. — Armanul f.... Jidanul plătește.
105. — Jidanul f.... Armanul plătește gloaba.

106. *Rom.*— Țiganul fură, Armeanul jură și Jidanul plătește gloaba.
(cf. Armanul plătește gloaba).
107. — Uu ghiet creștin a furat dela un tâlhar de Jidan.
108. — Uu ghiet creștin a omorât pe un tâlhar de Jidan.
109. — Are drept măcar că-i Jidan. — Măcar că-i Jidan, tot are drept (sau dreptate).
110. — Dă-mi paraua dupe racu.
111. *Germ.*— Haust du meinen Juden. so hau' ich deinen Juden. (W., 43);
Schlägst du meinen Juden, so schlag' ich deinen Juden. (W., 69).
112. — Das hält kein Jude aus (und wenn er steinalt ist). (= adică e cu totul insuportabil). (W., 109).
113. — Das hält kein Jude aus, viel weniger ein Christ. (Preussen).
(II, p. 79).
114. — Wenn man den Wurm tritt, so krümmt er sich, sagt der Jüd.
(II, p. 81).
115. — Der Jude nimmt eine Ohrfeige, wenn er sie umsonst bekommt;
aber er gibt keine, wenn er nicht was dabei verdient. (W., 8).
116. — Die Kinder Israel hätten Frieden haben können, wenn sie im
Diensthause Aegyptens blieben. (W., Israel).
117. — Die Juden sind des Reichs Knechte. (W., 18).
118. — Juden sitzen in der Fürsten Friede (adică stau pe baza pro-
tecției cumpărate dela regi). (W., 55).
119. — Judenzins und Hurenheuer sind gemeiniglich sehr theuer.
(W., Jzins).
120. *Pol.*— Kedy bida to do zyda, a po bidzie ża drzwi żydzie (La ne-
voe Evreul e binevenit, nevoea trecută, i se arată ușa). (II, p. 95).
121. *Ungur.*— Ha te vered az én zsidómat, én is verem a tiedet. (Dacă
tu bați pe Evreul meu, el bat eu pe al teu). (II, p. 6).
122. — Fél mint nagypénteken a zsidó (I e frică ca Evreului in Vi-
nerea mare). (II, p. 56).
123. — Fél mint zsidó a Keresztöl (I e frică ca Evreului de cruce).
(II, p. 56).
124. — A' Zsidó se ád valamit a' voltra (Pentru aceea ce a fost Ev-
reul nu dă nimic). (W., 8).
125. *Ucran.*— Proslavivsia na Ukraïni schtsche kozak Gonta schtscho
sażaw żydiv na kilia riadom poverch plotu (In Ucraina era ves-
tit cazacul Gonta, care omora pe Evrei cu duiumul). (III, p. 14).
126. *Gruzin.*— Mabşabeli pécātuise și Evreii fură pedepsiți (Oesterr.
Woch., 1889, p. 299).

III. FRICA EVREULUI

127. *Român.*— Jidan fricos; — Da fricos jidan!
128. — Jupâne Iancule, ce tremuri? — Pământul tremură.

129. *Rom.*— Jupăn Leibă din fundu căruței.
 130. — Leagă câinii de gard să treacă armata noastră.
 131. — Jidanii când au mers la resboiu au zis să se lege câinii.
 132. — Jidan călare și Grec vede dracu a mai văzut ? ; — Grec verde și Jidan călare dracu a mai văzut ? (cf. Grec sau Țigan călare dracu a mai văzut ?).
 133. — Hep, hep, scuiță jos (se zice când un Evreu călărește în trap).
 134. — Cal verde, Armean cuminte și Jidan pușcaș nu se poate;— Cal verde, Armean cuminte și Ovreu pușcaș (n'am văzut).
 135. — Las' să ziche el... numai eu să nu zich....
 136. — Nu ști n'am văzut, nici pe-acolo (pe-aice) n'am trecut....
 137. — Jidan obraznic;— Obraznicie ovreească.
 138. *German.*— Furchtsamer Jud.
 139. — Er hat Juden (adică i e frică). (W., 127).
 140. — Jockele geh du voran, du hast Sporen und Stiefel an, dass dich der Has' nicht beissen kann! (Braun, 1662).
 141. — Zehn Juden mit den grössten Nasen jagt ein Rekrute wie die Hasen. (W., 97).
 142. *Ungur.*— Se kin se ben mint a zsidó a lóban. (Nici în năuntru nici în afară, ca Evreul pe șea). (II, p. 52).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III

CARACTERUL, CALITĂȚILE ȘI APTITUDINELE EVREULUI

1. INTELIGENȚA EVREULUI

143. *Rom.*— Cap de jidan,— Cap de Ovreu.— Cuminte Ovreu,— Deștept Ovreu.— Are minte Ovreu ăsta !
 144. — Grec galanton, Jidan prost și Țigan cinstit nu se poate.
 145. — Moise mach a plan.
 146. — Moise mach mer klein.
 147. *Germ.*— Daraus kann ein Jud gescheit (klug) werden (= numai un Evreu ar putea înțelege ceva din încălceala asta). (W., 107).
 148. — Gotts Wonder wie aehnlich ! Wer soll denn sein ?.. sagt der Jude (II, p. 87).
 149. — Der Reiche ist klug, sagt der Jude (Preussen). (II, p. 91).
 150. *Span.*— Ni judio necio, ni liebre perezosa (Nici Evreu prost, nici epure leneș). (II, p. 39).

2. CINSTEA EVREULUI

a. Aviditatea, sgărzenia și risipa Evreului

151. *Rom.*— Are gașca jidovească.
 152. — Ovreu sgărcit;— Jidan sgărcit.
 153. *German.*— Des Juden liebste Farbe ist gelb. (W., 12).
 154. — Der Jude achtet nichts gering, was er umsonst bekommt. (W., 7)

155. *Germ.*— Wenn ein Jude Geld zu empfangen hat, kommt er immer eine Stunde zu früh; wenn er bringen soll, wenigstens eine zu spät. (W., 79).
156. — Selten sind sieben Dinge: eine Nonne die nicht singe, ein Mädchen ohne Liebe, ein Jahrmakt ohne Diebe, ein Geissbock ohne Bart, ein Jude der nicht spart, ein Kornhaus ohne Mäuse ein Kosak ohne L... (II, p. 78).
157. *Polon.*— Dacă nu s'ar lua Evreilor pielea de deasupra, de dat ei n'ar da-o. (W., 8).
158. *Rus.*— Galbenă e culoarea pielei Evreului. (W., 12).
159. — Evreul își lasă pielea galbenă ca să-i amintească galbenul. (W., 14).
160. — Dă Evreului o rublă, că-ți mănăncă un purcel întreg. (W., 12).
161. — De ar ști Evreul, că purceaua a înghițit o jumătate de copeică, el ar mânca-o. (W., 12).
162. — Oferă Evreului o mie de ruble pentru nevasta sa, el îți va mai cere unul ca să-ți dea și fata. (W., 12).
163. — Cine face pe Evreu ferar trebuie să-i plătească întregul ferul, apoi culele. (W., 16).
164. — Dacă laptele de vacă se scumpește, Evreul bea laptele femeii sale. (W., 77).
165. — Dacă Evreul poate căpăta frânghia fără bani, e gata să se spânzure. (W., 8).
166. — Nimic nu regretă mai mult un Evreu sgărcit ca pielea de deasupra, ce a trebuit s'o dea. (W., 8).
167. *Ung.*— Zsidónak is szentasszony Mária. (Și Evreilor e Maria o femeie Sfântă moneda cu efigia ei). (II, p. 62.)
168. — Zsidó is megverte fiát, mikor először nyert. (Și Evreul își bătuse pe fiu-seu, când câștigă pentru prima oară [în cărți]. (II, 40).
169. *Francez.*— Avare comme une Rabbine. (III, p. 6)
170. *Arab.*— Evreul dăte de niște carne cu un preț mic de tot: Putea zice el (căci tot prea scumpă i se părea). (W., 8).
171. — A vuseră trebuință de Evreu: „Această zi“ zise el, „e pentru mine zi de serbătoare“ (căci nu vru să servească fără câștig). (W., 8).
-
172. *German.*— Die Juden verschwenden ihr Geld in Festmahlen, die Moren mit Hochzeiten und die Christen mit Rechten. (W., 13.)
173. — Die Juden geben ihr meistes Geld aus am Passachfest die Maurer bei Hochzeiten und die Christen in Processen. (W., 13).
174. *Rus.*— V rabotie zaiatz, a v iedie jidovin (La muncă epure, la masă Jidan). (III, p. 63).

175. *Ung.*— Zsidó aszonyon mindig fityeg valami (De Evreica atěrnă totdeauna câte ceva [de pret] (II, 65).
176. *Francez.*— Juifs en Pasques, Mores en nopces; Chrestiens en plaidoyers, despendent leurs deniers. (Lincy, II, p. 290).
177. *Span.*— El judío échase à perder con pascuas, el moro con bodas y el cristiano con escrituras. (W., 13).
178. — No juega Mosé porque no tiene que. (Moise nu joacă, căci n'are cu ce). (II, p. 40).
179. *Italian.*— Giudei in pasqua, i Mori in nozze, i Cristiani in piatire sanno impoverire. (Capponi, p. 211).

b. Lipsa de cinste a Evreului

180. *Rom.* — Ovrei cinstit n'am vėzut.
181. — Ovreiu până nu înșală nu mănăncă.
182. — Ovreiu din Moldova. — Jidan din Moldova (= șarlatan)
183. *Germ.*— Die ehrlichen Jiuden het Hor (Haar) in der Hand (Sauerland). (W., 4).
184. — Der Jude weiss sich zu nähren und andere zu scheren. (W., 9).
185. — Wo viele Juden sind, da sind viele Diebe. (W., 94).
186. — Die Juden schreiben gerne mit doppelter Kreide. (W., 16).
187. — Ein Jude sagt : links sei recht und sein Hintermaul sei das Vordermaul. (W., 31).
188. — Trau keinem Juden bei seinem Eid und keinem Wolf auf grüner Haid' (W., 71).
189. — Wer einem Juden traut auf seinen Eid, und einem Wolf auf grünen Haid', und einem Freund auf sein Gewissen, der wird von allen dreien beschissen. (W., 87).
190. — Ueber Juden und Flöhe schreien viele Wehe. (W., 73).
191. — Juden und Flöhe sind die ungeduldigsten Geschöpfe auf Erden. (W., 58).
192. — Wo Juden und Kohlen, da ist's zum Teufelholen. (W., 93).
193. — Wann't up den Jiuden earen langen Dag (Versöhnungsfest), gued Wear is, dann bliwt den ganssen Hearwest gued (Büren). (W., 75).
194. — Wenn die Juden von Moses reden so denken sie auch an die Propheten (in sens de răvnă la căștig). (W., 77).
195. — Wer einen Juden die Hälfte bietet, ist schon betrogen. (W., 84).
196. — Wer bi de Jude chaufft, darf um'schalb biete. (Schweiz), (W., 83).
197. — Wer einen Juden glaubt und's Bett verkauft, der muss sich auf Stroh legen (*Kurhessen*). (W., 86).
198. — Zwei Juden wissen, was eine Brille kostet. (Nu-l înșeli pe Evreu sau nu se poate înșela unul pe altul). (W., 98).
199. — Wills tu einen Juden betrügen, so must tu ein Jud seyn. (W., 91).
200. — Juden muss man mit Juden überzeugen. (W., 52).

201. *Germ.*— Ein judenn mues man mit judenn überzeugen. (W., 52).
202. — Di äs iwer en Juden. (W., 119).
203. — Er hat einen Juden angehängt (adică a zis o minciună). (W., 126).
204. — Hast an Juden gsehen ? (se zice când unul voește a spiona pe cineva). (W., 135).
205. — Er ist ein Jude. (W., 132).
206. — Beschnittener oder unbeschnittener Jude. (W., 101).
207. — Beschneidung ein Diploma ist das Venus ausstellt manchem Christ. (*Beitler*). (W., 101).
208. — Der Juden Fall, der Christen Heil. (W., 10).
209. — Die Jüden thun ebenso viel nutz, in der Welt schaffen als die Maus im Weizen. (W., 19).
210. — Die Juden sind ein Land so nutz, als die Mäuse auf dem Getreideboden und die Motten einem Kleide. (W., 17).
211. *Rutean.*— Evreul nu și-a însușit înșelăciunea ea i e înăscută. (W., 94).
212. — Nu te increde unui Evreu și de ar fi picat din cer. (W., 32).
213. *Polon.*— Evreul e înșelător de când e el. (W., 94).
214. — Nu te increde unui Evreu de ar fi și din cer (in Galitia). (W., 87).
215. *Rus.*— Nie tot jid, kto iewrey, a tot jid, kto jid (Nu tot Evreul e jidan, ci acela e jidan, care e jidan). (II, p. 97).
216. — Noi avem păduchi in cap, Evreii i au in inimă. (W., 94)
217. — Evreul e instare să se înșele singur, de i trăsnește in cap vr'o înșelăciune. (W., 94).
218. — Evreii vorbesc de Sinai, dar nu se gândesc la Moise. (W., 77).
219. — Înșală pe Evreu, și te pupă el ; pupă tu pe Evreu, și te înșală el. (W., 45).
220. *Ceh.*— Žid sebe streže, a tebe striže (Evreul știe să se ție sus și pe alți să despoae). (W., 9).
221. *Francez.*— „Juif“ (Personne qui prête à usure, qui vend extrêmement cher, personne qui gagne de l'argent, par des moyens injustes et sordides). (*Larousse*).
222. — Vous êtes un Juif (se dit à quelqu'un très intéressé). (Lincy, II, p. 291).
223. — Etre bien juif (= avoir tous les défauts attribués au juif) (Littre).
224. — A la juive (= à la manière des Juifs). (Littre).

c. Evreul în raport cu alți

225. *Rom.*— Un Ovreu înșală doi Greci, un Grec doi Români.
226. — Un Grec înșală doi Români, un Arman doi Greci, un Ovrei doi Armeni.

227. *Rom.*— Un Ovreu înşală doi Români, un Grec doi Evrei, un Armean doi Greci.
228. — Un Grec înşală trei Evrei.
229. — Un Ovreu înşală zece Greci; un Grec înşală zece Albanezi (macedonian).
230. *Germ.*— Jüden, Schotten vnd Bösgeld findet man in aller Welt' (W., 53).
231. — Jud' und Kauwertz (Judenchristen) findet man allerwärts. (W., 48).
232. — Jud' und Weib ist ein Leib. (W., 50).
233. — Jud' und Tatar ist einerlei Waar' (*Lit.*). (W., 49).
234. — Jöden und Ministen bedregt alle Christen. (W., 45).
235. — Juden und Juristen sind bitterböse Christen. (W., 59).
236. — Ein Jurist ist weder Jud' noch Christ. (III., 25).
237. — Bei Juden, Bettlern und Spielern bringt man sein Geld allezeit für voll an. (W., 2).
238. — Es sind dreyerley Jüden: geschorne Jüden, d. i. die Messpfaffen, welche alle Tag Christenthum in der Mess creutzigen; güldene ringtragende Jüden d. i. die Kaufleuth, die treiben mehr Wucher als die Jüden selbst; die beschnittenen Jüden. (W., 37).
239. — Juden, Fuert und Pfaffen machen manchen Affen. (W., 51)..
240. — Mit Juden und Pfaffen habe nichts zu schaffen. (W., 67).
241. — Wann ein Jud den andern, ein Pfaff den andern, ein Weib das andere betrügt, so lacht Gott im Himmel. (W., 74).
242. — Er ist ein Jud an ein Pfaffen gerathen. (W., 133).
243. — Judeneid, Nachthelle und Frauenthränß, sind keinen Heller werth. (W., Judeneid).
244. — Drei Juden gehen auf einen Armenier, drei Armenier auf einen Griechen und dann bleibt noch ein Dutzend Christen übrig. (W., 22).
245. — Es gehören neun Juden dazu, um Einen Schweitzer (Baseler) und neun Baseler um Einen Genfer zu betrügen (Schweitzer). (W., 35).
246. — In einem Juden stecken drei Christen und in einem Jankee drei Juden. (W., 44).
247. — Er gaht über zeah (zehn) Jude. (W., 123).
248. *Polon.*— Polaka Niemiec, Niemca Wloch, Wlocha Hiszpan, Hiszpana Zyd, a Zyda tylco diabel uszuka (Pe Polon ël înşală Neamţul, pe Neamţ Italianul, pe Italian Spaniolul, pe Spaniol Jidanul, pe Jidan însă numai dracul). (II., 25).
249. *Rus.*— Na adnoho Jida dva Greka, na Greka dva Armianina, na adnoho Armianina. dva Poltawskich dvorianina. (Un Evreu

- face cât doi Greci, un Grec cât doi Armeni, un Armean cât doi nobili din Pultava). (III, p. 43).
250. *Rus.*— Z dvuch kotlov jidov tshérți odnoho Armianina vivarili (Din doue cazane de Evrei a plămădit dracul un Armean). (III, p. 43).
251. *Ucran.*— Jid, pan i Nimetz vse poverne v nivetz (Evreu, boeru și Neamtu strică totu). (III, p. 51).
252. *Ung.*— Ravasz mint a görög zsidó (E șiret ca un Evreu-grec). (II, p. 70).
253. *Liflanda.*— Un Evreu înșală trei Nemți, un Rus trei Evrei. (W., 35).
254. *Francez.*— En affaires il faut deux Juifs contre un Génois, deux Génois contre un Grec et deux Grecs contre un Arménien. (W., 35).
255. — Trois juifs font un Bâlois, trois Bâlois font un Gènevois, (*Lin-*cy, I, p. 193).
256. *Italian.*— Nu crede femeii, ea plinge; calului, el asudă, și Evreului, că el jură. (W., 87).
257. — Jurământul Evreului, seninul nopții și lacrimile femeii nu fac o para (Veneția). (W., 87).
258. — Evreul, femeia și călugărul nu eartă niciodată. (III., p. 28).
259. *Span.*— Judio, dona, hombre con corona jamas perdona (Evreu, femeie și călugăr nu iartă niciodată). (II, p. 43).
260. — Fraile ni judio, nunca buen amigo. (Nici călugăr, nici Evreu nu pot fi prieteni buni). (II, p. 30).
261. *Englez.*— Un negustor englez, un Evreu, un Baselean, o maică bătrână, un curcan și o maimuță sunt uneltele diavolului. (W., 60).

3. OCUPAȚIILE EVREULUI

a. Munca și Negoțul

262. *Rom.*— Munca jidovească;— Muncește ca un jidan;— A muncit ca un jidov.
263. — Jidovul când îl arunci pe fereastră intră pe ușe, când îl arunci pe ușe, intră pe fereastră.
264. — Ovreii când n'au ce face numără pe degete „faș sicâteală“.
265. — Din bătrâni am apucat— Că Lunea, Marța n'au lucrat,-- Mercurea o zi împărătească, — Joi poftim la noi. — Vinerea se duce socrilor la gineri; — Sămbăta întreabă pe Jidani de lucrează ei om lucra și noi; — Duminica tae popa limba.
266. — Nici jidan fără de Român, nici Român fără de Jidan.
267. — Un Jidan cu baston și tovarăș are?
268. — O veni când s'o întoarce Ovreii dela seceră;— Când s'or întoarce Ovreii dela coasă.
269. *Germ.*— Er greift den Juden in ihr Recht (= că e negustor și uzurar). (W., 124).

270. *Germ.* — Dä ess wie 'ne Jüd, wo mer den vür errauswirp, da kömmt a hengen Wieder erean. (Bedburg). (W., 103).
271. — Ein Jude macht keinen Markt. (W., 30).
272. — Der Jud und der Bauer muss handeln (dingen). (W., 6).
273. — Es ist gefährlich mit den Juden zu handeln, wenn sie miteinander anfahren zu hebräern. (W., 36).
274. — He judet dorup (caută câştig prea mare). (W., Juden).
275. — So kann man's beim Juden kaufen (= scump). (W., 141).
276. — Kein Jude kann weiter Gewer sein als sein Haus reicht. (Evreii aveau în Germania privilegiul de a cumpăra şi obiecte furate, dar revândut unui creştin, obiectul se putea urmări. (W., 61).
277. — Wenn ein Jud einem flucht, so wünscht er ihm, dass ihm Grass vor der Thür wachse (= să nu aibe relaţii). (W., 78).
278. *Polon.* — Doi Evrei şi doue fete fac un tĕrg. (W., 30).
279. *Rutean.* — Duszna da żyd spaty ne chodjat (Sufletul şi Evreul nu cunosc odihna). (III, p. 36).
280. *Rus.* — Jid na iarmarkie, tschto pop na krestinach. (Evreul la tĕrg [e indispensabil] ca popa la botez). (III, p. 58).
281. — U mujika grudĭ nikogda nie zjabniet, u jida piatki, u Liacha uši (Țĕranului nu-i îngheaţă niciodată pieptul, Evreului talpa, Polonului urechile). (III, p. 58).
282. *Ucran.* — Nema torgovici bez żydivskoi holvici (Nicio daraveră fără cap de evreu). (II, p. 41).
283. *Pol.* — Kochajmy se jak braci, a drzyjmy se jak żydzi. (Să ne iubim ca fraţi şi să ne tocim ca Evrei). (II, p. 3).
284. *Ucran.* — Jak u vody ne bez tschorta, tak u velikaho pana na bez żyda (Nici lac fără drac, nici curte fără Jidan). (III, p. 56).
285. *Ung.* — Alkuszik mint a zsidó a gyapjura (Se tocmeşte ca Evreul pentru lână). (II, p. 68).
286. *Italian.* — Ebrei e rigattieri, spenden poco e gabban volontieri (Capponi, p. 172).
287. *Gruzin.* — Când marfa e pe placul Evreului începe a bate în retragere. (Oesterr. Woch. 1889, p. 299).¹

b. Camăta

288. — *Rom.* — Jidan mănăcător.
289. *Germ.* — Der Judenspiess (Wucher) gar manchen schon zu Boden stiess. (W, Judenspiess, 2).
290. — Man darff keiner Jüden mehr es sind andere, die wucheren können. (W., 63).
291. — Die Juden haben unsern Bürgern die Spiesse geliehen, dass sie

- mit den Judenspiess rennten und wucherten (W, Jspiess 2, apud Luther).
292. *Germ.*— Mit dem Judenspiess sieht man auch manchen Christen gehen. (W, Jspiess, 2).
293. — Meint jhr es hab keinen Juden hier ? So hat es doch vil Judenspiess (W., Jspiess, 2).
294. — Den Judenspiess führen (W., Jspiess, 3).
295. — Mit den Judenspiess rennen (fechten, laufen, reiten, stechen = Geldeintreiben, wuchern, schachern, auf gewinn ausgehen). (W., Jspiess, 4).
296. — Mit der Jüden spies und der Kauffleute Knebel und der Vmb-schleger stachel lauffen. (W., 139).
297. — Der Juden Spiess, der Kaufleute Knebel, der Kramer Schafft und der umbschleger Stachel laufen in allen hendeln mitunter (W., 11).
298. — Man kann lewer (lieber) säm Jüd 'n watt schulli (schuldig) sin as en Barn (Rendsburg). (W., 64).
299. — Dat kann kên Jode lâten. (W., 115).
300. — Der Jud mit dem Gesuch (hohen Zinsen), der Pfaffe mit dem Buch, die Fuet unterm Tuch, das wird verfit manig Schuc, (W., 51).
301. — Vil sijnd wie die Israeliter in Aegypten, man viel borgt und nichts wiedergeben darff. (W., Israelit).
302. — Es leih ein Jud kein Pfennig drauf. (W., 134).
303. — Darauf gibt (leiht) kein Jude was. (W., 106).
304. — Es ist kein Jud im ganzen Elsass, der ein Batgen darauf lyhe. (W., 106).
305. — Das nimmt dir (oder nimmt's (kein Jud mehr ab, adică bătaea primită). (W., 113).
306. — Ein Jude liehe nicht einen Pfenning auf den alten Adel. (W., 28).
307. — Er ist mit den Juden verwandt (= dator lor peste cap). (W., 129).
308. — Er lernt hebräisch. (se face uzurar). (W., Hebr).
309. — Dat is ên arg Jude (se zice de un creștin ce răvnește la căștig nepermis și ia o dobândă exagerată). (W., 114)
310. — Getaufter Jude (de un creștin cămătar). (W., 63).
311. — Mein Bock u. s. w. lernt Hebräisch (= e amanetat). (W., Hebräer).
312. — Er lernt die Anfangsgründe der syrischen Sprache (= e amanetat). (W., Hebräer).
313. *Polon.*— Kiedy bieda, to do żyda ; kiedy nędza, to do Księdza, kiedy trwoga, to do Boga. (In nenorocire (mergi) la Evreu (să te imprumute), in suferință la preot, in nevoe la D-zeu). (III, 58).

314. *Francez.*— Être un grand usurier et sang-sue. (W., Jspies, 4).
 315. — Tous les banquiers ne sont pas des Juifs. (Larousse).
 316. — Tous les juifs ne sont pas en Israël (Larousse).
 317. — Aimable comme un juif envers celui qui n'a gages (Lincy, p. 291).
 318. *Grec.*— Un Evreu bancrut își revizuește vechile socoteli. (W., 41).

IV

CARACTERUL DOMINANT AL EVREULUI

1. GENERALITAȚI

319. *Român.*— Ovreiu tot ovrei rămâne.
 320. *German.* — Die Juden gehen ihren eigenen Weg. (W., 14).
 321. — Beim Juden und Raben ist alles Baden umsonst. (W., 3)
 322. — Wenn man den Juden eine Sau schickt, so wird er erfreut, wie der Pfaffe, dem man die Maid geschlagen. (W., 80).
 323. — Ins Judenhaus nach Speck gehen. (W., Judenhaus)
 324. — Eher würde man beim Juden Speck finden (decât vr'o calitate sau ceva cum se cade). (W., 120).
 325. — Bin kein Jud' leck keine Sau. (W., 102).
 326. — Sei ein Jude, oder spiele nicht mit der Thora (adică nu fi cu două fețe). (W., 70).
 327. — Jud' bleibt Jud' wenn er auch Sporen an den Stiefeln trägt. (W., 47).
 328. — En Jude blift en Jude und wenn he slöpt bet a'n Middag (adică că Evreul rămâne Evreu). (W., 33).
 329. — Juden seid ihr, Juden bleibt ihr. (W., 54).
 330. — Joden sy gy, Joden blyve gy (Westphalen). (W., 54).
 331. *Danez.*— Det som loed vel hos Joderne loed il de hos de Lyrer (W., 14).
 332. *Ital.*— E ostinato come un Ebreo. (III, p. 11).
 333. *Ital.*— Ebreo, donna e uomo con corona (călugăr) mai la perdona (Capponi, p. 172, și III, p. 28).

2. BOTEZUL ȘI BOTEZAȚII

334. *Rom.*— Piele botezată.
 335. — Cine 'ntr'altă lege sare, niciun Dumnezeu nu are.
 336. *Germ.*— Getaufte Jude, beschnittener Christ. (W., 42, Braun, 1681).
 337. — Getaufte Jud' thut selten gut. (W., 41).
 338. — Die (ungetauften) Juden verkauften Jesum Christ; wär' er noch auf Erden, er würde von den getauften Juden aber verkauft werden. (W., 21).

339. — Wer alten Juden taufen will, der verliert des Wassers viel. (W., 82).
340. — Wer ein alt Juden toufen will, der verliust des Toufes vil; Er mag ihn toufen noch so bass, doch zickt er nach dem alten Fass. (I).
341. — Ein alt Judenweib beschneiden. (W., Judenweib).
342. — Mit dem getauften Juden gleich wieder unters Wasser. (W., 66)
343. — Einen todten Juden taufen. (= lucru zădarnic). (W., 122).
344. — Frisch getaufte Juden und neugebackene Barone erkennt man am Tone. (W., 40).
345. *Polon.* — Miecz zkowany, wilk chowany, przyjaciół jednani, żyd Krzczony nie pewny. (W., 42).
346. — Miecz skowany, wilk chowany, żyd chrzczony przyjaciół jednany mało warte (Lup imblănzit, sabie lipită, Jidan botezat și prietin împăcat, puțin prețuiesc). (I).
347. *Rutean.* — Evreul botezat ca un copil adoptat. (II, 59).
348. *Ceh.* — Žid krtěny vlk zkroceny, to je nepřitel smireny (W., 42).
349. — Jidan botezat ca călugăr din biserică gonit. (II, 59).
350. — Pe Evreul botezat dă-l ear afund in apă. (W., 41).
351. — Pe Jidanul botezat afundă-l ear in apă. (I și II, p. 25).
352. *Rus.* — Mujik zdielan, tschto ovin, a sbojliv tschto Jidovin. (Un mojić căt un șopron și mlădios ca un Evreu). (III, p. 13).
353. — Uu Evreu botezat e un creștin nebotezat. (II, 59).
354. — Evreu botezat, creștin circumcis (tot atăta face). (W., 42).
355. *Ucran.* — Nad Jida nema krepshaho v viri. (Nu e altul mai statornic in credință ca Evreul). (III, p. 13).
356. *Slav.* — Jidowskaho duha ne wichrestisch (Firea Evreului n'o schimbă botezul). (III, p. 27).
357. — Jida perekresti, to i holovu odotni (Botează pe Evreu și i tae capul). (III, p. 27).
358. *Ung.* — Zsidónak zsidó a fajzata (Urmașii Evreului rămân Evrei) (II, p. 60).
359. — A zsidó csak zsidó, marad, ha Bécsbe'is megy (Evreul Evreu rămâne chear de se duce la Viena). (II, p. 73).
360. *Ital.* — Non è buon Cristiano, chi non è stato buon Ebreo. (III p. 24).
- 361. *Spaniol.* — Trei feluri de ape trebuie considerate ca pierdute: apa botezului pentru Evreu, apa ce curge in mare și apa ce se toarnă in vin.

3. INFLUENȚA RELATIILOR CU EVREII

362. *Germ.* — Mancher geht so lange in die Judenschul, dass er kein Teutsch mehr versteht. (W., Judenschule).
 363. — Et äs wä än er Judenschil. (W., Judenschule).
 364. — Dös wird nit in die Judaschul geschickt (W., Judenschule).

4. SOLIDARITATEA EVREEASCĂ

365. — Juden und Edelleute halten zusammen. (II, 57).
 366. — Ich kenne die Juden, trowe jnen ein ander. (W., 136).
 367. *Ucran.* — Zvitschainie trimaie: pan za panom, mujik, za mujikom, Jid za Jidom (Deobiceiu ține unul cu altul: boer cu boer, țăran cu țăran și Evreu cu Evreu). (III, p. 54).
 368. — Jidi kak smeli, vsie za odnoho stoiat. (Evreii sunt ca albinele de câmp, unul ia partea tuturor). (III, p. 55).

V

DIVERSE

(aranjate după cuvântul principal)

369. *Român* — *Balabuste* nău mi-a făcut un jidănaș așa de mititiche!
 370. — Par'că-i *lavra* ovreească; — Parcă'i *havra* jidovească.
 371. — Când pornesc toți să vorbească, parcă-i *lavra* ovreească.
 372. — Jidanul cântă de *foame* (cf. Țiganul fluera de foame).
 373. — Ovreicută *frumoasă*; — Jidăucută frumoasă.
 374. — S'au strâns Jidanii la *sfat* ca muștile la c.....
 375. — Ca la *Tărgul cucului* (=sgomot).
 376. — Todris, Todris—Mach a bris—Wil mer essen—Gefilte Fisch.
 377. *German.* — Einen Juden *begraben* (=a pica cerneală). (W., 121).
 378. — Auf der Juden *Christtag* (Weihnacht=niciodată). (W., 99).
 379. — Die Juden haben ein Schwein geschlacht't in dem Tempel Mosis, in Strumpf geschissen und Wurst gemacht; ist das nit was *Curioses*? (Braunschweig). (W., 15).
 380. — Wenn de Jüd ins *Derp* (Dorf) kömmt, belle de Huing. (W., 76).
 381. — Ganz Israel war davon *erschrocken*. (W., Israel).
 382. — Juden *föhren* (Fränkisch). (W., 137).
 383. — Beim Juden *Gevatter* stehen. (W., 100).
 384. — Fert *Gewesene* göfft de Jud nüscht. (II, p. 93).
 385. — Da *habt* ihr euren Juden (pe cel mort). (W., 104).
 386. — Das ist *hebräisch* für mich (nu înțeleg, e prea profund pentru mine). (W., Hebr.).
 387. — Er spricht *hebräisch*, wie eine Kuh französich. (W., Hebr.).
 388. — Er ist mit den Kindern *Israel* durch die Wüste gezogen (adică e reu crescut). (W., Israel).

389. — 'S sind *Judenhar'l* (părul cu care se naște copilul).
390. — Er hat nicht einen einigen *Judenheller*. (W., Jheller)
391. — Ins *Judenquartier*, wer den Christen keine Miethe zahlt. (W., Jquartier)..
392. — Es geht zu wie in einer *Judenschule*. (Braun, 1677).
393. — Da hat der Jude drauf *gespuckd* (Henneberg). (Se zice când e o gaură în rochița sau cămașa copilului). (W., 105).
394. — Das müsste (würde) einen Juden *verdriessen*. (W., 112).
395. — 'T geitti (geht dir) jüst as'n Jod; de fragt na'n Weg, deder wol wêt (den er wohl weiss). (W., 142).
396. *Polon.* — Polsky must, Niemecki post a żedowskie *nabożętswo* wsiz blaženstwo (Un pod polon, o serbătoare germană și un serviciu divin evreesc sunt deșertăciuni copilărești). (III, p. 66).
397. *Ceh.* — *Slunko* nizko, *Schabes* blizko, *Iánku* jad (Soarele apune, Sămbăta se apropie, Ioane mână mai iute). (II, p. 38.)
398. *Ucran.* — *Pobožny*, iak žyd podorožni (E cuvios ca un Evreu în călătorie). (III, p. 47).
399. — Moskovski tshas, iak Jidovski *zaraz*. („Acuș“ al Rușilor, la fel cu „îndată“ al Evreilor). (III, p. 49).
400. — Jidovski *zaraz*, a pánski potschekai („Acuș“ al Evreilor și „îndată“ al stăpânului). (III, p. 49).
401. — Bèut, iac jidivskaho Hamana (El bate ca pe *Hamanul* evreesc). (III, p. 60).
402. *Ung.* — Zsidó van a házban (E un Evreu în casă—adică e cineva cu capul acoperit). (II, p. 50).
403. — Zsidó *vecsernye* (Vecernia evreească). (II, 55).
404. — *Voltra* zsidó sem ad (Evreul nu dă nimic pe ceeace a fost). (II, p. 93).
405. *Francez.* — Parler en *hébreu* (adică într'o limbă neînțeleasă). (*Litttré*); — Il parle hébreu (în inteligibil). (*Larousse*).
406. — C'est de *l'hébreu* pour moi. (*Litttré*).
407. — S'entendre à *l'hébreu* comme une pie à étendre du beurre frais du pain. (*Lincy*, I, p. 125).
408. — Docteur en *Israël*, maître en Israël (=homme très-savant, particulièrement dans les choses de la religion). (*Larousse*).
409. *Ital.* — I Giudei non istanno bene co' Samaritani (sau mescolare gli Ebrei co' *Samaritani*, (de oameni ce nu se sufer). (Capponi, p. 54).
410. *Span.* — Ni *do* ni tomo, como judio en sábado. (Nu dau și nu iau ca Evreii Sămbătă). (II, p. 33).
411. — Quien *quisiere* *muger* hermosa el sábado la escoja (Cine vrea sa aibe o mireasă frumoasă aleagă-și-o Sămbătă). (II, p. 25).
412. *Olandez.* — Das in Hebreewsch voor mij. (W., Hebr.).

PROBLEMA VECINICEI EXISTENȚE A EVREILOR

STUDIU ISTORICO-CULTURAL ¹⁾

de N. FRÄNKEL

De multe ori s'a ridicat chestiunea: În ce chip s'ar putea explica fenomenul ciudat, unic în felul său, că Evreii și judaismul continuă a trăi în cursul miilor de ani, până în ziua de astăzi. Care e, în adevăr, cauza, că acest popor mic, răspândit în toate părțile lumii, vecinic combătut și prigonit, continuă a duce, până în prezent, o existență indistructibilă, care, cum e de prevăzut, va mai continua multe secole?

Cu deslegarea acestei probleme nu se ocupă acum numai naturalistii și etnografii, dar ea se impune cu o putere elementară și fiecărui profan cugetător. Fiecare caută a deslega problema aceasta în felul său, și nu numai noi Evreii și amicii noștri se interesează de rezolvirea ei, ci mai mult adversarii și dușmanii noștri. Aceștia par a avea o presimțire secretă, că au a face aci cu un fenomen, cu o lege a naturei, împotriva căreia ei luptă înzadar, cu toată puterea lor superioară, căci împotriva elementelor până și zeii luptă fără succes. De aceea strigătele lor de: Ne jidovim, de aceea imboldirea lor pentru separarea confesională a școalelor.

Deslegarea acestei probleme a fost până acum îngreueată din cauza prejudecăților, ce veneau, atât din partea noastră, cât și din aceea a adversarilor noștri. Într-o tabără adevărul se infrumuseța și idealiza, și în alta era temut și de aceea frazele se chemau în ajutor. Se credea, la început, că acest fenomen ciudat trebuie să se explice printr'un miracol. Dar aceasta nu este o explicație, ci mai mult o mărturisire, că nu cunoaștem cauza fenomenului. Miracol este mai mult

¹⁾ Acest studiu a fost obiectul unei conferințe, mult aplaudată, în sinul Societății literare *Ohle-Şem* în Iași, în anul 1890.

aceeace nu corespunde cu legile naturii. Ceeace stă însă în afară de natură și legile ei nu o poate pătrunde mintea noastră. Alții rapoartă, acest fenomen, direct asupra providenței, care ar urmări, în urma unui decret imposibil de pătruns, oarecari intențiuni, pe cari nu le cunoaștem. De câteori se întâmplă un eveniment inexplicabil, greoi la minte se ajută cu explicația aceasta, și tocmai dușmanii noștri cei mai inverșunați au fost acei, cari, în evul-mediu, derivau din explicația aceasta dreptul lor de a ne distruge prin foc și sabie. Ei se întemeau totdeauna pe providența, care ne umilește. Mulți din adversarii noștri, și între ei unii cercetători adânci, se temeau pe față de a se apropia de rezolvirea acestei probleme ciudate, și pentru că în unele ocazii tot nu se puteau abate din calea-i, ei întrebuntau fraza seacă: că existența noastră ar fi existența himerică a unei mumii. Însă o mumie nu se află într-o acțiune atât de animată cu popoare vii. O mumie nu poate opune o rezistență atât de puternică focului și sabiei, ci se prefăce în praf după prima lovitură. O mumie, însfărișit, nu provoacă o frică atât de demnă de respectat, de care dau dovadă dușmanii noștri.

Istoricii noștri mai noi s'au apropiat mai mult de deslegarea problemei, ce ne preocupă. Ei susțin unanim, pe temeiul faptelor istorice, că judaismul a primit misiunea sfântă, de a aduce omenirea întreagă la virtute, simțimente și moravuri etice. Această misiune nu e decât, în parte, împlinită; deaceia e necesar ca poporul evreu să continue a exista. În ce mod i s'a încredințat misiunea aceasta, printr'o inspirație mai înaltă, prin revelațiune sau prin deciziune voluntară, nu precizează niciunul. Istoricii noștri par a fi ocolit dinadins discuția asupra credinței, că Evreii ar fi poporul ales, pentru că astfel să nu nutrească șovinismul și exclusivismul în judaism, și să nu dea adversarilor noștri ocazia de a ne stigmatiza ca rasă mândră, și egoistă.

Opiniunea, ce se bazează pe citațiuni biblice: „Pentru că lui D-zeu i-au plăcut părinții voștri, deaceia și-a ales poporul din descendenții lor“, și: „Căci mie îmi aparține tot pământul, dar voi sunteți poporul meu iubit“, are un calcul psihologic natural, ceea ce s'a dovedit deja dintr'un alt punct de vedere în „Kusari“. Pentru istoricii noștri moderni ajunge însă faptul, că poporul Evreu a fost totdeauna conștient de misiunea sa sublimă, de a fi preot și învățător omenirii și această conștiință vie i-a dat curajul să reziste tuturor vijeliilor și chinurilor. La început conștiința aceasta s'a declarat

ca o presimțire intunecoasă. „Căci îl iubesc, pentru ă după d nsul va porunci fiilor sei  i casei sale, să păzească calea Domnului  i să exercite *pe p m nt* virtute  i dreptate“. Cuv ntul *pe p m nt* dovedește, că Abraham a lăsat urma ilor sei mo tenirea de a da altor popoare pilda virtu ii  i a moralit  ii  i că pasajul : „Prin tine vor fi bine-cuv ntate toate neamurile p m ntului“, trebuie înțeles numai in sensul acesta.

Ceeace era inteiu un presim tim nt inceptu mai t rziu să capete conzisten    i claritate  i lu , in cele din urmă, un caracter viu prin mijlocirea profe ilor. „Căci din Sion va porni inv   m ntul,  i cuvântul lui D-zeu din Ierusalim“. Mai deslu it încă s'a precizat misiunea poporului Evreu in următorul loc : „Căci eată intunericul acoperă p m ntul  i cea a na iunile, peste tine luminează însă Domnul, atunci popoare vor umbla in lumina ta  i regi in strălucirea razelor tale“. Aci nu poate fi vorba dec t de lumina inv   m ntului dumnezeesc.

In scurt, cursul istoriei evreești, incept nd dela Moise, care a pus baza desvoltării morale continue a omenirii, prin revelațiunea sinaitic   i legisla iunea sa, p n  la profe i  i psalmi tii sublimi, cari au creat un izvor nesecat de devo iune  i  nt rrire sufletească pentru omenire; p n  la mesagerii trimi i de judaism in timpul Romanilor, spre a cuceri lumea decăzută in moravuri pentru inv   tura dumnezeesc , p n  la evul-mediu, când omenirea se t mpi  i se selb t ci  i fu de teptat  de Evreii din Spania  i Provence pentru aurora timpului umanistic pregătitor al reforma iunii;  nsf r it p n  in timpul cel mai nou, când o filosofie falsă pesimistă, plăcerea, mărită a traiului  i ura na ionalit  ilor a provocat o zăpăceală in spirite  i trebuia reamintit omenirii, ca să se slujească de sf nta Scriptură ca de un fir al Ariadnei, spre a e i din labirint;—toate aceste fapte dovedesc, că credința in o misiune preo easc  a Evreilor nu este o ipoteză, nu este inspirată de m ndrie  i presum iune, ci un adevăr istoric, bazat pe  nt mpl ri psihologice  i etnologice. R z  adversarii noștri de această credință  i numească-o donchi oterie, in care o na iune intreagă c l re te secole intregi pe usc  iva m r toag  *Rosinante*, pentru a indrepta lumea demoralizată  i e, in schimb, respl tit  cu o bătae  eap n . Cu toate acestea părerea aceasta nu rem ne mai pu in adevărată; căci cu un simplu ris  i  n  tare din umeri nu se poate nimici un adevăr istoric, căruia i vine in ajutor  i actualitatea vie.

Dar misiunea preotească a Evreilor, oricât ar corespunde cu adevărul, tot nu poate explica enigma existenței neperitoare a poporului Evreu. O idee poate foarte bine să stea într'un *nex causal* față cu realitatea, și am văzut, în zilele noastre, cum națiuni condamnate deja la moarte au fost reinviolate printr'o simplă idee. Inșă efectul unei idei asupra realității, bazată chear pe cauze *naturale*, nu poate dura mii de ani. La aceasta se mai adaugă, că această idee nutrită de Evrei, despre o misiune instructivă și educativă, depinde de voința și raportul cu celelalte naționalități, și noi vedem, de fapt, tocmai contrariul, adică că celelalte națiuni se luptă din răspuțeri împotriva efectului acestei idei. Deapaurarea popoarele au rezistat contra influenței judaismului și chear în zilele noastre filosofi Schopenhauer și Hartmann au cercat să justifice, prin fel de fel de sofisme, rezistența, ce o opun principiilor morale ale judaismului.

Cauza acestui fenomen curios, care formează obiectul temei noastre trebuie căutat în altă parte, și s'o spunem verde, trebuie să fie în una din imutabilele *legi naturale*. Numai o lege naturală, necesară, vecinică, poate îndeplini această misiune ca un popor smuls din pământul seu, împrăștiat în toate colțurile lumii, lipsit de un punct real de reazăm, mai plutind în aer și biciuit de orice vijelie, să se menție atât de neclintit, ba să exercite asupra popoarelor o influență atât de puternică, încât să fie temut și să se caute un mijloc de a-l evita. Este curios, că în vremea noastră, când fiecare e obicinuit să explice orice fenomen ciudat printr'o lege naturală, se contestă tocmai acestui fenomen orice cauză binecuvântată. Toți se tem să mărturisească, că existența judaismului e bazată pe o lege naturală logică, contra căreia orice luptă e zădarnică. Mai trebuie adăugat, că din timpul lui Spinoza există obiceiul de a se exclude legea morală, care predomină în viața popoarelor și pe care se razămă legea naturală pomenită mai sus, cu toate că spiritul, adică puterea intelectuală, din care se deduce legea morală, aparține naturei, și cu toate că Spinoza însuș acordă în principiile sale de bază, cauzei fundamentale a naturei, două atribute: întindere și cugetare, așa că cugetarea este o condiție fundamentală a naturei și se face prin urmare după legi neschimbătoare.

Care este însă legea naturală, care condiționează existența continuă a judaismului? Nu este o singură lege, ci sunt mai multe. Sunt legile mișcării, ale luptei pentru existență, ale transmisiunii, ale

efectelor și contra efectelor, cari toate trebuiesc însă derivate din cea mai înaltă lege morală, bazată pe rațiunea umană și strâns legată cu caracterul psihologic și ființa caracteristică a rasei evree. Înainte de toate vom observa, că există deja în sfânta Scriptură pasaje, cari stau în legătură cu explicația noastră. Profetul zice: „Dacă nu ar fi legământul meu cu tine, nu aş fi creat legile cerului și ale pământului“. Cu alte cuvinte: Amândouă, adică legământul între D-zeu cu Israel și cu natura se bazează pe legi naturale; ambele nu-și pot pierde efectul. Un alt pasaj curios, pacinic, neobservat până acumă zugrăvește cu măiestrie, cu o singură trăsătură de condeiu, întregul curs al istoriei evree și motivele ei cele mai intime: În Genesis 32, v. 25-34 se scrie: „Și Iacov rămase singur și un om luptase cu dănsul până se făcu zi“ ș. a. m. d. Această narațiune, considerată până acum ca o explicație a numelui „Israel“ sau ca interzicerea de a mânca vâna dela glesnă, are o tendență didactică de mare însemnătate, peste care s'a trecut, până acumă, cu vedere. Eată în ce mod se poate tălcului acest pasaj: „Era noapte și Iacov rămase singur“, căci noapte trebuie să fie pretutindeni, în semnificație figurată, adică în privința noțiunii etice a Dumnezeirii, și așa Iacov, adică judaismul, trebuie să rămăie *singur*. Cât timp domnește noaptea în concepția adevărat etică a ideii dumnezeiești, această întunecare a celei mai superioare legi morale, Iacov rămăie izolat în modul seu de a concepe viața, în aprecierea sa a destinației umane și atăta timp el trebuie să se aștepte la luptă din partea celorlalte națiuni: „Un om se luptă cu dănsul“ Midraș zice: „Un om“, acesta este ingerul păzitor al lui Esau. Se știe ceceace au înțeles savanții noștri prin expresia aceasta; este motivul intelectual conducător, care decide toate acțiunile, viața și activitatea întreagă a unei națiuni și i imprimă un caracter hotărât, o pecete particulară, națională; este geniul rasei arice, care stă în luptă vecinică cu geniul rasei semitice, cu Iacov. Arianii nu pot admite punctul de vedere etic al Semiților, nu se pot împrieteni cu noțiunea curată a Dumnezeirii; ei trebuie să se lupte împotriva lor. Lupta aceasta, care durează dela inteia concepere a judaismului până în zilele noastre, timp de mii de ani, este condițiunea fundamentală—*conditio sine qua non*—nervul vieții judaismului, care i dă mișcare, viață și frăgezime, i oțelește puterile și i reînnoește tinereța, ca focul pe paserea Phoenix. Odată cu această luptă ar înceta și judaismul, căci își va fi îndeplinit misiunea „Când văzu,

că nu-l poate învinge, i atacă coapsa“. Lupta aceasta însă este inegală, căci pe când Iacov luptă cu arme spirituale, cu puterea ideei, a convingerii, Esau luptă cu pumnul brutal; el dă sërmanului Iacov lovituri în coastă, pentru că nu-l poate învinge pe tărîmul intelectual. Este așa dară în acelaș timp o luptă morală și fizică, o luptă pentru existența intelectuală și corporală. „Coapsa lui Iacov se scrânti luptănd cu dînsul“. Fără îndoială, că sërmanul Iacov a trebuit să subcadă în lupta fizică contra puterii covârșitoare, unde pumnul de fier este preponderant, el a trebuit să șchiopeteze, „căci foarte mic e Iacov și slab“, însă cu atît mai victorios eși din lupta morală. Adversarul seu trebui să admire înfine convingerea sa, deși după multă luptă și rezistență. Lupta aceasta ținu până „veni dimineata“, pînă ce se făcu zi și lumineă în noțiunea adevărat etică a concepției Dumnezeirii. Până veni ziua, despre care s'a scris: „Lumea va fi plină de recunoașterea Dumnezeirii, cum apa acoperă albia mării“. Abea atunci va înceta lupta între Iacov și Esau, între semiți și ariani; ei își vor întinde mâinile și adversarul lui Iacov, el va binecuvînta și va mărturisi istoria acestuia. I va zice: „Ai luptat cu zei și oameni și i-ai învins“, ai susținut cu noroc lupta morală și fizică contra ideelor și a puterii, ție ți se cuvine trofeul victoriei.

Cum se vede dară, în această schiță istorică se reflectă soarta lui Israel, în comun luat, din ea reese rezolvirea problemei noastre. Condițiunea fundamentală a existenței noastre este legea naturală a mișcării, a efectului și contra-efectului, este lupta. În momentul când lupta încetează, când din toate părțile se admite convingerea lui Iacov, din acel moment încetează și misiunea judaismului. Mișcarea e viața, liniștea e moartea. Apa e limpede și proaspătă, cît timp curge, ea prinde mucigaiu când stagnează. Fierul e lucios, când este întrebuințat; rugineste și se consumă când rămîne pe loc. Impedicați, dacă puteți, lupta elementelor și natura moare. Lupta între judaism și arianism nu este însă momentană, ci necurmată, din cauza legii eredității. Ea e motivată prin deosebirea esențială în modul de a concepe cel mai superior principiu etic al acțiunilor morale ale omului, și această deosebire esențială depinde de felul deosebit, psihologic și etnologic, al Semiților și al Arianilor. Nu este de datoria noastră a cerceta în ce constă această deosebire. Voim să constatăm numai deosebirea în concepția celei mai înalte legi morale, care domnește între ambele rase, și deosebirea *aceasta* • vom lămuri acum.

Înainte de toate trebuie să observăm, că concepția deosebită, ce se găsește la semiți și ariani, despre cel mai înalt principiu etic al acțiunilor omenesti, e întemeiată pe natura—imposibilă de negat—dualistică animalică și omenească, corporală și spirituală, a omului. Dualismul poate să aibe în om o bază dublă, radical diferită, sau să fie modificațiuni diferite a uneia și aceleas ființe; destul că influența sa asupra omului e atât de mare, încât decide toate acțiunile sale, întregul seu mod de a vedea și a fi. Mulțumită acestui dualism omul e aplecăt, când spre acțiuni pasionate, egoiste și brutale, când spre acțiuni virtuozose, lipsite de egoism și caritabile, dupăcum una sau cealaltă natură câștigă superioritate. În starea primitivă predomină natura animalică, crudă, care îl împinge spre acțiuni egoiste, neînfrânate. Prin instrucțiune și educațiune se deșteaptă într'însul legea naturală etică, umană, întemeiată pe rațiune, care restrânge și regulează instinctul cel crud. Natura i-a dat însă ambele legi, deoarece a format din el un animal inzestrat cu rațiune, adică un *om*. Pe această natură dublă a omului se întemeiază diferitele moduri de a vedea a semiților și a arianilor, cari definesc caracterul ambelor rase și le-au provocat la o luptă violentă.

Gândul popoarelor celor mai civilizate, din rasa ariană, a fost în totdeauna îndreptat asupra naturei sensuale, întregul lor mod de a viețui e dominat de aceasta și omenescul dintr'însele respins în fund. Arta și literatura au fost nu numai neputincioase, spre a înfrâna acest simț, ci i-au dat încă o atracție mai mare, formând pasiunile în mod artificial și plastic și împingând fantazia spre cel mai larg desfrâu, pe care popoarele primitive nici nu l-au cunoscut. Popoarele cele mai civilizate din antichitate, Fenicianii, Grecii și Romanii au întrecut toate celelalte popoare în demoralizare și cruzime neumană. Compare-se, spre pildă, procedarea neumană a lui Titu Vespasian, pe care creștinătatea îl glorifică atât, și a altor Cezari romani față cu Evrei și cu alte populațiuni învinse, cu purtarea umană, aproape părintească, ce au întrebuițat Nebuchadnezar și Cyrus cu 600 ani mai înainte, față cu națiunile, ce le-au învins. Chiar filosofi și moralisții ariani nu au putut admite vr'odată opiniunea, că legea morală supremă, care regulează acțiunile omului, ar fi de origine *divină* sau *naturală*, după opiniunea lor, întrucât ea este scurgerea puterii de a gândi, ce ea i-a conferit, și deci poate face pretențiuni la caracter natural, adevăr și realitate, întocmai ca și instinctul și pasiunea, cari domină acțiunile clasei de jos ale

ființelor viețuitoare. Pentru aceștia legea rațiunii este o fantomă, un produs al fantaziei, care valorează numai întrucât recomandă înțelegciunea și e folositoare societății umane. Chiar creștinismul, care transmise ideele și vederile judaismului și a exercitat incontestabil o influență binefăcătoare asupra civilizațiunii Arianilor, nu a putut schimba nimic din concepția bazată pe caracterul și ființa acestei rase. Pentru aceștia există numai o lege naturală, care hotărăște acțiunile tuturor ființelor, fără deosebire, un motor, care pune în mișcare resortul omului, adică pasiunea, sau după o expresie nouă, *lupta pentru existență*, lupta tuturor contra tuturor. Acestei legi de fier a necesității trebuie să se supue toate, până și omul. Aserțiunea despre voința liberă a omului, despre legea morală a rațiunii, care ar trebui să hotărească acțiunile omenești, și să înfrâne și să reguleze pasiunea egoistă, este după opiniunea lor, numai o ficțiune, care nu-i intemeieată pe adevăr. Căci pentruce numai omul ar face excepție, pentruce numai el să difere de animale? Ca și cum n'ar exista nicio deosebire în întreaga scară și ordine a ființelor; ca și cum planta ar vegeta după aceeași lege ca și peatra, animalul ar simți după aceeași lege ca și planta sau omul ar cugeta și vorbi după aceeași lege ca și animalul. Dar dacă natura însuși a creat deosebirea aceasta, această ordine de ranguri, de ce n'ar avea loc această deosebire și în motivele acțiunilor sevărșite de oameni, și de celelalte ființe ale naturei?

NOTA.— Că acest mod d'a vedea e sădit în firea rasei ariane, dovedesc până la evidentă dogmele religiunii creștine. Această religiune, care la început era conformă cu intenția fondatorului ei, transmitătoare ideilor și vederilor curat evreești, a trebuit să fie modificată îndată în mod fundamental la trecerea ei la rasa ariană și acomodată după caracterul ei. Apost. Pavel, care a pătruns ființa acestei rase și a recunoscut nearmonierea ei cu doctrina evreească, a desființat aceasta din urmă ca o sarcină de prisos. Pentru a motiva această măsură, care stă în contradicție directă cu spiritul maestrului seu divinizat, el cită fraza fundamentală, foarte potrivită cu vederile ariane și devenită apoi dogmă, că carnea inclină cu o pornire irezistibilă spre păcat, că spiritul luptă degeabă contra acestei porniri și că doctrina mozaică nu e numai prea slabă, spre a face ca cel din urmă să învingă, dar și dă prin aceasta păcatului un ajutor, că prin contradicția înăsprită între cumpătarea extremă și voluptatea desfrănată, se irită carnea spre sensualitate și aduce la lumină deplină valoarea vieții plăcute. Cu alte cuvinte fatala lege naturală a necesității domnește chiar în lu-

mea materială, cu o putere atât de irezistibilă, încât în individ pornirea mai bună nu poate crește prin instrucțiune și educațiune. Această dogmă pauliniană, potrivită cu firea rasei ariane, a găsit aprobare, cu atât mai mult, cu cât lumea ariană de atunci a fost contagiată de suflul pestilențial al putrejunii morale pornită din Roma și Iudeea părea că piere în lupta disperată contra domniei forțate a Romanilor. La această demoralizare generală, contra căreia aerul curățător eșit din Iudeea, nu a putut face nimic, fiecare om, care cugetă, a trebuit să înțeleagă, că natura a condamnat omenirea în virtutea unei legi fatale, la o vecinică decădere morală. *Realitatea* părea că confirmă ideea răspândită între Esei despre păcatul original, care se deriva dela păcatul primei perechi de oameni, și a fost ușor cazuisticeii rabinice a lui Pavel, ca să ridice această credință la o siguranță generală apodictică. Contra omnipotenței acestui păcat al cărnii, care se transmite după legea eredității și se desvoltă în proporție mărită, voința cea mai energică și revolta cea mai curajoasă a spiritului este neputincioasă, chiar după această opiniune eseniană; numai meritele virtuozității ale strămoșilor „*secuth abothom*“ poate să dea ajutor bunei-voințe, după chiar această lege a eredității și să exercite o schimbare în bine. Pavel pune în locul meritelor străbunilor meritul lui Isus, care a scăpat omenirea prin moartea sa meritorie de afurisenia păcatului original. Creștinii păgâni, cari nu au putut înțelege această concepțiune semitică, au tălmăcit această scăpare a spiritului ca un atribut dumnezeesc al mântuitorului și și-au făcut dintr'ensul, după obiceiul lor, un cult divin.

E caracteristic, că tocmai un semit, Evreul Spinoza, a fost acela, care a ridicat la sistemă acest mod de a vedea, bazat pe ființa Arianilor. Nu trebuie să ne mirăm, că Arianii consideră pe Spinoza, al cărui sistem corespunde cu întreaga lor ființă întieroară, ca pe unul din ai lor și îi consacră un cult formal. Nu putem rezuma sistemul etic al lui Spinoza, pe care îl urmează Schopenhauer și Hartmann, dușmanii capitali — din principiu — ai Evreilor, mai scurt și mai cuprinzător, decât în următoarele fraze imprumutate dela istoricul nostru Graetz: „După Spinoza, omul e tot atât de puțin liber în acțiunile sale, cu toată mărimea și micimea sa, cu puterea și slăbiciunea sa, cu spiritul seu, care se înalță la cer și cu necesitățile sale naturale; ca și peatra, care se-prăvălește de pe munte și el e condus de influențele exterioare și interioare. Fiecare din acțiunile sale este un produs al unui șir nesfârșit de cauze și efecte, pe cari nu le poate nici prevedea, nici stăpâni și subjugă voinței sale. Cel bun, ca și cel reu, martirul, care se sacrifică pentru

un ideal, ca și mizerabilul și ucigașul, este ca lutul în mână naturii; amândoi lucrează după o lege de fier. Spinoza face oarecum pe oameni, cum spune profetul Chabakuk despre marele rege babilonian: „Ca peștii din mare, ca vermina, care nu are nici-un stăpân“. Peștii mai mari au dreptul să consume pe cei mai mici, animalele mai mari să mănânce pe cele mai mici, pentru că au puterea a o face; pretutindeni domnește o stare naturală neînfrănată, crudă. Aceasta nu recunoaște nicio deosebire între bine și reu, între virtute și viciu. Omul mai tare are deci dreptul a face un rob din cel mai slab și a se slugi de dânsul ca de un animal de jug, pentru că are putere să o facă. Dar pentru că acest drept natural, care se întemeiază pe putere, ar atrage după sine o stare resboinică a tuturor contra tuturor, deaceea oamenii s'au unit pe tăcute, din frică sau nădejde, într'o comunitate, într'o societate publică și au înfrănat prin legi înțelepte acest drept natural barbar. Spinoza nu recunoaște așa dară nicio lege morală; toate legile și drepturile au după dânsul o origine arbitrară, convențională, *rațiunea de stat*. Sorginta reală a tuturor drepturilor nu se poate găsi, după Spinoza, în legea etică a rațiunii, cu care natura însăși a înzestrat pe om, ci în forța. Violența barbară, pasiunea egoistă, care se bazează pe necesități inchipuite, acceptate în mod arbitrar, cu un cuvânt numai deaceea se ridică nenaturalul la o lege naturală, pentru că se găsește la bestii. Deci dacă se spânzură un criminal, care a ucis un om, nu se face aceasta pentru că merită pedeapsă, căci a călcat o lege morală; nu, el nici nu merită pedeapsă, căci a urmat involuntar unei legi naturale de fier, care nu-i îngăduie o altă cale, ci societatea îl face pur și simplu nevătămător. El spânzură, întocmai cum se omoară un șarpe sau un câine turbat, pentru că sunt periculoși pentru oameni. Mai mare rol îl joacă acțiunea decât intențiunea, dacă folosește sau vatămă societății. O împrejurare desmișcată de procedura judiciară a popoarelor celor mai primitive, care pune greutate tocmai pe *intențiunea* acțiunii culpabile.

Acest sistem etic, care reflectează modul intim de a vedea al Arianilor, trebuia să aibă mare influență asupra concepției Dumnezeirii și aceste earăș asupra modului de a fi al oamenilor. Dacă întreaga natură se supune unei legi barbare, a puterii fără frâu, atunci Dumnezeu, care a creat această lege naturală, trebuie să fie cu atât mai neînfrănat și barbar, de oarece posedă puterea supremă. Discordia și lupta tuturor contra tuturor în societatea umană, con-

diționată de această lege etică, trebui să facă o reacțiune asupra concepției dumnezești și să infățișeze dumnezeirea ca o multiplicitate. Ce influență fatală poate să exercite o astfel de concepție a D-zeirii asupra modului de a fi al omului, se poate judeca după desfrânarea fără limită, sensualitatea fără frâu și cruzimea neome-nosă a antichității contra sclavilor și a străinilor; apoi ființa pre-dominantă a castelor și a breslelor, în cari domină dreptul celui mai tare. Creștinismul, care a transmis ideele judaismului, abea după o luptă lungă și după ce s'a incuibat în ființa Arianilor, a putut provoca o ameliorare oarecare în moralitatea celor din urmă și le-a putut infiltra modul de a vedea și a judeca al Evreilor.

Acest mod de a vedea și judeca, cum se zice astăzi, semitic, a dus dela nașterea sa o luptă grea contra celui aric, care voește să degradeze pe om la bestie, ba cehar la peatra, care urmează unui impuls exterior. Spiritul religios, serios al rasei evree, care în contradicție cu spiritul lumesc, bonvivant al rasei arice, e contra sensualității și îndreptat spre idealism, a trebuit să dea o altă direcțiune și modului de a cugeta și a fi al Evreilor. După concepția Evreilor, lumea naturală stă într'un raport intim de cauză și efect cu cea morală. Toate întâmplările lumesti și istorice urmează după o lege tot atât de naturală, cât și morală. Atât ordinea lumii, cât și dezvoltarea societății umane au o destinație morală, urmăresc un scop moral. Moartea naturală a omului este o consecință a păcatului primului om. În potopul preistoric, dovedit istoricește, o lume moralicește stricăță trebui să peară, pentru a face loc altei mai bună. Babilonia, dezvoltarea ciudată de graiuri, întâmplată în urma unor legi psihologice și etnologice, este o pedeapsă pentru trufia mândră și orgoliul neînfrânat al omenirii. Peirea celor patru orașe-surori în basinul mării, întâmplată în urma unei erupțiuni, este pedeapsa pentru purtarea păcătoasă, mizantropă a locuitorilor ei. Nu că, după concepția evreească, n'ar exista cauze naturale pentru aceste întâmplări și deaceia trebuie explicată prin minuni, cum vor să susție unii exegeți prea pioși ai Bibliei; căci ar însemna mecunoșterea înțelesului ei simplu, care, la istorisirea amănunțită a întâmplărilor, lasă să se recunoască ușor efectul legilor naturale; ci, fiindcă o ființă suprem perfectă, morală, conduce ordinea lumii, legile naturei trebuie să coincidă cu legile moralei și acele revoluțiuni istorice și lumesti trebuie să se întempele în conformitate cu amândouă. Acest mod de a vedea e întemeiat

pe ființa ciudată, dualistică, a omului. Dupăcum natura a rezervat omului, în ordinea ființelor animale, o scară mai înaltă, mulțumită puterii sale intelectuale, așa și învățământul evreesc l-a pus, în privința acțiunilor sale morale, mai înalt decât animalul. Pretutindeni, unde legea mozaică poruncește sau interzice o acțiune bazată pe rațiune, ea accentuează: „căci după chipul lui D-zeu, el a creat pe om“. Doctrina evrească conduce derivația tuturor drepturilor, tuturor acțiunilor morale, nu din exteriorul omului, cum ar fi din punctul de vedere al învoelii convenționale, ci dela natura omului însuș, dela legea rațională etică, care e înăscută omului și nu are nevoie decât de instrucțiune și educațiune pentru a ajunge la înflorire. Doctrina aceasta „nu este în cer“, nu este o ficțiune, rezultatul unei fantazii desfrânate, „ea nu este nici dincolo de mare încât să zici: cine va trece dincolo pentru a o lua, ci își are sediul în inima ta“, în rațiunea ta.

Legenda ne spune, că legiuitorii eleni Solon și Lycurg, au călătorit prin toate statele civilizate, au strins legiurile existente și au ales din acestea cele mai bune pentru statele lor, Atena și Sparta. La acest procedeu întrebuintat totdeauna de legiuitorii politici și religioși, țintește acest citat din Biblie. Prin aceasta Moise a voit să zică, că legile sale nu sunt de natură convențională, așa că trebuie călătorit pentru a le cunoaște, ci sunt legi naturale, cari sunt întemeeate pe rațiune și pot fi scoase la iveală prin educație și instrucție, la care face aluzie expresia „a o aplica în gura ta și în inima ta“, pe când legea convențională ține samă numai de acțiunea exterioară, intrucât e folositoare sau păgubitoare pentru societatea umană; doctrina evrească dimpotrivă pune mai mult temei pe tendența, scopul, care pricinuește acțiunea; ea cere curățirea, inobilirea și sfințirea *interioară*. „Sfinți să fiți, căci sfânt sunt eu, D-zeul vostru“. Nici un alt legiuitor, afară de Moise, n'a întrebuintat această expresie ca motiv conducător, care arată aci deslusit, că nu faptul exterior, ci tendența internă morală decide valoarea acțiunii. Doctrina evrească recunoaște, că omul are să susție o luptă grea și anevoioasă pentru a sa sfințire internă, căci e vorba de lupta între pasiunea egoistă cu tendența altruistă, care țintește la binele general; legea naturală animalică în lupta cu cea omenească. Cea d'inteea pune „eul“ în mijlocul acțiunii și referă asupra-și toate celelalte; cea d'a doua cere abogațiunea și contopirea insului cu obștea. Lupta aceasta mai este și inegală, căci,

pe când pasiunii egoiste i surăde ca resplată, ca triumf, comodități și plăceri de ale vieții, tendența morală, dimpotrivă, e lipsită de egoism, nu are să se aștepte la altă resplată, la alt triumf, decât la o satisfacție lăuntrică, ce-ți inspiră stimă ție însu-ți, sau la conștiința divină a valorii *interioară* față cu tot disprețul de afară, la presumțiunea față cu toată durerea și mizeria reală. Totuși, doctrina evreească promite tendenței morale triumful, pentru că glasul poruncitor al rațiunii și al conștiinței e tot atât de tare sau și mai tare decât aceea al pasiunii și omul este liber să aleagă între amândouă. Observând însă mai deaproape, lupta aceasta interioară nu este atât de grea, cum se crede de obicei și cum pare a dovedi proverbul rabinic: „Acela este erou, care își înfrânge pasiunea“. Este în adevăr cumplit, când legea naturală *animalică*, a puterii, e ridicată în societatea umană la rangul de lege în stat, cum a fost la cele mai multe popoare antice. Atunci lupta aceasta interioară degenerază într-o luptă exterioară pentru existență, într'un câmp de resboiu al tuturor contra tuturor și virtuosul rămâne fără scăpare, în voia mizeriei. Această stare resboinică incetează însă și devine o conviețuire pacinică, mizeria dispare, când, ca la statul-model mozaic, legea naturală *umană* devine lege de stat și se operează o potrivită împărțire de averi.

Această concepție evreească e exprimată foarte clar în sfânta Scriptură. Aceasta mărturisește adecă, „că năzuința inimei omenești e rea dintru început, însă că prin conducere și educație omul ajunge la conștiința proprie, la recunoașterea legii raționale etice înăscută într'ensul, prin care e în măsură să învingă pornirea animalică. Intr'un alt loc ne întâmpină în Biblia: „Dacă te îmbunătățești, poți să te ridici (peste pornirea animalică); dar dacă nu te îmbunătățești, păcatul stă la ușa ta, caută să te învingă, totuși poți să-l stăpânești, căci ție ți-e lăsată alegerea liberă între reu și bine, după propria ta dorință: „Vezi, pun înainte-ți viața și moartea alege însă viața!“

Rezultatul acestei concepțiuni, din care rațiunea umană derivă toate legile și drepturile etice, diferă cu totul de concepțiunea ariano-spinozistă, care admite puterea brutală, animalică, ca lege supremă a acțiunilor omenești; căci, pe când această concepție condiționează războiul tuturor contra tuturor în societatea umană și prefăce pământul într-o vale a plângerilor, pe care cel slab și lipsit de ajutor nu are niciun drept la existență, „ca și când pământul

ar trebui să aparție numai celui cu pumnul tare și numai cel notabil să locuească pe dânsa“; după concepția evrească domnește în obștea umană o armonie complectă și o egalitate deseversită, ca și când lumea ar fi împărăția cerurilor, locuința ființelor fericite. Unde e acum mult trâmbițata lege naturală, mult-lăudata stăpânire a naturei libere, preconizată de sistemul etic ariano-spinozist? Aci totul e nenatural și cu ordinea ființelor resturnată. Omul e degradat la animal, ba chear acesta e pus mai presus de acela; un om subjugă pe celalt, îl degradează ca sclav fără voință, cu toate că fiecare are drept la acelaș tratament, fiind cu toții ființe de acelaș fel. Ce-i drept, în cele mai multe state ale antichității, cu vederi ariane, s'au comis acte cu totul nenaturale. Oamenii și-au uitat până într'atât demnitatea, conferite lor de natură, că s'au închinat la animale și obiecte nevișuitoare. La aceste idolatrii femeile comiteau depravările cele mai nerușinate și neînfrânate. Străinii și robii fură tratați, de cătră cetățeni, în modul cel mai barbar, mai rău decât animalele de muncă și se stabili o colosală deosebire între diferite caste și ranguri, între bogat și sărac.

Cătă deosebire însă între concepția statului arian și între organizația concepută de Moise. În statul organizat de el domnea, ca și în natura omenească, egalitatea deplină în fața legii. Străinii și sclavii se bucurau de un tratament uman; ba, aci, nici nu exista un rob în sensul celorlalte popoare. Atât de mult se disprețuia robia, încât sclavul, ce se deszicea de libertăți, era stigmatizat în public. Pentruca ființa castelor și a rangurilor arice să nu pătrundă în statul evreesc și să se evite deosebirea între sărac și bogat, se procedă la o împărțire a averilor în așa mod, cum abea și-au putut-și inchipui democrații-sociali *Lassalle* și *Marx* și se preveni, prin măsuri înțelepte, conservarea cumpenei drepte în ce concerne proprietatea. În statul evreesc nu trebuia să fie niciun sărac, nimeni nu putea să se desfacă de pământul, din care consta întreaga sa avere, căci afară de uzufruct, nimeni nu avea niciun drept de proprietate, „căci mie imi aparține pământul, voi sunteți niște locuitori străini la mine“. Cât despre străini și nevoeși, ce ar fi existat în statul evreesc, li se uitase de grijă; căci se consacrase pentru ei o parte din produsul recoltei și alte daruri caritabile, cari nu erau însă considerate ca ofrande benevole, ci ca datorii. Este natural, ca un popor, care considera legea etică a rațiunii, ca o lege divină și deriva deaci toate legile și drepturile umane, să fie conceput dum-

nezeirea altfel ca alte popoare, cari priveau puterea dominantă în starea cea mai primitivă a societății umane, ca lege supremă a tuturor acțiunilor umane. Concepția dumnezeirii a trebuit să fie aci idealul cel mai înalt al virtuții și al lipsei de egoism. Dumnezeu Evreilor nu trebuia să fie nimic pentru sine, totul pentru lumea creată de dânsul; el trebuia să reverse asupra naturei atotputerea sa, toată ființa sa; el trebuia să se numească „Iehova“, adică Existența, pentru că nu-l interesează decât existența și conservarea lumii. În statul evreesc fiecare om, afară de cel stricat moralicește, și care trebuia înlăturat fără milă, era cetățean deplin și cu drept egal la folosul bunurilor. „Chear și străinul și cel domiciliat temporar să se bucure la tine de viața sa“, „să iubiți pe străinul“; „arboarele câmpului e egal cu omul“, el are același drept la existență ca și tine, el să nu fie lovit cu dinadinsul. Și consumația cărnii animalelor trebuia restrânsă precum cu puțință. La început carnea animalelor se putea mânca numai după o jertfă de pocăință pentru a menține concepția, că măncarea aceasta, orcât de necesară ar fi pentru existența omului, e totuși o procedare nefirească „ca sânge inocent vărsat“, care are nevoie de pocăință severă.

Se înțelege de sine, că virtuțile egalității și dreptății, a umanității și a armoniei domnitoare în statul evreesc, din cauza legii raționale etice, au trebuit să condiționeze și să presupue, atât în privința unității, cât și în aceea a eticei, o concepție cu totul alta despre dumnezeire, decât la popoarele ariane. Dumnezeu Evreilor trebuia să reprezinte egalitatea și armonia cea mai înaltă, trebuia să fie unitatea cea mai perfectă; pe când la celelalte popoare, cari admiteau puterea brutală a naturei, ca cel mai înalt principiu al acțiunilor omenești, condiționând starea resboinică, concepția dumnezeirii a trebuit, în mod firesc, să fie o multiplicitate și dualitate. Este lesne de înțeles influența, ce diferitele moduri de a concepe dumnezeirea au putut exercita asupra caracterului, moralității și întregului sistem de viață al diferitelor rase, pentru că aceste concepții stau într'un intim raport cu acțiunea oamenilor. Este așa dară natural, că aceste vederi fundamentale opuse, întemeiate pe firea și caracterul semiților și al arianilor, au trebuit să provoace o ruptură între aceste două rase, cari, cu vremea, trebui să se lărgească într'o prăpastie adâncă; să reprezinte ambele opinii față cu importanța extraordinară a intereselor ideale și materiale și să degenereze într'o luptă inversunată pe viață și moarte.

Lupta aceasta incepu, în adevăr, deja la prima manifestare a acestor vederi și continuă prin miile de ani, până în prezent, cu mai multă sau mai puțină violență. Dacă principiul etic ar fi fost reprezentat, dintru început, prin o majoritate de Ariani, minoritatea semită, n'ar fi putut să nu facă concesiuni, să nu cedeze puterii, ce rezidă în ideea și convingerea și să nu se fi contopit cu ea. O luptă în sens uman, cum o cere principiul etic ar fi trebuit să dispue și pe Evrei la contopire și pământul ar fi fost un sediu pacinic pentru popoare și de mult s'ar fi realizat idealul fericitului timp mesianic, când lupul va paște alături cu oaea; copilul se va juca cu șarpele și popoarele vor schimba armele de resboiu în unelte pacifice, de artă și sirguință. Prin faptul însă, că majoritatea reprezintă pretinsa lege naturală a puterii brutale și a luptei pentru existență, realizarea acestui ideal a trebuit să se amâne pe timp nedeterminat și să se justifice ideea pesimistă, că steaua noastră este creată pentru a fi o vale a plângerilor și scena unor resboae sângeroase. Principiul etic, reprezentat printr'o mică minoritate, a trebuit să-și cucerească terenul pas cu pas, prin un inversunat resboiu cu pasiunea, pentru a-l pierde apoi din nou printr'o reacțiune neașteptată, și a reincepe lupta din nou. *Tocmai această luptă continuă este cauza existenței nedistructibile a apărătorilor principiului etic.* Arianii, ca apărători ai legii naturale primitive, în conștiința superiorității lor fizice și a importanței intereselor egoiste, au trebuit să ducă un resboiu de nimicire contra cetui neînsemnate a apărătorilor principiului etic. Aceștia, respinși din toate părțile și persecutați îngrozitor, cum nu se putea altfel aștepta dela modul neomenos de a lupta al apărătorilor puterii brutale, pe de o parte nu puteau avea nicio dispoziție pentru concesiuni sau contopire cu maltratorii, pe de alta însă trebuiau să dobândească, în conștiința cauzei sfinte, ce apărau, un curaj nou, nu numai pentru apărare, ci și pentru atac. De mult s'ar fi contopit Evreii cu puternicia lor adversari, dacă ar fi fost tratați amical de dușmanii lor, lucru de altminteri imposibil, pentru că e în contradicție cu firea omului — căci cum s'ar putea ca luptătorii naturali pentru pretinsa lege brutală a naturei să fie fost gingași și amabili? Dar atunci unul din factorii cei mai importanți ai civilizațiunii umane ar fi fost pierdut; căci, contopirea aceasta, nu ar avea însemnătatea unui proces chimic, în care două elemente eterogene dau naștere unui corp nou, cu calitățile amândurora, ci ar însemna, față cu

micul număr al Evreilor, o disolvare complectă a acestora în sinul popoarelor ariane, sau a principiului etic în puterea brutală. Din aceasta însă nu ar fi profitat deloc firea cea aplecată spre brutalitate.

Numai în acest chip se explică cum o minoritate de o importanță infimă a putut să perziste în existența ei, în mijlocul unor elemente destructive, cari o copleșesc. Aceasta s'a întâmplat nu numai în puterea luptei impuse de spiritul de conservățiune, ci și în virtutea forței morale înăscute. Numai așa au putut perzista cu o destoinicie admirabilă, timp de mii de ani, ba să exercite chear o influență puternică asupra mediului incunjurător, așa încât să se impue adversarilor lor din fire, apărătorii cei mai zeloși ai puterii brutale, și să le insuflă o teamă respectuoasă, cuprinsă de o presimțire misterioasă, că au aci a face cu un fenomen al naturei, cu o lege naturală indistructibilă, contra căreia luptă fără folos, cu toată forța tor superioară. Ei văd răspândit în mijlocul lor un element neînsemnat în număr, dar plin de putere și vigoare, pe care întemeetorul religiunii creștine, un Evreu, care a conceput adânc importanța și misiunea judaismului, l-a numit „aluatul între popoare“, care pătrunde în atomele lor, produce un proces de fermentățiune și descompunere și dă naștere, conform legilor chimice, unui element cu totul nou.

Putem deci să așteptăm, fără grije, sfârșitul mișcării antisemitice a clericalilor și feudalilor; ea nu-i decât o manifestare a concepțiilor ariane, și nu poate nimici acest proces, cum nu l-au putut nimici nici trecutele manifestațiuni anti-evrești, cel mult poate prelungi, încă pentru un timp, rezultatul final. În schimb, această mișcare exercită o influență binefăcătoare asupra Evreilor; ea provoacă concentrarea mai intimă a judaismului și va trezi în Evrei mult mai intensiv conștiința despre misiunea cea sacră, ce au de îndeplinit. Ear aceasta va avea de efect a inspira nouă vigoare și noi puteri de statornicie și de rezistență tuturor membrilor familiei israelite.

Iasi 1890

„EVREUL”

Ce sgomot prelung
In lume străbate?
Ce vaete-ajung
Pe vânturi purtate?
Un nou act se joacă din jalnica dramă
„Evreul” ce’n lacrimi pe Iehovă cheamă.

In sdrențe și goi,
Uncheși albi și babe
Și tineri, se’ndoi,
Cu spetele slabe
Supt cnutul ce tae, a fiarei ce-i mână,
Cazacul sêlbatec, cu mintea păgână.

Spre graniți mereu
Gonindu-l din urmă
Pe drumul cel greu
Pășește in turmă
Evreul ce n’are, in scumpa lui țară,
O patrie-mumă și merge afară.

BCU Cluj Intinsei Rusii, ersity Library Cluj
Bogată creștină.
Nu-i trebuie fii
De lege streină
Și totuș mulțimea de foame răcnește,
Ce lasă Evreul n’o potolește.

Și câți din Evrei
Pe drumuri nu pică,
Pe câți dintre ei
Din viață-i ridică.
Durerea și lipse și jalea și trude,
Sub cnutul ce cade pe ranele crude.

Sêrmâne Evreu,
Ce n’ai drept la Țară
Și pasu-ți mereu
Prin lume te cară,
O, zile mai blânde veni-vor odată
Când strâmbii lua-vor și ei judecata!

Când Țara va fi
Intreg Universul,
Atuncea sfârși-vei
Cu plânsul, cu mersul.
Căci oamenii ști-vor, că frate se cheamă
„Evreul” azi lungă și jalnică dramă.

Evreii din Moldova sub Reglementul Organic

STUDIU ISTORIC

de DR. F. SCHWARZFELD

V *)

LIBERTATEA COMERTULUI ȘI LEGILE RESTRICTIVE

Moldova fiind prin excelență o țară agricolă, comerțul ei n'a fost niciodată supus la restricțiile și pedicele, de care suferea comerțul din țerile europene. Dincontra, Voevozii făceau tot posibilul, spre a-l incuraja și stimula.

Dar comerțul reclamă siguranța persoanelor și a averilor, instituții politice și sociale liberale. Despotismul, care trage după sine tribulațiile personale și ingrădirea libertăților, intimidează capitalurile și pe deținătorii lor, și nu permite negoțului să ia avânt.

Acesta era cazul în Moldova. Cu toate privilegiile și scutirile acordate neguțitorilor de diferiți Domni, comerțul se afla în lăncetire. Schimbarea continuă a Principilor, dorul lor de imbogățire, rapacitatea și jafurile funcționarilor, reînnoirea nesfârșită a proceselor, lipsa de orice formalitate în procedură, dările cele varie, numeroase și împilătoare, privilegiile nenumărate, incuviințate, când unei clase, când alteia, făceau ca dezvoltarea comerțului să fi fost imposibilă.

Și cu toate aceste comerțul constitua un izvor important de bogăție pentru Moldova, ca și pentru Muntenia. La 1820 încă, un deceniu înaintea Reglementului organic, Wilkinson, fost consul general al Angliei în București, ne spune, că „bogățiile naturale și diversele resurse ale Munteniei și Moldovei sunt atât de mari, încât dacă aceste țeri s'ar bucura de un guvern regulat și o administrație înțeleaptă, sub care industria și agricultura ar putea primi încurajările necesare, ce merită, așa ca comerțul exportăției să fie deschis, ca relațiile comerciale cu națiile străine să fie stabilite în-

1) Primele patru capitole sunt publicate în „Anuarul” an. XIII-lea

tr'un mod convenabil, și infine minele exploatare; ele ar deveni, după puțină vreme, provinciile cele mai populate și înfloritoare ale Europei⁽¹⁾).

Reglementul organic a realizat intrucâtva acest prognostic. Comerțul și industria ar fi luat un avânt și mai mare, dacă Rusia, stipulând libertatea comerțului, n'ar fi avut gândul ascuns de a trage spuza pe turta ei, de a goni influența turcească și a o înlocui prin a sa. Eată, în adevăr, articolele privitoare la comerț:

Art. 148.— Libertatea comerțului, care poate singură însufleți toate ramurile industriei, să îmbunătățească diferitele produceri și să răspândească asupra tuturor claselor bogățiile cu belșug, este adevăratul izvor de prosperitate al țerei. Pentru acest cuvânt exportul vitelor, al produselor și al tuturor obiectelor de negoț, brute sau lucrate, este pentru totdeauna slobod la toate frontierele Moldovei, fără nicio piedică, afară de restricțiile prevăzute de reglementul de față în folosul subsistenței locuitorilor.

Art. 150.— Toate produsele pământului moldovenesc și orice soi de industrie a locuitorilor sei se vor vinde în toată libertatea cumpărătorilor și comercianților, cari vor oferi prețul cel mai avantajos, urmând în toată libera voință a proprietarilor și a vânzătorilor, cari le vor putea asemenea încărca pe propriile lor vapoare, și cari vor fi asemenea liberi de a debita produsele lor pretutindene, unde industria și foloasele lor le vor conduce, conform cu tractatul dela Adrianopole.

Art. 151.— Comerțul ziselor produse, precum și toate acele, cărora progresul industriei va da naștere în viitor, nu va fi supus, în interiorul țerei, la niciun soi de vamă sau de monopol, cari sunt pentru totdeauna oborite, ca fiind prejudiciabile negoțului, precum și la orice soi de drepturi privitoare la fabrici și alte stabilimente de acest soi⁽²⁾.

Aceste stipulații liberale au produs rezultate surprinzătoare pentru Moldova, și ar fi produs rezultate și mai îmbucurătoare, dacă ar fi fost strict păzite. Din nenorocire restricțiile deveniră numeroase, și dacă vama din interior n'a mai fost restabilită, monopolurile au fost restabilite tocmai pentru acele produse, ce ar fi contribuit mai mult la dezvoltarea comerțului.

Nu intră în planul nostru de a examina toate aceste restricții și monopoluri și ne vom mărgini numai de a trata acele ce privesc materia noastră.

1) W. Wilkinson : Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie, Paris 1821, p. 77.

2) Reglementul organic, Capit. V, Secția I, p. 212—13, repetăm aci că toate citatele noastre sunt făcute după ediția franceză.

§ 1. RESTRICȚIILE IMPUSE NEGOTULUI CU LIPITORILE

Negoțul cu lipitorile este din o dată, relativ, recentă. El a devenit foarte important pentru Principatele-Române, ne spune Neugebauer¹⁾, de când medicii francezi au început a face uz colosal de ele, în locul lăsării sângelui. „Deși se afirmă, că numărul lor, care dealtfel nu prea era însemnat în aceste țeri, a scăzut foarte, ele se pescuiesc în mare cantitate cu cai, în apele stătătoare ale Moldovei și Munteniei. Îndeobște se preferă cei tineri, pentru că au mai multă viață și suportă mai bine drumul. Lipitoarele sănătoase se pun în saci, se bagă în lăzi, în cari se fac despărțituri, și se expediază în trăsurile anume construite, cu resorturi.

„La început acest negoț se exploata în bălțile din Ungaria; aceste odată golate, acum câțiva ani, Franța își procura cele mai multe lipitori din Serbia și Bosnia, din Moldova și Valachia. La început negoțul se făcea de obicei de Greci, Evrei și Italieni; dar decând Francezii își fac cumpărăturile la fața locului, ei s’au întins în Bulgaria și chiar în Asia mică. Dar s’a constatat, că călătoria pe apă e prea încheată și că nu e nici posibil de a le transporta pe vapoare. Moldova și Valachia vor rămânea deci multă vreme încă în posesia acestui negoț... Evreii din Moldova au învățat acum chipul cum să înmulțească și să crească lipitorile în bălți, și fac cu ele un comerț nemijlocit până la Paris“.

Evreii abea apucaseră însă meșteșugul creșterii și înmulțirii lipitorilor și monopolul înființat de timpuriu fu desființat și ei căzură primele victime. Înaintea acestui monopol, grație unor stăruințe energice, tenace, comerțul lipitorilor aduse instărirea multor familii israelite, ceea ce nu era pe placul pizmătarețelor. Sfatul Administrativ, dintr’un impuls dușmănesc, care îl făcu să ia multe măsuri vătămătoare contra Evreilor, și prin urmare și contra țerei, care trăgea mari foloase, elaboră la 25 Februarie 1847 un proiect, aprobat de Vodă la 28 Februarie aceluiaș an, prin care propuse desființarea contractului de monopol al lipitorilor, în care decretă totodată măsurile cele mai draconice contra Evreilor, cari fură cu desevărsire opriți de a mai practica acest negoț. Din 14 articole, ce alcătuiesc proiectul, cele mai multe privesc pe Evrei.

După ce proiectul constată, că indestularea țerei cu lipitori este un obiect însemnat, de care publicul nu trebuie să fie lipsit și că

¹⁾ Dr. Joh. Ferd. Neugebauer: Beschreibung der Moldau und Walachei, Leipzig 1848, p. 275.

nici libertatea absolută a exportării lor, nici complecta lor poprire de exportare, ba nici monopolul, n'au adus rezultate „fiind vederat, că asemenea lipsă de lipitori nu poate fi provocată, decât numai prin rea chibzuire iconomică, sau prin o nelegiuită secretă exportăție a acestui obiect, chear toate, *prin insuș anireprenorii*, ce erau indatoriți cu indestularea, cărmuirea ingrijitoare pentru binele obșteșc, hotărește acum pentru totdeauna următoarele:

§ 1. Fiindcă ecsperiența au dovedit in tot locul, că un leac trebuitoriu obșteii, nu este de priintă a fi dat in otcup, apoi otcupul lipitorilor se desființează cu totul.

§ 2. Moldova fiind indestul de imbelșugată de bălți și eazuri, in care ușor se pot inmulți lipitorile, dacă nu le vor păscuri fără cruțare, se așteaptă dela a proprietarilor filantropice sentimente in privința omenirii pătimătoare, ca să sloboadă o măsurată păscurire orcui, *afară de jidani, carii obștește sânt cu totul opriti de a mai specula cu acest leac trebuitoriu.*

§ 3. Oricare jidan va cuteza a cumpăra, a ține, a vinde sau a precupi lipitori, fie de orice protecție, se va pedepsi întâia oară cu secfestruierea lipitorilor și globirea cu câte 20 par. pentru fiecare bucată, a doua oară cu secfestruierea lipitorilor și indoită globire de bani pe numărul lor, și a treia oară cu surgun peste hotar pe viață.

§ 9. Pentru ca persoanele indatorite de a ține lipitori, să nu poată fi stânjinite in adunarea lor de jidovi, cari le preocupesc, nici de contrabandieri carii le ecsportează pe ascuns, Comitetul Sănătății va da aspre porunci cătră toți ispravnicii și polițmaiștri, asemenea tuturor comisarilor de prin tērgușoare, unde nu este altă administrație, și privighitorilor de prin ocoale, ca să nu îngăduască, sub niciun cuvânt, pe jidani, a cumpăra sau a vinde lipitori, căci suferindu-i și dovedindu-se, la cel întēiu prilej vor fi depărtați din slujbă.

§ 13. Toți acei ce vor denonsui pe amploiati, pe jidani, pe precupeți și pe contrabandieri călcători a acestei legiuiiri, vor primi pe giământate din toate străfuirile bănești făcute persoanelor dononsieate de dēnșii, și pe jumătate, din valoarea lipitorilor, ce s'ar găsi și care se vor vinde in folosul statului și a dononsieantului.

§ 14. Această legiuire se va publica spre obștească știintă și regulile statornicite aice in privirea proviziilor hotărite, vor intra in lucrare dela 1 Iulie anul 1847, ear acele ce privesc preocupētia jidanilor și ecsportăția, se vor aduce intru implinire *după 15 zile dela publicația acestei legiuiiri* ¹⁾.

¹⁾ Manualul Administrativ, vol. II, p. 452-54.

O singură excepție pare a fi fost făcută în favoarea *bărbierilor și hirurgilor* evrei, deoarece § 4 declară, că aceștia „sânt datori a ține și a avea în toată vremea, un număr de 300 bucăți lipitori, care număr trebuie să fie totdeauna deplin“, fără a exclude pe Evreii din această dispoziție.

Că scopul legii a fost a lovi în Evrei, rezultă nu numai din articolele de mai sus, ci încă din preambulul ei, unde legiuitorul n'ar fi lipsit a-și vărsa întreg veninul, de obicei, dacă avea un motiv anume pentru excluderea lor din negoțul lipitorilor. Mai mult, § 11, declară, că „Contrabandierii, ce se vor dovedi, că au trecut lipitori peste hotar, vor fi pedepsiți de către cărmuirea locală, inteia oară cu secestrarea lipitorilor și globirea câteun leu de fiecare lipitoare, la a doua oară cu confiscăția a toatei averi, și surgun peste hotar pe toată viața“. Prin faptul dar, că legea făcea o deosebire între Evrei și contrabandieri arată clar, că Evreii nu erau în numărul acestora și în orice caz în număr neînsemnat, căci la dincontra dispozițiile separate n'ar fi avut niciun sens.

Această lege funestă pentru Evrei, fu mai funestă încă pentru Moldova: comerțul înfloritor al lipitorilor decăzu, și, odată cu el, prosperitatea unei ramure de comerț, precum și venitul haznalei.

§ 2. RESTRINGEREA NEGOȚULUI DROGHERIEI

O ramură comercială destul de bănoasă pentru Evrei, era comerțul drogheriei, care era. mai exclusiv, în mâinile lor, și aduse țerei cu atât mai mari foloase, cu cât farmaciile erau rare—abea în număr de opt în tot Iașii, în momentul promulgării Regulamentului organic. Odată cu înființarea Comitetului sanitar sau al sănătății, și cu adoptarea așezământului austriac pentru farmacii, comerțul de drogherie fu supus la multe restricții.

O circulară adresată la 17 Iulie 1834 de Comitetul Sănătății cătră ispravnicii de ținuturi, urmări scopul de a opri pe droghisti ca să vândă „droguri medicinale sau alte materiale doctorești cu *amdnuntu*, nefiind slobozi a vinde de aceste numai cu ridicata“ sub pedeapsa unei amende de 500 lei în folosul săracilor¹⁾.

Circulara aceasta nu apucase încă bine a-și da roadele, că o nouă circulară a aceluiaș Comitet, din 25 August 1834, poprise vnzarea *orcdor droguri medicinale* chear cu ridicata, la alți decât la farma-

1) Manualul Administrativ, Vol. II, p. 454—55.

cisți, trebuind a se desface de acele ce le vindeau cu amănuntul chiar când aceste ar fi fost medicamente comune și de întrebuințare zilnică, ca hapuri, prafuri, etc. Ba, chiar pentru vnzarea cu ridicata la farmaciști, droghisții trebuiau mai inteiu să ceară autorizarea Comitetului sanitar¹⁾.

Această oprire de a vinde drogherii, fie chiar cu ridicata, la alți decât la farmaciști, dote naștere la jăluirea acelor meșteșugari, cari avnd nevoie de ele se vzură stingheriți in lucrul lor. La 20 Octomvrie 1836 Comitetul sănătății fu dar silit să redacteze un nou jurnal, pe care el comunica ispravnicilor și medicilor de ținut, prin care invoește „vnzarea de materialeuri la acei cu meșteșuguri, precum zugravi, tipografi, argintari, alămari și alții deaseminea“. Totodată hotări ca materialeurile să nu poată fi vndute de toți droghisții, ci „numai de cătră acei, cari din cercare se vor dovedi mai cinstiți și mai insemnați *intre ceilalți* cu capitaluri și imbrăcați cu știința păstrării și a întrebuințării materialeurilor, și pe care se vor îndatori a păzi intocmai osebitele condiții, ce li se vor da de cătră Comitet intru aceasta, fiind aceștia materialicești și inchizăș-luiți unul pentru altul, și numai puțin se vor indatora a nu vinde asemenea materialeuri la oricine necunoscut, nici in măsuri mici, ce in sume mai mari potrivite, adică întrebuințării (precum s'au zis) materialnicilor lucrări, datori fiind numiții încă a ține și condiții, in care să treacă, la tot prilejul, suma materialului, ce ar vinde și să iscălească cumpărătorul“²⁾

Dar nici reducerea pe sprinceană a numărului nu satisfăcu, pe cât pare, pe farmaciștii, cari au jucat desigur un rol in această chestie.—La 16 Mai 1838 Comitetul trimese o nouă circulară, in care prescrie ca materialele otrăvitoare să fie strânse dela toți droghisții și să se incredințeze „numai la o *dughenă*“ și „apoi de la acela căruia se vor incredința spre vnzare, și care se va alege a fi de credință și cinstit, luându-se și chizășie“, și condica trebuia șnuruită sub pecetea ispravniciei și a doctorului³⁾.

Circulara dela 26 Octomvrie 1838 merge și mai departe cu restricțiile, prescriind ca vnzările să nu se mai poată face fără ordonanța expresă a medicului⁴⁾.

1) Man. Administr. II, p. 455—56.

2) Ibid.

3) Ibid., p. 456.

4) Man. Administr., p. 456.

La 1841, infine, Comitetul dăte la lumină intenția, ce o urmărise până în acel moment, după instigarea colegilor sei în farmacie, cu toate circulările sale succesive. La 28 Aprilie 1841 el adresează un referat Consiliului de Miniștri, prin care ceru de astădată fățiș „a se lua drogurile otrăvitoare dela toate dugheniile și a se încredința spițerilor, cărora numai să se dea dreptate a putea vinde după rețetele doctorilor sau după ținuturile dregătorilor locale cu prețurile curente, cu care și acum să dispăgubească pe acei ce le vor avea”. Dar sfatul găsi această cerere prea exorbitantă și se mărgini numai ca să se ia măsurile necesare pentru stricta păzire a circulațiilor și dispozițiilor anterioare, obligând pe acei ce vindeau fără învoire, de a se desface de mărfurile și hotărînd, că la vamă să nu se elibereze drogurile decât la droghistii autorizați¹⁾.

În fine Comitetul mai reveni asupra droghistilor la 23 Octomvrie 1847, și înzistând ca vînzarea să nu fie permisă decât unui singur comerciant în fiecare oraș, mai reclamă și o inspecție medicală tri-lunară²⁾.

§. 3. PRECUPETII ȘI RESTRANGERILE DECRETATE

Articolul XVIII, litera g, 2, Anexa H. din Reglementul organic prevedea următoarele: „Pentru ca țărani să fie încurajați a aduce de vînzare provizii, Eforia va avea dreptul de a exercita o privilegiere activă, spre a înlătura tot felul de pedici, ce li s'ar putea pricinui din partea oamenilor poliției, a vameșilor și a precupeților; și spre a se întîmpina abuzul, ce s'ar putea produce, ea se va înțelege cu poliția sau cu administrația ținutală după trebuință”.

În art. 5 litera b din Anexa K. prevede ca poliția „să vegheze ca precupeții să nu poată cumpăra, nici arvonii, fie pe piață sau afară din oraș, obiectele necesare pentru hrană, decât numai dela amiazăzi”³⁾.

Ambele aceste dispoziții, de natură curat polițienească, însuflețite de înîriurirea rusească, avură mai tîrziu urmări vexatoare pentru Evrei, ba, ele avură de rezultat de a fi în stricta opunere cu stipulațiile aceluiaș Reglement, care decreta la art. 150, că toate produsele pămîntului și orice industrie a locuitorilor se vor vinde liber cumpărătorilor și comercianților, cari vor oferi prețul cel mai a-

1) Man. adm., II, p. 457-58,

2) ibid., p. 488-59.

3) Reglem. organic, p. 135-263.

vantajos, urmând, în toate, libera voință a proprietarilor și a vânzătorilor.

Măsurile decretate nu priveau, ce e dreptul, decât numai orașele și din conținutul lor ar rezulta mai îngrabă, că scopul era de a pune pe țăranii la adăpostul arbitrarului polițienesc. Aceasta nu împiedică pe Departamentul din lăuntru ca să adreseze o circulară către ispravnici, la 29 Mai 1841, prin care cerea ca precupeții să fie opriți de a cumpăra lucruri de hrană de prin sate și a le introduce în orașe.

„Luându-să aminte — zice circulara — că scumpetea de hrană a norodului de prin țerguri, precum zarzavaturi, lăpturi și păseri, și alte de asemenea, să prilejește mai cu osebire din pricina pricipirei de către Jidovi, și Depart. dorind a feri pe obștime despre înșelăciuni, cari aduc neînlesnire și rădicare prețurilor, găsește de trebuință și cuviincios a lua următoarele măsuri, pentru care se scrie acei Ispravniciei de a le pune în lucrare“.

1-*iu*. Se oprească din dată pe toți jidovii sau alți precupeți, care umblă prin sate de cumpără de asemenea lucruri și le precupesc, fiindcă pe de o parte locuitorii satelor se păgubesc de sporiul prețului, cu care ar pute vinde ei însuși lucrul în țerg, ear pe de alta mai multă pagubă sufer locuitorii țergurilor, care sunt nevoiți a le cumpăra cu prețurile ce vroesc a cere precupeții.

2-*le*. Să se facă cunoscut locuitorilor satelor, că ei sânt opriți pe viitorime de a vinde la jidovi sau alți precupeți obiectele, ce le prisoesc, ce pentru a dobândi ei folosul, ce trag precupeții de la lucrurile ce le au menite spre vânzare în trebuința locuitorilor de prin țerguri, să meargă ei singuri la țerg să le vândă pentru a lor folos.

3-*le*. Să publicarisască aceste măsuri prin batere de darabană în tot cuprinsul orașului, ca până în douezeci zile dela primirea acestiea, să fie indeobște cunoscută această dispoziție.

4-*le*. Ispravniciea să rănduească pe la bariere și marginile orașului inadinsi, ca să privigheze și îndată ce, după împlinirea de 20 zile a publicației, se vor ivi jidovi și alți precupeți cu de asemenea lucruri, pentru precupii să li se iei acele lucruri în folosul sărăcimii din acel țerg, pentru care depunerea în lucrare a acestei măsuri și stricta ei păzire Isprăv. va raporta la Departament¹⁾.

Aspră în forma ei, contrarie principiilor de libertate comercială și vătămătoare intereselor populației rurale, care preocupase pe le-giutor, silind pe țăranul a-și pierde zilele pentru un câștig adesea

1) Manual. Administr., I, p. 224—25.

foarte neînsemnat, în urma rezistenței țăranilor, circulara pare a-și fi pierdut severitatea puțin după aplicarea ei, ea pare de altfel a fi avut, ca multe altele, un scop de stoarcere bănească.

În adevăr, o jalbă din cele mai veninoase, ce a fost vr'odată adresată lui Vodă Sturdza contra Evreilor, la finele anului 1843, se tânguește între altele, că Evreii „la un mijloc de câștigare se adună câte un cârd întreg, căci până și celi mai mici spiculații au intrat și intră în mâinile (putem zice) tâlharilor acestora.... spre pildă fructurile de mâncare, ce vin în oraș de pi afară, sau altor locuri, ce prin o cinstită neguțitorie putea folosi un bghiet creștin sau fără de aceasta li-ar cumpăra mai înlesnitoriu; chiar aceea ce lefaci nevoea pentru familii, jidovii le esă înainte pe la barieră și alte margini a orașului, le cumpără cu un preț neînsemnat la țărani, și le vând înlăuntru cu trei; asemenea fac cu tot felul de provizii“¹⁾.

Această jalobă, care aduse deja cu sine multe restricții și vexațiuni, ca chestia vagabondajului, oprirea de a șede în uliți anume, poprirea de a ținea slugi creștine ș. a. m. d. avu de efect, reînnoirea măsurilor îngrăditoare contra precupeților.

La 29 Septembrie 1849 Sfatul publică o anafora sub No. 2449, înțărîtă de Vodă, în care stabili măsuri nouă alături cu cele deja existente, și cari fură probabil improspătate.

Dupăce anaforaua amintește articolele Reglementului organic, citate mai sus, privitoare la precupeți, declară :

Cu toate că dela punerea în lucrare a Reglementului au urmat *mai multe poronci* către locurile administrative din partea Ocărmuirii pentru stărpirea abuzurilor, ce se fac de către precupeți în obiectul de obștească ind destulare, cherestele și altele, ce se aduc prin oraș de către locuitorii satelor spre vînzare, însă toate măsurile, ce s'au luat din vreme în vreme, au rămas fără ispravă, și reul uneltit din partea unor asemenea precupeți și mai ales din partea jidovilor nu numai că nu s'au putut precurma, dară se vede încă sporind, că ei pe lângă aceea că înainte de ceasurile hotărîte de așezămînt apucă înaintea orășenilor de cumpără feluri de obiecte aice înlăuntru orașului, pe la meideanuri, mahalale, și ulițe, apoi mulți din ei es din oraș intru întîmpinarea pe drumuri a lăcuitorilor și le cumpără produsele cu prețuri îngiosite, după care le pricupesc către orășeni, încât aceasta au ajuns a fi ca o monopolie²⁾.

¹⁾ Jaloba dată la Vodă asupra jidovilor „anul 1843“, după copia ce se află în păstrarea „Societății istorice Iuliu Barasch“.

²⁾ Manual. Administr., I, p. 225—226.

Ministrul de interne se adresă către Sfat, care hotără următoarele: La marginea fiecărei piețe și la barierele orașului se ridicară stâl-puri de o înălțime de cel puțin 4 stânjeni, al cărei steag trebuia să fie ridicat până la meazăzi, fără ca precupeții să aibe voie a-și face târguelile înainte de scoborirea steagului. Pe stâlp erau ase-menea atârinate o dimerlie, un cântar și o balanță pentru măsură-toare „in caz de gâlceavă”; precum și o tablă, pe care erau tipărite îngrădirile privitoare la precupeți.

Precupeții nu aveau voie să-și facă târguelile decât după cobori-re-a steagului pe la amiază „fiind slobozi a cumpăra *prisosurile nu-mai* peste indestularea orașenilor“, dincontra însă „pe la mahalale și afară din oraș, cale de două ceasuri socotite din marginea orașu-lui, să nu fie ertați precupeții a se purta și adimeni pe locuitorii, cari vin în târg cu asemenea produse“ (art. 7).

Ca sancțiune pentru această măsură art. 8 dispuse, că precupeții contravenitorii acestor măsuri „pentru întâea dată să se ștrefuească cu 10 lei, a doua cu 20 lei, și pentru a treia oară cu 40 lei, când să se iee dela unul ca acela și lucrul ce ar ave cumpărat și să se dee în folosul săracilor, ear pe cutezătorul întreitei făptuiri, să se publice ca să nu mai fie slobod a întrebuința cândva meseria de precupeți“.

Că măsurile au avut numai un scop de hărțuire contra Evreilor, rezultă din prima lor cetire; ele au avut cel mult efectul de a face, în acelaș timp, un mare reu populației, pe care se presupunea, că trebuia s'o ocrotească. Dealtfel neintemeierea măsurilor și a invi-nuirilor purtate contra precupeților Evrei, o găsim într'un scriitor parțial din tocmai acea epocă, care biciuind pe Evrei, adesea peste măsură, știe, în acelaș timp, acolo unde trebuie, să-i apere contra u-nor invinováțiri false și șubrede. *Neugebauer* op. cit. vorbind de mēsu-rile restrictive luate contra Evreilor, ne spune clar la p. 99: „Dealtfel se aude plângerea obștească, că Evreii ar scumpi lucrurile de hrană prin vnzare, și nimene nu se gândește, că împrejurimile câștigă mult dela aceste lucruri deale hranei, pe cari le consumă și E-vreii cu toată cumpătarea lor. Plângerea asupra precupeției, pe care o fac Evreii cu lucrurile de hrană, pe care țeranii le aduc la piață, este așijderea tot atât de puțin întemeată, căci în zilele de serbă-tori israelite, restauratorii se tânguesc că trebuie să plătească, spre pildă o găină și alte asemenea cu prețul indoit, când trebuie să și le procure singuri, decât când Evreul le aduce al de aceste acasă“.

§ 4. OPRIREA DE A VINDE PASERI TAEATE

În legătură intimă cu oprirea și îngrădirea precupeției stă o altă măsură luată de „Sfatul orașienesc a capitalei“, publicată în Buletinul din 26 Aprilie 1851, privitoare la paserile tăete și smulte. Un obicei foarte răspândit printre Evrei, mai ales din clasa săracă, consista în a-și procura paserile tăete și smulte gata dela precupeți pentru a evita cheltuelile, ce trăgeau după sine paserile netăete, precum și fiindcă unele familii nu erau în stare a-și procura păseri întregi, mai ales când era vorba de găști, curcani și altele. Dealtă parte grăsimea fiind ridicată și vândută la casele mai înstărite, prețul paserei scădea cu mult. Acest negoț era exclusiv evreesc și se practica numai printre Evrei, atât ca vînzători, cât și ca cumpărători. Aceasta nu împiedecă pe primăria iașană de a publica circulara următoare :

Sfatul orașienesc luând înscris încredințare, că decătrecunui și alții, și mai ales de către jidovi se poartă de vînzare păsări tăete gata și smulte, ce din ispită s'au descoperit, că semnul tăeturii lor li s'au făcut în trecere de vreme dupăce au perit, împrejurarea, ce nu puțină vătămare poate aduce sănătății, pe o parte au mijlocit către ambele Poliții din capitalie, ear pe de alta publică, spre obștească știință și prin baterea de darabană, 1-iu. *că se oprește cu totul vînzarea păsărilor tăete*; 2-lea, că să se tragă la Poliție pe oricine se va ivi vînzînd păseri tăete ca de Haham, sau și tăete și smulte; 3-lea, ca să se închizeșluească pe țiitorii de hanuri și de locante să nu întrebuinteze în hrana musafirilor paseri cumpărate dela cineva tăete gata¹⁾.

Că această măsură ținea numai spre oprirea vînzării și nici de cum la stavilirea unui presupus abuz, rezultă din faptul, că o simplă înștiințare adusă la cunoștința populației ar fi fost îndestulătoare. Nu mai pomenim și faptul, că stărvul fiind interzis Evreului, cei ortodocși, mai cu seamă, nu cumpărau niciodată păseri tăete și smulte până nu se convingeau anume, că erau tăete de haham.

§ 5. RESTRICȚIILE IMPUSE TELALILOR

Pe lângă comerțul în mare, Evreii se îndeletniceau și cu comerțul în mic. Încă de pe la veacul al XVII-lea i găsim ca *desegari sau boccegii* cutreerînd satele cu marfă, spre a o desface pe la locui-

¹⁾ Manualul Administrativ, I, p. 351.

tori¹⁾. Această indeletnicire le atrase, de cu vreme, pizma breslei neguțitorilor, care obținu dela Vodă Alexandru Constantin Mavro-cordat, in Septemvrie 1783, interzicerea acestui negoț la saté. „De-săgarii, ce umblă cu marfă de vënd prin sate, zice hrisovul, *findcă aduc și impededare la alijverisu neguțitorilor, și pricinuesc și păgu-bire Vămei Gospod, făcënd tot feliul de meșterșuguri de ascund marfa de vamă, să fie opriti de a nu mai umbla cu marfa să vëndă prin sate, ce așăzându-să prin tērguri, să aibă voe a neguțitori, ear de la earmaroace să nu fie opriti, ce să aibă voe a aduce și a vinde marfa lor*“²⁾.

Când mai târziu orașele luară o mai mare importanță și negoțul un avânt mai mare, mai mulți Evrei se indeletniceau cu *telalicul*, și această ramură incepu a lua o mai mare desvoltare, mai ales după promulgarea Reglementului organic, când schimbarea portului moldovenesc in cel europeanesc, aduse un fel de egalitate in costume și făcu posibil negoțul, sau cum se spunea in trecut, precupia cu haine vechi.

In Rusia acest comerț fu, la un moment dat (1805), cu deseversire oprit Evreilor sub pretextul ridicol, cum spune un autor rus, că o boală contagioasă ar fi isbucnit intr'o localitate indepartată, la Malaga³⁾, unde nici nu locueau Evrei. In Moldova telalicul era liber, dar in urma inriuririi rusești ostilă Evreilor, câțiva admiratori ai ingrădirilor contra Evreilor se avizară, la rëndul lor, de a propune mēsuri contra telalilor. La 29 Iunie 1841, in acelaș an, in care se decretară ingrădirile contra precupeților, departamentul din lăuntru sub pretextul, că telalii diferitelor nații—și nu Evreii, cari nici nu sunt pomeniți — „fac feliuri de amăgiri, adică dela unii iau lucrurile ca să le vëndă și apoi se fac nevēzuți, pe alți cumpărătorii lucrurilor i amăgesc, și prin urmare fac feluri de gâlcevuri și inșelături și pagube, curse dela neingrădirea unor asemenea“; hotări ca nimeni să nu poată face meseria de telal „decăt după invoirea ocărmuirii, cu aceasta, că după cerirea, ce ar urma din partea acelor doritori, de a se folosi cu asemenea spiculații să se cerceteze insușirea unora ca aceștia, și intemeindu-se pe o sigură inchizășluire, să li se dee un bilet din partea Isprăvniciei cu anume descriere a numelui, a nației, a religiei și a inchi-

1) M. Schwarzfeld, Momente din istoria Evreilor in România, p. 19 și autorii ce-i citează.

2) Uricariul, vol. II, p. 41.

3) Nicolas de Gradowski: La situation légale des israélites en Russie, Paris 1890, p. 230.

zeşlitorului, i vremea pe cât are tărie acel bilet, şi numai unii ca aceştia să poată întrebuinţa slobozi telălăcul, *ear alţii să fie cu totul opriţi şi neîngăduiţi* de acea Isprăvnicie supt a ei pururea privighere şi răspundere pentru toate la dinpotrivă urmări, cu adăogire, că oricând ar descoperi pe uliţele tîrgului din cuprinsul aceluî ţinut nişte asemenea telali, cari nu vor ave bileteri, Isprăvnicia pe unii ca aceştia de îndată să-i ridice la arest, şi lucrurile, ce s'ar găsi la ei, cu anume izvod, să se iee, şi totodată să se publice obşteşte, că oricine va încredinţa pe viitoriu lucruri spre vînzare in mîna u-nuia, ce n'ar avea asemenea bilet, la toată întîmplarea nu va ave drept a se jălui, şi a face vreo pretenţie....¹⁾

§ 6. REDUCEREA NUMERULUI DE ZARAFI

O restricţie cu totul particulară şi neexplicabilă este aceea privitoare la zarafi. Un jurnal încheeat la 22 Decemvrie 1836 de cătră Sfatul Administrativ stipulează :

Mulţimea zarafilor schimbători de monede să se mărginească pentru oraşul Iaşii la No. de zece, numai dintre oamenii cu averi şi cu indestulă încredere, care să dee înscris, că vor urma întocmai regulilor statornicite, cu aceasta, că dacă se va ivi asupra lor cel mai mic abuz, să nu aibă, încăt priveşte uneltirea zaraflăcului, a se agiuta de vreo streină protecţie, ce să fie supuşi dispoziţiilor şi legiuirilor, ce sînt şi se vor statornici pentru aceasta; ei să fie îndatoriţi a schimba orşicui se va înfătoşa cu orce sumă de bani.

Dar pe cînd Iaşii se vîzu redus la zece zarafi, în tîrgurile din judeţe, numărul lor fu şi mai mic: „Măsurile privitoare cătră zărafi, zice jurnalul, se vor aplica in toate tîrgurile, unde se află rezidenţi isprăvnicşti, in care urmează a se statornici câte *unul sau doi zarafi*, cu atributurile cerşute, care să fie supuşi la toate dispoziţiile arătate ²⁾).

Nu putem şti, cât fu durata acestei măsuri, cu atât mai surprinzătoare pentru acea epocă, cînd banul era mai rar în ţară şi resursele ţerei mărginite, aşa că in lipsă de bancheri cu capitaluri mari, zarafii erau singurii, ce făceau negoţul cu bani.

Căţiva ani mai tîrziu această încheere pare a fi slăbit din rigurozitatea ei, aşa că autorii „jalobei“, mai sus pomenită, se vîetau şi cu privire la zarafi „că au stărpit creditul dizbrăcînd pe acei, ce cad in mîinile lor“. Pe la 1848 se găsea un număr însemnat de zarafi Evrei in toate unghiurile Moldovei ³⁾.

¹⁾ Manual. Administr. I, p. 228.

²⁾ Manual. Administr., I, p. 227.

³⁾ *Prinţul Neculae Sufu*: Notiţe statistice asupra Moldovei, Iaşi 1852, p. 51.

§ 7. PEDICELE PUSE LA NEGOTIUL CU PÂINE

Pe când comerțul și industria erau mai cu totul părăsite de Moldoveni, „din cauza lenevirii înăscute, căci orice neguțitorie socotesc ei lucru de rușine, osebit numai de neguțitoria cu pâine, care o fac pe moșiile lor“, cum ne spune Principele Cantemir¹⁾, brutarii sau pitarii formau o breaslă a parte, din care Evreii nu par a fi fost excluși. Cu toate acestea, date fiind prescripțiile canonice, care opreau orice amestec cu Evreii, este probabil, că creștinii au preferat deapănarea pe pitarii creștini, mai ales în secolele trecute.

Primul document privitor la excluderea Evreilor din breasla brutarilor, datează, pe cât știm, din al doilea sfert al secolului nostru, dat de Vodă Ioan Sturdza la 27 Februarie 1826, în urma plângerii adresate Visteriei de către breasla pitarilor creștini, în cuprinderea următoare:

După poronca Măriei Sale lui Vodă prin buiurdiul jalobei isnafului pitarilor creștini din orașul Eșii, luându-se în băgare de seamă cerirea, lor, și hotărându-se ca să conțină lucrarea pâinei pentru creștini de către jidovi, și să lipsească jidovii din isnaful acesta, s'au luat de la acest isnaf al creștinilor înscris chizășie la Visterie cu îndatorire, ca după cîșinul, ce se va face din vreme în vreme, vor scoate pâine și jîmnă de vînzare la norod, albă, coaptă bine, dreaptă la dramuri fără a fi lipsă cît de puțin și că în toată vremea va fi cu îndestulare pâine în tîrg ca să nu pătîneasce norodul, și că pitarii, care astăzi se află cu dușeni pitării, nu pot a se desface vreunul de pitării, în orice vreme, vînzîndu-se pâine după prețul și măsurile, ce din vreme în vreme, după cîșinuri se va hotărî de către stăpînire. Lucrătoare fiind numai pităriile creștinești aici în oraș pentru pâine și jîmnă pentru creștini, atît aceste de astăzi cît și acele, ce s'ar mai deschide, numai creștinii de acum înainte prin asemîne legătură. Și dar, spre a fi cunoscut, li s'au dat aceasta din Visterie după poronca gospod²⁾.

Regulamentul organic stabilind libertatea comerțului, nu prevede nicio restricție privitoare la pitării, ba le declară, implicit, libere prin faptul, că obligă pe proprietarii de moșii ca prin delegații, posesorii sau vatazii lor să dea bisericilor făina necesară pentru serviciul divin, în ce privește însă vinul, vedem o restricție sub pretextul, că „Evreii ar avea adeseori un vin necurat sau stricat“³⁾.

Comerțul pităriilor devenise dar liber, odată cu promulgarea Re-

¹⁾ Descrierea Moldovei, Iași 1852, p. 245.

²⁾ Uricarul, V, p. 169.

³⁾ Regl. Organic, Anexa B, art. VI, pag. 79-80.

gulamentului organic, până la introducerea monopolului asupra pâinei, care fu dată în otcup, numai intrucât privea fabricarea de pâine pentru creștini, ear Evreii excluși dela fabricarea ei decât doară pentru ai lor. Această excludere rezultă clar, atât din faptul, că monopolul nu viza decât consumația populației creștine, și de altă parte din art. 3 litera *d* a circulării departamentului din lăuntru, adresată eforilor și ispravnicilor pentru incheerea diferitelor contracturi și în care se spune, că „pâinea și covrigii acei evreești, unși pe deasupra, după a lor obicei, să fie slobode ca unele ce nu aduc jignire condițiilor contractului pentru *pâinea creștinească*”¹⁾, care altfel nu ar avea absolut niciun sens.

Odată cu desființarea monopolului, la 1852, comerțul brutăriei deveni și el liber, și n'a mai fost îngădit decât în timpurile din urmă, ca măsură prigonitoare, în Moldova de sus.

§ 8. OPRIREA DE A FABRICA LUMINARI

Deși fabricarea luminărilor de ceară nu prea este astăzi o indeletnicire a Evreilor, totuș ea pare a fi făcut parte din industria lor din trecut. Nu putem încă preciza când anume s'au dat acestei indeletniciri, nici împrejurările, ce i-au adus la imbrătoșarea ei. Singurul document, ce-l posedăm, este un hrisov al lui Ioan Sturdza dela 13 Fevruarie 1826, contimporan cu hrisovul, ce exclude pe Evrei din isnaful pitarilor, și care urmărea acelaș scop: excluderea Evreilor din breasla făclierilor. Această excludere se datorește, ce e dreptul, intervenției directe a Mitropolitului din Iași, dar intervenția însăș pare a fi fost rezultatul unor plângeri făcute de făclierii creștini, doritori de a înlătura o concurență neplăcută. Orcum ar fi, hrisovul este interesant pentru invinuirea, ce poartă contra Evreilor și care se dovedi mai târziu de a avea rezultatul tuturor acuzărilor, acela a unei pure calomnii.

Cinstit credincios boierul Domniei mele dumneta Manolachi Bogdan vel Agă. Bine chibzuindu-să și de cătră Domniea mea, arătarea ce ne au făcut al nostru cinstit duhovnicesc părinte Preosfințitul Mitropolit, cum că lumănările de ceară ce se ard în Sfintele Dumnezești Lăcașuri aice în Eși *cele mai multe lucrându-să de cătră jădovi* sânt amestecate cu săuri, și alte lucruri pricinuitoare de mârșăvire neertată cu totul intru sêvêrșirea Sfintelor slujbe, eată poroncim dumitale vel Agă, ca de astăzi înainte lucrarea și vînzarea lumănărilor

1) Manualul Administrativ, I, p. 107.

de ceară galbănă să fie slobod numai pămăntenilor creștini, ear nu și jădovilor sau altor de alte legi, aice in orașul Esii, pentru ca prin aceasta să se ridice o pricină aducătoare de mărșăvire. Ingrijindu-te însă ca nici creștinii cumva din aceasta să se folosească cu prilejul de a scumpi prețul luminărilor de ceară“¹⁾.

Afară de articolul sus pomenit, care prevede anume, că proprietarul trebue să dea asemenea luminări de ceară pentru biserici, Reglementul organic nu prevede nicio restricție asupra fabricanților de luminări.

Inființarea monopolului asupra lucrurilor de consumație publică, adusă cu sine ingrădirea acestui comerț, și de astădată nu numai fabricarea și vânzarea luminărilor fu interzisă Evreilor, ci încă aceea a luminărilor de orice soi.

Circulara sus pomenită dela 12 Decembrie 1842 o arată, cu atât mai implicit, cu cât la instrucția pentru darea in antrepriză a diferitelor contracte, face excepție numai pentru carnea cușeră, fără a excepta luminările de orice soi.

Abea contractul pentru darea in „antrepriză a căsăpiilor și mumgeriilor creștinești din capitală pe vreme de 5 ani, începător dela 1 Noembrie 1852“ redădu unele libertăți acestui negoț; decarece stipulă pe deoparte, la punctul al 26-lea „că luminările fabricate și in osebită calita după privilegiile slobozite până acuma de Visterie vor fi slobode de a se face și a se vinde“; de vremece punctul al 25-lea permite antreprenorilor căsăpiilor evreești de a face aceleași luminări ca mumgerii creștini“²⁾.

Desființarea monopolului aduse și aci o complectă libertate, și monopolul s'a desființat „pentru că prin experiență s'au dovedit impovorătoriu pentru obște și impededătoriu de a se inființa un mod, pentru obștească indestulare, regulat pe o concurenție continuă și potrivită cu mărginitele mijloace a particularilor, ce ar putea veni in plecare a întreprinde negoțul indestulării in parte a obșteii cu carne și luminări“³⁾.

Nu putem cu toate aceste termina acest paragraf, fără a reproduce o incheere a Sfatului din 26 Aprilie 1846, făcută in urma referatului Departamentului din lăuntru dela 20 Aprilie, care va dovedi valoarea, ce se poate pune pe invinovățirea Evreilor dela 1826, că ar spurca luminările de ceară. Istoria este cea mai bună judecătoare :

1) Uricarul, V, pag. 32-33.

2) Manual. Administrativ, I, Nota pe p. 167.

3) Manual Administrativ. I, pag. 187.

Dela Isprăvnicia Tutovei, Tecuciu, și *orășienească Adgie*, s'au primit rapoarturi înștiințătoare, că după cercetarea ce au făcut ar fi descoperit, că cei *mai mulți făclieri* amestecă luminările de ceară cu său, untdelemn, sacăz, rășină și alte materiealuri neertate, pentru care cerënd deslegare, Departam. pe o parte au poroncit pomenitelor Isprăvnăcii ca asemenea luminări să le dea în folosul luminării arestanților, și Adgiei, ce au găsit o *mai însemnată sumă*, adică peste 1400 de ocă lumănări amestecate cu deasemenea materiealuri, ca să implinească ștreaf dela cutezătorii câte doi galbeni, aplicându-să legiuirea pentru luminările de său, și că dănd banii în folosul Eforiei să pue aspre indatorire făclierilor ca aceste luminări necurate, să le desființeze, nu prin vëndare, ce prin prefacere în ceară curată, să fie cu privighere pe viitoriu de a nu se mai urma asemenea abuz intrucăt de puțin și să le facă totodată cunoscut, că la dinprotivă, nu numai vor fi ștrefuiți indoit și luminările se vor confisca, dar vor fi și înfrănați.....¹⁾.

Și făclierii aceștia erau exclusiv creștini, Evreii fiind îndepărtați dela fabricarea lumânărilor de ceară! Lumânărilor nu sunt dar amestecate „cu lucruri pricinuitoare de *mârșăvire*“, „ci cu materiealuri neertate“; ear falsificătorilor nu se oprește lucrarea și vëndarea pe viitor, ci se supun numai la ștraf și la prefacerea lumânărilor! —Aferim!

§ 9. OPRIREA COLPORTAGIULUI CU CĂRȚI

Un ofis Domnesc dela 18 Noembrie 1848 introduse pentru inteia oară cenzura în Moldova, și în conformitate cu art. 39 al acestuia. cărțile, ziarele și broșurile evreești erau supuse cenzurei, ca toate celelalte imprimate din orice limbă.

Cărțile ebraice odată cenzurate, puteau circula liber și a fi liber colportate. Dar în urma unei adrese, pe care Departamentul din lăuntru o remise Secretarului de stat la 11 Ianuarie 1853, și a încheerii Sfatului din 7 Fevruarie aceluiaș an, se hotări ca din acel moment — trei ani după aplicarea cenzurei — cărțile evreești să se vëndă numai de *librării evrei* și să nu fie colportate sub niciun chip, în scop, cum spunea adresa. de a se „înălătura abuzurile ce se uneltesc din partea nației evreești“ de vreme ce sfatul declară, că „regulele statornicite prin înaltul ofis No. 93 din 1848, fiind anume menite pentru cărți indeobște, de sine se înțelege, că ele nu vor pute avea rezultatul dorit *mai ales pentru cărțile evreești, pentru care guver-*

1) Man. Administr. I. p. 189—90.

nul trebuie a avea cea mai mare privilegie, în câtă vreme de nu vor fi statornicite în anume librării, prin urmare măsura propusă de Poliție fiind neapărată, Depart. o va autoriza a o pune în lucrare prin publicație, ca în viitorime nimene să nu îndrăznească a purta cărți evreiești pe uliță, ear dovedindu-să următori din pravile, pe un asemenea se va aresta de'ndată și cărțile să se trimeată supt pecete la Secretariatul de stat, spre a se hotări de către Sfat pedeapsa cutegătorului și urmarea ce trebuie a se păzi cu acele cărți" 1).

VI

VELNIȚELE

Fabricarea rachiului și a horălcei era o indeletnicire din cele mai favorabile și mai rodnice pentru Evreii din Moldova, și mai exclusivă în mâinile lor decât începutul veacului al XVIII-lea. Ei ajunseră a da o mare dezvoltare acestei fabricațiuni în Polonia, de unde fură chemați de boerii și mai marii mănăstirelor, ca unii ce aveau din tot timpul monopolul spirtuoaselor pe moșiile lor și aveau tot interesul de a-și spori veniturile. Începând cu veacul al XVIII-lea, este de altfel un fapt constatat, că veniturile însemnate ale Domniei proveneau din exportul horilcei, care producea mai bine de 20,000 lei pe an, cu toată vama neînsemnată de 3 lei pe an 1).

Faptul existenței Evreilor velniceri ni se afirmă și de Sulzer¹¹⁾, care spune că „aci (în Cernăuți) și în alte localități ale Moldovei și Munteniei ei (Evreii) se află în genere în bună stare, ocupându-se cu fabricarea de spirtuoase și tot soiul de negoțuri“.

Această specialitate productivă a fabricării rachiului din grâne, le atrase, pe la finele *veacului al XVIII-lea*, pizma populației și mai ales a rachierilor și a butcarilor, cari fabricau rachiul „din perje, prune, din tescovine, din drojdiile vinului, cum și din vinul stricat și nu este bun de băut, cari fabricau rachiul în căldări“.

În urma unor tănguiri a acestora, cari pretindeau, că prin vnzarea de grâne la velnițe s'ar introduce lipsă de pâine, Vodă Constantin Moruzi (1777—1782) dădu strașnică poroncă ca să nu se mai poată vinde pentru velnițe decât numai mălaiu, popușoiu și secară cum și grâu stricat, deoarece în urma unor cercetări, de câte căl-

1) Manual. Administr., II, pag. 181-82.

1) Fotino, Istoria Daciei, trad. română, București, pag. 237 și 341.

2) Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien 1781, II, p. 147.

dări s'au aflat la velnițele Moldovei, și ca câtă sumă pot să lucreze într'un an, și din tablele ajutorinței s'au aflat până atunci *opt sute de căldări* și după darea de seamă a *jidovilor velniceri*, s'au aflat pâne lucrată in opt luni de zile 120,000 Galați-chilasă, zicend insuși jidovii atunce, la acea cercetare, ce li s'au făcut, precum când să stee să lucreze toate căldările într'un an, pot să lucreze 360,000 Galați, chilasă pâine¹⁾.

Dar această poroncă, pe cât erade strașnică, pe atât nu era pe placul locuitorilor, cari „aflând preț mai bun la velniți, nu numai că au vëndut malaiul, popușiu și secara... ce încă inadins turna locuitorii apă in gropile cu grăul de se strica și putrezea și îl vindea la velniți după voea, ce se dăduse“.

La 1783, sub Alexandru Constantin Mavrocordat, mai mulți locuitori profitară de prilejul, că niște cereri noue fură adresate pentru deschiderea de velnițe, și adresară o jaloabă lui Vodă contra incuviințării lor. Vodă remise cererile in mâinile boerilor, spre a-și face referatul obicinuit și aceștia dupăce declarară, că: „desevërșita stricăciune, ce aduce pământului velnițele și horilca este cunoscută și vederată, ear folosul rămâne numai unora și mai mult a jidovilor și altor străini, scoțend sume de bani din pământul acesta pe tot anul“, ear pe de altă parte „de se va da poroncă ca să nu să lucreze la velnițe grău, atunce lăcuiorii știind că ieu preț bun dela velniți pe pânea ce vënd, nu vor adaogi a mai semăna grău, ce vor semăna tot secară și mălaiu și popușoiu ca să poată trece și să o vënză la velniți“, propuseră „ca să se strice și să se risipească toate velnițele câte vor mai fi remas, ca să se desrădăcineze cu totul o răutate ca aceasta“, ceeace Vodă aprobă la 15 Iunie 1783²⁾.

Această măsură pusă in aplicare, boerii fură, ca deobiceiu, cei din-teiu a suferi pe urma ei, și căutară toate chipurile a o zădărnici. Nu putem ști, când voea reînființării velnițelor a fost dată din nou, dar la 18 Decembrie 1820, ne întâmpină un hrisov al Domnului Mihail Grigorie Suțu, care autorizează exportarea liberă a vitelor, a pâinei și a altor produse și adaugă, intrucât privește velnițele:—„Așijderea și pentru velnițe, earăși deseવërșit incredințându-ne, că mai inainte au fost volnici fieșcine a face pe moșia sa cu câte căldări au voit, fără a fi supusă sub nicio dare, lucrând pâinea ce era de prisos, cu care earăși nu puțin alișveriș se făcea intre

1) Kogălniceanu, Arhiva Românească, ed. II, Iași 1862, vol II, pag. 186 și Uricariul IV, p. 454

2) Arhiva românească, II, p. 186 și Uricariul, IV, p. 455.

norod, și mai ales îi deștepta la lucrarea pământului, ear de la o vreme și asupra velnițelor puindu-se plată, au dat pricină de conținere și acestui alișveris pentru care asemine hotărîm ca și această dare a velnițelor să se ridice cu totul și să fie slobozi fieștecare a-și face velnițe pe moșia sa cu câte căldări va voi, fără a fi supusă la vreo dare, precum s'a urmat în vechiu¹⁾.

Un hrisov domnesc al lui Ioan Sandu Sturdza din 9 Aprilie 1827, declară, la rëndul seu, că velnițele, berăriile de tot felul „sunt slobode de cătră ocărnuire numai în folosul stăpînilor moșiei, fără a se cere nimică în veci de cătră oricine” și stabilește anume, cu privire la velnițe, „dar încă să contenească în veci și luarea de *bani*, dela căldările velniților de pe la moșiile stăpînilor, sau vamă, de pe horilca velniților, ce nu easă din țară, ca o dare ce nu au fost obicinuită, și nici să se mai pomenească și acest catahrisis izvodit din vremi, să lipsească cu totul²⁾).

Mulțumită acestor stipulațiuni, Evreii dădură velnițelor un mai mare avânt, așa că se lățiră și prosperară curënd în toată țara. Ei știură a se face atît de indispensabili, în acest punct, încât Reglementul organic, care nu le este nicidecum favorabil, dar cu atît mai mult boerilor, ce trăgeau din velnițe unul din cele mai mari venituri, stipulă un anume articol (Anexa P., LII), în care le recunoaște dreptul de a lucra la velniți, care glăsuește :

„Evreii au dreptul de a lucra la distilerii cu aceleași privilegii, pe care le au și ceilalți locuitori, făcënd o tocomeală cu proprietarii moșiilor; dar le este oprit, ca și creștinilor, de a avea velnițe în orașe, de teamă ca să nu pricinuească vreun accident. Ei nu vor putea stabili velnițe decăt la o distanță de o pătrime de leghe dela oraș; se hotărăște deasemenea, ca după trecerea de un an de zile după publicarea, ce va fi făcută în acest scop, se vor distruge toate stabilimentele de acest soi în construite în orașe“.

Căt de important era pentru boeri stabilirea acestui principiu nu rezultă numai din privilegiile, ce s'au incuviințat Evreilor de a lucra la velnițe; ci încă din faptul, că acest articol a fost anume introdus în capitoulul, care tratează exclusiv despre „Comunitatea israelită“.

1) Uricariul IV, pag. 217-18.

2) Uricariul, II, pag. 199 și 129.

VII

TOLERANȚA RELIGIOASĂ ȘI RESTRICȚIUNILE FĂCUTE

Libertatea religioasă n'a existat în Principate, în vremile trecute, cum n'a existat nici în vr'o altă țară europeană. Dealtfel libertatea religioasă este un produs al secolului nostru și nu este efectivă decât în țările unde libertatea politică și socială este cu desevărsire realizată. Cu toată afirmarea lui *Ubicini*¹⁾, că libertatea conștiinței și a cultului a existat pentru toate religiile, nu putem admite decât o simplă toleranță, mai largă pentru riturile creștine și cu mult mai restrânsă pentru Evrei, cari erau considerați, la un moment dat, ca simpli petrecători în principate, după spusele unui istoric român²⁾.

Această toleranță practică în principate, era dealtfel rezultatul mediului, în care trăeau Românii înșiși. Incunjurați de Turci și Poloni, sub suzeranitatea seculară a imperiului otoman, suzeranitate, care degeneră apoi în suveranitate, toleranța religioasă era datorită, în mare parte, regimului consular și capitulațiilor, ce poarta încheeare cu puterile creștine. Cât pentru Evrei, influenți la curtea suzerană și în Polonia, unde acaparară tot comerțul, meșteșugurile și industria existentă, toleranța relativă, de care s'au bucurat, era datorită mai mult acestor indeletniciri, la cari se dedeseră și în principate, așa că domnii, boerii și însuș clerul trăgeau dela dănsii mari foloase bănești. Poporul, într'o stare lungă de obijduire, având a se lupta pentru traiul de azi pe mâine, nu avea timp să se gândească la obijduirea semenilor sei.

Că interesul claselor superioare era singurul și adevăratul motiv închezășuitor al toleranței, rezultă din toate documentele cunoscute până acum. Evreii se aflau când liniștiți, când supărați sau hărțuiți, dupăcum interesele celorla dela cărmă și ale boerimii influente, depindeau într'un grad mai mare sau mai mic dela indeletnicirile Evreilor. Numai astfel ne explicăm contrazicerile neconținute în măsurile decretate contra Evreilor. Profitul momentan, ce boerii sau clerul putea să realizeze, aduse cu sine o toleranță mai largă, profitul îndepărtat, dincontra, provoca măsuri restrictive. Toleranța era dar măsurată în sens direct și invers cu interesele bănești ale oamenilor dela putere.

Reglementul organic nu a schimbat întru nimic această situație.

1) *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris 1856, p. 95.

2) Kogălniceanu, *Histoire de la Dacie*, p. 237.

Iniurierea rusească, dușmană Evreilor, a lăsat să subsiste toleranța intermitentă din trecut, pe care o practicase și Rusul în propria sa țară, a admis implicit existența Evreilor ca un reu necesar, dar departe de a proclama libertatea cultelor, nu a afirmat măcar toleranța, și a confirmat, pe cât posibil, restricțiile din trecut.

Acest fapt nu trebuie să ne surprindă deloc: era foarte natural ca măsuri restrictive să se decreteze contra Evreilor, ca fiind de altă religie, când întâmpinăm încă la 1850 un ofis aprobat de Sfatul extraordinar și de Vodă, în care se hotărăște ca locurile competente să fie cu multă luare aminte „a nu autoriza sau a cunoaște căsătoriile mixte“, nu doară contractate între creștini și Evrei, ci între *pravoslavnici* și *catolici*, ca fiind contrarie sfintelor canoane bisericești și legilor civile ¹⁾. În paragrafele următoare vom enumera dar actele împedicătoare libertății și toleranței religioase.

§ 1. SINAGOGI

Cu toate că cultul evreesc era tolerat ca fiind nedislipit de existența și petrecerea Evreilor în țară, totuși ei nu erau liberi a-și clădi sinagogile, unde voeau și cum voeau. *Cantemir* ²⁾ ne spune, că nu-și puteau clădi sinagogile în peatră, ci numai în lemn. Este adevărat, că această poprire fu mai târziu ridicată de unii Voevozi, cari îngăduneau zidirea sinagogelor în peatră sau cărămizi, dar pe lângă, că era un simplu act de bunavoință Domnească, ei trebuiau, chiar în atare caz, să păzească o distanță anumită între sinagoga, ce voeau să clădească, și bisericile deja existente; adeseaori chiar a acelora, ce se clădeau mai târziu.

Această distanță fu un vecinic măr de discordie și de hărțuire între Evrei și clerul creștin, și chiar populația creștină, în toate orașele din țară; ba, discordia continuă și în epoca Reglementului organic, până în zilele noastre, cu toată promulgarea Constituției, cu atât mai mult, cu cât distanța aceasta, impusă ca „să nu aducă scandal religiei“, n'a fost niciodată legiferată, nici determinată într'un mod definitiv.

Astfel la 1836, Evreii vroind să repare *doue* sinagogi în *Bacău*, epitropia bisericii Sf. Neculai se adresa cu o plângere la Departamentul din lăuntru, cerând de a nu li se incuviința reparaturile, de-

¹⁾ Descrierea Moldovei, p. 243.

²⁾ Manual. Administr., Nota, p. 520.

oarece se aflau numai la o depărtare de 51 stânjeni dela biserică, ear ministrul de interne supuind afacerea Sfatului, acesta hotări ca târgoveții să cumpere alt loc pentru sinagogă și să ia pe cea deja clădită pe seama lor.

Dar această hotărîre echitabilă nu dură multă vreme. La 1837, Sfatul se ocupă din nou cu o sinagogă din *Roman*, în depărtare de 37 stânjeni de biserica Sf. Neculai, din acel oraș și hotări — înțelege cine poate contrazicerea în interval de un an — „ca jidovii sau să o întrebuințeze de casă acea școală, sau să o vînză cui va găsi și să o înființeze aiure“ bine înțeles fără a fixa o distanță oarecare.

La 1843, în urma unor plângeri venite, pe cît se vede, din mai multe localități deodată, Departamentul din lăuntru ceru Sfatului ca să poroncească desființarea sinagogilor, ce ar fi înființate *fără învoirea ocărmuirii*, precum și acele ce s'ar afla în *apropriere de biserici*, și aceste incuviințînd cererea ministrului de interne, hotări totodată „ca pe viitorime să nu se îngăduie a se mai înființa decât prin învoirea cărmuirii și la locuri, ce după lămurirea jidovilor s'ar găsi cu cale“. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Această hotărîre de pe urmă, prea vagă și prea elastică, făcu ca chestia sinagogilor să fie pusă din nou pe tapet la 18 Iulie 1844, când Ministrul de interne supuind Sfatului „împrejurările ivite pentru câteva havre mari și mici evreești din cuprinsul acestui oraș (Iasi), s'au cerut deslegare mărginitoare în căți anume stânjeni să se socoată depărtarea lor de sfintele lăcașe *ca să nu aducă scandal religiei*, dar în locul unei asemenea, primindu-se împărtășire prin adresa Secretariatului cu No. 1466, în cuprindere, că havrele ce ar fi cu apropiere de biserici, să se desființeze cu totul, ear celelalte să se mărginească în număr *numai cît ar fi potrivit cu populația jidovilor*, iscălitul vine în nedumerire, cum să implinească această hotărîre, în vreme când nu se lămurește rostitoriu anume cît să se socoată asemenea depărtare, cu cîntea căzută, din nou referență Sfatului spre a da o lămurită deslegare asupra *cuvîntului* depărtării de biserici: — asupra cărui referat, la 4 August tot 1844, au urmat încheerea Sfatului în cuprindere: „Să se facă cunoscut Departamentului, că Sfatul privește havre acele inadins zidite pentru închinarea jidovilor *prin pozolirea ocărmuirii*. Deci acele trei de mai înainte înființate sau și a 4-a, de ar ave hrisov Domnesc, vor rămăne la locurile, unde sunt clădite, ear pe viitorime Departamentul va ave în priivire a nu

se zidi de asemenea havre pentru închinări obștești a *jidovilor*, decât prin *știrea ocărmuirii* și în depărtare de biserici *ca la una sută cincizeci stânjeni* despre toate părțile“.

Patru ani mai târziu, la 1848, bazați pe această hotărîre a Sfatului, *Pietrenii* se opuseră la reclădirea sinagogei arse în urma focului celui mare de oarece „ar fi cel mult de 105 stânjeni de biserică“. Aceasta dădu loc la o sumă de demarșe din partea Evreilor și Sfatul hotări infine „că de vreme ce acea havră se reînnoește din ce au fost mai înainte, apoi nu poate fi oprită de dispoziția pentru depărtarea de 105 stânjeni, care este *pentru cazul când Evreii ce ar ocupa vreun loc pentru înființare de havre* și mai ales că și la locul unde și mai înainte au fost, n'ar aduce sminteală bisericii“.

În fine, la 1852, Romașcanii, prin organul Eforiei lor, revin la „smintelele ce pricinuesc havrele evreești, ce din vreme în vreme s'au făcut din casă de locuință, în prejma bisericii Sf. Neculai, fără să aibă mai înteu învoirea ocărmuirii, și prin nesuferită larmă și strigare, ce fac *jidovii* înlăuntrul și împrejurul acelor havre, mai ales în vremea slujbei bisericești, se dă *scandal* și mare nemulțumire creștinilor, nefiind în mai multă depărtare havrele de biserică decât ca 24 stânjeni la o parte și ca 45 la alta“. Sfatul hotări la 25 August, pe baza deciziilor anterioare, ca după un termen de șase luni, toate sinagogle făcute fără învoirea guvernului, la o depărtare mai mică ca 150 stânjeni, să se desființeze ¹⁾.

Odată cu această hotărîre legislația fu definitiv stabilită, și cu toate că Constituția proclamă mai târziu libertatea cultelor, Evreii nu avură mai puțin a suferi de pe urma acestei hotărîri, care fu menținută ca măsură vexatoare, lucru în adevăr surprinzător ! Clerul și evlavioșii s'au scandalizat deapururea de existența unei sinagogi la o depărtare mai mare sau mai mică de biserică, și nu au găsit nimica de obiectat, nici s'au scandalizat, de tot soiul de localuri publice, stabilite în apropierea cea mai nemijlocită de biserici, cari ar fi trebuit să fie o profanare mai mare în ochii lor.

§ 2. INTERZICEREA DE A INCHIRIA PRAVALIILE MITROPOLIEI

În conexitatea cu dispozițiile de mai sus putem cita o anafora a Sfatului de la 17 Martie 1851, întărită de Vodă și împărtășită Departamentului de Culte, prin care se oprește Evreilor de a lua cu

¹⁾ Pentru toate indicațiile de aici vezi Manual. Admi., I, pag. 529—30.

chirie prăvăliile, cari se aflau în jurul Mitropoliei din Iași. Această anafora este singura, ce o cunoaștem și care îngrădește dreptul încontestabil, ce-l aveau Evreii de a lua cu chirie orice casă, ba chiar acele ce se aflau în jurul bisericilor sau și în curțile ei. Mai multe contracte de închiriere date din secolul trecut și dela începutul acestui secol ne o dovedește destul de clar ¹⁾.

Prăvăliile din jurul Mitropoliei aflându-se în ulița mare Evreii au fost deja excluși dela închirierea lor implicit la 1843, când li se popri de a șede în anumite uliți ²⁾; dar aceasta era o măsură obștească reclamată, cum se zicea de „bunacuvința și buna rânduială“, și nici de cum ca o măsură intolerantă reclamată de însuș clerul pentru motive religioase. Dealtfel, pentru motivele deja arătate, această măsură fu îngropată tot atât ee curând și cu aceeaș grabă, cu care a fost decretată.

Oprirea de a se închiria la Evrei dughenile Mitropoliei își are isvorul într'o pricină curat religioasă. Mitropolitul adresa în persoană o anafora către Vodă, pe care acesta o recomandă Sfatului și în care cerea expres „ca la mezatul, ce va fi pentru închirierea dughenilor Mitropoliei să nu fie primiți în aterdisi *Evreii și Armenii*, în privire, că locuința unor asemenea ar fi *neingăduită în prejma bis ricelor*. — Sfatul plecat raportează Înălțimei voastre, că după luare aminte ce au făcut, el găsește propunerea Pre sfinției sale, vrednică de luat în băgare de seamă sub toate cuvintele; și dar pentruca nici casa Mitropoliei să vie în imputinarea veniturilor ei, din depărtarea mușteriilor precum se propune, nici să se deede loc *necuvinței* de a se închiria la jidovi dughenile, ce sunt în preajma altariului, *urmare ce este respinsă de buna cuvință și de canoanele bisericești*. Sfatul este de socotință ca departamentul averilor bisericesti împreună cu Preosfințitul Mitropolit, să chibzuească dughenile acele ce vin în prejma altariului, și în așteptarea unei osebite puneri la cale cerute de dignitatea legii și a bisericilor, să se depărteze numai dela acele *concurența jidovilor*, făcându-se închirieri prin forma mezatului numai la *contractieri creștini*“.

Vremea era prea înaintată decât ca să permită excluderea Armenilor, cari nu mai puteau fi considerați ca un obiect de spurcăciune pentru creștini, Evreii singuri fură dar excluși dela mezat și demnitatea legii și a bisericeii curățită de prezența lor.

4) Vezi între altele un contract de închiriere a două dugheni din 23 Aprilie 1804, în *Fraternitatea*, IV, 1882, p. 207.

1) Vezi cap. II al acestei lucrări, în „Anuar pentru Israeliti“, XIII, p. 159.

2) Man. Admin., II, p. 278.

§ 3. OPRIREA DE A LUCRA IN ZILELE DE SERBATORI CREȘTINE

Deja hrisoavele din veacul al XVIII privitoare la privilegiile neguțitorilor stipulau anume că aceștia „Duminicile și la 12 praznice împărătești să nu fie volnici a deschide dughenele și a vinde orice felu de marfă, fără numai lucru ce va fi de mâncare, nefiind opriți să aibă voe a vinde“ ¹⁾. O circulară a departamentului din lăuntru din 24 Iulie 1836 nu numai că reînnoiește această hotărîre, fără a excepta prăvăliile, în care se vindeau de ale hranei, ci mai opri și pe femeile de a lucra deale casei în atari zile.

Deși sunt poronci slobozite — zice acea circulară — pentru oprirea nației evreiești de a nu ține dughenile deschise spre alișveriş în zilele prăznuitoare și Duminici, dar această măsură vîzîndu-se intru slăbăciune urmată, pentru că jidovii numai pe puțină îngrijire a polițieneștilor cercări, închizînd cîte o parte din ușa, își urmează alișverişul ca în zilele slobode, ear mai cu samă jidaucel care tocmai în așa zile găsesc prilej a se pune prin uși și ferești cu lucrul în mână precum impletit de colțuni, cusut și altele, facere inadins inchipuită, spre defăimarea legii domnitoare a pravoslaviei; — spre contenirea cu totul de acum înainte a unei așa neprimite urmări, Departamentul scrie acei Isprăvnicii, ca prin publicație, atât prin tîrgurile aceluî ținut, cît și prin toate satele din cuprinsul lui, să se periorisască pe jidovi de a mai deschide ușele sau fereștele dughenelor în însemnatele zile, rămîindu-le lor slobodă lucrarea sau odihna în odăile din dosul dughenelor, unde locuesc, după care asemenea publicarisire prin înțelegere de această hotărîre, și cu stărostiea supușilor străini, spre supunerea jidovilor sudeți la aceasta, să fie neadormită privighere a se și păzi întocmai pentru totdeauna, pe hotărîre că neurmătorii se vor înfrîna. Ear de lucrarea ce Isprăvnicia va face și de îndreptarea ce va sta a această neincuviîntare, să se raportuiască Departamentului ²⁾.

§ 4. PRIVILEGIILE INCUVIINTATE BOTEZATILOR

Am arătat deja în altă parte ³⁾ favorurile ce legea acorda, în tot timpul, celor botezați. Ei se bucurau de o mulțime de favoruri și imunități, și legea și oamenii făceau totul, spre a capta sufletele israelite.

Sub epoca Reglementului organic găsim aceeași tendență, care, bine înțeles, se rapoartă tot așa de bine la Evrei cît și la adepții altor religii, și mergea chiar pînă a le acorda favoruri cu totul

1) Uricariul, II, pag. 41-42.

2) Manualul administrativ, I, p. 523.

3) Vezi „Evreii din Moldova sub Condica lui Calimach“, în „Anuarul“, XI, p. 82-87.

contrarie stipulațiilor Reglementului. Astfel, pe când Reglementul stipulase expres la art. 84, că toate clasele trebuiau să contribuie la dările către stat și art. 73 oprea pe Vodă de a acorda scutiri în folosul boerilor, găsim un referat al Visteriei din 23 Mai 1834 și o încheiere a Sfatului din 28 Mai aceluiaș an, care sună :

Din acei luminați cu Sfântul Botez, care la scrierea caligrafiei s'au trecut în dările pământești, intrând unii cu jaloabă către Visterie au cerut ca să se scadă din numărul dajnicilor pentru dreptatea Botezului.

Visteria pe referatele înfătoșate sfatului în asemenea obiect primind deslegare ca potrivit cu glăsuirea legilor statornicite să facă punerea la cale, întâmpină greutate către indestularea jăluitorilor din următoarele pricini.

1-*iu*. Că după luarea aminte ce s'au făcut în organicescul Reglement nu se găsește niciun articol glăsuitor pentru apărarea unor asemenea fețe de botezați.

2-*le*. Că în actele Visteriei nu se găsește vreo legiuire, statornicită decât după vechiul obicei, acei botezați din legea evreească și otomanească au fost slobozi de dări.

Niște asemenea împrejurări supuindu-le sfatului, Visteria roagă de a avea lămurită deslegare în obiectul acesta, după care să poată și ea indestula pe fețele de botezați, care stârnesc cu jalobe către dânsa. Pe care referat au urmat inchierea sfatului : „Visteria intru aceasta va avea de temei și pe viitorime urmarea de mai înainte a se scădea din dare numai pe botezații de *Otoman* și din *Evrei*“ ¹⁾.

Dar această scutire era cu totul personală și nu se transmitea deloc moștenitorilor, cum ne o arată o încheiere a sfatului din 18 Septemvrie 1834, care declară expres, că „acei botezați din credința otomanească și evreească sunt în persoană scutiți de dare, ear fiii lor nu intră în aceeaș categorie, ce după legiuire urmează a fi supuși dărei cuvenite“ ²⁾.

Dacă aceste măsuri acordau botezaților scutire de bir, și erau binevenite pentru acei deja botezați; erau alți, catihetii, doritori de a îmbrășa pravoslavia, dar cari nu aveau mijloace de a se întreține în timpul catihisirei „ba încă unii, și copii nevrăsnici, care pe lângă înlesnire, în cursul vremii, ce se catihisesc cer și ocrotire până la sosirea macar Isprevrâsniciei (majorității), încât să-și poată singuri câștiga cele trebuitoare, înlesniri, care Mitropolia nu le are, decât numai catihet, și acela fără leafa, încât dacă nu-i se

¹⁾ Man. Admin., II, p. 38.

²⁾ Man. Admin., II, p. 38.

va incuviința leafă și el este *neputernic a deplini această îndatorire*“.

Locțiitorul de Mitropolit ceru dar la 6 Iulie 1850 lui Vodă ca să-i acoarde mijloacele necesare intru aceasta „pe privirea roștirea și a îndatoririi, la care ne supune legea a fi inlesnite prin tot chipul asemenea ceriri“. Cererea sa fu pe larg satisfăcută printr'o încheiere a Sfatului aprobată de Vodă la 25 Iulie, care decise ca banii să se plătească din paragraful facerilor de bine a casei centrale, deoarece această chestie „se atinge de relighie și de facere de bine a omenirii“; lăsând în voia Departamentului de culte ca în înțelegere cu locțiitorul de Mitropolit să fixeze leafa catihetului și banii de întreținere a catihetilor ¹⁾).

VIII

PORTUL SI MĂSURILE DECRETATE

Fost-au Evreii din Moldova siliți vreodată a purta un costum deosebit? Eată o chestie ce ne-ar putea interesa mult, dar asupra căreia nu am putut încă găsi fapte pozitive. Cunoștințele, ce le posedăm asupra portului Evreilor, sunt prea vage, și în parte contrazicătoare. În orice caz nu cunoaștem până acum niciun hrisov, care să se ocupe de port, sau care să poprească sau să incuviințeze un port anumit.

Cu toate aceste pare că obiceiul pământului a consacrat cu timpul unele porturi proprie unor clase anumite, cu excluderea tuturor celorlalte.

Pentru Muntenia *Del Chiaro* ²⁾ ne afirmă pozitiv, că era interzis Evreilor de a purta haine de alte culori decât numai negre și violete, cum nu puteau purta cizme galbene, nici roșie, ci numai negre; și este probabil, că la un moment dat, această poprire să fi fost practică și în Moldova.

Aceace ne autorizează la această presupunere, este faptul, că poprirea pomenită nu este de origine română, ci importată din Turcia, unde Grecii, Armenii și Evreii nu aveau dreptul să poarte haine de anumite culori, și li se impunea dincontra haine de culori speciale. Baronul de Tott ne o spune clar în memoriile sale,

¹⁾ Man. Admin., II, p. 278.

²⁾ Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, Venezia, 1718, p. 109.

și lucru ciudat, cizmele galbene oprite Evreilor în Muntenia, erau rezervate exclusiv ca încălțăminte Turcilor ¹⁾.

Este adevărat, că Sulzer ²⁾ ne afirmă, că Evreii „se poartă după chipul Evreilor poloni, din acărora țară ei par în adevăr a fi veniți“, ceea ce ar face presupunerea noastră imposibilă; dar nu trebuie să uităm, că Sulzer a scris pe la finele veacului trecut, când erau deja mulți Evrei poloni în țară; ear pe dealtă parte Turcia suzerană, care încurseră atât de mult asupra autonomiei Principatelor, intervenea foarte adeseaori, spre a opri câte o măsură ce, altminteri, o promulgase la sine pentru ai sei.

Așa putem cita un „Hatışerif cuprinzător unui așezământ al Moldovei“ dat pe la finele anului 1803, în care, cu privire la port cetim: „și ca atât raelile cât și ceilalți locuitori a Moldovei să nu aibă vreo supărare de cătră nime asupra strailor și a portului lor, după ertarea și cea desevărsit slobozenie a țeri acestea“ ³⁾. Și acest hatihumaium nu era singurul; alte anterioare stipulaseră acelaș lucru.

Recomandația aceasta ar fi fost de prisos, dacă nimeni din locuitori n'ar fi fost importunat din pricina portului său. Dealtfel putem afirma, cu siguranță, că numai acei de curând imigrați în Moldova conserva portul polon; devreme ce baștinașii Evrei și cei de mult așezați, se apropiau de portul moldovenesc. Aceasta ne o confirmă, cu patruzeci de ani mai târziu, și Dr. Barasch în al său itinerar de călătorie, unde, cu privire la port, ne spune:

„Portul Evreilor din Moldova în genere, și în special al celor din Iași, este sau portul vechiu judeo-moldovenesc, care se aseamănă cu portul țerei, sau portul modern (!) și adică — mirabile dictu — portul judeo-polon“.

Intru explicarea motivului, ce a făcut pe Evrei de a adopta pe acesta din urmă, autorul adaugă: „Căci de când Moldovenii și Muntenii creștini au început acum 10 sau 12 ani să depue din ce în ce mai mult vechiul lor port național și a adopta pe cel nemțesc

¹⁾ *Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tatares*, Amsterdam 1784, I partie, pag. 140-41: „... Les exécuteurs de ses volontés (du grand Seigneur qui l'accompagnaient, poussaient déjà des Grecs, des Arméniens et des Juifs qui se trouvaient vêtus de couleurs prohibées pour ces trois nations. Un malheureux chrétien mendiant qui portait une vieille paire de maroquin jaune (cette couleur est réservée pour la chaussure des Turcs) qu'il venait d'obtenir de la charité d'un Turc, fût arrêté par le Grand-Seigneur, et cette excuse ne lui sauva pas la vie“.

²⁾ Op. cit., II, p. 147.

³⁾ *Uricariul*, III, p. 187.

⁴⁾ Dr. Barasch, *Wanderungen durch Krakau, Galizien, Bukovina, Moldau und Walachei*, in: *Allg. Ztg. des Judenthums*, 1844, No. 37, p. 526.

sau european, Evreii au fost și ei atrași de curentul schimbării portului. Au început și ei a depune vechiul port moldovenesc și a pune în locul lui portul modern (!) judeo-polon. Cu toate acestea sunt mulți fruntași Evrei-moldoveni, cari tratează cu scârbă și dispreț această schimbare a portului, în același chip cu care Evreul-polon ortodox îl tratează pe acela, ce începe a se purta nemțește. Faptul se explică ușor, căci Evreul Moldovan consideră pe cel din Polonia, când ca *superior*, când ca *inferior*. Așa, în ceea ce privește buna stare și traiul bun, cel din Moldova îl privește pe Evreul-polon cu batjocură, căci e în adevăr mai instărit, mai solid, și duce un traiu material plăcut și lipsit de grije; dar din punctul de vedere al culturii intelectuale, sau mai bine zis al instrucției talmudice, Evreul moldovan simte, că cel din Polonia și Galiția i este superior. „Dar fiindcă Evreii din Moldova considerau pe cei din Polonia ca *meichosim* (nobili coboritori din familii de învățați), și căutau prin urmare a se încuscri cu ei, ba a-și cumpăra chiar încuscirea cu bani; autorul ne spune, că „familiile moldovenești, ce au intenția de a se încuscri cu Galițiani sau cari vor să se inobileze, adoptă portul judeo-polon, de vreme ce fruntașii cu pantalonii lor largi, sunt mândrii de originea lor moldovenească și privesc aceasta cu ochi rei“.

Dar bătrânii dispărură cu încetul, influența morală a Evreilor din Polonia se accentuă din ce în ce mai mult, și afară de câteva excepții, portul evreesc fu admis de obștea Evreilor din Moldova.

Reglementul organic, nu se ocupă în special de portul Evreilor, el îl atinge numai în treacăt în paragraful privitor la școlile publice, în care declară, că copiii de Evrei vor putea fi admiși în ele, dar cu condiția expresă de a purta aceleași haine ca toți ceilalți școlari ¹⁾.

Cu toate aceste deșteptarea și renașterea Moldovei purtase germele sale binefăcătoare și în sinul multor tineri evrei; suflarea civilizației adia și asupra lor, și odată cu cultura dobândiră convingerea, că portul deosebit și marcant, forma un zid de despărțire între creștini și evrei, și împiedica legăturile prietenești. Alți tineri petrecuseră în străinătate fie pentru cerințele negoțului lor, fie pentru a se iniția în studii, mai ales comerciale, și avură prilejul de a-și face o altă idee despre portul european, și a avea

¹⁾ Reglement organic, Anexa P., Art. LIV, p. 193.

silă de cel judeo-polon, cu toate că era considerat, în mod eronat, ca un ce sfânt, străns legat cu religia.

Acești tineri, în contact cu tinerimea boerească, concepură dar ideea de a obține printr'o ordonanță guvernamentală, ca să nu zicem siluirea, de a adopta portul nemțesc. Această ordonanță era cu atât mai necesară, cu cât starea culturală inapoeată și ortodoxia obștei, expunea la insulte, defaimări și adeseaori chiar la maltratare pe acei ce adoptau portul european.

În luna lui Mai 1847 câțiva tineri adresară o cerere lui Vodă Mihai-Sturdza, în care îl rugau să poroncească lepădarea portului evreesc și să impue pe cel european. Petiția lor remase fără răspuns. Atunci tinerii se decisură la un pas decisiv. La 8 Noemvrie fiind ziua onomastică a lui Vodă, prin mijlocirea lui George Assaky și a fratelui său Petru, obținură, pentru trei dintre ei, o audiență, în care prezentând Domnitorului o adresă de felicitare pentru ziua lui, înzistară asupra cererii de a obține ordinul pentru schimbarea portului, ceea ce li se făgădui¹⁾.

La 15 Noemvrie 1847, Vodă Mihai-Sturdza adresă în adevăr un ofis către Departamentul din lăuntru în cuprindere următoare:

Îngrijindu-ne de îmbunătățirea tuturor locuitorilor de orice stare și credință, cărora legile statului hărăzesc toleranță și apărare, Noi cu mulțămire am văzut, că și în neamul evreesc urmând unii propășirile obștești, se sirguesc a se cultivi prin câștigarea învățăturilor folositoare, și adoptarea formelor ținătoare a întemeia moralul și a îndemna relațiile soțiale, totodată având în vedere, că mai mulți tineri din acest neam, carii au dobândit o bună creștere în țările străine, unde toți cetățenii fărăosebirea credinței se îmbracă în acelaș port, după ce se întorc în străile aice obicinuite, sunt adeseaori supuși la defaimări și injurări din partea poporului de gios, uneori încă și la desplăcutele tratărisiri, întâmplări ce aduc neamului evreesc, nu numai întristare, dar și piedecă la interese. Noi după pilda păzită în statutele învecinate, aflăm de toată cuviința ca tinerimea evreească să fie și aice cu îmbrăcămintea europeană, ca prin acest mijloc să se poată înlătura multele necuviințe și să se înlesnească acei ce vor voi a-și trimete copiii în școalele publice ale Statului, potrivit cu dispozițiile art. LIV, Anecsa P, Capul al III din Reglementul organic.— Drept aceea poroncim Departamentului, ca prin mijloacele cuvenite, să publice astă măsură privitoare la binele neamului evreesc²⁾.

1). *Wilhelm Schwarzfeld*, Despre lepădarea vechiului port, în „Analele soc. ist. Iuliu Barasch“ III, 1889, p. 159.

2). *Man. Admin.*, I, p. 528.

Publicarea acestui ofis produse o adevărată consternație și furtună în sinul masei ortodoxe și fanatice, pentru care portul evreesc era un ce sfânt. Părinții întăritați își bătură copiii, cari ceruseră schimbarea portului, fapt ce-l egalizau cu apostazia, și în-sus mulțimea se aruncă cum putu și unde putu asupra tinerilor, de-i maltrată ¹⁾.

De altă parte frunțașii și epitropii comunității făcură demarșe peste demarșe la Vodă, la boeri și autorități, spre a se rechema acest ofis, pe care-l considerau ca o calamitate, până ce înfine Departamentul din lăuntru scrie cu 15 zile mai târziu, Ispravnicilor: „În urma celor poroncite Isprăvniciei pentru îmbrăcarea tinerilor holtei în strae evropiene, Epitropia nației evrești din Capitalie intrând cu jaloabă la Înălțimea sa intru aceasta, și aceea cu Buiurdul sub No. 1708, recomenduindu-se Departamentului în înțelegere, ca aplicația înaltului ofis slobozit intru aceasta, să nu se întrebuinteze silă, să se ee aminte a se păzi și din parte-i urmare întocmai după ofis, fără sălnicie, înștiințând de punerea la cale ce va fi făcut și va face“ ²⁾.

Dar pasul era făcut și drumul deschis. Nu numai mai mulți tineri, ci încă unii bătrâni, mulțumiți de a avea un pretext, se grăbiră a lepăda portul evreesc și a adopta pe cel nemțesc, care cu încetul începu a-și face drumul și prin mulțime.

Pe la sfârșitul lui Aprilie 1859, chestia portului fu pusă din nou pe tapet. Ministerul elaberă o circulară, care fu cetită în toate sinagogile, și în ulițele sub sunetul darabanei, prin care poțtea pe Evrei de a se îmbrăca nemțeste și a se lepăda de portul lor. Populația creștină și oștirea interpretând reu această circulară, se înarmă cu foarfeci, atât în Iași cât și în alte localități, cutreeră stradele și dând de Evrei le scurta caftanul, le tăea perciunii și nu le cruța nici barba. Ba unii profitară de ocazie, spre a-i maltrata pur și simplu, așa că comanda militară amenință pe soldați cu 25 lovituri de harapnic, de ar mai maltrata pe Evrei sub orice pretext și se vėzu chear silită a reține armata în cazarmă timp de câteva zile; după care se puse capăt maltratărilor și se restabili ordinea ³⁾.

La 12 Mai 1860, înfine, reposatul Kogălniceanu fiind Ministru al

¹⁾ *Wilh. Schwarzfeld*, *luor. cit.*, p. 160.

²⁾ *Man. Admin*, I, *Nota*, p. 528.

³⁾ Vezi a mea „Cronică israelită în România“, „Anuarul“ X, 1887, pag. 123.

„Trebilor din lăuntru“, adresă o circulară către toți rabinii din Moldova, prin care îi invită a o ceti în toate sinagogile trei Sămbete deearëndul și în care, cu privire la port, scria următoarele :

Mai este ceva, care purure va fi o stavilă stărpirii antipatiilor și prejudetelor naționale, un ce foarte urât, foarte jicnitor însuș demnității voastre de bărbați; aceasta este portul straniu adoptat de un mare număr dintre d-voastre. Nicăirea, afară decât în unele părți ale Poloniei, acest port nu se mai întrebuintează de către coreligionarii voștri. El vă pune în starea neplăcută chear privirii ochilor; și izolându-vă între toate clasele societății, vă espune glumelor și chear brutalității gloatelor. Vă invit dar, Domnilor, ca să vă serviți de toată autoritatea morală ce aveți asupra coreligionarilor voștri, spre a-i aduce la hotărîrea de a se lepăda de un costum ridicul, și de a adopta portul european admis de toate clasele unei societăți civilizate. Întru aceasta mai cu deosebire, fac apel tinerilor, carii purure sunt mai iniciabili pentru progres și reformă.

Suntem în secolul propășirii, în secolul minunelor. Numai Israelitii în marea mișcare ar sta pe loc? Numai ei ar rămănea surzi la apelul ce li se face de a merge înainte?

Eu vă vorbesc serios; guvernul așteaptă dela d-voastre o grabnică împlinire a îndemnului ce vă fac, și mai în special în privirea portului. Noi nu putem a mai tolera în lăuntrul orașelor noastre, ca o clasă numeroasă a populației lor, prin costiumul ei straniu și excepțional, să jicnească susceptibilitățile celorlalte clase, să reprezinte un element izolat și nătâng principiului de fuzie, să întreție o animozitate deploabilă, și chear prin conflicte tânguibile, dar care prin ispită se dovedesc, că se pot întempla, să compromită însuș ordinul public.

Această circulară tradusă în limba ebraică și jargon și publicată în mii de foi volante, cetită pe amvonele tuturor sinagogilor, grație tonului sincer și binevoitor, precum și a increderei de care se bucura autorul ei în cercurile israelite în acel moment, produse o impresie din cele mai fericite. Mulți își luară cuvintele la inimă; și dacă bătrânii, fie din obicei, fie pentru a nu se pune în opoziție cu acei din jurul lor, nu s'au grăbit a se lepăda de portul lor, o mare parte din ei îngăduiră însă tinerimii adoptarea portului european, fapt la care contribuiră mult și școlile publice israelite preconizate și deschise sub auspiciile aceluiaș ministru.

Grație acestui dublu impuls, portul evreesc începu să dispară cu pași geometrici, și va fi desigur peste puțină vreme o mumie antică, pe care cercetătorii, nu-l vor regăsi decât în muzeele de antichități.

TORTURA PRIN SPERANȚĂ

SCENĂ DIN TIMPUL INCHIZIȚIEI SPANIOLE

de VILLIERS DE L'ISLE-ADAM

E noapte. Al treilea mare inchișitor al Spaniei, venerabilul Pedro Arbuez d'Espila, intovărașit de un *fra redemptor* și de doi sbiri cu felinare în mână, pătrunde în pivnițele mormentale ale Sfântului-Oficiu. Ajunși la poarta unei celule pierdută în gangul infundat și negru, ei s'opresc. O chee scârțâi în broască și ușa se deschise. O celulă înfiorătoare, abea luminată de câteva raze palide și suferinde, ce se fuisău prin zăbrelele unei ferestruie înalte, le apăru. Între două inele de fier bătute în zid, se zărea înegrit de singe un instrument de tortură, un mangel și un urcior. Pe un pat făcut din murdării și gunoae, legat în lanțuri, cu o sgară de fier pe gât, zăcea o ființă omenească în sdrențe, cu privirile pierdute și de un aspect înfiorător.

Captivul era rabbi Asser Abarbanel, evreu din Aragon. Acuzat ca cămătar și ca dușman al sărăcimii, el fu, timp de un an, supus zilnic torturei. Pielea fiindu-i tot atât de trainică ca și credința, el putu să reziste și refuză a abjura.

Măndru de o filiațiune, de câtevaori milenară, îngămfat de gloria strămoșească—căci tot Evreul, ce merită acest nume, e măndru de singele ce curge în vinele sale — el își urca originea din Othoniel, deci din Ipsiboe, soția celui d'întăiu judecător în Israel, fapt ce și explică curagiul eroic al acestui om, până și în momentele celor mai groaznice torturi.

Venerabilul Pedro Arbuez d'Espila, cu ochii în lacrimi la gândul, că acest suflet atât de ferm, rezista *măntuirii*, se apropiă de rabinul în agonie și-i zise următoarele :

— Fiule, inveselește-te, încercările, la cari ai fost supus in lumea asta, au să ia sfârșit în curând. Cu durerea in inimă am trebuit să ordon, față cu atâta încăpăținare, tot felul de asprimi, dar blândeta mea frățască își are marginile sale. Tu ești asemenea smochinului, ce-l crezi uscat ori de câteori nu poartă fructe... dar D-zeu singur are să deciză de soarta ta. Poate că mila sa nesfârșită se va resfrânge în momentul suprem și asupra ta ! Să sperăm ! Amin!— Noaptea asta odihnește-te in pace. Măine ai să faci parte din *auto-da-fé*, adică ai să fi incredințat lui *quemadero*, rugului, ce te va prepara pentru focul etern. Să știi bine, fiule, că pe dănsul vei arde cu incetul, și-ți vor trebui cel puțin două ceasuri—poate și trei—până ce moartea are să vie, din pricina rufelor inmuate și inghețate, in cari vom avea grijă a acoperi inima și capul jertfelor. Sunteți 43 numai de astădată, ce aveți a urca rugul. Tu vei fi cel din urmă. Gândește-te bine, fiule, că ți-am lăsat astfel vreme indestulă ca să invoci pe D-zeu și să-i oferi acel botez de foc, care nu e altul decât Sfântul-Spirit. Speră dar in mântuire și culcă-te....

Când isprăvi de vorbit, don Arbuez făcu un semn ca lanțurile nenorocitului să fie scoase, apoi el sărută cu tandreță. După dănsul, fra redemptor, pe un glas incet, i ceru ertare de chinurile, ce-l făcuse a indura in scop de a-l mântui ;— infine el îmbrățișară și sbirii, a cărora sărutare de gheață eșea din măștile, ce purtau pe obraji. Ceremonia sfârșită, captivul remase in întuneric, singur și ca zăpăcit.

*

Cu gura uscată și fața idiotizată de atâtea suferințe, rabi Asser Abarbanel se uita fără țință la poarta incueată.— Incueată ?.... Acest cuvânt, pronunțat in fundul tainic al inimei, îi deștepta parcă, in confuziunea gândirilor sale, o indoeală visătoare. Nu zărise el cu un minut inainte licăreala felinarelor prin deschizătura remasă între zid și poartă ? O licărire murindă de speranță aprinse întreaga-i ființă. Se tăra către acel *ceva*, al cărei vedere îl incremenea. Incet, incet, după zeci de șovăiri, el scoase un deget prin deschizătura și trase poarta către sine. O minune, poarta nu se incuease. Intemplantă voise ca sbirul să învărtească cheea in broască, pe când ușa nu se alipise încă de zid, așa că limba ruginită a broastei rămăsese afară și.... poarta se redeschisese din nou.

Rabinul riscă un ochiu afară din ușă.

Intr'un fel de obscuritate lividă, el abea putu distinge mai întăiu

niște ziduri în formă de semicerc, ear în față vreo 5—6 trepte în peatră, ducând la un fel de pridvor întunecos, ce răspundea într'un coridor, din care nu se putea zări, de jos, decât primele arcuri ale bolței.

Se lungi și se târă până la trepte... El într'adevăr găsi un coridor, dar de o lungime desperată. O lumină palidă, ca din visuri, îl străbătea, ear din niște candelă atârinate de bolți, se răspândea, la intervale, pierzându-se în culoarea tristă a aerului, o lumină albastră. În fundul depărtat nimic decât umbră. Nicio ușă în toată această imensitate. Deoparte numai, la stânga, niște ferestruie cu grății încrucișate, bătute în zid, lăsau să pătrună un crepuscul, desigur crepusculul serei, judecând după razele roșiatice, ce colorau pe ici colo paveaua. Și ce tăcere înfiorătoare!... Totuș, acolo, în fund, în adâncul umbrelor, poate că tot mai este o eșire, care să ducă la lume, la libertate; speranța șovăindă a Evreului era însă tare, căci era speranța cea din urmă.

Fără a sta la indoeală, el se târă mereu, furișându-se pe lângă pereți și silindu-se a se pierde în culoarea întunecoasă a umbrelor, ce proiectau marile ziduri. Înainta încet, târându-se pe piept și chinându-se a nu scoate un suspin, de câteori vreo rană se deschidea pe corpul seu torturat.

Când eată, că sgomotul unor sandale răsună pe paveaua la urechea nenorocitului. Un fior rece i trecu prin oase, respirarea i se opri, privirile deja rătăcite se întunecară cu totul. Era pierdut! Se ghemui, și mai mult mort decât viu... așteptă. Cel care venea era un sbir. Trecu repede, masca trasă pe frunte și dispăru. Rabinul, încă sub efectul fiorului, ce-i cutremurase oasele, remase aproape ca o oră înlemnit, neputând face cea mai mică mișcare. Un moment i trecu prin minte ideea de a se întoarce în celulă, ca nu cumva prins să i se indoească torturile. Speranța însă, ferma speranță, i șoptea în suflet acel *poate* devin, care îți dă puteri noi în nenorocirile cele mai înfiorătoare! Un miracol se produsese. Numai era loc pentru indoeală! Și din nou se puse pe târât către o scăpare probabilă. Scurs de dureri și de foame, tremurând de emoțiune, el înainta mereu!— Dar coridorul mormental părea că numai sfirșește în lungimea-i groaznică. Și nenorocitul tot înaintând arunca mereu privirea stinsă către umbrele din fund, către locul mântuirii sale!— Oh! oh! din nou se aude sgomotul unor pași, de astădată și mai sonori! Două fan-toame negre, doi inchișitori, cu marile lor pălării, cu largi borduri, a-

părură. Ei vorbeau încet și păreau a nu fi de acord asupra unui punct important, judecând dupe mâinile lor în continuă mișcare.

La vederea lor, ochii lui rabi Abarbanel se închiseră, inima începu să-i tăcăe teribil, ear sub sdrențele, ce-l acopereau, simți sudoarea rece a agoniei. Remase înțepenit, nemișcat, tocmai sub lumina unei candelă, implorând pe D-zeu !

Din întâmplare, cei doi inchizitori se opriră tocmai dinaintea candelăi. Unul din ei, cel ce asculta vorbind pe celalt, își avea privirea ațintită pe rabin ! Sub efectul acelei priviri, de altminteri cu totul distrasă, i se părea nenorocitului, că cleștile roșite la foc, i mușcau și frigeau și restul de carne, ce-i mai rămăsese. La gândul, că corpul va fi din nou pus la torturi infricoșate, sermanul își simți respirarea înghețând în gâtlee, ear nembrele paralizându-se. Întemplantarea însă voi ca gândul inchizitorului să fie ocupat cu răspunsul, ce avea de dat, în timp ce ochii sei se uitau fără țință hotărâtă, și absorbit cum era, privea pe Evreu *fără să-l vadă* ! Intr'adevăr, după câteva minute, sinistri convorbitori își continuară încet, pas la pas, drumul către direcția de unde eșise captivul ; ei nu-l văzuse ! Creerul nenorocitului, sub atâtea lovituri chinuitoare, părea că se scurge : „Să fie devenit deja o umbră, își zise el, că nimeni nu mă mai vede?“ Dar o vedenie înfioarătoară îl inlemni înc'odată. Cum se uita la zid, i se părea, că vede doi ochi groaznici ce-l priveau. Capul i căzu pe spate de spaimă, perii i se sbărliră !..., dar nu ! se înșelase. Pipăind cu mâna, el se convinse, că nu era nimic. Reflexul ochilor inchizitorului, zugerăvindu-se în ochii nenorocitului, imaginea se refractase pe zid sub forma de două pete negre.

Înainte ! Mai iute ca oricând trebuia acum să se grăbească ca să ajungă la locul, ce-i se părea a fi mântuirea, la acele umbre, de cari numai vre-o 30 de pași îl mai despărțeau.

Făcu o ultimă efortare ; se tără pe genunchi, pe mâini, pe brânci, pe pantece, din toată puterea slăbitei sale forțe. Eată-l infine ajuns în partea întunecoasă a gangului înfiorător.

Deodată, nenorocitul își simți înghețând mâinile pe pietre ; era un suflu rece, ce se strecura din afară prin josul ușei, la care sfârșeau cele două ziduri paralele.— O ! Dumnezeuule, dacă poarta s'ar putea deschide în afară !... Întreaga ființă a torturatului fugar se încălzi la o speranță. Se puse pe pipăit, neputând nimic să vadă din pricina întunerului profund. Niciun lacăt, nicio broască, un mâner nu-

mai.. Se ridică pe picioare, trase mănerul și poarta a neagră se deschise....

„Aleluia“ !.... strigă rabinul, ridicând privirile către cer.

Locul unde se găsea era grădina oficiului. Noaptea era instelată, grădina se invecina cu câmpul liber. Acolo era mântuirea !.. Oh ! a fugi, a fugi noaptea întreagă până'n zori sub lămăii parfumați ! Ajuns la munți, va fi scăpat. El respira aerul răcoros, vântul îl reîn-suflețea, dându-i puteri ce nu avea. Mai ridică odată ochii către cer, intinse brațele in semn de rugăciune, și binecuvântă pe D-zeu, care i acordase mântuire... Era in extaz.

Atunci, i se păru, că umbra mâinilor sale reveneau la loc,— sim-ți, că mâinele sale de umbră, i inconjura talia, îl atrăgeau către un piept, o fantomă se găsea in fața lui. Impietrit, el privi fantoma și remase ca nebun, mort, cu balele pe gură.— Oroare ! el se găsea in brațele Marelui Inchizitor, in brațele venerabilului Pedro Arbues d'Espila, care ca un bun păstor surădea, cu lacrimi in ochi, de a fi regăsit oaea sa rătăcită !... Sinistrul preot, intr'un avânt de caritate pioasă, îl strângea cu atâta putere, la pieptul seu, pe nenorocitul ev-reu, că vîrfurile cingătoarei monacale pătrunseră prin haină in piep-tul dominicanului. Și pe când rabbi Asser Abarbanel, cu ochii afară din pleoape, horcăea de moarte in brațele călugărului Don Arbuez, înțelegend, că toate fazele fatalei nopți nu fusese decât o tortură prevăzută, *tortura speranței*, marele inchizitor, cu privirea abătută și cu o voce plină de reproșuri, i șoptea la ureche intr'o respira-re arzătoare și uscată de posturi :

— Dar bine, fiule ! Toce mai acum, in ajun poate de a te măn-tui... voeai să ne părăsești ?..

Trad. de MICUL

IN ZIUA SĂMBETEI

SCENĂ DIN VIAȚA REALĂ

de ANNA O. JURESCU

Sunt deatunci zece ani. Locueam în satul Mălinii, județul Suceava, una din acele sate de munte, cari îți impun prin pitorescul lor. „Curtea“ așezată pe deal, îți dă o priveliște măreață în toată întinderea orizonului; zărești deoparte dealuri înverzite, satul Baea cu bisericile lui, de alta Cornul Luncei cu pădurile sale seculare; ear jos, în vale, un riurel șerpuește lin, este Suha mică, ce vine dela Suha mare, care isvorește dela munții Bras. În apropiere se află riul Moldova, care primește în albia ei pe blajina Suha. Și acest riurel, vara abea băgat în seamă, se întinde și se umflă primavara și toamna, prin topirea zăpezilor și ploile cele multe. Să vezi atunci pe blajina cum se mănîie și sgomotează, cum tot mai falnică și mai îndrăzneată se ia la întrecere cu urletul vîntului, cu bubuitul tunetului, sfărîmînd tot ce-i vine în cale, sdrobînd și smulgînd copacii cei mai tari și nimicînd casele cele mai trainice. Nimic nu o împiedică în mersul ei selbatic, pustiește tot în drumul ei. Nici riul Moldova n'o întrece în mînia ei.

Jos, în valea „Curtîi“, erau niște case locuite de un crășmar evreu, cu credincioșii lui. Această casă, în vecinătatea Suhei, era totdeauna în primejdie, cînd Suha se umfla.

În primavara aceluia an ea își mări albia, pe neașteptate, într-o Vineri seară. În casa cărciumarului domnea cea mai bună dispoziție și totul era pregătît pentru primirea „miresei Sămbăta“. Casele curat văruite, cuptorul frumos lipit și cu toții curați îmbrăcați; masa acoperită cu o față albă strălucitoare; la un căpătăiu al mesei se aflau doi colaci albi impletiți, acoperiți cu un șervet alb. În mijlocul mesei se vedea o farfurie mare, întinsă, cu pește, ce respîndea un amiros plăcut. În celalt căpătăiu al mesei steteau pregătîți patru sfeșnici cu lumînări gata înfipite, spre a fi aprinse și a primi binecuvîntarea prescrisă dela stăpîna casei.

Stăpînul casei resufla ușor, gustînd cu bucurie odihna Sămbetei.

Ce dar frumos e această zi ! Ea este unica mângăere a Evreului credincios, apăsător de muncă, griji și nevoi, unica zi în care simte că trăiește, în care se știe om, singura în care se bucură de floarea gustării și nu a speranței. Este o zi mare, o zi fericită pentru acei ce cred în sfințenia ei, căci, atunci, ei o rup, în mod plăcut, cu zilele de muncă și necazuri și-și trăesc deodată fără păs și fără grijă.

Inoptase. Cărciumarul își făcuse rugăciunea, urase „buna Sămbătă“ se puse la masă, făcuse „Kiduş“ (sfințirea vinului), când deodată începu o vijelie groaznică, vântul urla turbat, și pocnituri asurzitoare îi țineau isonul. Ai fi putut crede, că se dă cu pușca : era gheața dela Suha mică ce crăpa. Suha se umflase, se făcuse mare, mai strașnică ca Moldova.

Femeea cărciumarului și cele două fete ale lui, îngrozite, și cu preșimțirea unei nenorociri, se ridicară de pe locurile lor, cu tremur și fior, dar cărciumarul, nemișcat, le rugă să nu-i strice liniștea Sămbetei, că D-zeu nu-i va lăsa să se prăpădească. Și zicând aceste ridică ochii spre cer și murmură o rugăciune tainică, cu mâni împreunate.

Dupăce isprăviră masa și mai steteră oleacă de vorbă, mai cu grije, mai cu nădejde, se deteră odihnei. Dar pe la miezul nopții i trezi un vânt asurzitor și o pocnătură sgomotoasă, pricinuită de un mare sloiu de gheață. Apa intrase în curtea cărciumarului și-i stricase o mare parte a grădinei. Casele din apropiere erau deja năruite și oamenii speriați în plină activitate. Sătenii presimțind nenorocirea, veniseră cu carele, spre a scăpa pe locuitorii și averea celorla dela vale. Bunii săteni nu lipsiră a se apropia și de casa cărciumarului. Ei îl poftiră să deșerte casa și să meargă cu ei. Dar Șmae, cărciumarul, nu voi să se urne din loc, nu da voie să se pue mâna pe nimic ; ținea să-i se păzească sfințenia Sămbetei !

Femeea și fetele sale, desperate, începură să se vaete în gura mare și a-l ruga ferbinte să nu se lase în voea soartei ; să nu se prăpădească pe el și pe ai sei ; dar el sta mut și nemișcat, ferm în hotărîrea lui. . . Inzadar veneau spre el sătenii și căutau să-l convingă cu vorbe blânde și bune . . . ca marmora sta nemișcat !

Apa însă nu remase pe loc. Ea tot creștea și se întindea ; nimicise deja tot în cale ; numai casa cărciumarului remase neclintită. Se zici o minune a D-zeirii !

Aproape de ivirea zilei, vântul se umflă mai tare și începu să văjăie mai vajnic și valurile spumegânde ale apei a se sbate tot mai cu mănăie în pereții casei cărciumarului ; dar Șmae, cărciumarul, sta tot mut, tot nemișcat ; în evlavia lui nu auzea bubuiturile sguduitoare, nu vedea furia apei crescînde, nu simțea lacrimile ferbinți ale femeii și copilelor lui, ce-i udau obraji ; nu înțelegea nici mișcările desperate, nici strigătele ademenitoare ale poporenilor.

În oele din urmă, când primejdia era de tot mare, se sui pe acoperământul casei și spuse scurt și respicat, că e hotărât să peară

acolo și că femeea și copilele lui îl pot părăsi, spre a-și mântui viața.

Și mute de durere steteau nevasta și copilele; mute și cu ochii sticlind în deșert..... Nu, ele nu-l puteau lăsa singure; viața lor prea era legată, cu inima și suflet, de a lui, spre a-l lăsa peirii. Ce se vor face fără el? vor mai avea liniște, odihnă, răgaz în sufletul sbuciumat? Nu, moartea cu el, sau viața cu el!...

Deodată o trosnitură grozavă i sgudui pe toți.... un părete al casei se surpa huiduind. Copila mai mare, infiorată, cu un strigăt selbatic, se repezi atunci, spre tatăl seu, el smulse cu putere din loc și-l duse inconștient, dar cu o tărie supraumană, până la locul de mântuire, undă așteptau carele cu boi. Acolo, păr'că deștep-tat, el voi să facă un pas înapoi, dar un țipet ascuțit, el pironi pe loc. Era fata mai mică, care, de comoțiuni multe, își sleise puterile și remasă întinsă, fără simțire și suflare.... Leșinase. Smae era tată și un tată plin de simțire și duiosie. El se cutremură din adânc, oftă cu amar și apucând sarcina scumpă în brațe, spre a o feri de inecăciune, o puse în car și el, lângă dânsa, se sili a o redeștepta și carul porni înainte, tot înainte....

Când copila deschise ochii și el se desmetici și privi înapoi, văzu cum casa sa plutea pe valuri.... nicio cărămidă, nicio bârnă nu mai remase pe loc.

Și viforos în durerea lui, împreună mâinile spre cer, nu spre a mulțumi Domnului, că l-a scăpat din ghearele sigure ale morții, ci ca să-i ierte profanarea sfinteii zile....

Bietul nenorocit, în cucernica lui ignoranță, nu știa, că sfințenia Sămbetei nu te îndatorează la jertfa vieții; nu era nimeni să-i o spue, și cu toate că rabinul îl mângăea, că n'a severșit niciun păcat, păcatul presupus tot el chinuea și apăsa greu sufletul său. Din totdeauna milos, el deveni de o dărnicie exemplară, și tot i era teamă, că nu-și va putea rescumpăra păcatul....

Văzui atuncea puterea uriașă a cucerniciei sincere, dar și roadele ignoranței și am înțeles de ce înțelepții noștri spun, că ignorantul nu știe cum să fie cucernic. Dar în locul disprețului și disconsiderării, ce ei prescriu pentru ignorant, am simțit o profundă compătimire pentru nenorocitul, așa de tare în credința lui, așa de eroic în decizia lui....

Sămbăta ceea din Mălinii n'o voi uita niciodată și încă acum ea îmi deșteaptă o vie emoțiune.

Țibucani, j. Neamț, 1890

VARIA

ISTORICUL COLONIEI „ZICHRON IACOB“

N'avem nevoie să povestim cetitorilor noștri modul, în care s'a format Comitetul central din Galați pentru colonizarea Palestinei. Fiecare își mai aduce aminte de furia de plecare, ce cuprinsese pe toți coreligionarii noștri din România. Mulți părăsiseră țara, aproape cu plăcere, orașul lor natal și părinții, spre a pleca în Țara Sfântă, unde să lucreze pământul cu un zel nou și necunoscut. Toată lumea reproșa Evreilor, că nu se dedau decât numai negoțului. Acești pionieri își luaseră sarcina de a dovedi antisemiților, că coreligionarii noștri nu se spăimântă de nici o muncă, orcât de anevoioasă ar fi, și că nu meritau prin urmare aceste reproșe.

Greșala cea mare, ce o comisese pe atunci Comitetul din Galați, fu de a expedia, în 1882, un vapor complet de familii israelite în spre Caiffa. Guvernul turcesc fiind foarte neîncrezător, având teamă mereu de o chestie israelită, cum a avut mereu a se lupta cu o chestie greacă și armeană, dădu poronca ca să nu se permită debarcarea acestor nenorociți. În luna lui Noembrie a aceluiaș an Poarta trimesese o circulară la toți guvernorii Palestinei, în care le poroncea de a nu tolera pe Evreii străini, cari ar veni în Siria, decât numai timp de 31 de zile și de a face toate mizeriile posibile aceluia, ce s'au stabilit în colonii. În acest restimp coloniștii trimiși din Galați se primblau mereu pe mare dela Beirut la Alecsandria și dela Alecsandria la Beirut. Multe femei născură pe vapor, altele căzură bolnave, alți debarcară ca contrabandă în împrejurimile din Beirut și din Iaffa, și infine multămită nenumăratelor subterfugii, mai mult sau mai puțin mărturisibile, restul putu debarca la Caiffa.

Niște samsari, prea puțin conștiincioși, au făcut pe delegații Comitetului din Galați să cumpere un munte arid, stâncos, fără șosele, care trebuia să aibe o întindere de 540 de hectare după spusele vînzătorilor. Pământul era la o depărtare de 48 kilometri de Caiffa și la două leghe și jumătate de Cesarea. Cumpărătorii căt se poate de naivi, bazându-se

pe vechea zicătoare, că Palestina e țara, unde curge lapte și miere, au primit de bune toate basmele, ce li se povestiră. În realitate pământul nu avea decât 140 hectare bune de cultivat; fărâmitură prea neînsemnată, spre a hrăni atâtea suflete. Acest grup de coloniști noi, veneau din toate părțile României și nu era nicidecum omogen. Spre a nu face personalități nu vom cita niciodată nume de coloniști. Ne vom mulțumi a spune, că șase familii venite din acelaș sat s'au pornit imediat pe pământul cumpărat, și-au făcut acolo colibe după chipul arab, cu pietre și noroiu, și au rămas acolo câțva timp, până în ziua când văzând, că nu sunt imitați de tovarășii lor, ce se primblau în Caiffa, au pierdut și ei curajul la rëndul lor și au părăsit colonia și țara, spre a se reîntoarce în România.

Terenul cumpărat se chema Samarin, după numele vechiului *Schomrin*. Această localitate n'a mai fost locuită, desigur, de veacuri, căci vechile colibe arabe erau pe jumătate surpate și numai casa ultimului proprietar era oarecum bună de locuit. Noii veniți nu se gândiră dar deloc să locuească chear la Samarin, ci își închiriară locuințe în Caiffa. Comitetul din Galați le trimesese pluguri europene, ei cari nu știau să ție nici alte pluguri, deoarece n'au fost niciodată agricultori. Este adevărat, că Comitetul din Galați rugase pe d. Franck din Beyrut de a veghea asupra coloniștilor; dar ce putea face un comerciant, ocupat cu afacerile sale, pentru niște oameni, cari nu ședeau măcar în apropierea lui?

„Cu ajutorul câtorva arabi, cei mai curajoși se puseră să lucreze puțin pământul și semănară grâu pe el. Atăta numai când, în luna lui Iunie 1883, trebuia ca grăul să fie cules și pus în hambare, nimeni nu voea să se pue pe lucru sub cuvânt, că era prea cald. Unul singur dintre aceștia se duse la colonie și se puse la seceră cu femeea și cu cele două fete ale sale; fără numai, că după treeratul fiecare veni să-și ia partea sa de grâu. Grăul acesta era binevenit, căci mijloacele bănești ale Comitetului erau de multă vreme istovite și sërmanii oameni mureau literal de foame. Ei nu aveau în ultimul timp decât vreo zece bani pe zi de suflet pentru traiul lor zilnic.

Lucrurile se aflau în această stare, când reposatul Veneziani plecase spre Caiffa, spre a inspecta școala Alianței israelite. El găsi niște figuri palide, femei și copii murind de friguri; ear bărbații pierind de inaniție. El le lăsă un ajutor de 3000 franci—o picătură de apă în mare—scoase țipetul de alarmă ce-l transmise Comitetului din Galați, care nu mai avea nicio lețcae, și întors la Paris, se duse să vază pe Baronul Edmond de Rothschild, căruia explică situația acestor oameni. Baronul de Rothschild se interesă de ei și chemă la Paris pe fiul decedatului Isaac Loebel, fostul președinte al Comitetului din Galați, pe numele căruia era înscrisă proprietatea din Samarin, și-l pofti să transfere acest

teren pe numele d-lui Erlanger. Afacerea fu terminată la Paris, d. Wormser fu ales ca administrator în disponibilitate, până ce d. Scheid va fi organizat ramurile administrative ale Coloniei.

D. Scheid plecă dar la Caiffa în luna lui Octombrie 1883, prevăzut cu mandatul în regulă al Baronului de Rothschild. Sosind la destinație, el văzu aceste fete de mort și se speria de groază. Cu așa oameni trebuia să fundeze o colonie!!! Unii erau culcați, alții nu erau nici măcar instare de a se ține în picioare, toți erau descurajați.

El începu a face lista celor prezenți și absenți și observă, că printre acești din urmă erau 12 tineri, pe cari mizeria i aruncase în ghearele misiunii din Ierusalim. Cine erau acești tineri? Simplu și curat slugile, pe cari *domnii* coloniști le aduseseră cu ei, căci nu credeau, că vor fi obligați de a pune mâna pe plug, convinși probabil, că acești tineri nu vor avea decât să scoată pentru ei cu găleata laptele și mierea, ce curg cu belșug în Țara Sfântă. Alții, așa ziși servitori, rămaseră împreună cu stăpânii lor.

D. Scheid chemă la sine pe cei doisprezece rătăciți din Ierusalim și-i puse cu ceilalți tovarăși pe același picior de egalitate ca pe viitorii coloniști, neputând admite, ca în țara străbunilor noștri ar putea să existe încă sclavi. Numărul coloniștilor crescuseră astfel repede de la 54 la 72. Cu toate acestea d. Scheid văzând, că nu era chip să pue la lucru niște oameni, a cărora slăbiciune era prea bătătoare la ochi, le dădu merinde pentru 15 zile și le spuse ca să se primble și să-și recapete puterile până se va reîntoarce de la „Roș-Pina“, pe care vroia să o instaleze.

Nevrând a face nimica cu ușurință, el se informă de prețul bucatelor, de suma necesară pentru o gospodărie burgheză, și spre a mulțumi pe toată lumea stabili înfine următorul *modus vivendi*: Cu începere de un an, fiecare suflet va primi 12 franci pe lună, familia de 2 persoane va primi bani pentru 3, aceea de 3 pentru 3 $\frac{1}{2}$ și aceea de 4 pentru 4 $\frac{1}{2}$. Chiria din Caiffa va fi plătită de el pentru 6 luni înainte. Medicul și farmacia sunt gratuite la dispoziția lor.

Când d. Scheid se întoarse din Roș-Pina, el nu mai întâlni deloc aceleași figuri. El lăsa pe cei mai slabi la Caiffa și plecă cu ceilalți la Samarin. Descurajarea fu înlocuită prin o satisfacție obștească; și zeu, era și timp. În acea vară faimoasă, îngrozitoare pentru ei, din 350 suflete ce numărau, decedară... cam la 29. Dar deatunci D-zeu s'a milostivit asupra lor și colonia merge bine, progresează și toți se află în bună sănătate.

Sosind în colonie, oamenii dispuneau pentru băutură de un puțin de vin, plin de lipitori; ei filtrau apa cu o pânză și se mulțumeau cu aceea ce aveau. Nu erau doară dificili. D. Scheid comandase din țerg scânduri, bărneșoare, topoare, hărlețe și lopeți și organiză lucrul astfel:

Doisprezece oameni fură puși îndată cu însărcinarea de a face var sub supravegherea unui șef, ce cunoștea prepararea lui;

alți doisprezece curățiră acoperimintele și interiorul vechilor colibe, cari fură acoperite, în 48 ore, cu bărne și scânduri nouă cu 30 centimetri de pământ, îndopat sub un strat de tencueală; de vreme ce tâmplarii făceau, în acelaș timp, culcușe de lemn, cari fură instalate în odăi, din care fiecare adăpostea zece oameni.

O brigadă de doisprezece oameni strângea pietrele pe câmpuri, le puneă grămadă la un loc, și o altă brigadă de doisprezece oameni prevăzută cu roabe, cărau aceste pietre la țărmul câmpurilor și făceau șoseaua. Restul desrădăcina mărăcinele și alte erburi sălbătice din pământul curățit de pietre.

Acest lucru organizat, d. Scheid ajutat de grădinarul Dugourd, alege dealul cel mai înalt al coloniei, spre a clădi acolo vatra viitoare a satului. De acolo se vede de o parte marea, departe de o leghe, și de alta toate satele din interiorul țerei.

Pentru hrana, d. Scheid, pusese să se construească o sală mare de arhondărie, alături cu cuinea prevăzută cu un mare cuptor, unde se fabrica în fiecare zi pâine proaspătă. Într'o odăie din casa administrației, s'au îngrămădit toate legumele seci, ce se puteau procura, porumb, orez, cartofi, varză, și coloniștii, cu bucătăresele lor, având două ajutoare la îndemână, erau foarte satisfăcuți de bucatele preparate, pînă cari se servea carnea Vineri seară și Sămbătă.

Dupăce toate fură bine instalate și organizate, d. Scheid se întoarse la Paris, în luna Februarie 1884, și lăsă direcția coloniei în mâinile d-lui Wormser, care sosise în Ianuarie, spre a ocupa postul său.

Două luni mai târziu, în urma sgomotului fals răspândit în țară, că proprietarul din Samarin, decedatul Isac Loebel, ar fi mort fără copii, guvernul puse să se sechestreze terenul, fiindcă era *Vacuf*, adică atârna de preoțime. Vînzarea făcută la Paris nu fu considerată ca valabilă și proprietatea trebuia să fie vîndută la mezat.

D. Wormser scoase atunci un stigăt de ajutor, zicînd, că trebuia ca Șeik-ul-Islam să recunoască pe moștenitorii, fără care Samarin va fi pierdut.

D. Scheid plecă la Constantinopol în scop de a aranja această afacere. După câteva luni de cazne și neplăceri de toate soiurile, d. Scheid obținu iscălitura lui Șeik-ul-Islam. El profită de șederea lui în Capitală, spre a trece Samarinul pe numele d-lui Erlanger. Când aceste titluri, ticluite, în bună regulă, se aflară în mâinile celui în drept, Colonia primi numele de „Zichron-Iacob” în amintirea baronului James, tatăl baronului Edmond de Rothschild.

Cea mai mare greutate, ce exista pe atunce pentru Evreii străini era aceea de a cumpăra pămînturi în Palestina. Trebuia, prin urmare, să

se creeze un antecedent eclatant. In acest scop d. Scheid cumpără dela Zadik Bey, fratele lui Kiamil-Paşa, ministrul dela Eveuf, astăzi Mare Vizir, 1500 dunum de pământ la Neslay intre Tantura şi Zichron-Iacob, in megieşie cu pământul acestei din urme colonii. Puţin după aceea, el mai cumpără 6000 dunum de pământ şi munţi la Um-el-Tu şi, Um-el-Djurnal, care se megieşesc in interior cu pământul Zichron Iacob şi infine vre-o 5000 dunum la Şefaie, care se megieşesc cu Um-el-Tu deoparte şi cu Zichron Iacob de altă parte.

Dar guvernul nu voea deloc să dea autorizarea de a se clădi casele şi aşa se comandară 50 barace de lemn, făcute gata la Galaţi. Ajunse la destinaţie, ele fură aşezate in timpul nopţii pe locurile lor după care se începu clădirea zidurilor de piatră in interior. Puţin câte puţin autorităţile turceşti slăbiră din asprimea şi din pretenţiile lor, şi fiecare colon avu pe nesimţite casa sa, grajdul şi grădina sa. Afară de aceasta găsim acolo o sinagogă, o baie pentru femei şi una pentru bărbaţi, o şcoală in care se predă franceza, araba şi ebraica, un doctor in medicină, doi farmacişti, o moaşă, un rabin, un administrator, un subadministrator, un contabil, un grădinar, mai mulţi subgrădinari, un viticultor cu ajutoarele sale, şi fiecare din aceştia are căsuţa sa. Pe lângă astea mai există un spital cu 6 paturi pentru bărbaţi, 6 pentru femei, 2 odăi pentru boalele contagioase, 2 pentru operaţiile, ce sunt a se face, o locuinţă pentru infirmieri, infirmiere şi bucătărese. Acest aşezământ, care aduce multe servicii, este imprejmuit de o grădiniţă frumuşică, unde copacii de toate soiurile plantate in piatră, cresc admirabil de frumos. Este o adevărată binecuvântare a cerului. Apoi mai există acolo o moară de vapor, o pivniţă adâncă de 50 metri, care va fi in curând isprăvită, o grădină publică cu havuzuri ţişnitoare, cu un cuvânt toate comodităţile, ce le poate cineva avea in orice oraş al Europei.

Progresul s'a făcut acolo in toate sensurile şi astăzi nu se mai pomeneste nimic de cel dinteu puţ mic de apă plin cu lipitori. Deatuncea s'au găsit izvoare mai pretudindeni. Dar un inconvenient tot mai exista, apa era numai in vale, de vreme ce coloniştii locuiau pe înălţimea muntelui. Anul trecut s'a săpat dar un canal de o lungime de 300 de metri şi prin ajutorul unei maşine de aburi, apa este împinsă la o înălţime de 52 de metri şi se varsă intr'un rezervoriu imens, de unde se revarsă prin alte canale in toată colonia, in care întâlneşti acum o mulţime de fântâni publice şi un havuz ţişnitor in mijloc, in faţa sinagogei. Cine ar fi putut prevedea toate astea acum opt ani?

Când acum patru ani, d. Baron Edmond de Rothschild a fost in colonia, a dat ordin ca să se fondeze o şcoală de elevi-colonişti. El credea, că puţin câte puţin alte colonii independente se vor forma in Palestina şi că aceşti tineri le vor servi de profesori şi de ajutoare.

În acest scop s'a construit un mare local, unde au fost adăpostiți 60 de tineri, cari fură deprinși la toate lucrările de pe câmp, dar, pe când își făceau stagiul, o revoltă izbucni în colonia și revoltații seversiră prostia de a pune în capul lor pe cel mai mare intrigant ce există, care deja în 1883, a voit să dicteze voința sa, Comitetului din Galați care îl boteză atunci cu adevărata poreclă de avocat. Dar fiindcă corporația avocaților s'ar putea simți ofensată de această poreclă, era mai bine să-l fi poreclit *viperă*. Limba sa otrăvită a aruncat în nenorocire o duzină de familii, cari au părăsit colonia, patru din ele—între cari și a sa—au fost date afară cu sila, celelalte au plecat de bunăvoie.

Spre a arunca cât mai curând un vël asupra acestei pete a istoriei lor, d. Scheid dădu casele lor la elevii-coloniști din cei mai merituoși, deși n'au avut decât un stagiul de doi ani. În anul din urmă el instală pe ceilalți doisprezece la Șefae și șasesprezece la Um-el-Djurnal, care formează deja două anexe mici, frumoșele. În aceasta din urmă, care se află cam 40 minute dela Zichron-Iacob, sinagoga a fost inaugurată cu două zile înainte de Șebuot, și s'a depus în ea un sul de lege nou, care a fost anume scris pentru această comunitate tînără.

În urma acestei mici revolte, medicul a fost înlocuit și d. Wormser a părăsit de bunăvoie serviciul coloniei. El a fost înlocuit prin d. Benchimol, care a fost mai întîiu administrator al coloniei „Maskeret-Batia“ și apoi la „Roș-Pina“, și care în urma unui serviciu de opt ani în colonii este cu totul la înălțimea grelei sarcini, ce-i incumbă.

Din primii vechii coloniști, cinci fac cultura cea mare în valea din Șefaia și se hrănesc cu roadele muncii lor. Atît numai, că această ramură n'are mare viitor în această țară. Pentru acest motiv ceilalți 50 sunt viticultori la „Zichron-Iacob“ însăși și au 6 pînă la 8 hectare de pămînt la dispoziția lor, pe care sunt obligați a le face proprie pentru uzagiul lor. Ei destelînesc pămîntul, scot pietrele cele mari și stîncele și-si procură țărăni și băligar. Cele 140 hectare de pămînt arabil sau cultivabil, despre care am vorbit la început, se vor preface în doi sau trei ani în 340 hectare. Deoarece terenul, care n'a fost niciodată cultivat aparține guvernului, trebuie să-i se cumpere tot aceea ce se smulge naturei. În acest chip toți coloniștii cei vechi sunt împreună și rămîn vecini. Coloniștii din Um-el-Djurnal vor cultiva deasemenea via, și acei din Șefaia cultura copacilor. Ei au zarzări smochini, migdali și toate astea unite cu diverse industrii, ca cea de mătăsă, cari vor fi în curînd create, vor da peste cîtiva ani un aspect incomparabil acestui colț al Palestinei.

La o leghe depărtare de această colonie se găsește „Taturah“, unde colonia are un mic teren și o grădină. Acesta e un vechiu port de mare, care sperăm, că va renaște din cenușa sa. Peste puțin se va clădi

acolo, probabil, o fabrică de sticlărie, spre a procura butelii coloniilor viticole ale Palestinei. Negreșit, avem mari speranțe pentru viitor și în ziua când marca:

Vin din Zichron-Iacob,

va fi cerută și căutată pe toate pietele Europei, dușmanii noștri nu vor mai avea dreptul de a striga, că Evreii nu sunt capabili de a face alta decât comerț. Fie ca Atotputernicul să ne dea viață, spre a azista încă la această regenerare. Pentru moment avem plăcerea de a constata, că cei dinți 54 de gospodari s'au sporit cu mulți, deoarece astăzi se numără 105 familii de coloniști.

Paris, Iulie 1891

* * *

FAMILIA ROKEAH

NOTIȚĂ DUPĂ INSCRIȚIUNI MORMENTALE

Este fără indoeală de mare interes a urmări originea și dezvoltarea familiilor mai însemnate. În această privință însă nu s'a făcut la noi încă nicio încercare.

Mă voi încerca dar eu de a da aci câteva indicațiuni asupra familiei Rokeah, ce ni le procură inscripțiunile mormentale ale cimitirului din Iași, al cărui explorare a întreprins-o, în anii trecuți, „Societatea istorică Iulia Barasch“ prin intermediul unei comisii, din care am făcut și eu parte activă. În „Anuarul“ din anul trecut am dat deja o dare de seamă mai detaliată asupra celor ce rezultă din inscripțiunile mormentale cu privire la învățați și scriitori Evrei în Iași; acum mă voi mărgini numai la cercetarea inscripțiunilor cu privire la familia Rokeah.

După inscripțiunile mormentale, ce posedem, ramura română a familiei Rokeah se trage din Olanda. Un strămoș al ei a imigrat în Moldova și se stabili probabil în Iași. E greu de a preciza data venirii sale în țară; dar, în orice caz, pare că imigrarea a avut loc la începutul veacului al XVIII-lea sau finele veacului al XVII-lea.

Din inscripțiunile, ce cunoaștem, rezultă, că tatăl primului imigrat fu Eleazer Rokeah, rabin-șef din Amsterdam, autor al operei „Maase Rokeah“; că urmașii ieșeni ai acestei familii aveau o cultură talmudică întinsă și că nu erau înderțul strămoșilor lor.

Una din aceste inscripțiuni afirmă direct, că se coboară din generațiuni „nobile“ sau „savante“, adică că atât strămoșul lor R. Eleazer Rokeah, cât și urmașii acestuia, erau talmudiști și cabaliști distinși.

Reproducem aci inscripțiunile, ce cunoaștem, din care cea mai veche e din 1825 și aparține unei femei cu numele de Rachel :

I

Aice se odihnește

o femeie

stimată și castă

și pipasă d-na Rachel

fiica distinsului învățat în Talmud d-nul

Samuel Šmelki

nepot al Rabinului Gaon

om al lui D-zeu d-nul Eliezer

șeful trib. rab. din Amsterdam mort în ziua Joi ה' תרט"ו

25 Ševat 586

ש' נ'

אשה

השובה וצנועה

וחסיד' מרת רחל

בת הרבני הגאון מו'

שמואל שמעלקי

נכד של הרב הגאון

איש אלקים מו' אליעזר

אב"ד אמסטרדם נפ' ב' ה' תרט"ו

ד'ה שבט תקס"ו תנצב"ה

II

Aice se odihnește
distinsul învățat în Talmud
descendent al unei familii distinse
Benjamin Zev, fiul d-lui
Isac, nepot al rabinului
Gaon, piosul d-nu
Eliezer intru fer. pom. autorul
operei Maase
Rokeah mort Joi 27
Tișri 591
după era mică

פ"נ
הרבני המופל'
שלש' היו-סין
בנימין זאב כמו'
יצחק נכד הרב
הגאון החסיד מ'
אליעזר זל בע'
המ' ספר מעשה
רק"י נ' יום ה' כ"ז
חשרי תקצא
לפ"ק הנצבה

III

moartă 11 Thișri
cincisute
nouezeci șase (596)
O femeie castă
tânăra de ani
D-na Ghitel
Freida, fiica
d-lui Isac,
nepot al rabinului din
Amsterdam
autorul
operei „Maase Rokeah“.

נפ' יא חשרי
ת
ק
ז
אשה צנועה
רכה בשנים
מרת גיטל
פריידה בת
מוה' יצחק
נכד הרב מ'
מיטירדאם
בעל המהכר
מעשה רק"ה

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV

Aice se odihnește un bărbat onest, și drept ser-
vitorul lui D-zeu,
din tinerețe temător, desăvârșit versat
în Thora, în Talmud și Cabala
pios și retras, d-nul
Isac Iosef Rokeah, fiul d-lui Benjamin
Zev mort 17 Șevat 618
după era mică

פ"נ איש תם וישר ועובד ד'
מנעוריו ירא ושלם מופלג
בתורה בגולה ובנסתר
חסידא ופרישה כקש' הר'
יצחק יוסף רק"ה בר' בנימין
זאב נפטר י"ז שבט תרמ"י
לפ"ק הנצבה

Din aceste inscripțiuni rezultă, că bunul ramurei moldovene era marele rabin din Amsterdam Eleazer Rokeah, pomenit ca autor al operei „Maase Rokeah“. Isac și Samuel Šmelke erau nepoții lui, din care cel din urmă indicat anume, ca versat în Talmud, având drept fiică pe Rachel. Isac însă avea un fiu cu numele de Benjamin Zev (Lupu) pomenit în inscripțiune ca distins învățat în Talmud; ear ca fiică pe Ghitel Freide. Acest Benjamin Zev (Lupu) avea însuși un fiu distins pre Iosef Isak, versat în Thora, Cabala și Talmud; deci deja a patra generațiune în țară. Ramura bărbătească ni se indică ca distinși talmudiști și demni urmași ai savantului străbun; ear cea femeiească cu virtuți casnice alese și cu un simțământ religios pur.

Această familie își are descendenții săi în Iași, care a continuat tradiția culturalei. Ar fi interesant a se urmări deaproape istoricul acestei familii cum și a celorlalte familii vechi și distinse din Moldova, ceea ce ar înlesni mult limpezirea istoriei noastre culturale.

București în 1891

W. Schwarzfeld

NOTIȚE DIVERSE

Dr. M. Gaster, cunoscut deja ca eminent publicist, a isprăvit în acest an monumentală sa operă: „Chrestomatie română“, care e dedicată Regelui României. În vederea valorii și importanței extraordinare a acestei publicațiuni pentru limba și literatura română, cum și a publicațiunilor sale anterioare, i se acordă medalia *Bene-merenti*, cl. I (de aur); ear Casa Regelui i adresă cuvinte călduroase de mulțumire și felicitare în numele M. S. Regelui.—Opera aceasta, în două volume groase, elegant tipărită de vestita casa Brockhaus din Lipsca, a fost viu salutată din toate părțile.—Afară de această monumentală operă, ce reprezintă vr'o 20 de ani de muncă stăruitoare, d. Dr. Gaster, de o activitate prodigioasă, a mai publicat un număr de studii și schițe literare și a ținut și conferențe publice, deosebit de un curs, ce face la seminariul rabinic „Judith Montefiore College“ din Ramsgate, al cărui director este. Acest așezământ cultural, de o mare importanță, este din nou organizat și pe baze cu totul noi de eminentul nostru amic, care funcționează și ca Mare Rabin al comunităților spaniolo-portugheze din Anglia și Posesiunile engleze.—În acest an ținut în sinul „Societății literare, o conferență despre „Eldad Hadani“, o materie din literatura populară comparată, terenul seu cel mai fecund; ear în sinul societății de: „Archeologie biblică“ vorbi despre „Targumul Paștelor și lecțiile Pentacostei“. Ambele conferențe obținură mare succes.—La seminariul din Ramsgate, în semestrul de iarnă din est an, își face cursul despre comentatorii și comentariile biblice, etc.

Dr. Emeric Iscovesco, fiu al Bucureștilor, laureat al Facultății de medicină din Paris și al Academiei de Medicină din Franța, care își face practica medicală în Paris, i s'a conferit *Legiunea de onoare, gradul de cavalier*, de către Președintele Republicii Franceze.

Dr. M. Diamantherger, originar din București, stabilit ca medic în Paris, unde a făcut studii eminente, a atras în acest an atenția asupra-i prin noul său sistem pentru vindecarea tuberculozei, cel-a dezvoltat la congresul medical din Paris. De doi ani deja ténérul doctor, zice „Gil Blas“ din 3 Aug., practică injecțiile cu *gaiocol* la Spitalul Rothschild. El a obținut succese reale și crede în vindecarea ofitei cu acest mijloc. El revendică pentru dânsul și colegul seu Weil, proprietatea acestui tratament.—Congresul a felicitat cordial pe ténérul Doctor pentru cercetările și experiențele sale.—Diploma de doctor a obținut-o labea la 5 Nov. 1890, tratând ca teză: „Du Rheumatisme nouveaux polyarrhite deformante chez les enfants“.

Dr. Angel Gaster, fiul d-lui A. E. Gaster din București, și fratele d-lui Dr. M. Gaster, după ce obținut diploma de doctor în medicină la Facultatea din București se stabili la Londra. După puțin timp, la 1890, depuse acolo cu un deosebit succes examenul de doctorat în medicină, încât examinatorii sei îl felicitară pentru „buna școală“ făcută și puțin apoi obținut postul de *medic secundar* la „City of London hospital for diseases of the chest“.—În Iulie acest an se prezentă la un nou examen, ce i dă titlul de „member of the Royal College of Physicians“ și îl trecu în mod strălucit. Astfel și-a deschis calea pentru Universitate și și-a făcut în trareain corpul savant medical.

Jacques Blumenthal, avocat în Paris de mai mulți ani, și—a susținut în acest an teza de doctorat în drept. Lucrarea prezentată Facultății fiind tratată cu multă știință și perspicacitate, a obținut *premiul Victor Saint-Paul* de 1000 lei, ce se decerne la acei Evrei-franceji, cari se disting prin teza de doctorat în drept.—D. Dr. Blumenthal e născut în Iași, unde a și făcut clasele liceale; ear în Franța obținut indigenatul fără alte greutăți, ca și alți Evrei-români, cari se bucură acolo de pozițiuni înalte.

Dr. Marcel (Cohen) a început în Ianuarie acestui an un *curs liber*, teoretic și practic, asupra *laringoscopiei și rinoscopiei* la Institutul de chirurgie. Curs bine vizitat și apreciat, d. Dr. Marcel a început să-și publice lecțiunile în revista medicală „Clinica” diriguată de d. Dr. Asakky.—D. Dr. Marcel este un medic distins și se bucură de multă stimă între colegii lui, ca om de știință. Dela întoarcerea sa din străinătate ocupă un post medical la Spitalul Brâncovenesc.

Dr. Margulius a fost numit cu data de 1 Oct. a. c. ca *medic secundar* la Spitalul Boldescu din Ploești, unde se află mai de mult stabilit și se bucură de multă considerație. Deaproape doi ani funcționează ca *medic al căilor ferate și al școlii de meserii*.—Înființându-se în Ploești, în anul trecut, o școală liberă de științe politice și administrative, cu concursul celor mai buni profesori, d-sa s'a însărcinat a predă „Medicina legală”. A ținut și câteva conferințe publice în „Atheneul român” din Ploești, conferințe ce au obținut succes: „Despre Higiena” și „Iubirea și gelozia sunt ele nebunii?”

Dr. Scherer, un distins medic, cu un talent oratoric recunoscut, stabilit în Ploești, vorbește în acest an în „Atheneul român” deacolo despre „Limfa lui Koch”. Exponerea-i clară și dicțiunea-i puternică i atrase aplausele și admirația publică.

Adolf Last, doctor în drept, s'a manifestat în acest an cu câteva studii critice publicate în „Revista Politică” și „Lupta”, studii ce fac onoare perspicacității sale și cari dovedesc serioase cunoștințe literare și filosofice, cum și vederi clare și mult bun simț. În special vom releva critica sa asupra dramei lui Caragiale „Năpasta”; răspunsul dat d-lui Ion Gherea asupra studiului său „Criticii Năpastei” și publicat zilele acestea în „Lupta” (Noi. din 26, 29 și 30, 31 Oct. și 1 Nov.); câteva reflexii asupra operelor lui „Vasile Alecsandri” în „Revista politică”.—Critica asupra „Năpastei” a fost obiectul unei conferințe în Clubul român din Suceava, în folosul școlilor române. Conferința mult vizitată obținut un mare succes.

Lazăr Edeleanu, dr. în chimie, funcționează încă din anul trecut ca *șef de lucrări chimice* la laboratoriu de chimie a Facultății de științe din București, numit prin decret ministerial. D. Dr. Edeleanu e un cercetător sriguitor, așa că în acest an a putut comunica „Soc. de științe fizice” din Capitală despre o nouă metoadă de sinteză a oecizilor aromatici nesaturați.

A. L. Brociner, descoperitorul „Brocineritei”, un element explozibil de o forță extraordinară, și al unor culori noi, s'a retras din funcția de preparator, ce o ocupa la laboratoriu de chimie al Statului și al școlii de farmacie. D-sa s'a stabilit în Franța, unde Baronul Edmond de Rothschild, în vederea aptitudinilor sale pe tărâmul chimiei practice, l-a însărcinat cu studiarea fermentațiilor vinurilor și cu instalarea unei fabrici în acest scop, la Palestina, în condiții excelente pentru d-sa.

Marco Brociner, dr. în filosofie, cunoscutul literat, al cărui roman: „Ionel Furtunat” și mai ales drama extrasă din ea „Nunta din Văleni” a făcut o senzație colosală în Viena, unde a atins zeci de reprezentatii, și în Tară, unde a cauzat (pe nedrept) mult singe reu, a publicat în timpul d'în urmă un nou roman: „Radu Gleva”, care se consideră ca producția lui cea mai de valoare. Un alt roman „Rauschgold” e anunțat. Asemenea a editat într'un volum nouele sale producții nuvelistice cum, pe „Dr. Hamlet”, etc. Acestea sunt mai ales foiletoane extrase din „Neues Wiener Tagblatt”, unde figurează ca redactor, de când a părăsit Bucureștii, acum vr'o patru ani.—Primul său volum fu: „Aus zwei Zonen”, cu bucăți picante.

I. S. Crossmann a cucerit succese în stagiunea trecută a „Teatrului Național” din București, cum și înainte în Iași cu piesele „Narcis” și „Marele Galeotto” traduse din limba germană, într'o românească mult lăuda-

tă. Acum a preparat o piesă prelucrată din Ibsen sub titlul: „Dr. Slăniceanu“, căreia se prezice asemenea mare succes.

Fanchette Vermont a reapărut pe scena Teatrului Național în acest an în „Medeea“. Aprecierea presei fu în genere cu totul favorabilă. I s'a recunoscut un progres însemnat și un serios talent artistic.

Leopold Cronberg, fiu al Bucureștilor, care se află de vr'o 10—12 ani în Italia, unde a plecat, spre a se perfecționa în canto, este un *bas-bariton* de o rară putere și întindere și un artist desevărsit. El este acum angajat la opera din Veneția; înainte jucase în Milano, etc. unde știu a se face iubit și apreciat ca artist de valoare.

Carlotta Feliciani (Glücksmann) cucerește mereu succese mari în Italia. „L'Elettore“ (Febr. 1891) din Casale, unde din cauza de boală a primadonei fu chemată de a o înlocui, scrie: „Deși un an de când simpatica artistă numai interpretase Zarlina din Fra-diavolo știu, din primul moment, a se face admirată de public prin vocea ei cea frumoasă, răco-roasă și agilă, care se mlădie cu ușurință, și efect la cele mai grele triluri Ea a invins o grea cetate, o primă reprezentație fără probe și substituțiunea unei artiste scumpe publicului“.—În Trient, unde se înfățișă pe scena Teatrului, „Variété“ scrie „Gazeta di Triento“ din 22 Apr., că poscede „o voce robustă“, intonație perfectă și o agilitate demnă de cea mai mare laudă“.—În „Gazetta d'Emilia“ din Bologna, cetim despre reprezentațiile din *Budrio* cu data 29 Sept. „D-soara Feliciani fu foarte serbătorită în tot cursul operei și în cântecul Mijoli fu în adevăr ne-intrecută“. În „Gazeta di Parma“ din 6 Oct., etc., se recunoaște marea ei talent. Toții prezic un viitor strălucit.

Carlotta Starkmeltz e un nou talent muzical, ce dă frumoase speranțe. Ea a dat în acest an concerte în noul „Atheneu“ cu un deosebit succes și a plecat în streinătate, spre a se perfecționa mai mult în arta ei.

Raul Gunsbourg, artist dramatic francez, stabilit în St.-Petersburg, a că-pătat, acum de curând, din partea guvernului Franței, titlul de *membre de Academie*, un titlu de mare distincție. Acest artist foarte talentat și întreprind este un fiu al Bucureștilor.

Dr. Alfieri, profesor de muzică, care a debutat pe scena Teatrului Național din București și s'a făcut cunoscut ca excelent cântăreț, este acum angajat în Teatrul comunal din Troppau (Silezia).—Pentru stagiunea de iarnă a primit un angajament de tot avantajos în Teatrul Național din Graz.

Maurice Morisson, tragedianul Shakspearean a dat în St. Louis (America), o serie de reprezentații în Ianuarie, obținând un mare succes. Morisson e originar din Galați.

N. Gropper a obținut în acest an *medalia de bronz*, cl. III, la concursul școlii de Bele-arte din București, bust după antic.

John Grunberg. — Ziarul „North-Western-Labor-Union“ din Octombrie 1890, scria, cu ocazia proclamării acestui valoros bărbat ca candidat al districtului al 32-lea pentru Parlamentul American:

„Născut în orașul Botoșani, în anul 1857, făcea parte, până la 1884, din asociațiunea morilor de aburi din Botoșani, unde părintele său era societar. Venind în America, luă în arendă o moșie și la 1883 se strămută la Minneapolis, unde se ilustră în lumea comercială prin vastele sale cunoștințe; deveni conducătorul partidului „North-Stear“ și unul din cei mai importanți membri ai „Alianței“ și fu ales ca delegat al orașului din partea clubului naționalist, în Adunare. De mai mulți ani dănsul e unul din cei mai zeloși și inteligenți luptători a reformelor economice și sociale, atât în Europa cât și în America și, fiind ales, desigur că și va îndeplini mandatul cu punctualitate. Dănsul e cunoscut și popular nu numai în orașul de reședință, dar e unul din personagiile cele mai cunoscute prin pozițiunea sa socială și cunoștințele sale vaste și partidul

democratic va fi mândru de a fi reprezentat în Parlamentul american printr'un astfel de om".

O fundațiune importantă. — *Baronul Moritz de Hirsch* a creat o nouă fundațiune în favoarea Evreilor, ce se refugiază în America și anume a acelor Ruși și Români; actul de donațiune datează încă dela 22 Ianuarie 1891 și suma donată e de 2,400,000 dolari. Textul întreg al donațiunii se află în „Egalitatea” din 30 Aug. a. c.

Salomon Halfon a donat 500 lei „Soc. geografice române” ca premiu pentru un dicționar geografic al unui județ din Țară.

Necrologie. — În acest an avem de înregistrat două pierderi însemnate. Moartea lui *Benjamin F. Peixotto*, fost consul general al Statelor-Unite ale Americii în București, care avea la inimă cauza Evreilor din România și moartea lui *Armand Levy*, un filo-român, ce nu pierdea nicio ocazie, spre a lua în apărare pe frații sei din România. „Egalitatea” an. II a dat o schiță asupra vieții sale, datorită Dr. E. Schwarzfeld; — „Revista Israelită” VI, o biografie mai completă scrisă de d. *Antoine Levy*, fost predicator în Iași. Relațiuni interesante se află și în ziarul „Înainte” (1891). — Asupra lui Peixotto găsim o descriere mai pe larg în „Revista Israelită”, VI, sub formă de discurs, restit de d. Dr. Adolf Stern, fostul seu secretar.

LISTA ABONAȚILOR¹⁾

CU PLATA ANTICIPATĂ

București. — *Lista d-lui M. Schwarzfeld:* H. P. Wechsler, M. Eisenberg, Jacob Klapper, M. Steinhardt, M. Feldmann, Isidor L. Goldenberg, David Grünberg, dr. în drept, S. Bonner, Levinsohn & Brenner, Jacques A. Critz, D. I. Zucker, Moritz Wechsler, Sam. Istecescu, M. Hartenstein, S. I. Pinath, libr.-antic, H. Steinberg, libr.-antic, Alter Weinfeld, M. El. Nachmias, A. Künstler, D-na Mathilde Spinghil, S. Gänzel, H. Jacobsohn, Nathan Alpern, H. A. Bercovici, L. Calmar, M. S. Horowitz, B. Moschkovitz, S. A. Pollack, H. Caplan, M. Victor.

Lista d-lui Jacques A. Critz: S. Glücklich (Galați), Iulius Krainik, I. Mütznier, Ignatz Krainik.

Galați. — *Lista d-lui Isaac B. Leibovici:* E. Dinermann, Simon & Iohann Pollack, Isaac B. Leibovitz, H. B. Schloimovitz.

Diverse orașe. — *Pitești:* Alexandru A. Iosef, Moritz Bank, I. Braunstein, Marcu Grünfeld. — *R.-Sărat:* A. Grünfeld. — *Craiova:* Moritz Emanuel. — *Ploiești:* Max I. Schapira. — *Galați:* Maurizio Silberherz, Nathan Schapira, M. Heinr. Schein, Wolf K. Loewenthal, Ch. Rosenthal, S. Zalman, Max Weissblüth, I. Bercovici, Ad. Braunstein, M. Kohan. — *Bérlad:* Moritz Segal, Saraga Kohn. — *Iași:* Lezer Meyer. — *Solești:* V. B. Rappaport. — *T.-Frumos:* Adolf Fenster. — *Dofteana:* Baruch D. Grünberg. — *Manchester:* Samuel Bernfeld.

¹⁾ Se publică numai numele abonaților, cari și-au achitat, în mod anticipat abonamentul Anuarului.

TABLA DE MATERII

PARTEA SUPLIMENTARA

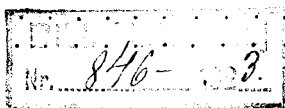
	Pag.
<i>Calendar pe anul 5652 (1891—1892)</i>	III

PARTEA LITERARA

J. H. FIOR: <i>Evreii in Anglia din adâncă vechime până la expulzarea lor (1290)</i> , schiță istorică.	1
Apendice: <i>Uzura și Evreii</i>	19
DR. MELCHIOR M. HARSU: <i>Circumcizia la Evrei</i> , studiu critic	25
Apendice: <i>Literatura</i>	46
DR. M. GASTER: <i>Judecata lui Dumnezeu</i> , studiu comparativ.	51
DR. ADOLF LAST: <i>Nuvela lui Caragiale „O făclie de paște”</i> , studiu critic	61
JACQUES A. CRITZ: UN PROFESOR ORB (HIRSCH KAISER) (m. in 1838), schiță asupra vieții și activității sale	83
M. SCHWARZFELD: <i>Evreii in literatura populară română</i> , studiu de psihologie populară (I. Resunetul istoriei și al religiei, II. Starea morală și socială a Evreului, III. Caracterul, calitățile și aptitudinile Evreului, IV. Caracterul dominant al Evreului)	97
Anex: <i>Evreii in literatura populară universală</i>	154
N. FRÄNKEL: <i>Problema vecinicei existențe a Evreilor</i> , studiu istorico-cultural	173
JON CATINA: „ <i>Evreul</i> ”, poezie	190
DR. E. SCHWARZFELD: <i>Evreii sub Reglementul organic</i> (V. Libertatea comerțului și legile restrictive, VI. Velnițele. VII. Toleranța religioasă și restricțiunile făcute, VIII. Porțul și măsurile decretate)	191
VILLIERS DE L'ISLE-ADAM: <i>Tortura prin speranță</i> , scenă din timpul inchiziției Spaniole	221
ANNA O. JURESCU: <i>In ziua Sămbetei</i> , schiță din viața reală	223

V A R I A

* * <i>Istoricul coloniei „Zichron Iacob”</i>	232
WILHELM SCHWARZFELD: <i>Familia Rokeah</i> , schiță după inscripțiuni mormentale.	236
<i>Notite diverse</i>	240
<i>Lista abonaților</i>	243

CE ESTE CHOCOLATA?

CHOCOLAT ROYAL ALESSANDRIU

Răspândirea în lumea întreagă și enorma consumațiune, ce se face cu chocalata, esplică în de-ajuns proprietățile sale bine-făcătoare.

Înainte însă de a arăta adevăratele sale efecte fisiologice, este bine cred a se ști ce este chocalata ? și de unde vine ?

În Brasilia, Antile, etc., crește un arbore numit theobroma cacao, al cărui fruct în formă de migdale, se supune prăjirii, adică se prăjește întocmai ca și cafeaua, după aceea se supune unor operațiuni, ce trec prin o serie de mașini cari au fie-care partea sa de lucru până ce formează pasta ce se numește chocalată.

Sunt mai multe feluri de Cacao, care după natura provenienței lor, sunt mai mult sau mai puțin bogate în ulei, substanțe azotoase — aromatice, etc.—Meritul chocalatei, e după alegerea substanțelor prime ce nu lipsesc chocalatei Alessandriu.

Analisa fructului cacao a constatat, că conține 50 la sută din greutate, o materie grasă numită unt de cacao ; mai conține 20—25 la sută substanțe azotate, apoi dextrină, fecule și săruri etc., din această analiză rezultă în mod clar, că chocalata când este pură cum este chocalata Royal Alessandriu constituie un aliment hrănitor și igienic. Numele său chiar, theobroma, care în grecesce înseamnă fructul lui Dumnezeu, i s'a dat tocmai pentru aceste calități ; de aceea se și recomandă convalescenților, persoanelor indebilite prin alte maladii, prin excese etc., chocalata Alessandriu unită cu lapte formează un aliment complet, căci, pentru-ca un aliment să fie bun, trebuie să întrunească mai multe condițiuni : să fie pur, plăcut la gust, să fie hrănitor, să fie digestibil, să se asimileze ușor și să nu fie nevoie a se lua un volum mare ; chocalata Alessandriu răspunde afirmativ la toate aceste condițiuni. Este de un gust plăcut, aromatic și se ia în mic volum, pentru că conține multe substanțe azotate destul de mult în raport cu alte alimente, se digeră ușor și este perfect asimilabili, aceste calități esplică poate și ideea, care persistă în publicul nostru, aceea de a crede că chocalata este bună spre a vindeca bolnavii atinși de impotență, și de, cu alte cuvinte, proprietăți anafrodisiace, lucrul ce nu l are, dar în schimb servește de minune pe un om neputincios înainte de timp, devenit prin abuzuri de tot felul și revine prin faptul că face să dispară debilitatea printr'o hrană substanțială azotoasă precum este exclusiv chocalata Alessandriu.

Comparată cu cafeaua, chocalata Alessandriu este cu mult superioară. Cafeaua nu este considerată ca aliment. Întrebuintarea ei nu răspunde de cât unui scop, acela de a deștepta sistemul nervos prin proprietatea excitantă ce are, de unde și întrebuintarea de diminută după somn. Deșteptă creierul și face pe om mai apt pentru lucru ; apoi cafeaua mai

conține și o substanță tonică numită cafeină, abuzul său produce inconveniente și chiar casuri de otrăviri. Pe lângă escitațiunii nervoase, tremurături, palpitațiunii etc.

Ne p'ângem continuu de dureri de cap, de maladii nervoase, migrene. Căerem mereu doctorului său farmacistului bromură și totă seria medicamentelor anti-nervoase—fără să evităm întrebuintărea escesivă a cafelei propui ca corectiv efectelelor adesea vătămătoare ca să se amestece cafeaua în părți egale cu **Praful de Cacao Alessandriu**.

Cu chocalata Alessandriu nu se pôte înlâmpla nimic de felul acesta, de acea și întrebuintărea să se facă pe o scară atât de întinsă.

Încă un punct de mare importanță și asupra căruia nu voi sci în destul a atrage atențiunea publicului, este că în secolul acesta cu modul de viețuire, cu ideile de „bien être”, cu precocitatea și surmenarea phisică și morală, de care mai toți sunt atinși, casuri de bôle nervoase și anemii sunt atât de multe, în cât s'ar putea cifra fără dificultate 50 la sută din populație; apoi dacă lucrul este ast-fel, **contra indicațiunei cafelei vine de la sine**. Unei persône nervoase fie să nu anemică, ale cărei digestiunii sunt rele, asimilațiunea se face și mai rău, usagiul cafelei ar fi să se lucreze tocmai contra scopului dacă acea persônă nervosă este și anemică, apoi de sigur că nu în cafea și-ar găsi remediul. Se scie că astăzi trăim mai repede, longevitatea a scăzut în mod simțitor, la fie-ce pas gășesci ceva care să te excite, să'ți monteze imaginațiunea, nu mai e nevoe de cafea sau dacă se ia, să se ia cu moderațiune. Facem atenți cu deosebire pe tinerele persône, fără deosebire de sex, acelea a căror desvoltare precoce 'i face puțin anemici și neorastenici să useze cu moderațiune de cafea, utilizând pe o scară largă chocalata noastră unită cu lapte, care este și un calmant nervos pe lângă proprietățile sale nutritive cu care pôte combate cu succes anemiile și debilitățile corporale de crice natură ar fi ele. Săra înainte de culcare o ceașcă de choholată cu lapte produce un somn dulce și liniștit; pe când cafeaua contrariul, ar produce insomnii; ceaiul de asemenea fiind-că are acțiuni identice.

Deposit pentru fôtă România, Serbia și Bulgaria, la farmacia

ALESSANDRIU, Bucuresci.

☞ Fabrica, strada Luminei No. 17 și 19. (Piața Amzei) casa proprie ☞

שאקאלאטע געטראנק

איזט דאס כעססע אונשערליכסטע אונד נאהרהאפטעסטע געטראנק, ענטהעלט גאר קיין אגריד
דיענט אונד אים פאללען זינע דעם ווארעם

פ ש ר

עס איזט עמפפעהלענסווערט. יעדעס אלטער, אונד אין יעדעס צושטאנדע דער געזונד-
הייט, דאהער עמפפעהלען וויר דיא שאקאלאט-דיאל אלעקסאנדריא אונד קאקאא-
פולווער אלעקסאנדריא. וועלכע מיט בעזאנדערער זארגפאלט אונד ריין צוזאמען גער-
שטעלט איזט.

CEREȚI HARTIA DE ȚIGARA „CREANGĂ“

BIUROUL CENTRAL IN BUCURESCI

PASAGIUL BANCEI NAȚIONALE
(GALERIA VILLACROS)

Depozitul și Reprezentanța G-lă pentru România, Bulgaria, Serbia,
Montenegro, Turcia și Grecia.

A celor mai mari, mai vechi și mai renumite fabrici franceze,

ABADIE-PARIS

56 MEDALIE DE AUR

(HORS-CONCOURS)

(3 FABRICI. CAPITAL : 15,000,000 Fr.)

BCU Cluj / University Library Cluj

Superioritatea netăgăduită a Hărtiei de Țigară „CREANGĂ“
a fost **cu prisos recunoscută** de către Laboratorul Municipal din Paris, cel d'întâi Laborator din Lume, precum și de *Onorabilul Consiliu superior de Hygienă al țării*, cu care prilej, *în ședința de la 3 Septembrie anul curent*, Dnii Doctori **Felix, Istrati, Bernard, Saligni și Babeș**, au recunoscut că hărtia de țigară „CREANGĂ“, este ca *albeață, finetă, gust și hygienă*, cea mai superioară dintre toate celelalte hării streine, aflate în comerț.

În privința prețurilor, desfidem orice concurență.

Adresa : În Pasagiul Băncei Naționale (Galeria Villacros), la D-na Olga C. Creangă (soția Căpitanului C. I. Creangă): Proprietara brevetului de Invențiune și al Exploatărei hărtiei de țigară „CREANGĂ“ pentru Romania și Statele Balcanice.

FURNISORII ONOR. REGII al MONOPOLULUI TUTUNURILOR

 CEREȚI HARTIA DE ȚIGARA
„CREANGĂ“

Grande Photographie Centrale

Passagiul Băncii Naționale, Galeria Villacros,
SCARA D

Intrarea principală prin Calea Victoria, în fața Prefecturii Poliției

UN MARE ȘI FRUMOS ATELIER FOTOGRAFIC

După cele mai noi sisteme

CU CELE MAI PERFECTIONATE APARATE

Aranjat în mod de tot elegant cu mai multe saloane și anume:

Un mare și luminos salon pentru fotografiat; un salon de primire; un salon de așteptare și un salon special pentru toaletă damelor.

Fotografierea se poate executa atât ziua cât și noaptea cu aparate electrice speciale, de la miniatură până la mărimea naturală.

Amatorii cari posed aparate de fotografii, vor putea lua aci ori-ce informațiuni cum și lecțiuni de fotografiere, pe un preț foarte moderat, inovație cu care credem a corespunde așteptării publicului amator, de oarece mulți posed aparate și nu se pot folosi de dăsele, neavând la îndemână nici persoane, nici institutul special care să-i orienteze.

„LIBRARIA ȘCOALELOR“

C. SFETEA

FAȚA GRADINEI St. GHEORGHE, BUCUREȘTI

Asortiment complet în cărți de școală pentru clasele primare, gimnaziale, liceale, comerciale, pentru școlile de fete etc.

Cărți de școală și de literatură franceză, germană, latină, elenă, etc. Obiecte trebuincioase la scris, desemn și pictură, precum și toate necesarele studiului elevilor.

Specialitate în Registre de Contabilitate, hârtie din corespondență comercială și plicuri.

Obiecte de birou

MERCURUL ROMÂN

ANUL AL III-lea.

cel mai estin ziar financiar și de trageri la sorți

5 LEI PE AN

Abonațiiip articpă gratuit la diferite premii importante anunț. prin ziar

Prin presenta am onoare a aviza pe onor. mea: clientelă și P. T. Public. că am fondat un ziar intitulat **Mercurul Român**, care publică toate listele de trageri la sorți oficiale și exacte, ale tutulor Bonurilor și Lozurilor române și streine; fiind și un sfătuitor sincer și imparțial în afacerile financiare. Apare regulat după principalele trageri la fiecare 15 zile. Costul abonamentului anual în toată țara este numai de 5 lei plătibili înainte. Din provincie se poate abona trimițând banii prin mandat postal. În același timp d-nii abonați participă gratuit la șansa considerabilă d'a câștiga diverse losuri și premii în valoare de peste 1 $\frac{1}{2}$ mil oane lei, conform avisului din ziar. Oricine poate cere un număr de probă și se va trimite gratis și franco în orice parte a țerei. Redacția și Administrația București, 33 Strada Lipșcani 33. Rog a se nota firma noastră:

Casa de schimb „MERCURUL ROMÂN” Michail El. Nahmias

București, Str. Lipșcani, No. 33

Cumpără și vinde tot felul de efecte publice române și streine, permise, scontează cupoane și face orice schimb de monezi, asemenea cumpără tot felul de lozuri străine, și face împrumutări de bani pe depozite de orice natură.

București, Strada Lipșcani, No. 33

LAPTARIA din MOLDOVA

CALEA VACARESCI, No 57

sub conducerea d-lui M. BAUMEL din Dorohoiu

Această lăptărie este aranjată în mod elegant, ținută în o perfectă curățenie și totdeauna aprovizionată cu mâncări calde.

Se găsesc aci diferite brânzeturi și mâncări cu lapte, unt și brânză;—unt de munte din Moldova și brânză moldovenească.

Se servește și porții de ceai, cafea și cafea cu lapte.

Se primesc comande pentru familii și petreceri

PENTRU LOGODNE și CADOURI

Mare Magasin de Horlogerie și Bijouterie

M. SCHIFFER

STRADA CAROL I, No. 62, ETAGIUL I.

Mare asortiment de Bijuterii de aur cu briliante, diamante, perle etc.
Mare colecțiune de diferite ceasornice de aur, argint și metal.

MUZICI DE MASĂ ELVEȚIANE

Aristoane, Herophoane cu notele lor. Simphonioane și diferite muzici pentru copii.